

| WEEKEND

Bever

Bij de Klein Beerze voeren de bever en het waterschap een verbeterd strijd

PAGINA 24-25

| OPINIE

Essay

Iets voor elkaar krijgen is een politiek ideaal op zich geworden, ziet Bas Heijne

PAGINA 2-3

| WETENSCHAP

Hunebedgeheimen

Het laatste Nederlandse hunebed dat helemaal openging

PAGINA 4-7

| ECONOMIE

Dronebezorging

Gimmick of de toekomst? In Shenzhen komt je lunch uit de lucht naar je toe

PAGINA E20-21



nrc

ZATERDAG 7 FEBRUARI
ZONDAG 8 FEBRUARI 2026
LUX ET LIBERTAS

Kogels, brand, in de val

In Rasht, Iran, schoot het regime op betogers. Toen brak brand uit. Een reconstructie.

IN HET NIEUWS 14-16

| SPORT

PAGINA 28-29



Joy Beune

'Project-Beune' moet haar deze zaterdag in Milaan een gouden olympische medaille opleveren op haar enige individuele afstand

| WEEKEND

PAGINA 18-19



Opiniepeiler

De Nederlander wil vooral genieten, aldus Peter Kanne

| WEEKEND

PAGINA 10-12



Chin. Ind. Rest.

Julie Ng groeide op in het restaurant van haar ouders

| MAGAZINE

PAGINA 20-26



Diederik Ebbinge

'Musical is de zuiverste, puurste vorm van theater'

Advertenties

executivepeople

p.11 Twee leden RvA/RvC

executivepeople.nl

legalpeople

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

pag. 12 Senior Legal Counsel Labour Affairs

legalpeople.nl

nrc puzzels

nrc.nl/puzzels

FOTO KRANT

extra bijlage!

DE NIEUWE ROMAN VAN

HERMAN KOCH

De overbodigen

ROMAN

NU IN DE BOEKHANDELS

★★★★★

'Hilarisch.' - EW Magazine
'Heerlijk vilein.' - Het Parool
'Lekker.' - de Volkskrant

JAARGANG 56 no. 109 PRIJS €5,70
BELGIË € 6,70

Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545

6 0 6 2 6



COLUMN
ARJEN VAN VEELEN

De wereld staat niet in de fik

Henri Bontenbal zei het laatst bij *RTL Tonight*: „Er is bij ons alle drie het besef [...] dat de wereld in de fik staat.” En Frans Timmermans, vorig jaar in *NRC*: „De wereld staat in brand.” Of anders Halbe Zijlstra, bij *Pauw & De Wit*: „De wereld staat in de fik, wij moeten vele miljarden uitgeven aan defensie.”

Zelf kom ik zelden in de wereld - ik vlieg niet meer, neem elke dag de fiets naar mijn schrijfhokje in de polder - maar als zoveel mensen het zeggen, onafhankelijk van elkaar, is het waar.

Voor al de woorden van Zijlstra kwamen wel even binnen. Hij was per slot van rekening ooit minister van Buitenlandse Zaken. Zeker, hij moest aftreden omdat hij had gelogen dat hij in de datsja van Poetin was geweest, hij kon 'heel goed horen' wat hij zei: Poetin wilde Groot-Rusland terug. Maar dat was een leugen om bestwil, zei hij recent tegen *De Telegraaf*. „Die boodschap móest naar buiten.”

Zijlstra was dus eigenlijk een profeet, hij had een zwaar offer gebracht voor onze nationale veiligheid - zo moeten we het zien. Hij was de laatste tijd weer vaak op tv: de gruwelijke oorlog in Oekraïne bleek voor hem ook een mooie kans op een *hate to say I told you so-tournee*.

Moet gezegd, de wereld voelt inderdaad heter. Maxima is reservist geworden. Mark Rutte stond deze week voor rokende puinhopen in Kiev, met zijn legergroene dopmuts op: het maakte zowaar indruk op me. Alleen: juist in de heterere wereld moet het hoofd koel blijven.

De wereld fikt' is vaak een retorische truc om in vrede-tijd een voorschot te nemen op oorlogswetten. Of zoals een Europarlementariër laatst zei over hinderlijke verdragen die Europese defensie in de weg stonden: „Dan houden we ons er maar even niet aan.”

„De wereld staat in de fik” combineert de holle urgentie van de slogan 'juist nu!' met de urgente lading van een houthutser. Een gevaarlijke combinatie. Daarom is het goed om te bedenken dat de wereld vooralsnog niet in de brand staat. Of beter gezegd: dat we het al eeuwen roepen, zoals *Trouw* recent schreef.

„I want you to act as if the house is on fire”, zei Greta Thunberg een poosje geleden, „Because it is.” Het klimaat is inmiddels uit; Thunberg focust nu op geopolitiek: Palestina

en Oekraïne. „De tijd van klimaatdrammen is voorbij”, zei ook Rob Jetten, die zich nu meer op Oekraïne focust, want, zei hij vorig jaar in een speech: „De wereld staat in brand.”

Na '11 september' hoorde je het ook vaak: de wereld brandt. En inderdaad stonden er torens in de fik, maar de kreet rechtvaardigde twee zinloze oorlogen. Ze waren het voorspel van de ineenstorting van de VS en de chaos van nu.

De wereld fikt: roep het vaak genoeg en het gebeurt echt.

Ook nu dreigt zo'n catastrofale overreactie. 'De wereld fikt' is voor kabinet-Jetten dé rechtvaardiging om de defensie-uitgaven op te krikken.

Ik was nooit in zijn datsja, maar Poetin fluisterde me in dat hij ons moest aftreden omdat hij had gelogen dat hij in de datsja van Poetin was geweest, hij kon 'heel goed horen' wat hij zei: Poetin wilde Groot-Rusland terug. Maar dat was een leugen om bestwil, zei hij recent tegen *De Telegraaf*. „Die boodschap móest naar buiten.”

Zijlstra was dus eigenlijk een profeet, hij had een zwaar offer gebracht voor onze nationale veiligheid - zo moeten we het zien. Hij was de laatste tijd weer vaak op tv: de gruwelijke oorlog in Oekraïne bleek voor hem ook een mooie kans op een *hate to say I told you so-tournee*.

De wereld fikt: roep het vaak genoeg en het gebeurt echt

Duitsland gaat geld lenen en de gewone burgers ontzien. In Frankrijk betaalt men de defensie-uitgaven door luxejachten, grote bedrijven en Chinese postpakketjes zwaarder te belasten. En Nederland?

Geloofden we écht dat de wereld fikt, dan zouden we zonder meer ons begrotingstekort laten oplopen. Dat doe je in oorlogen. Maar we kiezen er voor om te snijden in de zwaksten. Arbeidsongeschikten, ouderen; mensen die zorg nodig hebben. De vermogens houden we buiten schot.

Waarom zou je in vredesnaam Poetin helpen?

Voor Halbe Zijlstra? Die werkt tegenwoordig als senior advisor bij een Haagse adviesbureau, onder meer voor de defensie-industrie, zo iemand die 'er even boven gaat hangen', om te constateren dat wereld fikt - breng daar maar iets tegen in.

Arjen van Veele vervangt Floor Rusman.



Rob Jetten tijdens een debat in de Tweede Kamer over het coalitieakkoord van D66, VVD en CDA. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

ANALYSE COALITIE

Trots op hun partij, maar de macht is beperkt

D66 gaat als grootste regeringspartij geen makkelijke tijd tegemoet. Hoe gaat de partij daarmee om? Vijf wethouders over hun zorgen en hoop. „Links kan nog heel wat binnenhalen.”

Guus Valk

DEN HAAG

Het is wennen voor D66'ers: nooit eerder waren zij de grootste partij in de Tweede Kamer. Niet eerder leverden zij een premier. Dat is „echt genieten”, zegt de één. Het is spannend, zegt de ander. Want wat als het niet goed gaat? Niemand zo veranderinglijk als een D66-kiezer.

Deze week was in Den Haag voor

het eerst een glimp te zien van het tijdperk-Jetten. D66, CDA en VVD sloten een coalitieakkoord, en de drie partijleiders verdedigden hun afspraken dinsdag in een Kamerdebat. *NRC* vroeg vijf lokale bestuurders van D66 hoe zij deze week hebben ervaren, hoe ze naar het coalitieakkoord en het minderheidskabinet kijken. Kort gezegd: ze zijn trots op hun partij, maar missen belangrijke, progressieve punten in het akkoord.

Advertentie

VACATURE

AP bescherming in een digitale wereld

De Autoriteit Persoonsgegevens zoekt een nieuwe voorzitter

autoriteitspersoonsgegevens.nl/nieuwevoorzitter



Rob Jetten tijdens een debat in de Tweede Kamer over het coalitieakkoord van D66, VVD en CDA. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

De minderheidscoalitie (66 van de 150 zetels in de Tweede Kamer, 22 van de 75 in de Eerste Kamer) zal continu moeten onderhandelen met oppositiepartijen om iets gedaan te krijgen. Wat in Den Haag meteen opviel: de oppositie heeft geen zin om mooi weer te spelen. Met name op het gebied van aangekondigde bezuinigingen, zoals op de zorg en sociale zekerheid, gaat het heel ingewikkeld worden. Is er voldoende speelruimte voor de 'doorbraken' die Jetten beloofde?

Lastig onderhandelen

„De instabiliteit zit erin gebakken”, zegt de Amersfoortse wethouder Tyas Bijlholt. „Het is niet alleen een minderheidscoalitie. D66 is ook nog eens de grootste partij met maar 26 zetels. Dat maakt onderhandelen veel lastiger, dat merk ik lokaal ook. Wij zijn de grootste met zes zetels, maar GroenLinks heeft er ook zes. Dan kunnen partijen altijd om je heen.”

D66 kan ook als grootste regeringspartij maar een bescheiden rol spelen, zegt Hans Fuchs, wethouder in Weert. Hij ziet zijn partij „als bandmiddel” tussen CDA en VVD, én tussen oppositie en coalitie. „Je kan ons er maar beter bij hebben, dat moeten we blijven uitstralen. Het is ook goed dat we dat niet meer met opgeheven vinger doen, maar met uitgestoken hand.”

Charlotte van der Meij, wethou-

der in Haarlemmermeer, is blij met de „heerlijk positieve flow” rondom haar partij, zegt ze. „Het was de laatste jaren op campagne niet altijd leuk om op straat te staan en uitgescholden te worden.”

Van der Meij maakt zich zorgen, zegt ze, over de afspraken over de jeugdzorg. Het is goed dat er meer aandacht komt voor preventie, zegt ze, en dat het beleid erop is gericht om minder jongeren in de jeugdzorg te laten belanden. „Maar een op de zeven jongeren heeft nu al een indicatie voor de jeugdzorg, in mijn gemeente ook. Dat wordt door het Rijk te veel als een financieel probleem gezien. Als er al geld komt, dan is het niet structureel.”

Aandacht voor dakloosheid

Wat ze ook mist, is aandacht voor dakloosheid. „We zitten met een gigantisch probleem. Het aantal mensen dat om economische redenen op straat belandt, bijvoorbeeld na een echtscheiding, neemt hard toe. Ik mis de aandacht hiervoor in de coalitieafspraken.”

Er zijn veel D66'ers die vinden dat hun partij in de kern een progressieve partij is. Zij zien GroenLinks-PvdA als een logische coalitiepartner. Dat die partij door een blokkade van de VVD niet mee mocht doen aan de formatie, doet bij sommigen pijn. Charlotte van der Meij: „Ik had veel liever een meerderheidskabinet met Groen-

Links-PvdA erbij gezien. Aan de andere kant ben ik ook opgelucht dat JA21 niet is aangeschoven.”

Wethouder Jeroen Klaasse uit Diemen noemt zichzelf „wat linker” dan de gemiddelde D66'er. Het akkoord is naar zijn smaak dan ook wat te rechts. „Het extra geld voor defensie is een noodzakelijk kwaad. Maar wie gaat de rekening betalen? Ik zou wat meer willen zien dat de rijken en grote bedrijven daarvoor opdraaien.” Klaasse hoopt dat D66 toch meer met GroenLinks-PvdA kan optrekken. „Links kan nog heel wat binnenhalen.”

D66 als de nieuwe middenpartij

Er is ook een vleugel binnen de partij die D66 als de nieuwe middenpartij ziet, de partij die je in iedere coalitie, links of rechts, goed kan gebruiken. Het was een plek die lange tijd het CDA toebehoorde, en die later jarenlang door de VVD is ingenomen.

Michiel Muis, wethouder in Lansingerland, ziet D66 als zo'n middenpartij. In Lansingerland bestuurt D66 met de ChristenUnie en twee lokale partijen, bepaald geen progressief college. „Zolang de afspraken maar toekomstgericht zijn, dat hoort bij ons.”

Verskil met het CDA en VVD destijds, is dat D66 een minder divers electoraat heeft. D66-kiezers zijn relatief homogeen: jong, hoogopgeleid en stedelijk. Dat betekent dat ze wel progressief zijn, maar dat veel impopulaire maatregelen in het akkoord deze groep niet direct raken.

De nieuwe coalitie wil bezuinigen op de WW, een verhoging van de AOW-leeftijd én een verhoging van het eigen risico in de zorg. In

menig achterban zou er onrust over ontstaan. Bij D66'ers valt dat mee, zegt wethouder Fuchs. „De meesten hebben het goed genoeg en snappen dat niks gratis is in het leven. Als er een prijs betaald moet worden om de voorzieningen in stand te houden, dan heeft de D66-kiezer dat er voor over.”

Tyas Bijlholt zegt: „De bezuinigingen in de sociale zekerheid en zorg spreken me juist wel aan. Het is een soort taboe in Nederland om daar aan te tornen. Ik vind het heel erg bij D66 passen om te zeggen: we moeten twee generaties vooruitdenken, en daarom hervormen.”

Migratie kan D66 de komende tijd verdelen. De coalitie is bereid de twee asielwetten te steunen van het huidige demissionaire kabinet.

In de Eerste Kamer, die de wetten binnenkort behandelt, klinkt verzet vanuit de D66-fractie. Vooral door de strafbaarstelling van illegaliteit stemt de fractie tegen.

Lokaal is er veel steun voor die opstelling. Wethouder Jeroen Klaasse: „De scherpe randen moeten echt van deze wetten af. Het beperken van de asielinstroom moet wel op humane wijze gebeuren.”

Het kabinet-Schoof heeft grote onrust over dit onderwerp veroorzaakt, zegt Tyas Bijlholt. Door afspraken van Wilders over het intrekken van de spreidingswet liepen de emoties bij burgers hoog op. „Ik ben opgelucht dat de wet blijft, en er rust terugkeert op dit dossier. Dit wil ik niet nog eens meemaken.”

KAMA

IK KIES D66
OMDAT IK DAN
MAKKELIJK VAN
PARTIJ KAN
VERANDEREN



K

Advertenties

AVICENNA
ACADEMIE VOOR LEIDERSCHAP

Van betekenis zijn

Leergangen voor Goed Bestuur

Leergang voor Toezichhouders en Commissarissen
9-daags uitdagend integraal programma voor diegene die als toezichhouder/commissaris van betekenis wil zijn in het bedrijfsleven en/of maatschappelijke organisaties. Met alle relevante thematieken voor goed toezicht en bestuur.
Met bijdragen van o.a. mr. Eelkje van der Kuilen, mr. Elfrieke van Galen, ir. Jord Neuteboom, Ruud Hendriks, Johan Bouwmeester en drs. Puck Dinjens.

Leergang voor Bestuurders
10-daagse exclusieve leergang over effectief en authentiek besturen in een dynamische maatschappelijke context. Versterk deze rol met visie, reflectie en (persoonlijk) leiderschap.
Met bijdragen van o.a. drs. Diana Monissen, prof. Rienk Goodijk, mr. Ingrid Walrecht, drs. Manon du Caluwé en drs. Ivo Brugmans

Meer informatie?
Scan de QR code voor de brochure of bezoek onze website
Kies voor nieuw perspectief: academievoorleiderschap.nl

NWO is dé nationale wetenschapsfinancier in Nederland. We investeren in onderzoek gericht op vernieuwing van fundamentele kennis, maatschappelijke impact en in de benodigde onderzoeksinfrastructuur. Onze tien onderzoeksinstituten verrichten internationaal toonaangevend onderzoek.



Lid Raad van Bestuur / Domeinvoorzitter
Exacte en Natuurwetenschappen

Meer informatie en solliciteren: www.chasseseach.nl/vacatures

VERENIGD KONINKRIJK

Hoelang blijft de Britse premier Keir Starmer nog doorstrompelen?

Britse media concluderen dat het einde van Starmers leiderschap in zicht is. Het is wel de vraag hoelang die eindfase zal duren.

Hanna Hosman

AMSTERDAM

Premier Keir Starmer heeft al veel slechte weken gehad. Weken waarin hij verkiezingsbeloftes brak, afscheid moest nemen van vertrouwelingen, aanvallen op zijn leiderschap breed uitgemeten zag worden. Maar deze week was uitzonderlijk. Britse media luidden in hun commentaren de eindfase van Starmers leiderschap in.

Het vertrouwen in de Britse premier is zwaar beschadigd, ook onder zijn eigen Labour-partijgenoten. De Britten vragen zich af: hoe veel wist Starmer toen hij zijn prominente partijgenoot Peter Mandelson aanstelde als ambassadeur in de Verenigde Staten? Met de nieuwstelading Epstein-documenten is deze week bekend geworden dat Mandelson in zijn tijd als minister gevoelige informatie doorspeelde aan de veroordeelde zedendelinquent. Starmer houdt vol dat Mandelson hem heeft voorgelogen, dat hij niet wist van de „diepte en duisternis” van de vriendschap tussen de twee mannen.

In debat met veel woede in het Lagerhuis - óók onder zijn partijgenoten - gaf Starmer woensdag uiteindelijk toe dat hij wist dat Mandelson en Jeffrey Epstein contact hadden gehouden na de veroordeling van de zedendelinquent. Daarop trokken Labour-parlementariërs naar de pers om, veelal anoniem,



De Britse kunstenaar Kaya Mar met zijn schilderijen van Starmer en Andrew in Downing Street, afgelopen woensdag. FOTO ANDY RAIN/EPA

niem, te zeggen: zijn dagen zijn geteld, deze man heeft een wonder nodig om dit te overleven. *The New Statesman* houdt bij hoeveel Labour-parlementariërs zich hebben uitgesproken. De teller stond vrijdagmiddag op dertien.

Starmer is niet van plan om te vertrekken. Donderdagochtend, bij een toespraak die eigenlijk over binnenlands beleid had moeten

gaan, bood de premier zijn excuses aan. Sorry, zei hij tegen de slachtoffers van Epstein, sorry omdat hij de „leugens van Peter Mandelson” had geloofd, en omdat hij de man had aangesteld als ambassadeur in de Verenigde Staten.

Pleidooi voor eigen leiderschap

Hij had de toespraak geopend met een pleidooi voor zijn eigen leiderschap. Starmer verwees naar het mandaat dat hij met zijn, weliswaar krappe, verkiezingswinst in 2024 kreeg. Hij was de politiek ingegaan, zei hij, omdat hij het land ten goede wilde veranderen. Net als de meeste mensen die een publiek ambt vervullen. Maar voor sommige mensen, zoals Mandelson, zegt Starmer, is het anders. Die houden zich niet aan de standaarden die je van een overheidsfunctionaris verwacht.

Het was ook het eerste moment waarop hij werd ondervraagd over de onrust binnen zijn eigen partij, de woede van zijn partijgenoten. Starmer probeerde dat gesprek een andere kant op te sturen: hij begreep het, hij was óók boos dat ze „door Mandelson waren verraden”.

De vraag is hoelang Starmer blijft doorstrompelen. Labour kan een vertrouwensstemming uitroepen, Starmer kan besluiten dat hij onvoldoende steun ziet om door te gaan. Commentator Stephen Bush van de *Financial Times* neemt de val van enkele recente Britse premiers als meetlat. In één geval ging het snel: toen Liz Truss met haar economische beleid een crisis had ontktend, hield ze het niet langer vol dan een krop sla. Boris Johnson, die in opspraak kwam rond feestjes in coronatijd, bleef vervolgens nog

een jaar zitten. Theresa May bleef aan. Sorry, zei hij tegen de slachtoffers van Epstein, sorry omdat hij de „leugens van Peter Mandelson” had geloofd, en omdat hij de man had aangesteld als ambassadeur in de Verenigde Staten.

Misschien komt zo’n moment als de documenten rond het aanstellen van Mandelson worden vrijgegeven. Het liefst had Starmer die documenten woensdag direct prijsgegeven, zegt hij zelf. De politie hield hem tegen: ze doen onderzoek naar mogelijk strafbare feiten die Mandelson als minister pleegde zou kunnen hebben, en vragen de premier om geen documenten te openbaren die het onderzoek in de weg kunnen zitten. Het is nog onduidelijk wanneer de documenten worden vrijgegeven.

Het einde is ingeluid, maar een einde kan zich lang uitstrekken

Starmer had zelf graag bepaald welke stukken hij geheim zou houden, met het oog op de nationale veiligheid. Het Lagerhuis, aangejaagd door Starmer (voormalige rechterhand Angela Rayner, voor kwam dat. Er was onvoldoende vertrouwen om de premier dat te gunnen. Het is nu aan de Inlichtingen- en Veiligheidscommissie van het Lagerhuis om te beoordelen of gevoelige stukken ook daadwerkelijk ongepubliceerd mogen blijven. Die commissie heeft ook gevraagd om alle WhatsApp-berichten, sms’jes en e-mails die Starmer en zijn team hebben uitgewisseld met Mandelson rond zijn aanstelling.

Advertentie



DE BMW X3 PLUG-IN HYBRIDE.

IEDERE DAG ELEKTRISCH. IEDER MOMENT BMW.



VANAF

€ 576

netto
bijtelling
per maand





Het gemiddelde brandstofverbruik van de BMW X3 varieert tussen de 3,0 - 2,8 l/100 km, de elektrische actieradius varieert tussen de 85 - 88 km en de gemiddelde CO2 emissie varieert tussen de 69 - 64 g/km. Data op basis van peildatum 1 december 2025.

Advertentie



EEN HISTORISCHE ROADTRIP LANGS HOOGTE- EN DIEPTEPUNTEN VAN DE EUROPESE GESCHIEDENIS

Met Maarten van Rossem en Willem Melching

Met introducties van historici Maarten van Rossem en Willem Melching ontdekt u de bewegingen en veelal dramatische geschiedenis van een aantal prachtige plekken tussen Utrecht en Milaan. De bus fungeert als rijdende collegezaal – Maarten van Rossem zal (mede) via podcasts – speciaal voor deze reis samengesteld – diverse thema's belichten en deze worden onderweg afgespeeld.

Een intensieve studiereis van Utrecht – Keulen – Bonn – Würzburg – Neurenberg – Regensburg – München – Bolzano – Mantua naar Milaan

Kijk op onze website voor andere boeiende reizen: www.piedaterreizen.nl
020 - 30 800 80
reizen@piedaterreizen.nl

11-daagse reis van 16 t/m 26 april 2026



VOLKSGEZONDHEID

Gezondheidsrisco van asbest in speelzand is nog niet duidelijk

In speelzand is asbest aangetroffen. Laat kleintjes niet met het zand spelen tot er meer duidelijkheid is, luidt het advies.

Karlijn Saris
AMSTERDAM

De branchevereniging heeft kinderopvangcentra vrijdag geadviseerd om voorlopig geen speelzand voor kinderen te gebruiken. Ook scholen en mensen met kinderen laten het zand voorlopig beter staan, voegt het Expertisecentrum en Asbest en Vezels toe. In een deel van de producten is de kankerverwekkende stof asbest aangetroffen en het is nog niet duidelijk hoe omvangrijk en gevaarlijk het probleem daadwerkelijk is. Speelzand kun je het beste opruimen met een natte doek en vooral niet stofzuigen, want het inademen van stof kan mogelijk gevaarlijk zijn.

Het *Algemeen Dagblad* liet twaalf producten met speelzand testen, waarvan de helft asbest bevatte, bleek uit onderzoek dat zij woensdag publiceerden. De Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) voert momenteel eigen onderzoek uit, dat al eerder in gang was gezet vanwege vergelijkbare verhalen uit Australië. Pas als de NVWA dat onderzoek heeft afgerond, kan de toezichthouder mogelijk ingrijpen op de markt. Tot dat moment waarschuwt de branchevereniging „uit voorzorg” voor ‘los’ speelzand, dat wordt gebruikt in „zandtafels en creatieve spelvormen”.

In de producten die het *AD* liet testen is zogeheten ‘niet-hechtgebonden’ asbest gevonden, ook wel tremoliet genoemd. Dat type asbest kan schadelijk zijn bij inademing. De microscopisch kleine vezels van het mineraal kunnen zich in de longen nestelen en vanuit daar andere weefsels binnendringen en ontstekingen veroorzaken, zoals asbestose, een ernstige longziekte. Maar het mineraal veroorzaakt ook asbest-specifieke kanker (mesotheliom) en longkanker, ovariumkanker en slokdarmkanker. Door de ontsteking die de vezels aanrichten kan dna-schade ontstaan die een woekering van cellen kan veroorzaken.



Kind speelt met **gekleurd kinetisch speelzand**. FOTO GETTY IMAGES

gen en ontstekingen veroorzaken, zoals asbestose, een ernstige longziekte. Maar het mineraal veroorzaakt ook asbest-specifieke kanker (mesotheliom) en longkanker, ovariumkanker en slokdarmkanker. Door de ontsteking die de vezels aanrichten kan dna-schade ontstaan die een woekering van cellen kan veroorzaken.

Onvoldoende informatie

Hoe gevaarlijk asbest in speelzand is? „Dat is een hele legitieme vraag, maar we hebben nog niet genoeg informatie om daar iets zinnigs over te kunnen zeggen”, zegt longarts Paul Baas van het Antoni van Leeuwenhoek. Hij behandelt onder meer mensen met mesotheliom, een kankersoort die wordt

veroorzaakt door asbest. Vooropgesteld: in kinderspeelgoed hoort geen rommel te zitten, dus ook geen asbest, zegt hij. „Maar hoe schadelijk dit is hangt onder meer af van de concentratie asbest in het zand, en van het soort asbest.”

Baas vermoedt dat het hier gaat om wit asbest, de minst schadelijke soort. Witte asbest bestaat uit witte, gekrulde sporen die het immuunsysteem iets beter kan opruimen dan blauwe of bruine asbest. Die laatste twee soorten zijn „veel gevaarlijker”, aldus Baas. De sporen van die soorten asbest lijken meer op naalden, kunnen dieper tot de longen doordringen en de buitenbekleding van de long en borstkas langdurig prikkelen. „Met blauw asbest heb je veel minder ve-

zels per kubieke meter asbest nodig voordat het een gezondheidsrisico vormt dan bij witte asbest.”

Blauwe asbest wordt in Nederland al lange tijd niet meer gebruikt. Mocht dat in het speelzand zitten, dan verwacht Baas een onmiddellijke terugroepactie. Het bruine type wordt her en der nog aangetroffen, voornamelijk in producten die in het buitenland gedolven zijn.

De concentratie van de giftige stof speelt ook een rol, zegt Baas. Gaat het om een paar microgrammen asbest in een grote zak met zand, dan zal de schade volgens hem verwaarloosbaar zijn. Het gezondheidsrisico hangt volgens hem ook af van de manier waarop de kinderen met het zand hebben gespeeld: wordt ermee gegooid,

dan verstuipt het en kan het ingeademd worden.

Screenen heeft geen zin

Baas kan zich vinden in de adviezen om het zand voorlopig uit voorzorg te laten staan. „Is het zakje nog dicht, laat het staan. Is het al open, breng het op een nette manier naar het afval. Laat je kind er niet mee spelen.”

Heeft het zin om kinderen alvast te laten screenen? Nee, zegt Baas nadrukkelijk. „Dat heeft geen zin, omdat het twintig tot vijftig jaar duurt voordat een mogelijke ziekte door asbest zich ontwikkelt.” Bovendien zijn er nog geen écht goede voorspellers bekend voor wie er wanneer er ziek worden van blootstelling aan asbest, zegt de arts.

Advertentie

matt Goed slapen is ook topsport



Consumenten
bond

**BESTE UIT
DE TEST**
DEC 2025

**11-VOUDIG
WINNAAR**

Wist je dat goede slaap je concentratie, reactievermogen en prestaties aanzienlijk verbetert? Daarom begint topprestatie niet in het stadion, maar in bed. Op ons podiumwaardige matras slaap je dieper en draai je moeiteloos nog een keer om. Niet voor niets zijn wij al 11 keer op rij uitgeroepen tot het best geteste matras van Nederland. **Ontvang nu 30 procent lezerskorting** op de Matt Original en presteer ook als een topsporter.

Gebruik code **NOSLEEPNOGOLD** voor **30% korting** **mattsleeps.com**

Advertentie



LEZERSSPECIAL: reis van de week

8 daagse fly-drive cultuur en historie; het diepe zuiden

Klassiek PUGLIA

Italië spécial v.a. € 695,- p.p. Geldig t/m 14 februari 2026

De blauwe zee, groene heuvels, rode aarde en witte stranden; Apulië is een regio van kleuren en smaken, vol passie voor heerlijke gerechten. Een mooi landschap afgewisseld met juweeltjes van kunststeden, zoals bijvoorbeeld Otranto en Lecce. Bewonder de bijzondere trulli (witte puntakhuises). In deze prachtige regio kunt u ook een paar dagen relaxen combineren met culturele uitstapjes. U verblijft op 5 locaties en krijgt zo een goede indruk van deze inmiddels zeer populair geworden streek in Zuid-Italië. Puglia, één van de armere streken van het land is de laatste jaren ook op cultureel gebied ontdekt. Maar u maakt ook kennis met de typische streekkeuken en de mooie, vaak onderschatte wijnen uit de regio.

Aangekomen op de luchthaven van Bari of Brindisi haalt u de huurauto op en begint u aan uw reis door het prachtige Apulië. We raden u aan eerst een bezoek te

brengen aan Alberobello. Deze stad staat bekend als hoofdstad van de trulli, de witte puntakhuises. In 1996 toegevoegd aan de lijst Unesco Werelderfgoed. U verblijft in Conversano. U rijdt door naar Otranto, een bezoek aan de kathedraal mag niet ontbreken. Gedurende uw verblijf bezoekt u ook de historische centra van Lecce en Ostuna. Voor de stad Lecce moet u de tijd nemen. De stad heeft een prachtige barokke architectuur met kloosters, kerken en pleinen. De Porta San Biagio, de Piazza di San Biagio en Chiesa di San Matteo zijn hier voorbeelden van.

Inclusief: vlucht Bari/Brindisi, Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen inclusief ontbijt,

GRATIS EXTRA'S met code NRC: upgrade naar cat. C en All Inclusive service Avis

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55



★ Trustpilot
★★★★★



style
in travel

KABINET-JETTEN

Van NAVO-man tot groene klimaatvrouw: veel bekende VVD-gezichten in kabinet

De VVD maakte deze week als eerste alle namen van hun bewindslieden bekend. Portretten van zes van de negen ministers en staatssecretarissen.

Pim van den Dool

Den Haag

Het is vintage VVD: als eerste publiciteit genereren om de aandacht te trekken. Begin deze week verschenen billboards langs de snelwegen waarop de typische VVD-punten werden gevierd - van de hypotheekrenteaftrek handhaven tot extra geld voor defensie - die de partij bij de onderhandelingen over het coalitieakkoord had binnengehaald. En donderdagmiddag kwam de VVD als eerste van de drie partijen met alle namen van hun bewindslieden. CDA en D66 volgen begin volgende week.

Het opvallendste aan de VVD-opstelling is de ministerpost die partijleider Dilan Yesilgöz heeft gekozen: Defensie. Die werd al bemand door een populaire VVD-bewindspersoon, namelijk Ruben Brekelmans, die nu fractievoorzitter wordt in de Tweede Kamer. Dat Yesilgöz liever weer het kabinet in gaat, werd in Den Haag al wel verwacht, maar ze wordt ook vicepremier en blijft dus - in

ieder geval voorlopig - partijleider.

Volgens Yesilgöz heeft ze in goed overleg met Brekelmans van rol gewisseld. Brekelmans wordt gezien als mogelijke opvolger van Yesilgöz en kan zich in de Kamer ook warmdraaien voor het toekomstige leiderschap, omdat hij in het parlement wat meer vrijheid heeft om de partijkoers uit te zetten.

Voor Yesilgöz lijkt het ministerie van Defensie een keuze zonder al te veel politiek risico: ze mag komende jaren miljarden extra uitgeven, met breed politiek draagvlak. Ook al bestreed ze donderdag fel dat ze een makkelijke baan zou krijgen. “Zorgen dat onze nationale veiligheid op orde is en Defensie verder wordt opgebouwd, zou ik allesbehalve ‘makkelijk’ noemen.”

Aan de resterende VVD-ploeg van zes ministers en drie staatssecretarissen valt op hoeveel liberalen in het kabinet blijven of terugkeren. Eric van der Burg was eerder staatssecretaris in Rutte-IV en zes VVD'ers waren ook bewindspersoon in het demissionaire kabinet-Schoof.

D66, CDA en VVD beloven in hun coalitieak-

koord ook een nieuwe politieke cultuur. En formateur Jetten benadrukte steeds dat het minderheidskabinet ministers zonder ego behoeft die vooral kunnen luisteren - ook naar de oppositie. Bij de VVD is blijkbaar de inschatting gemaakt dat hiervoor geen frisse gezichten of goede bestuurders vanuit de lokale politiek nodig zijn.

De bewindslieden van D66 en CDA werden nog niet bekendgemaakt, op twee namen van D66 na. Die partij bevestigde vrijdag dat oud-informateur Rianne Letschert, een van de architecten van het minderheidskabinet, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wordt. En oud-staatssecretaris Hans Vijlbrief wordt minister van Volks-huisvesting. Sandra Palmen wordt de enige partijloze bewindspersoon: ze blijft aan als staatssecretaris van Herstel en Toeslagen.

Met medewerking van Jan Benjamin, Pim Molenaar, Eline Nugteren, Christiaan Pelgrim, Iris Verhulsdonk, Oscar Vermeer, Emma Vos, Erik van der Walle, Rosa Uijtewaai,

David van Weel (49)

NAVO-man naar Justitie en Veiligheid

Functie: minister van Justitie en Veiligheid

Na vijf maanden op Buitenlandse Zaken keert VVD'er David van Weel (1976) terug naar Justitie en Veiligheid, waar hij nog geen twee jaar geleden als bewindspersoon begon. Tijdens de stoelendans van het dubbel-demissionaire kabinet-Schoof kreeg Van Weel ook Asiel en Migratie deels onder zijn hoede.

Tijdens het kabinet-Schoof gold hij als een nieuw gezicht, maar achter de schermen had Van Weel al naam gemaakt op het gebied van defensie en internationale veiligheid. Hij begon in 2004 als beleidsadviseur op het ministerie van Defensie, was raadsadviseur van premier Mark Rutte in 2016 en gold als een van de belangrijkste adviseurs van toenmalige secretaris-generaal van de NAVO Jens Stoltenberg.

Als minister van Buitenlandse Zaken benadrukte Van Weel vaak de kracht van het

gesprek - niet verrassend als vertegenwoordiger van een klein land in een gespannen wereld. Met dialogoog kun je meer bereiken dan met harde woorden en sancties, is zijn devies. „Je kunt niet een relatie hebben waarin je alleen maar iemand in elkaar slaat en dan verwacht dat ze van je houden en niet wegrennen. Zo werkt het niet”, zei de minister in een debat over de oorlog in Soedan.

Nu zal hij zijn blik weer op de Nederlands rechtsstaat en binnenlandse veiligheid moeten richten: belangrijke thema's voor de VVD. Als minister van J&V sprak hij eerder grote ambities uit om corruptie tegen te gaan, Nederland weerbaarder te maken en 'het demonstratierecht' in te perken. Tegelijkertijd kampt het ministerie met grote personeelstekorten in bijna alle organisaties, van het Openbaar Ministerie tot in gevangenis-



Sophie Hermans (44)

Luisteren, fors hervormen en bezuinigen

Functie: minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Sophie Hermans (44) is vergroeid met Den Haag; ze loopt er al jaren rond. Hermans begon in 2012 als politiek assistent van toenmalig minister Blok, later van premier Rutte. Ze was zeven jaar Kamerlid, en ook enkele jaren (waarnemend) VVD-fractievoorzitter. In het kabinet-Schoof trad ze voor het eerst toe tot een kabinet, als minister van Klimaat en Groene Groei.

Dat was een lastige ministerspost in een onwillige coalitie, haar manoeuvreerruimte was klein. Hermans had ook weinig geld tot haar beschikking en boekte geen aantoonbaar grote resultaten. Zo dwong de Tweede Kamer, inclusief haar eigen partij, haar om de nationale CO₂-heffing, die CO₂-uitstoot duurder maakt voor industriebedrijven, af te schaffen. Zelf wilde ze dat niet. Hermans lijkt groener dan haar eigen partij.

Ze slaagde er wel in de gaswinning onder de Waddenzee, in de buurt van Ternaard, tegen te houden door een akkoord met de NAM te ondertekenen. Ook sloot ze een overeenkomst met Tata Steel over vergroening van de staalfabriek.

Ondanks haar staat van dienst blijft aan haar kleven dat ze via het netwerk van haar vader, de VVD-prominent Loek Hermans, in Den Haag kwam en vervolgens dankzij haar loyaliteit aan Rutte in de partijtop raakte.

Hermans staat bekend om het luisteren naar andere partijen. Ze wil de verhoudingen graag goed houden. Dat kan haar goed van pas komen nu het minderheidskabinet voor elk voorstel bij de oppositie om steun moet bedelen. Al wordt haar nieuwe functie zeker zo uitdagend als haar vorige: ze moet de zorg fors hervormen en 10 miljard bezuinigen.



Vincent Karremans (39)

Een populaire en charismatische politicus

Functie: minister van Infrastructuur en Waterstaat

Iets meer dan drie maanden had Vincent Karremans (39) als demissionair minister van Economische Zaken (EZ) nodig om vol in de schijnwerpers te staan. Hij greep in bij de leiding van halfgeleiderfabrikant Nexperia, een Nederlandse bedrijf met een Chinese eigenaar, wat tot een diplomatieke rel leidde. Karremans zal het niet erg gevonden hebben; hij houdt wel van een beetje aandacht. Zo zat hij in een campagnefilmje in 2018, als VVD-lijsttrekker in Rotterdam, in ontbloot bovenlijf op een paard. Vier jaar later volgde een campagnefilm waarin Karremans als een soort superheld door zijn stad rent, tussen schietende mensen door.

Het maakte hem tot een populaire politicus. In 2024 kwam hij naar Den Haag, als staatssecretaris Jeugd, Preventie en Sport. Hij had weinig geld ter beschikking, maar wist wel de publiciteit te halen met een actieplan tegen vapes en een oproep aan de samenleving om minder gebruik te maken van jeugdzorg en meer als samenleving zelf op te lossen. Zijn overstap naar EZ was een promotie, zeker omdat Karremans graag verwijst naar zijn loopbaan als ondernemer (hij was eigenaar van een vacaturesite).

Na EZ gaat Karremans nu naar het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, voor autopaartij VVD van oudsher een belangrijk departement. Zijn belangrijkste taak wordt het weer opstarten van 1 grote infrastructuurprojecten, die vanwege geld, personeelstekort en stikstof waren gepauzeerd. Verder is er heel veel geld nodig, maar niet beschikbaar, voor onderhoud aan bijvoorbeeld bruggen.

Niet uit te sluiten valt dat Karremans bij de volgende verkiezingen de landelijke lijsttrekker wordt. Bij de laatste verkiezingen haalde hij als nummer vier op de VVD-lijst bijna 330.000 voorkeursstemmen - iets minder dan de helft van partijleider Yesilgöz, maar veel meer dan de nieuwe fractievoorzitter Brekelmans.



Eric van der Burg (60)

Betrokken, emotioneel, schiet soms uit z'n slof

Functie: staatssecretaris Binnenlandse Zaken, Koninkrijksrelaties en slagvaardige overheid

Een efficiëntere overheid, slanker en digitaler - dat wordt het takenpakket van staatssecretaris Eric van der Burg (1965), naast binnenlandse kwesties, en de banden met Aruba, Curaçao en Sint Maarten.

Met tranen in zijn ogen stond hij in juli 2023 de pers te woord toen het kabinet-Rutte IV viel. Als VVD-staatssecretaris Asiel en Migratie had Van der Burg gemeenten en provincies een akkoord en een oplossing beloofd voor de opvangcrisis, maar die kwam er niet - door toedoen van zijn eigen partij.

Het kenmerk Van der Burg: betrokken, en soms geëmotioneerd. Dat laatste slaat ook wel eens naar de andere kant uit. Rond een chaotisch Kamerdebat over Gaza vorig jaar had hij NSC-fractiemedewerkers „teringlijers” genoemd en Esther Ouwehand (Partij voor de Dieren) uitgemaakt voor „kutwijf”. „Ik was gewoon een sukkel”, zei Van der Burg daar later over.

Van der Burg, opgegroeid in het Friese Oosterwolde, is al meer dan veertig jaar actief in de politiek. Hij was gemeenteraadslid en wethouder in Amsterdam, waar hij bekend stond als 'linkse VVD'er' wegens zijn sociale beleid.

Na een korte periode als Eerste Kamerlid werd hij staatssecretaris in het kabinet-Rutte IV. In die rol vocht hij voor de spreidingswet om asielzoekers beter te verdelen: een wet die zijn eigen VVD in het kabinet met PVV, NSC en BBB weer wilde intrekken, en nu met D66 en CDA weer voorlopig vasthoudt.



Thierry Aartsen (36)

Zelfspot en pleitbezorger bodycams

Functie: minister van Werk en Participatie

Al direct nadat hij aantrad in de Tweede Kamer, eind 2018, profileerde Thierry Aartsen (1989) zich als politicus van een volkspartij - de eerste 'V' in VVD. De overheid focuste te veel op „musea, opera en theater”, zei de Brabander, te weinig op „volkscultuur”, zoals „corso's, carnavalsoptochten, gildes en schutterijen”.

Dat Aartsen minister van Werk en Participatie wordt, zal veel zzp'ers tevreden stemmen. Zijn laatste periode als Kamerlid ageerde hij tegen een wetsvoorstel van het kabinet-Schoof dat de regels rond schijnzelfstandigheid moet vastleggen. Aartsen maakte met D66, CDA en SGP een concurrerende initiatiefwet, die meer nadruk legt op de vrije wil van de zzp'er om als zelfstandige te werken. Die voorstellen, omarmd in het coalitieakkoord, mag hij als minister proberen door het parlement te loodsen.

Kabinetservaring heeft Aartsen sinds hij acht maanden geleden PVV'er Chris Jansen opvolgde als demissionair staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat. Hij bewees zich soepel in de Tweede Kamer, met de nodige zelfspot in debatten. Zijn VVD-geluid komt tot uiting in aandacht voor veiligheid: conducteurs mogen nu bodycams dragen en de boetes voor rijden zonder kaartje gingen omhoog. Maar de VVD-voorkeur voor de auto klinkt niet bij Aartsen door. Om goed bereikbaar te blijven, heeft Nederland alle vervoersvormen nodig, vindt hij. Auto én openbaar vervoer.

Eelco Heinen (44)

Betweterig en uitgesproken over financiën

Functie: minister van Financiën

Eelco Heinen noemde het „een beetje gênant” dat VVD-leider Dilan Yesilgöz in de wandelgangen, voor draaiende camera's, als eerste liet weten dat hij mocht aanblijven als minister van Financiën. Een verrassing was het niet. Tijdens de onderhandelingen over het coalitieakkoord nam Yesilgöz Heinen met zich mee, net als bij de vorige formatie.

In Den Haag staat Heinen bekend als betweterig en uitgesproken op financiële discipline. Als VVD-Kamerlid typeerde hij zichzelf als een politicus met één duidelijke missie: de overheid minder laten uitgeven. Bij zijn aantreden als minister beloofde hij een bewaker van financiële degelijkheid te zijn. In de praktijk viel die strengheid wel mee. Tijdens het kabinet-Schoof werden weliswaar bezuinigingen ingeboekt, onder meer op asiel, de rijksdienst en de afdracht aan de Europese Unie, maar veel daarvan was onzeker of werd vooruitgeschoven. Grote uitgaven bleven ongemoeid, terwijl het begrotingstekort vooral binnen de perken bleef

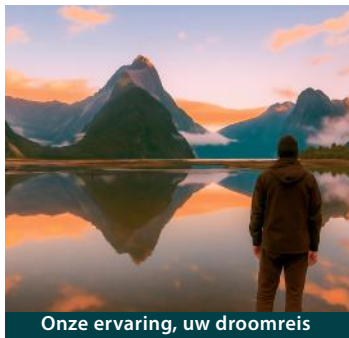


dankzij gunstige economische aannames.

Heinen (1981) begon zijn loopbaan in 2008 op het ministerie van Financiën en stapte in 2011 als jonge econoom over naar de VVD-fractie. Jarenlang werkte hij achter de schermen voor de Tweede Kamerfractie, voordat hij in 2021 zelf Kamerlid werd.

Zijn invloed binnen de VVD nam de afgelopen jaren snel toe. Heinen was financieel woordvoerder, schreef mee aan het verkiezingsprogramma en leidde de campagne bij de Kamerverkiezingen van 2023. Die campagne liepslecht af voor de VVD, mede door de grote overwinning van de PVV.

Door zijn aanblijven krijgt Heinen opnieuw een van de machtigste posities binnen het kabinet. Zijn voorname taak is het betugelen van het begrotingstekort en de staats-schuld. Dat belooft een lastige opgave te worden. Al tijdens het eerste debat bleek dat de oppositie weinig voelt voor het verhogen van de AOW-leeftijd, terwijl juist die maatregel een belangrijke pijler vormt onder de financiële plannen van dit kabinet.



NIEUW-ZEELAND

Ontdek Nieuw-Zeeland tijdens een autoreis van GreatDiscoveries. Onze reisspecialisten kennen het land uit eigen ervaring en stellen samen met u een reis op maat samen. U verblijft in sfeervolle, kleinschalige accommodaties zoals lodges en bed & breakfasts.

GreatDiscoveries is onderdeel van Style in Travel
tel: 040-2618781 Great Discoveries
info@greatdiscoveries.nl
www.greatdiscoveries.nl

De Raad voor Cultuur zoekt een nieuwe voorzitter

RAAD VOOR CULTUUR

Kijk op: www.raadvoorcultuur.nl





De Italiaanse chef **Giuseppe Bello** maakt pasta carbonara in een restaurant in Rome.
FOTO ANTONIO MASIELLO
/GETTY

CULINAIRE VONDST

Een 'kleine revolutie' en goed nieuws voor de Romeinen: pasta carbonara blijkt tóch Italiaans

Lang dacht iedereen dat de Amerikanen de pasta carbonara in Italië geïntroduceerd hadden. Een opgedoken krantenberichtje uit 1939 bewijst het tegendeel.

Janneke Vreugdenhil

AMSTERDAM

Het is augustus 1939 als Norah Berkhuysen de drie woorden noteert die 86 jaar later de culinaire geschiedschrijving van Italië op zijn kop zullen zetten. De woorden worden afgedrukt in een krant aan de andere kant van de wereld, *De Koerier* uit Batavia, Nederlands-Indië.

Ze schrijft: „*spaghetti alla carbonara*”. Berkhuysen was journalist, en goed thuis in de Italiaanse taal en cultuur. Tussen 1933 en 1958 was ze een gerespecteerd en geliefd correspondent die vanuit Rome voor diverse kranten schreef – zoals *De Koerier*.

De Volkskrant, waaraan ze vanaf 1948 verbonden was, schreef bij haar dood in 1960 dat haar werk ook in Italië gewaardeerd werd. „De Italiaanse vakgenoten schatten haar hoog om haar visie op typisch Italiaanse toestanden, die zij op haar vele zwerftochten kris kras door het land zich had eigen gemaakt.”

Dat er reacties zouden komen op mijn kookcolumn van begin januari over spaghetti alla carbonara was te verwachten. Iedereen houdt van de Italiaanse keuken en iedereen houdt ervan erover te discussiëren. Maar één mailtje sprong eruit: *NRC*-lezer Koos Stadhouders uit Rotterdam schreef dat hij in online krantenarchief Delpher een vermelding van ‘spaghetti alla carbonara’ was tegengekomen

uit 1939, in *De Koerier*. Dat is opvallend, omdat het gerecht nergens eerder dan eind jaren veertig is genoemd. De heersende theorie is dat pasta carbonara is ontstaan in de Tweede Wereldoorlog, vlak na de inname van Rome, toen Amerikaanse soldaten door lokale koks een maaltijd lieten bereiden met hun rantsoen aan spek en eieren.

Norah Berkhuysen noemde het gerecht op 23 augustus 1939 in een paginagrote kroniek, onder de kop *Menschen en Dingen van Rome*. Het is een smakelijke beschrijving van een „Romeinsche zomermachtdroom” op het Piazza Santa Maria in de wijk Trastevere. De bewuste passage gaat over twee trattoria's aan het plein, Umberto en Alfredo, die veel op elkaar lijken en vredige concurrenten zijn.

„Het eenige verschil is, dat de ééne [...] als bijzondere specialiteit ‘risotte con gamberi’ (rijst met grote garnalen) en de andere ‘spaghetti alla carbonara’ opdischt”.

Is dit een wereldprimeur? In geen enkele Italiaanse of andere bron die ik heb geraadpleegd is een vermelding als deze, van vóór de oorlog, te vinden. Het zou, vooral in Italië zelf, groot nieuws zijn: als er één land trots is op haar culinaire tradities, is het Italië. De vermeende Amerikaanse oorsprong van wat nu juist vaak als het nationale gerecht wordt gezien, ligt veel Italianen zwaar op de maag.

Drie zaterdagen na mijn eerste carbonaracolumn deed ik in mijn kookrubriek verslag van de vondst. Tegelijkertijd nam ik me voor om nog wat dieper te graven.

Ik nam contact op met Alberto Grandi. Deze voedselhistoricus en hoogleraar Economische geschiedenis aan de universiteit van Parma veroorzaakte in 2024 wereldwijde commotie met zijn boek *La Cucina Italiana non esiste* (‘De Italiaanse keuken bestaat niet’). Niet toevallig werd hij afgelopen december nog aangehaald in deze krant, in een kritisch hoofdredactioneel commentaar over de toevoeging van de Italiaanse keuken aan de Unesco-werelderfgoedlijst. „De pasta carbonara is volgens hem maar half Italiaans en groot geworden in de Verenigde Staten in de jaren veertig”, aldus *NRC*.

In een interview met *Trouw* in 2022 zei Grandi zelf: „Ik zou zeggen dat *spaghetti alla carbonara* niets anders is dan een typisch Amerikaans ontbijt van eieren met spek, en dan met pasta.”

Maar nadat ik de professor een in het Italiaans vertaalde versie van Berkhuysens artikel uit *De Koerier* stuurde, sloeg de twijfel toe. Zou deze man, die zo graag de controverse zoekt met zijn tegendraadse visie op de Italiaanse keuken, deze nieuwe informatie wel willen horen? Ik ken Italianen die hem en zijn boek verfoeien. Die ronduit woedend zijn dat iemand, een vooraanstaande landgenoot nota bene, durft te beweren dat hún geliefde Romeinse klassieker, hún carbonara, een Amerikaans gerecht is.

Mijn zorgen bleken onterecht. Binnen twee uur kreeg ik een euforisch antwoord: „Dank voor het delen van dit werkelijk uitzonderlijke document – niet

alleen vanwege de schoonheid van het verhaal zelf, maar om de historische implicaties die het heeft”, mailde hij. „Wat je hebt ontdekt is niet een curiositeit – het riskeert een kleine revolutie in de geschiedenis van de Italiaanse keuken te worden. [...] Dit is niet een marginale correctie: het dwingt ons allen die de oorsprong van dit gerecht bestuderen om sommige van onze veronderstellingen te heroverwegen.”

Nog dezelfde dag stuurde hij het artikel uit *De Koerier* door aan zijn collega Luca Cesari, een culinair historicus die geldt als Italië's grootste carbonarakenner. Net als Grandi is hij aanhanger van de Amerikaanse herkomst-theorie. Maar ook hij bleek geen moeite te hebben zijn eerdere aannames te wijzigen.

Afgelopen donderdag publiceerde hij in een groot artikel op de website van *Gambero Rosso*, het belangrijkste gastronomische magazine van Italië, waarin hij het nieuws uit Nederland bekendmaakte. „Het artikel uit 1939 verbrijzelt de reconstructies die we tot nu toe voor waar aannamen en dwingt ons alles in een nieuw licht te bekijken, waarbij nieuwe hypothesen over het ontstaan van carbonara worden geopperd.”

Extra interessant is wat Cesari schrijft over de allervroegste vermelding van pasta carbonara die tot nu toe bekend was, uit 1948, in de *Giornale di Trieste*. „In dat artikel wordt ook melding gemaakt van de ‘uitstekende, dampende, geurige spaghetti alla carbonara’ die men genoot op Piazza di Santa Maria in Trastevere. Een niet te onderschatten toeval: zou dit dezelfde trattoria kunnen zijn die in het artikel uit 1939 werd genoemd?”

Zijn dit nu die ‘Italiaanse toestanden’ van Norah Berkhuysen? Voor veel Italianen, en misschien nog wel het meest voor Romeinen, blijkt deze herschrijving van de geschiedenis in elk geval fantastisch nieuws. Vrijdag schreef de Romeinse krant *La Repubblica*: „Dit is de definitieve doodsteek voor de Amerikaanse theorie en een opluchting voor degenen die altijd in de Italiaanse oorsprong van carbonara hebben geloofd.”

IN EUROPA

Europa kan het antwoord geven

CAROLINE DE GRUYTER



De Griekse regering is van plan om een wet in te voeren die humanitaire hulp aan vluchtelingen zwaar strafbaar maakt. Non-gouvernementele organisaties die migranten helpen, kunnen hun vergunning verliezen, hulpverleners kunnen boetes krijgen van vijftigduizend euro en minimaal tien jaar gevangenisstraf - alleen al als ze één persoon vervoeren of onderdak verlenen. Na de vrijspraak van 24 hulpverleners die jarenlang door de staat zijn achtervolgd, is de conservatieve regering in Athene met een klopjacht bezig op burgergroeperingen en maatschappelijke organisaties die in zijn intensiteit en verbetenheid weinig onderdoet voor de criminalisering van ngo's in Hongarije en Slowakije.

Zeker, ngo's kunnen het regeringen knap lastig maken. Maar hoe je ook denkt over asiel en migratie, het antwoord kan niet zijn dat de staat dit soort organisaties dan maar de nek moet omdraaien. Eén blik op wat er in Rusland en de Verenigde Staten gaande is, zou duidelijk moeten maken dat dit de verkeerde aanpak is. In Amerika walst de staat alsmaar harder over alles en iedereen heen. Alles wat in de weg staat - rechtbanken, media, ngo's - wordt geïntimideerd of uit de weg geruimd. Amerikanen vragen zich af wat ze moeten doen om Trump en zijn MAGA-beweging de pas af te snijden. Wel, Europa kan het antwoord geven. En vooral ook de inspiratie.

In Europa werd, zoals Fareed Zakaria laatst schreef, sinds de Magna Carta in 1215

geleidelijk de rem gezet op de uitvoerende macht. De Amerikanen namen dit later over. Burgerrechten, onafhankelijke rechtbanken, garanties voor minderheden, persvrijheid, academische onafhankelijkheid, respect voor particulier bezit - „al die dingen maakten het Westen democratisch en welvarend. [...] Burgers konden hun eigen, afwijkende mening hebben, bedrijven konden investeren en de hele maatschappij kon tot bloei komen, al lemaal omdat de macht door het recht werd begrensd.”

Volgens Trump verkwanselt Europa westerse waarden

Wat er nu gebeurt in Amerika is dat de staat - de uitvoerende macht, gekaapt door een maffiose president en zijn clan - die ketenen van zich af probeert te schudden. Burgers worden op klaarlichte dag door gemaskerde mannen zonder arrestatiebevel opgepakt of doodgeschoten. Ngo's krijgen de belastingdienst op bezoek. Vreedzame demonstranten worden voor terroristen uitgemakkt. Advocatenkantoren met ‘verkeerde’ klanten mogen rechtbanken niet meer in. Journalisten worden afgezekend en voor het gerecht gesleept. Universiteiten verliezen hun subsidie als ze onwelgevallige vakken blijven doceren. Nationale statistieken die aantonen dat de sociale onge-

lijkheid toeneemt, dat poliogevalen de pan uitrijzen en dat Trumps importtarieven vooral Amerika zelf beschadigen, kunnen niet meer gepubliceerd worden.

Trump zegt steeds dat Europa schuldig is aan „*civilizational erasure*”, dat het westerse waarden verkwanselt. Omdat Zweedse gemeentes weigeren illegalen aan te geven, ook al stopt extreemrechts de subsidie voor opvang. Omdat de Europese Commissie onderzoek doet naar een van Elon Musks bedrijven, dat ondanks EU-regulering kinderporno blijft verspreiden. Omdat minderheden in Europa dezelfde rechten hebben als ieder ander. Omdat zijn favoriete Franse politica, schuldig bevonden aan een van de grootste fraudezaken ooit in het Europees Parlement, daarvoor gewoon als ieder ander veroordeeld kan worden.

„Wat kunnen we doen, wat zouden we moeten doen?”, vroeg Robert Reich, minister van Werkgelegenheid onder Clinton, zich laatst af. Wel, heel simpel: het goede voorbeeld geven. Openbare instituties versterken, individuele burgerrechten en pluralisme blijven garanderen, ngo's en journalisten hun werk laten doen. Door het goede voorbeeld te geven, kan Europa het groeiende aantal Amerikanen dat zich zorgen maakt over de ontmanteling van de Amerikaanse democratie steunen en goede moed geven, en tegelijkertijd duidelijk maken dat pogingen om in Europa autoritaire regimes te vestigen tot mislukken gedoemd zijn. Democratie is een werkwoord, zeggen ze weleens. Het moment om te laten zien wat dat betekent, is nu.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

Advertentie

executivepeople

EXCELLENT SEARCH CONSULTANCY

Onze opdrachtgever is Reanda Netherlands, een hoogwaardige zakelijke dienstverlener op het gebied van audit uitsluitend voor internationale opdrachtgevers in Nederland. Haar cliënten zijn internationale ondernemingen met een wereldwijde expansiestrategie en veelal met operatie in het buitenland. De meeste cliënten zijn in handen van beursgenoteerde ondernemingen of private equity. Reanda Netherlands is gevestigd op de Amsterdamse Zuidas en heeft een team van zo'n 100 professionals afkomstig uit verschillende wereldwijde culturen. Reanda opereert op basis van audit vergunning onder toezicht van AFM. Ter verdere professionalisering en ontwikkeling van de organisatie hebben bestuur en aandeelhouders besloten tot het versterken van structureel en geïnstitutionaliseerd toezicht, controle en advies door een onafhankelijke en kundige Raad van Advies. Daarom komen we graag in contact met kandidaten



Twee leden voor de Raad van Advies, later Raad van Commissarissen één financieel lid met RA achtergrond en één lid met een internationaal ondernemersprofiel gericht op ontwikkeling

De RvA/RvC zal als een onafhankelijke tegenkracht en sparringpartner van en voor het bestuur en de aandeelhouders opereren door het verschaffen van frisse en onafhankelijke inzichten, het uitdagen van bestuur en management, het acteren als klankbord en uiteraard door het uitvoeren van toezicht en de controle. De RvA/RvC zal worden vormgegeven tot een complementair en divers team.

Profiel

- ▶ één lid heeft ervaring als commissaris of bestuurder in een financiële rol (CFO, audit, accountancy)
- ▶ het andere lid heeft een brede achtergrond, bijvoorbeeld als (internationaal gericht) ondernemer waarbij business development, ontwikkeling en/of innovatie een rol spelen
- ▶ beide leden passen in een organisatie die internationaal opereert en waar mensen centraal staan
- ▶ kennis van risicobeheersing, compliance, relevante inhoudelijke kennis van de zakelijke dienstverlening en daar geldende governance

Reactie

Je kunt via de vacature op onze website reageren of contact opnemen met Onno Verkuyl via 020-2261219 of overkuyl@executivepeople.nl.



Executive People is gespecialiseerd in bemiddeling van posities voor bestuurders en commissarissen. Deze opdracht is aan Executive People verleend op basis van exclusiviteit. Executive People is onderdeel van Governance People.

vacatures

100%
Slagingspercentage

30+
Jaar ervaring

PACT
Unieke PACT-meting

Advertentie



4 DAAGSE BUSREIS BELGIË | VLAAMSE MEESTERS

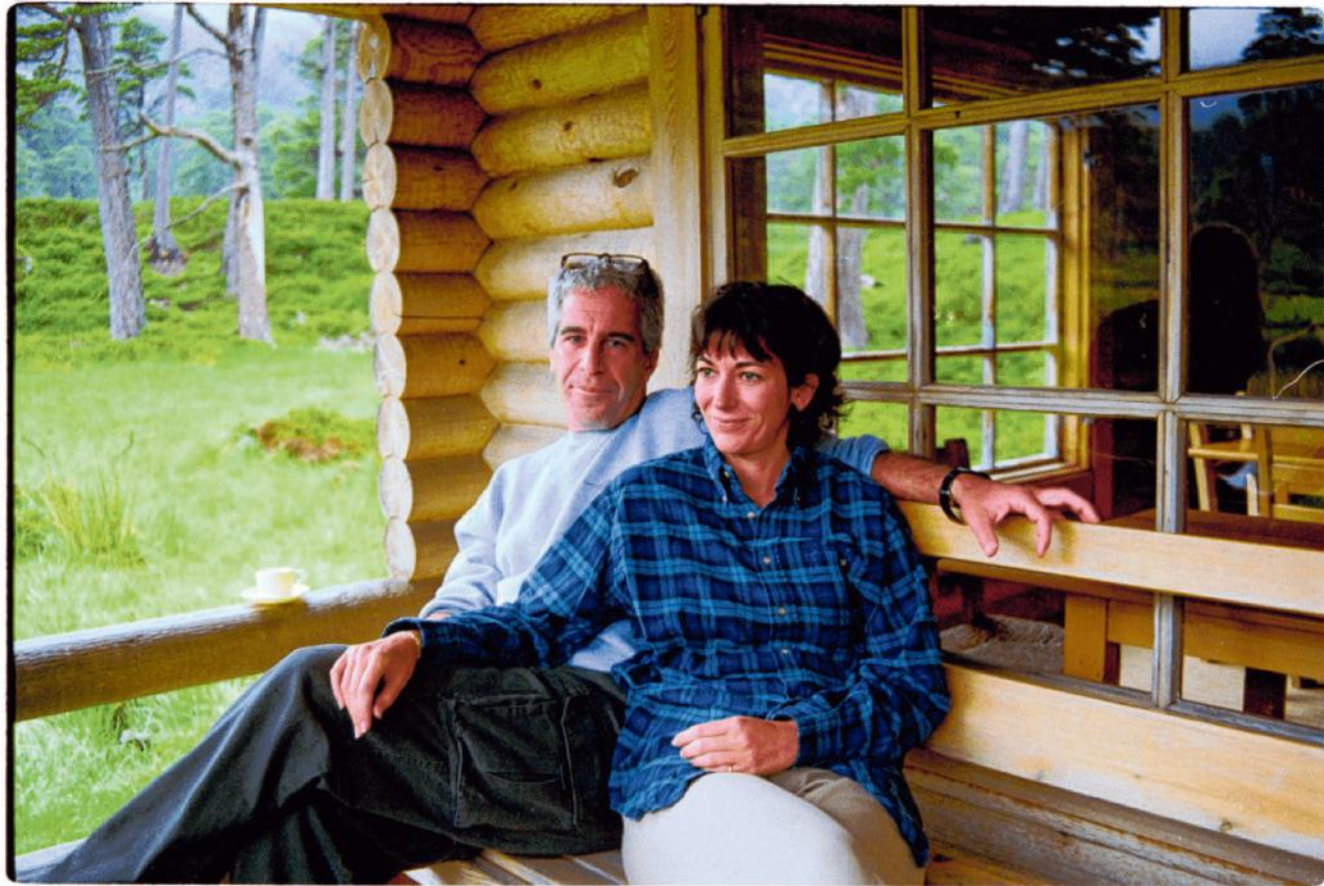
Iconen zoals Jan Van Eyck, Pieter Bruegel de Oude en Peter Paul Rubens, hebben de Vlaamse kunstscene gekenmerkt en wereldwijd bewondering geooft. Jan van Eyck wordt vaak beschouwd als een pionier van de Vlaamse Primitieven. Tijdens deze 4-daagse reis volgen we o.l.v. Drs. Ria Ophof (kunsthistoricus) het spoor van deze kunstenaars langs de steden Antwerpen, Gent en Brugge. We starten de reis in het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen, waar we werken van Jan Van Eyck en de Vlaamse Meesters be-

wonderen. In de Sint-Baafskathedraal in Gent bevindt zich het meest beroemde kunstwerk van de gebroeders Van Eyck: het Lam Gods. Na het bezoek aan het Museum voor Schone Kunsten in Gent sluiten we de reis af in Brugge, waar Van Eyck zestien jaar lang zijn artistieke talent ontplooid. In Brugge brengt u een bezoek aan het Groeningemuseum met kunstwerken uit de Vlaamse Primitieven-periode.

Vertrek 14 april 2026

www.styleintravel.nl/vlaamsemeesters
info@styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55





Jeffrey Epstein en **Ghislaine Maxwell**. De Amerikaanse overheid gaf de foto vrij in december 2025. FOTO U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE

PROFIEL
—
Ghislaine Maxwell
—
HANDLANGER EPSTEIN

Alleen Ghislaine Maxwell weet hoeveel verder Epsteins netwerk nog reikte

Advertentie

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

PostNL behoort tot de meest duurzame bedrijven ter wereld en heeft de ambitie om hét logistieke e-commerceplatform van de toekomst te worden. Slimme groei, duurzame waardecreatie, data en technologie en de impact op mens en samenleving staan hierbij centraal. Het expertteam Labour Relations & Affairs van PostNL bestaat uit 9 professionals en wordt gekenmerkt door een hoog kennisniveau en een collegiale, open cultuur. Ter versterking van dit team zoeken wij een



Senior Legal Counsel Labour Affairs
stevige en proactieve sparringpartner voor directie en senior management

Als juridisch expert op gebied van arbeids- en medezeggenschapsrecht werk je aan complexe juridische vraagstukken met organisatiebrede impact. Je bent betrokken bij beleidsontwikkeling en draagt zorg voor documenten die voortkomen uit overleg met vakorganisaties, zoals cao's en sociale plannen. Daarnaast speel je een belangrijke rol bij reorganisaties en vertegenwoordig je de organisatie in interne commissies en werkgroepen. Je functioneert als primus inter pares en mentor voor het team.

Profiel

- ▶ tenminste 5-10 jaar werkervaring
- ▶ opgedaan in bedrijfsleven en/of advocatuur
- ▶ ruime ervaring met collectief arbeidsrecht, inclusief reorganisaties
- ▶ daadkrachtige stakeholdermanager, sociaal, communicatief en onderhandelingsvaardig
- ▶ analytisch en pragmatisch, denkt in begrijpelijke oplossingen
- ▶ behoudt rust en overzicht, kan snel schakelen

Propositie

- ▶ strategische rol met impact
- ▶ met focus op complexe arbeidsrechtelijke vraagstukken en stakeholdermanagement
- ▶ in een omgeving waar verandering, flexibiliteit en samenwerking centraal staan
- ▶ flexibiliteit om vanuit huis en het Stationspostgebouw naast station Den Haag HS te werken
- ▶ 3,5 of 4 dagen per week is bespreekbaar

Reactie

Je kunt via de vacature op onze website reageren of contact opnemen met Nienke Fokma via 020-6125522 of nfokma@legalpeople.nl.

Legal People bemiddelt al meer dan 30 jaar ervaren juristen voor vaste en tijdelijke posities. Deze opdracht is aan Legal People verleend op basis van exclusiviteit. Legal People is onderdeel van Governance People.

100%
Stagingspercentage

30+
Jaar ervaring

PACT
Unieke PACT-meting

vacatures



Mediamagnaat Robert Maxwell en zijn dochter Ghislaine kijken in oktober 1984 naar een voetbalwedstrijd in Oxford. FOTO GETTY IMAGES

nrc
ZATERDAG 7 FEBRUARI & ZONDAG 8 FEBRUARI 2026

Zolang de Epstein-documenten deels gesloten blijven, kent alleen Epsteins handlanger Ghislaine Maxwell de omvang van diens netwerk. In een gevangenis in Texas zit ze een straf van twintig jaar uit. Maandag getuigt ze via een videoverbinding voor het Congres.

Door **Hans Steketee**

Toen ze Ghislaine Maxwell ontmoette, was 'Jane' veertien jaar. Maxwell leek „een oudere zuster”, zei ze. Ze nam haar mee naar de bioscoop, kocht kleren voor haar, ondergoed. Londense 'Kate' was zeventien toen ze Maxwell leerde kennen. Ze keek op tegen haar ontspannen elegantie. „Zo wilde ik ook zijn.” Terwijl ze thee dronken, zei Maxwell dat haar vriend graag jonge mensen helpt. 'Jane' en 'Kate' getuigden onder pseudoniem - met twee andere vrouwen - in 2021 in een New Yorkse rechtbank tegen Maxwell. Hun verhalen, opgetekend door *The New York Times*, lopen gelijk op: ze hadden, misschien voor het eerst in het leven, het gevoel gezien te worden, wilden hun best doen voor hun nieuwe vriendin. Daarna begon het misbruik. Bij een volgend bezoek van 'Kate' aan Maxwell zat Epstein in een joggingbroek in de kamer. Maxwell liet haar in zijn voet knippen. Epstein: „Nou, jij mag zeker mijn schouders een keer doen.” Kort erna belde Maxwell om te vragen of ze kon invallen omdat Epsteins masseuse had afgezegd. Dat was de eerste keer dat hij seks van haar verlangde. Het zou jaren doorgaan, soms deed Maxwell mee. „Ik wist simpelweg niet hoe ik nee moest zeggen”, zei 'Kate'. Maxwell deed er steeds luchtig over. „Alsof het allemaal een gekke grap was.”

Jeffrey Epstein, in 2008 veroordeeld tot een korte celstraf wegens prostitutie met een minderjarige, heeft zich nooit hoeven verantwoorden voor deze beschuldigingen. In 2019, in afwachting van zijn proces, pleegde hij volgens de officiële verklaring zelfmoord in zijn cel. In 2016 zei Maxwell dat ze alleen „in de krant” over Epsteins vermeende misbruik had gelezen. „Ik nam assistenten aan, stylisten, koks, schoonmakers, zwembadpersoneel en piloten.” En ja, ook vrouwen voor zijn dagelijkse massages. „Maar wat mij betreft was iedereen die bij hem thuiskwam een meerderjarige professional.” Twee jaar na Epsteins dood bleef ze ontkennen dat ze hem hielp bij het *groomen*, verhandelen en seksueel misbruiken van minderjarigen. Het overtuigde de jury niet. Ze werd tot twintig jaar gevangenis veroordeeld. Rond Epstein blijven raadsels hangen. Hoe kwam hij aan zoveel geld? Wat maakte hem onweerstaanbaar voor Wall Street-bankiers, Trump en Clinton, figuren uit de academische wereld en de kunsten, buitenlandse politici, tech-ondernemers, topjuristen, Britse en Noorse *royals*, vroeg Edward Luce zich af in de *Financial Times*. „Epsteins netwerk is een MRI-scan van het establishment.”

En waarom bleef Epsteins netwerk na zijn veroordeling in 2008 intact? Elon Musk vroeg hem in 2012 wanneer „het wildste feest op je eiland” zou zijn. „Neem de volgende keer je harem mee”, mailde miljardair Richard Branson in 2013, zijn buurman in de Virgin Islands. De machtige Labour-politicus Peter Mandelson bleef krui-perige e-mails sturen en logeerde zelfs in Epsteins huis in Manhattan terwijl de eigenaar in de cel zat.

En wat was de chemie tussen Epstein en Maxwell, die niet zonder elkaar konden, lang nadat hun liefdesverhouding ten einde was?

Ghislaine Noëlle Marion Maxwell werd in 1961 geboren als negende kind van persbaron Robert Maxwell en zijn Franse vrouw Elisabeth 'Betty' Meynard. Twee dagen na haar geboorte raakte haar oudste broer Michael, destijds vijftien, zwaargewond bij een auto-ongeluk. Hij lag zeven jaar in coma, tot zijn dood. Ghislaine kreeg aanvankelijk nauwelijks aandacht en had als peuter anorexia, schreef Betty in haar memoires. „*Mummy, I exist*”, schijnt ze als zesjarige gezegd te hebben. Haar moeder probeerde het goed te maken. „Ze is de enige van mijn kinderen die ik [sindsdien] totaal heb verwend.”

Ze was haar vaders oogappel - hij noemde zelfs zijn motorjacht naar haar: Lady Ghislaine - maar hij koelde zijn woede op het hele gezin. Ze vertelde over een kamer

in hun gigantische huis, met een tafel waarop een zweep lag, een liniaal, een riem, een wandelstok. Ze mochten zelf kiezen.

Natuurlijk ging ze naar kostscholen, vanaf haar achtste, waarna veel Britse *upperclass*-kinderen hun ouders nauwelijks meer spreken. En naar Oxford, iets met talen en geschiedenis, en veel andere leuke dingen.

Robert Maxwell, in 1923 geboren als Ján Hoch, was een Joodse Tsjecho-Slowaak wiens familie in Auschwitz omkwam. Hij werd puissant rijk als uitgever van wetenschappelijke publicaties en kranten, waaronder de Britse Mirror Group en de *New York Daily News*. Hij was een politieke octopus, met tentakels in alle partijen. En hij onderhield nauwe banden met Israël, die mogelijk verder gingen dan zakelijk alleen.

Maar zijn fortuin was op zand gebouwd. Mislukte investeringen en schulden camouflde hij door honderden miljoenen te stelen uit het pensioenfonds van zijn kranten. Dat kwam uit in 1991, nadat zijn lichaam in zee werd gevonden bij de Canarische eilanden, waar hij voor anker lag met zijn jacht. Autopsiën leveren niets op. Zijn familie wil nog steeds niet geloven dat hij per ongeluk overboord is gevallen.

Het Maxwell-imperium was failliet, het huis werd verkocht, de familie zat aan de grond. Maar een reddende engel, die Robert in New York had leren kennen, schoot het gezin te hulp. Deze „Amerikaanse zakenman” en „voormalige vrijgezel van de maand” is ook degene die een jaar later met de dochter aan boord gaat van de Concorde om met kaviaar en bubbels supersonisch naar New York te vliegen. „Het is tot deze man dat de dertigjarige Ghislaine zich heeft gewend om het verdriet van de schande van haar vader te verzachten”, schreef een tabloid.

„Aan Epsteins zijde bouwt Ghislaine een respectabele positie op in New York, wat onmogelijk zou zijn in Londen, waar de wonden die haar vader heeft geslagen het diepst zijn”, aldus de krant. „Maar in New York aanbieden ze nakomelingen van misdadigers net zozeer als de misdadigers zelf.”

Ghislaine Maxwell op het jacht van haar vader, **Lady Ghislaine**. FOTO GETTY IMAGES

In 2016 zei Maxwell dat ze alleen 'in de krant' over Epsteins vermeende misbruik had gelezen

Dat ze houvast vond bij Epstein was logisch, schrijft Julie K. Brown, onderzoeksjournalist bij de *Miami Herald*, die zich na diens eerste lichte straf bleef vastbijten in het Epstein-dossier. „Net als haar vader was Epstein een charismatische figuur die mannen en vrouwen betoverde met zijn charme en intelligentie. En ook hij had een duistere, gewelddadige en dominante kant.” Gewetenloosheid deelden ze alle drie.

Epstein bood haar toegang tot het soort leven dat ze eerder had geleid. Omgekeerd kon hij haar goed gebruiken. Ze bracht charme en goede manieren in, een vleugje Europese aristocratie, ondeugende humor. Ze koppelde achteloos mensen - een geboren 'sociale makelaar'. En ze bracht haar netwerk in. Andrew, tweede zoon van de Britse vorstin. Mick Jagger. Peter Mandelson wilde zijn geheimen maar al te graag delen.

„Epstein opereerde in drie kringen”, schrijft *FT*-journalist Robert Shrimley: „een kring van geld, een van macht, en een sekskring”. Sommige contacten hielden zich in één cirkel op, anderen in meerdere, onder wie, het zou zomaar kunnen, een Donald Trump. Dat Epstein zich naadloos door alle drie de kringen kon bewegen, was aan Maxwell te danken. Het bracht hem geld, nieuwe contacten en een schat aan *kompromat* waarvan moet blijken hoe en waar hij het te gelde gemaakt kan hebben.

Rond 1994 ging het uit, maar Maxwell bleef. Ze runde zijn huishoudens in New York, Florida, New Mexico en op het privé-eiland Little Saint James, zijn agenda, zijn *dinner parties* en zijn erotische leven. „Ik ben een erg loyaal persoon”, zei ze erover. In 1995 noemde Epstein een van zijn bedrijven Ghislaine Corporation. Hij kocht een *town house* voor haar aan de Upper East Side, niet ver van het zijne. In de jaren dat ze samen waren en werkten, betaalde hij haar dertig miljoen dollar.

Na Epsteins celstraf verschenen ze niet meer samen in het openbaar. Maxwell dook op bij het huwelijk van Chelsea Clinton en naast Elon Musk bij de Oscars. Ze begon een verhouding met computerbiljonair Ted Waitt en startte een vage stichting om de oceanen te redden, TerraMar, waarover ze, enigszins onvast, een TEDx Talk hield. Ze werd veganist.

Met een na Epsteins arrestatie in 2019 hief TerraMar zichzelf op. Maxwell verdween van de aardbodem, maar werd in 2020 gearresteerd op een landgoed dat ze cash had afgerekend. Vanaf 2015 sloot het juridische net zich ook rond haar. Vóór haar proces van 2021 werd ze al (mede-)aangeklaagd in liefst acht zaken. De eerste was van Virginia Giuffre die Maxwell beschuldigde haar geronseld te hebben voor seks met Epstein en vele anderen, onder wie prins Andrew.

„[Mijn advocaten] willen dat ik me van je distantieer en zeg dat ik niets wist van massage met Andrew”, mailt ze aan Epstein. Die verwijt haar later kil dat haar problemen haar eigen schuld zijn omdat ze zijn adviezen niet opvolgt: „*You are testing my patience*.” Maxwell schikte voor miljoenen. Andrew zou Giuffre naar verluidt 12 miljoen pond betaald hebben. Giuffre maakte vorig jaar een einde aan haar leven.

Zolang de *Epstein Files* deels gesloten blijven, is Maxwell de schatbewaarder van de donkerste geheimen. Zoals de vraag welke rol Trump heeft gespeeld. Vorig jaar verklaarde Maxwell tegenover Todd Blanche, tweede man op Justitie, dat ze Trump nooit op ongepast gedrag had betrapt. Een week later werd ze overgeplaatst naar een gevangenis in Texas met zo'n soepel regime dat het een *country club* wordt genoemd. Het suggereerde dat Maxwell in ruil voor het vrijpleiten van Trump op een presidentieel pardon hoopt.

Maandag verschijnt ze weer, per videoverbinding, bij de commissie van het Huis van Afgevaardigden die de zaak-Epstein onderzoekt. Omdat de commissie haar geen immuniteit wilde geven, wordt aangenomen dat ze zich op het Vijfde Amendement zal beroepen, *pleading the Fifth*, het recht om te zwijgen als je jezelf niet van een misdrijf wilt beschuldigen.

Nationale
Opera
&
Ballet

Binnenkort
te zien

La Bayadère

26 mrt – 19 apr

Die Passagierin

26 mrt – 19 apr

Le nozze di Figaro

8 – 28 mei

Hoofdsponsor
Nationale Opera & Ballet

HOUTHOFF

Meer informatie



VERANTWOORDING

Deze reconstructie is gebaseerd op gezamenlijk onderzoek door journalisten van NRC en *Der Spiegel*. De auteurs verzamelden zeven getuigenissen van mensen die in Rasht waren tijdens de protesten; sommigen van hen zijn het land inmiddels ontvlucht. Daarnaast spraken de auteurs acht Iraanse Nederlanders die informatie van familie en vrienden uit Iran doorstuurden. De volledige naam van M. is bekend bij de redactie. **Vanwege de internetblokkade** is het zeer gecompliceerd om mensen in Iran te spreken. Via mensenrechtenorganisaties Iran Human Rights Organisation en Abdorrahman Boroumand Center for Human Rights ontvingen de auteurs echter twee verklaringen van getuigen die bij de demonstraties aanwezig waren en nog steeds in Rasht verblijven. Deze getuigenissen kwamen overeen met die van de anderen.

Alle beelden zijn door NRC en Der Spiegel op basis van openbronnemonderzoek [osint] geverifieerd. Het verificatieproces richt zich op de authenticiteit van het beeld, de datum en de exacte locatie waar het is opgenomen. Deze beelden zijn vergeleken met de getuigenissen. Om de locatie van beeldmateriaal te verifiëren, vergeleken de auteurs details zoals gebouwen, opschriften op borden en begroeiing in de video's met referentiebeelden van de omgeving. Hiervoor is gebruik gemaakt van onder andere satellietbeelden, Google Street View en het Iraanse kaartplatform Neshan. Geïnterviewden uit Rasht hielpen ook bij de locatie.

Ze zijn daar met zo'n twintig mensen, tot er traangasgranaten de ruimte in worden gegooid en ze naar buiten moeten om te ademen. „Toen we boven kwamen lag de straat vol lichamen. Het was niet te zien of die dood of levend waren.”

Dan ziet hij dat de bazaar in brand staat. „Ik beseftte dat veel mensen hun toevlucht in de bazaar hadden gezocht. Toen het vuur groter werd, waren ze gedwongen naar buiten te komen en kwamen ze bij de gewapende schoften terecht.”

Getuigenverklaringen over hoe laat en waar de brand uitbrak verschillen, maar vrijwel alle getuigen zeggen dat het tussen acht en tien uur 's avonds was en dat het vuur zich snel verspreidde. Volgens alle getuigen waren meerdere uitgangen afgesloten. Bij de enige uitgang die wel open was, stonden tientallen gewapende mannen te wachten. Het was een keuze tussen levend verbranden of beschoten worden.

„Een groep demonstranten liep naar buiten en werd meteen omsingeld”, vertelt een ooggetuige tegen Iran Human Rights Organisation, een internationale mensenrechtenorganisatie in Noorwegen. „Ze hielden hun handen opgestoken om zich over te geven, maar werden van dichtbij doodgeschoten.”

Ook de winkeleigenaar die zich met zijn vrouw in de parkeergarage had verscholen, ziet hoe demonstranten noodgedwongen de bazaar verlaten



Still uit een video: **demonstranten** in de Emamstraat in Rasht, een paar honderd van de bazaar. FOTO VIA INSTAGRAM

PROTESTEN IRAN

Na de internetblokkade volgt de tegenaanval van het regime

Wanneer Iran op zwart gaat, slaat het regime snoeihard de demonstraties neer. NRC reconstrueert via openbare bronnen en getuigenissen wat er gebeurde in de stad Rasht.



Door **Georgia Oost** en **Natalia Toret**

Het hart van Rasht, de **Grote Bazaar**, staat in brand. Still uit een video. FOTO VIA X



Still uit een video: in de Takhtistraat **scanderen** op 8 januari duizenden mensen: „Dit is ons laatste gevecht, Pahlavi keert terug.” FOTO VIA X

L

honderden plekken in Iran protesten tegen het regime van ayatollah Ali Khamenei. De Iraanse Revolutionaire Garde slaat deze keihard neer; duizenden demonstranten zijn gedood. In een poging Iraniërs het zwijgen op te leggen, blokkeerden de autoriteiten het internet. Voor de rest van de wereld is het land op zwart gegaan.

Ook in Rasht braken demonstraties uit. Deze havenstad met zo'n 640.000 inwoners in de noord-Iraanse provincie Gilan, staat bekend om zijn Grand Bazaar: een openluchtmarkt met smalle stegen in het centrum, omringd door grote winkelstraten. Uit solidariteit met de demonstranten sloten meerdere winkeliers in de bazaar hun stallen - en zo werd de bazaar middelpunt van de protesten.

In december stapte M. op het vliegtuig naar Iran, waar ze twee maanden wil doorbrengen. Twaalf dagen later begonnen demonstraties in Teheran. In de Grote Bazaar daar sluiten winkeliers hun zaken en gaan de straat op. Al gauw verspreidt het protest zich over het hele land. Demonstranten eisen de val van de Islamitische Republiek.

Op woensdag 7 januari beginnen de protesten in Rasht. Honderden demonstranten drommen door de straten van de bazaar terwijl ze klappen en schreeuwen: „Wees niet bang, wees niet bang. Wij zijn samen” - zo is te zien op een video die is gedeeld op sociale media. Nog eens honderden Iraniërs sluiten zich later die dag bij de demonstranten aan.

Op donderdag 8 januari gaan nog meer inwoners van Rasht de straat op, net als andere Iraniërs aangemoedigd door Reza Pahlavi, de oudste zoon van de vroegere sjah van Iran. Hij roept hen via X op de strijd niet op te geven.

De demonstranten vormen een zeer diverse groep, vertelt M., die die dag op bezoek gaat bij haar tante en onderweg in de menigte terechtkomt. „Families, oudere mensen, kinderen - iedereen kwam samen met dezelfde wens: een normaal leven kunnen leiden. Het was een vreedzaam protest.”

Als ze bij haar tante is, merkt M. dat haar telefoonberichten niet meer aankomen. Het regime heeft het internet geblokkeerd.

„Daarna zagen we steeds meer politieke de straat op gaan”, vertelt ze. „In eerste instantie durfden de autoriteiten niet terug te slaan, toen er nog zoveel grote groepen op straat waren. Maar in januari is het heel koud in Rasht, dus op een gegeven moment ging een groot gedeelte naar huis.” Toen begon de tegenaanval. „Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

Traangas

Een eigenaar van een winkel in de bazaar is met zijn vrouw bij de demonstraties als de sfeer later in de avond omslaat. „In eerste instantie probeerden ze de menigte uiteen te drijven met traangas”, vertelt de man in een gesprek met het Abdorrahman Boroumand Center for Human Rights via Telegram, dat is ingezien door NRC en *Der Spiegel*. „We waren met zo'n tweeduizend man toen dat begon.”

De demonstranten zijn in de buurt van de bazaar als agenten van de Revolutionaire Garde beginnen te schieten op de menigte. Bij het horen van de schoten rennen veel demonstranten in paniek de steegjes in. De getuige besluit zich samen met zijn vrouw en twee gewonden die ze op straat aantreffen te verschuilen in een parkeergarage.

„Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

„Daarna zagen we steeds meer politieke de straat op gaan”, vertelt ze. „In eerste instantie durfden de autoriteiten niet terug te slaan, toen er nog zoveel grote groepen op straat waren. Maar in januari is het heel koud in Rasht, dus op een gegeven moment ging een groot gedeelte naar huis.” Toen begon de tegenaanval. „Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

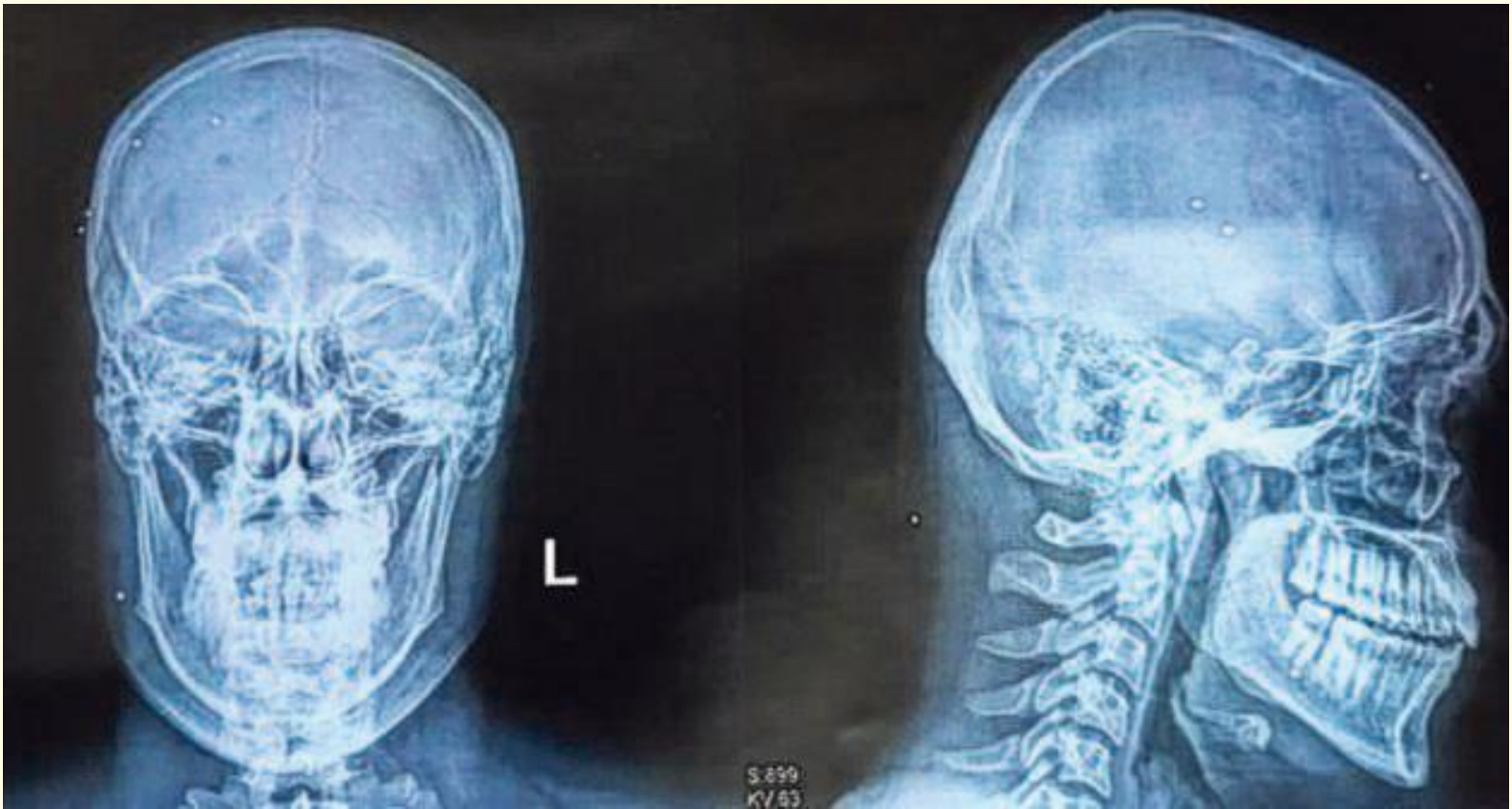
„Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

„Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

„Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

„Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”

„Ik besloot bij mijn tante te blijven slapen, ik durfde niet meer naar buiten. De gewerschoten waren keer op keer te horen. Het leek wel oorlogsgebied.”



De witte puntjes op de röntgenfoto's tonen stukjes hagel.

Vervolg van pagina 15

naarmate het vuur zich verder verspreidt. „In een fractie van een seconde werden ze allemaal neergeschoten. Het was verschrikkelijk om te zien. Mensen werden voor mijn ogen uitgemoord.”

Hoeveel mensen achterbleven in de brandende bazaar, is niet bekend.

Cinema Rex

In gesprekken over de brand in de bazaar verwijzen Iraniërs keer op keer naar de aanslag op Cinema Rex. Deze bioscoop in Abadan, een stad in het zuidwesten van Iran, werd op 19 augustus 1978 overgoten met benzine en in brand gestoken terwijl honderden mensen binnen een film aan het kijken waren. Alle uitgangen waren door de daders geblokkeerd. De aanslag, waarbij tussen de 377 en 470 mensen omkwamen, was een belangrijke aanleiding voor het uitbreken van de Iraanse revolutie van 1979.

De Iraanse autoriteiten haastten zich indertijd om de oppositie de schuld te geven van het bloedbad. Maar volgens ayatollah Ruhollah Khomeini had geen enkele vrome moslim de brand kunnen veroorzaken en was de sjah, Mohammad Reza Pahlavi, destijds leider van Iran, verantwoordelijk. Een groot deel van de bevolking geloofde hem, waarna het verzet tegen de sjah groeide.

Volgens veel Iraniërs reageert het huidige regime op vergelijkbare wijze op de brand in de Grand Bazaar van Rasht. Een dag erna verspreidde het regime dronebeelden van de zwartgeblakerde markt, met als boodschap: dit hebben de demonstranten zelf gedaan.

Als M. op vrijdag 9 januari 's middags met haar oom door de stad rijdt, ziet ze in de hele stad „sporen van brand”. „Winkels, moskeeën en huizen waren deels of helemaal verwoest. Toen we langs de bazaar reden, zagen we dat tientallen winkels waren platgebrand.” Ze maakt video's en foto's, maar verwijdert deze achteraf weer van haar telefoon uit angst voor con-

troles door de Revolutionaire Garde. Hoewel Iraniërs amper contact kunnen leggen met landgenoten, wordt - zodra iemand even internetverbinding heeft - online informatie gedeeld met de rest van de wereld over doden en gewonden.

Die avond gaan er opnieuw mensen protesteren. „Vanaf zes uur ging de straatverlichting overal in de stad uit. Gewapende mannen stroomden de straat op”, zegt een getuige tegen Iran Human Rights in een geluidsfragment. De man, een inwoner van Rasht, meent aan hun uniformen leden te herkennen van de Iraanse Revolutionaire Garde, de zedenpolitie en de Basij-militie - een vrijwilligerskorps dat vaak wordt ingezet om demonstraties uiteen te slaan. „Het was angstaanjagend. Ze waren genadeloos. Ze schoten op auto's, motorrijders en voetgangers. Iedereen die er was werd beschoten.”

Hagel

De eerste dagen na de brand in de bazaar is nog veel onduidelijk over de toedracht. In de weken die volgen komen steeds meer beelden over de demonstraties online. Langzaam wordt duidelijk hoe groot het bloedbad in Rasht was. Op satellietbeeld is te zien waar de brand zich heeft verspreid.

Beelden uit ziekenhuizen tonen slachtoffers die zijn beschoten met hagel. Op beelden uit mortuaria is te zien hoe honderden lichamen op elkaar gestapeld op de grond liggen, binnen en buiten. Veel van de doden zijn in hun gezicht geschoten.

NRC sprak een vrouw die in 2018 vanuit Rasht naar Nederland kwam.

„Gewapende mannen stroomden de straat op

Inwoner Rasht

Op 21 januari heeft ze kort telefonisch contact met een vriend die bij de demonstraties was op 8 en 9 januari. Het gesprek, via spraakberichten op WhatsApp, is ingezien en beluisterd.

„We zagen ineens allemaal mensen in zwarte kleding die gericht op ons begonnen te schieten. De rechterkant van mijn lichaam werd doorzeefd met kogels.” Op een röntgenfoto die hij een dag later laat maken en opstuurt naar zijn vriendin in Nederland, zijn op zeven plekken in zijn hoofd en nek en op drie plekken in zijn elleboog stukken hagel te zien. „Alle mensen die hun handen omhoog hadden en op die manier de brand ontvluchtten, zijn beschoten. Ik haat mezelf dat ik nog leef.”

Lichamen in koelwagens

Volgens de Amerikaanse mensenrechtenorganisatie Human Rights Activists News Agency (HRANA) zijn sinds 8 januari ten minste 392 Iraniërs in Rasht gestorven.

„De zondag na de demonstraties gingen we naar de Bagh-e Rezvan-begraafplaats buiten Rasht”, vertelt een getuige. „Het was zo vol met nabestaanden dat de ingang op slot was gedaan. Er stond een kilometerslange file.” Volgens de getuige werden die dag rond de vijfhonderd lichamen binnengebracht.

NRC kon dit aantal niet verifiëren. Wel is op een video te zien hoe lichamen in een vrachtauto naar de Bagh-e Rezvan-begraafplaats worden gebracht en nabestaanden in een container klimmen op zoek naar hun geliefden. Volgens een andere getuige waren de lichamen in de koelwagens naakt op elkaar gestapeld.

Ook M. bezoekt de Bagh-e Rezvan-begraafplaats om het graf van een familielid, dat daar al langer begraven ligt, te bezoeken voor ze terugkeert naar Duitsland. Met een andere bezoeker kijkt ze naar begrafenismedewerkers die verderop aan het graven zijn. „Ze zijn meer graven aan het voorbereiden”, zegt de vrouw tegen M. „Zodat ze vanavond weer nieuwe mensen kunnen begraven.”

Tips? onderzoek@nrc.nl



Vooruit is een keuze, maak er werk van

Niet elke stap begint met een vacature. Maar elke stap begint met ambitie.

Bij YER verbinden we professionals met kansen. Met inhoud. Met perspectief. Met groei.

Ontdek wat er mogelijk is.
yer.nl





Een man met een gehaakt keppeltje loopt langs de jesjiva in Jaffa, een religieuze school gesticht door de organisatie van rabbijn Yuval Alpert.

REPORTAGE ISRAËL

Het seculiere Tel Aviv is het nieuwe strijdtoneel voor religieuze kolonisten

In Tel Aviv proberen religieuze zionisten de hedonistische stad van binnenuit te veranderen. Met succes: de seculiere cultuur staat onder druk. „Niemand geloofde dat ik me hier met mijn gezin zou kunnen vestigen en stand kon houden.”

Door **Guus Valk** Fotografie **Kobi Wolf**

TEL AVIV-JAFFA

Het duurde jaren, maar toen begon het Eden Yoel te dagen. Nooit had Yoel, podcastmaker en schrijver over popcultuur, zich bezig hoeven houden met religie. Hij geloofde niet in God, en is zonder joodse gebruiken, tradities en regels opgevoed op een kibboets. Daarom woont hij al sinds zijn studietijd met veel plezier in Tel Aviv, de Israëlische stad aan de Middellandse Zee die bekendstaat als hedonistisch en seculier.

In Tel Aviv ligt (niet-koosjer) varkensvlees in de supermarkt, in de wijk Florentin wordt tot diep in de nacht gefeest, en het strand is elke dag vol. In de stad vind je net zo makkelijk studio's voor puppy-yoga, ateliers of vinyl-winkels als een synagoge. Eden Yoel zegt: „Een groot deel van mijn leven heb ik religie heel makkelijk kunnen negeren, daarom houd ik zo van Tel Aviv. Maar dat wordt me steeds meer onmogelijk gemaakt.”

Er is iets veranderd in de stad, merkt Yoel. Steeds meer winkels zijn op zaterdag, de sabbat, gesloten. Op straat krijgt hij van jonge mannen de vraag of hij bekeerd wil worden, of wil bidden met de *tefillin*, gebedsriemen met zwarte doosjes. In het straatbeeld ziet hij mensen die zich vereenzelvigen met het religieuze zionisme: mannen met een gehaakt keppeltje, soms met een semi-automatisch geweer om de schouder, vrouwen met gewikkelde hoofddoeken en lange rokken.

In opmars

De verhouding tussen geloof en staat is altijd gecompliceerd geweest in Israël. Het land noemt zichzelf een joodse staat, en bijna driekwart van de Israëliërs identificeert zichzelf als joods. Maar er zit al vanaf de oprichting van Israël in 1948 spanning tussen de zionistische beweging, die in de kern seculier is, en de ultraorthodoxe gemeenschap, waar gewacht wordt op de komst van de Messias. Pas dan zal het échte Israël verrijzen.

De afgelopen decennia is een stroming in opmars die nationalistisch

me en religieus fanatisme verenigt. Dat zijn de religieuze zionisten, een beweging die vooral onder de radicale kolonisten leeft. Anders dan de ultra-orthodoxen, die de samenleving zo veel mogelijk mijden, manifesteert deze groep zich nadrukkelijk. De grondslag werd gelegd door de opperrabbijn van Brits Palestina, Harav Kook (1865-1935). De religieuze zionisten zien juist in de verovering van het Bijbelse Israël de voltooiing van Gods plan. Het stichten van nederzettingen op de bezette Westelijke Jordaanoever is hun door God gegeven recht, vinden ze.

Deze beweging groeit sterk, zelfs in Tel Aviv. Ongeveer een op de vijf Israëliërs noemt zichzelf religieus zionist. Politiek is die toenemende invloed goed te zien: religieuze zionisten zijn met twee partijen vertegenwoordigd in de regering-Netanyahu. En waar de ultraorthodoxe gemeenschap probeert aan de dienstplicht te ontkomen, zijn religieuze zionisten juist ruim oververtegenwoordigd in het Israëlische leger.

Baruch HaShem, gezegend zij De Naam! De religieus zionistische

rabbijn Yuval Alpert (53) roept het bijna uit van vreugde. „Niemand geloofde dat ik me hier met mijn gezin kon vestigen en stand kon houden, maar het is ons wel gelukt.” Alpert woont met zijn gezin in Jaffa, een buitenstad van Tel Aviv. In Jaffa, één van de oudste steden ter wereld, heeft een groot deel van de bevolking een Palestijnse achtergrond. Al decennialang is Jaffa sterk aan het gentrificeren: welgestelde seculier-Joodse Israëliërs wonen er graag, agetrokken door de Arabische architectuur, goedkope huizen en de geur van waterpijpen op straat.

In 2007 had Yuval Alpert een plan. Hij woonde toen nog in de Oude Stad van Jeruzalem, sinds 1967 door Israël bezet. Twee jaar eerder waren de bewoners van 21 nederzettingen door de Israëlische regering uit Gaza verwijderd. Alpert kent veel van hen persoonlijk. Hij voelt zich met de groep verwant. De ontruiming van de nederzettingen in Gaza was een teken, vond hij, van de toenemende goddeloosheid in Israël. Hij moest iets doen.

Yuval Alpert verhuisde naar Jaffa, en na hem volgden druppelge-

wijs tientallen andere religieuze gezinnen. Het doel was om de stad te veroveren op de seculiere Israëliërs én op de Palestijns-Israëlische gemeenschap van Jaffa. „Veel joodse Israëliërs weten weinig van hun religie”, zegt Alpert. „Openbare scholen besteden geen aandacht aan de joodse geschiedenis. Daarom bezoeken wij scholen en vertellen we leerlingen over Jacob, David of Salomo. Ze moeten weer een band krijgen met hun erfgoed.”

Traditioneel richt zijn religieus-zionistische gemeenschap zich op het koloniseren van de bezette gebieden. Alpert is lid van een groep die vindt dat de strijd ook binnen de grenzen van Israël gevoerd moet worden. Garin Torani heet deze nationalistisch-religieuze organisatie, letterlijk: de kern van de Torah. De organisatie waarvan Yuval Alpert de afdeling in Jaffa leidt, heeft tientallen gemeenschappen gesticht in Israël, waarvan zeker tien binnen de grenzen van Tel Aviv.

Derabbin is ook reserveofficier in het leger. Hij heeft in Gaza het commando gevoerd over een tank. „Dienen in het leger is een opdracht van God, lees de Bijbel daar maar op



De **jesjiva** in Jaffa. In Jaffa heeft een groot deel van de bevolking een Palestijnse achtergrond.

na. We hebben altijd moeten vechten voor ons voortbestaan.”

Zijn organisatie presenteert zich niet als een politieke club, maar probeert aanhang te winnen via jeugdwerk, culturele evenementen en door haar leden tussen de seculiere of Palestijnse inwoners van Jaffa te laten wonen. Elders zijn synagogen geopend, een bureau voor toerisme en een Centrum voor Joodse Identiteit. Zo, zegt de rabbijn, ontstaat er meer sympathie voor het religieuze zionisme en de Joodse geschiedenis.

Aan de rand van Jaffa heeft de gemeenschap van rabbijn Alpert een grote religieuze school gesticht voor jongens. Verderop staat een meisjesschool. Omringd door hekken spelen meisjes in lange rokken. Het doel van de religieuze school legde Alpert vijftien jaar geleden zo uit, in een interview met medianetwerk *Arutz 7*: het voorkomen van relaties tussen Joodse en Palestijnse Israëliërs. „Zo'n 30 procent van de leerlingen in Jaffa is Arabisch. Dat is een groot probleem, want er ontstaan vriendschappen en Joodse meisjes gaan nog eens trouwen met Arabieren en vice versa. In Jaffa vind je overal gemengde huwelijken.”

„Dienen in het leger is een opdracht van God

Yuval Alpert
rabbijn en reserve-officier

dat ze zich ingetogen kleden, en zich aan de joodse tradities willen houden. „In de realityshow *Big Brother* zit de laatste jaren altijd een kandidaat die anderen de les leest over het geloof. Zulke verhalen worden er bewust ingeschreven, om aan te haken bij de mode.”

In de populaire cultuur gaat het niet alleen over geloof, maar ook steeds meer over politiek, zegt Hofman. „Je hoort influencers steeds vaker zeggen dat de kolonisten toch maar de grenzen van Israël bewaken en hun leven wagen voor ons land. Ze vragen om respect voor abjecte standpunten die enkele jaren geleden geen groot platform hadden, maar opeens mainstream zijn geworden.”

In het populaire realityprogramma *Hafuchim* (tegenpolen), waarin mensen met een tegengestelde mening in gesprek gaan, zag Hofman een vrouw „met een warme, aanstekelijke lach” praten over het etnisch zuiveren van Palestijnen. „En dat op primetime, op nationale televisie. Dat was een paar jaar geleden ondenkbaar.”

Eden Yoel zegt dat de Israëlische populaire cultuur onder invloed staat van radicale boodschappen als die van de influencer Andrew Tate, of de *trad wives* uit de Verenigde Staten. Maar er is een belangrijk verschil. „Hier ge-

wijzingen naar de sterren. De zaal gaat eruit uit.

„Ik houd van platte cultuur”, vertelt Tzvil Hofman, van huis uit letterkundige, een paar dagen later. „Ik praat nooit over de boeken die ik lees, maar wel over wat ik in reality-programma's zie. Daar leer je pas hoe een samenleving verandert.” Tzvil Hofman is een jonge vrouw met lang, zwart haar en tatoeages op haar armen. „De sterren- en influencerscultuur is duister en cynisch. Ze kijken alleen maar de laatste trends. Is religie populair aan het worden, dan worden ze allemaal zogenaamd religieus. En zo beïnvloeden ze jonge mensen.”

Tzvil Hofman hoort seculiere influencers de laatste tijd zeggen dat ze als maagd het huwelijk in willen,

beurt het binnen de context van oorlog en het gevoel dat Israël bedreigd wordt. De boodschap is altijd: houd je van God? Bid dan voor onze soldaten of ga zelf vechten.” De vernietigingsoorlog in Gaza maakte de beweging nog populairder. „Of, beter gezegd: het gaf ze een excuus om hun religieuze boodschap politiek te verpakken.”

Pepperspray

In Tel Aviv leidt de komst van religieuze zionisten regelmatig tot spanningen. Op de avond van Jom Kippoer in 2023, de Grote Verzoendag, kwamen die aan de oppervlakte. Het is de heiligste dag in het jodendom. De straten in Israël zijn een dag lang leeg, alle winkels zijn dicht, tv-zenders gaan op zwart. Religieuze zionisten had-

den in het centrum van Tel Aviv een gebedsbijeenkomst belegd, waarbij de mannen en de vrouwen gescheiden moesten bidden. Het scheiden van mannen en vrouwen is verboden in Tel Aviv. Seculiere demonstranten probeerden de bijeenkomst op te breken. De groepen raakten slaags, en de politie moest ze uit elkaar halen.

In Jaffa werd in december een hoogzwangere Palestijnse vrouw met pepperspray aangevallen. De politie arresteerde drie mannen, ze maakten deel uit van de radicale kolonistenbeweging. Inwoners van Jaffa wezen naar Garin Torani. Honderden vrouwen, Joods en Palestijns, gingen de straat op uit protest tegen de intimidatie door religieuze zionisten die zij meemaakten op straat. Rabbijn Yuval Alpert

ontkent dat de drie mannen banden met zijn beweging hebben. „Dat was een domme leugen. Er is inderdaad een toename van geweld in Jaffa, maar dat is gericht tegen ons. Een van onze rabbijnen heeft klappen gehad op straat.”

Eden Yoel zegt dat zijn stad Tel Aviv „een slagveld om de geest van Israël” is geworden. „Juist als hoofdstad van het seculiere leven is Tel Aviv interessant voor de religieus-zionistische beweging. Ze proberen de bevolking in Jaffa te jagen en Tel Aviv fundamenteel van samenstelling te veranderen. Religie is alleen maar een excuus om ons een ander zionisme op te dringen: patriottischer en minder democratisch. Ik maak er grappen over, maar uiteindelijk ben ik vooral heel bezorgd.”



Rabbijn en reserve-officier Yuval Alpert: „Veel joodse Israëliërs weten weinig van hun religie.”

VOIGTRAVEL

LAST MINUTES NAAR HET PURE NOORDEN

✓ Vertrek vanaf Schiphol of Rotterdam The Hague Airport

✓ Vertrek in Maart 2026

✓ Al 40 jaar specialist

✓ Van A tot Z geregeld

WEEKEND PAPIN TALO LODGE

✓ 4 dagen o.b.v. volpensioen

✓ Inclusief 4 winterexcursies

✓ Traditionele sauna met dip in ijswak

Gratis parkeren en overnachting bij de luchthaven

V.A. € 1.595,- P.P.

VERTREK MAART

NUORGAM LODGE

✓ 8 dagen o.b.v. volpensioen

✓ Inclusief 5 winterexcursies

✓ Goede noorderlichtlocatie

Gratis parkeren en overnachting bij de luchthaven

V.A. € 2.395,- P.P.

VERTREK MAART

★ Trustpilot 4.7

BEKIJK AL ONZE REIZEN OP VOIGT-TRAVEL.NL/LAST-MINUTES-LAPLAND

'Als je de basisregels wegneemt, is het nergens meer veilig'

Nu zelfs hulpverleners in conflictgebieden soms doelgericht worden gedood, heeft de uitholling van het internationaal humanitair recht alle grenzen overschreden, zegt Mirjana Spoljaric Egger, voorzitter van het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRC).

Door **Derk Walters**

INTERVIEW
—
Mirjana Spoljaric Egger
—
VOORZITTER
INTERNATIONAAL
COMITÉ RODE KRUIS



FOTO JOEL SAGET/AFP

Halverwege het gesprek is Mirjana Spoljaric Egger zichtbaar geëmotioneerd. De voorzitter van het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRC) heeft zojuist in meer abstracte termen over het internationaal humanitair recht verteld, maar nu gaat het over haar vijftien collega's in Gaza die Israël met ambulance en al onder het zand begroef. En dan is de schending van dat recht ineens heel concreet.

„Het was moeilijk om naar de foto's van die gebeurtenis te kijken. Meer dan moeilijk, ik kon er niet naar kijken, ik ben er kapot van. Misschien ook omdat ik mijn collega's daar tijdens de vijandelijkheden aan het werk heb gezien. Dit is iets wat nooit had mogen gebeuren.”

Het is, kortom, „niet de beste tijd” om voorzitter van het Rode Kruis te zijn, verzucht Spoljaric Egger. In Maastricht, waar ze eind januari een eredoctoraat in ontvangst nam, zet de Kroatisch-Zwitserse voormalige diplomaat uiteen wat er vanuit het perspectief van een humanitaire instelling allemaal de verkeerde kant op gaat in de wereld.

„Er zijn twee keer zo veel conflicten als vijftien jaar geleden, en ze zijn vaker grensoverschrijdend, tussen landen met zeer krachtige legers. Nieuwe technologieën, met name AI, versterken de vernietigende kracht van wapens, vooral voor burgers. Er zijn enorm veel meer onredelijke, agressieve aanvallen op de bevolking. Opzettelijke



Een Palestijns kind met brandwonden in het ziekenhuis in Gaza, na een Israëlische luchtaanval. FOTO MAHMOUD ISSA/REUTERS



Hulpverleners van het Rode Kruis evacueren een gewonde na een Russische luchtaanval in Kyiv. FOTO EVGENIY MALOLETKA/AP

aanvallen op hele gezondheidszorgstelsels om de bevolking te verdrijven. En totale vernietiging van hele gebieden, zoals Gaza.”

Naleving internationaal recht is in verval
Het internationaal humanitair recht „staat op knippen”, concludeerde de Academie voor internationaal humanitair recht en mensenrechten in Genève deze week. Het onderzoekscentrum wijst onder meer op zeker honderdduizend gedode burgers in zowel 2024 als 2025, plus het straffeloos plegen van verkrachtingen en martelingen.

Gaza, zegt Spoljaric Egger, leverde misschien wel het meest tastbare bewijs voor de afkalving van het internationaal recht. „Ik heb Gaza twee keer bezocht in twaalf maanden tijd. De vijandelijkheden hielden nooit op. Er was geen minuut dat je geen schoten hoorde. Dat je lichaam de beschietingen niet voelde.”

De tweede keer dat ze er was, herkende ze de plek waar ze een jaar eerder was niet meer. „Ik kon me niet meer oriënteren. De eerste keer werden individuele gebouwen aangevallen. Elke wijk werd getroffen, maar niet volledig verwoest. Toen ik terugkwam, was er niets meer over.”

Hoe oordeelt u daarover, vanuit het perspectief van het internationaal humanitair recht?

„Wat we in Gaza hebben gezien, overschrijdt alle wettelijke, ethische, morele en humane normen. We kunnen geen oorlogvoering accepteren die tot deze situatie leidt.”

Wat vindt u van de argumenten die Israël aandraagt, bijvoorbeeld het recht op zelfverdediging?
„Dat is geen excuus om de wet te overtreden. Je hebt dezelfde situatie in je nationale rechtsstelsel. Wanneer iemand een familielid van je vermoordt, geeft dat jou niet het recht om zijn familieleden te doden. Zo werkt het gewoon niet. Het is precies hetzelfde principe.”

„

In Gaza worden alle wettelijke, ethische, morele en humane normen overschreden

Kunt u een voorbeeld noemen van een principe dat niet langer nageleefd wordt?
„Neem het recht op veilige doorgang. Wanneer mensen onder vuur komen te liggen, bemiddelen wij om hun een veilige aftocht te bieden. Maar in het huidige conflict is het niet langer mogelijk om te vertrouwen op

een veilige doorgang. Zelfs als hulpverleners van het Rode Kruis groen licht krijgen, lopen ze nog het risico onder vuur te komen te liggen. Dit is een nieuwe situatie, die helaas niet beperkt is tot Gaza. Het gebeurt ook in Soedan, in Myanmar.”

Conferentie over menselijkheid in oorlog
In september 2024 lanceerde het Internationaal Comité van het Rode Kruis een initiatief met Brazilië, China, Frankrijk, Jordanië, Kazachstan en Zuid-Afrika om politieke betrokkenheid bij het internationaal humanitair recht te stimuleren. Eind dit jaar is Jordanië gastheer van een conferentie over menselijkheid in de oorlog. Inmiddels hebben 99 landen zich bij het initiatief aangesloten.

Spoljaric Egger: „We proberen politiek momentum te genereren rond het idee dat als we de uitholling van het internationaal humanitair recht niet stoppen, we onze eigen bevolking onveilig maken. Je kunt zeggen dat Soedan ver weg is en dat dit nooit invloed op je zal hebben. Maar drones worden tegenwoordig bestuurd door mensen die zich duizenden kilometers verderop bevinden. Dus als we met iemand onderhandelen over bijvoorbeeld veilige doorgang, kunnen we er niet zeker van zijn dat die doorgang veilig is. Want degene die de trekker overhaalt, zit honderden kilometers verderop. En degene die ons groen licht geeft, heeft

CV

1972
Geboren in Kroatië. Verhuisde op jonge leeftijd naar Zwitserland

2000
Ging werken voor het Zwitserse ministerie van Buitenlandse Zaken, onder meer in Bern, New York en Caïro

2010
Adviseur bij UNRWA, de VN-organisatie voor Palestijnse vluchtelingen, in Amman

2012
VN-ambassadeur namens Zwitserland

2018
Hoge ambtenaar bij de VN

2022
Voorzitter van het Internationaal Comité van het Rode Kruis

geen controle over die andere persoon.”

Het ICRC - een losstaande zusterorganisatie van het Nederlandse Rode Kruis - afficheert zichzelf als neutraal. Vanwege die neutraliteit kan bijvoorbeeld ook China voor zo'n conferentie benaderd worden; zolang dat land zich opstelt vóór het internationaal humanitair recht, is het welkom. Over het beleid van de Chinese regering heeft het Rode Kruis verder geen mening.

Die opstelling komt de organisatie ook op kritiek te staan. Als je in een conflict geen kant kiest, faciliteer je dan niet de agressor? Zo kreeg de organisatie bijvoorbeeld kritiek dat ze Rusland hielp door steun te verlenen tijdens het deporteren van Oekraïners.

Neutrale statements van het Rode Kruis vallen niet altijd goed. Onlangs uitte de organisatie kritiek op Russische en Oekraïense aanvallen op de energie-infrastructuur, omdat die miljoenen mensen in de kou laten zitten. Hierop beschuldigde de Oekraïense minister Andri Sybha (Buitenlandse Zaken) de organisatie van „foute morele gelijkwaardigheid”; het Rode Kruis zou een agressor en een land dat zichzelf verdedigt op één lijn stellen.

Andere hulporganisaties kijken anders naar dit soort kwesties. Zo scheidden enkele Franse artsen zich, uit onvrede met die verregaande neutraliteit, in 1971 van het Rode Kruis af en richtten Artsen zonder Grenzen op. In tegenstelling tot het Rode Kruis schroomt die organisatie niet om kant te kiezen tegen agressors.

'Het Rode Kruis is een gemakkelijk doelwit'
Spoljaric Egger is kritiek wel gewend: „Israël gaf ons de schuld omdat we de gijzelaars niet bezochten. Hamas gaf ons de schuld omdat we geen humanitaire hulp brachten. De Oekraïners geven ons de schuld omdat we geen oorlogsgevangenen bezoeken. Het Rode Kruis is al honderdvestig jaar altijd op het slagveld aanwezig. Het is een gemakkelijk doelwit.”

Wat zegt u tegen de critici?
„Wij zijn een onafhankelijke, neutrale en onpartijdige internationale organisatie. We zouden ons werk nooit kunnen doen als we partij zouden kiezen.”

Het Rode Kruis is afhankelijk van toegang tot slachtoffers. U moet dus met overheden praten. Stelt u in die gesprekken ook het humanitaire recht aan de orde?
„Ja, maar in stilte. Niet omdat we lafaards zijn, maar omdat we geloven dat dat de beste manier is om zo veel mogelijk mensen te helpen. Mijn collega's over de hele wereld stellen elke dag uitgebreid allerlei kwesties aan de orde en werken soms in uiterst ingewikkelde omstandigheden, met als doel om mensen te beschermen. Kijk maar eens naar de foto's van de vrijlating van Israëlische gijzelaars door Hamas. Je ziet onze ongewapende collega's, omringd door duizenden gewapende strijders. En toch vertellen ze iedereen hoe ze zich moeten gedragen om ervoor te zorgen dat degenen die bescherming nodig hebben, met respect worden behandeld.”

Kunt u verklaren waarom hulpverleners kennelijk niet langer onschendbaar zijn?
„Ik bespeur een groeiende trend om de vijand te ontmenselijken. Dit is naar mijn mening een van de gevaarlijkste ontwikkelingen in de recente oorlogsvoering. Wat we vandaag horen, ook in debatten in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, heb ik nooit gehoord toen ik twintig jaar geleden mijn diplomatieke carrière begon, en ik ben verbaasd dat delegaties in de zaal blijven, niet reageren, geen verontwaardiging tonen. Wanneer een officiële vertegenwoordiger van een land de bevolking van een ander land openlijk ontmenselijkt, moet de internationale gemeenschap reageren. Als je mensen er vrijuit over laat praten, is het een kwestie van tijd voordat mijn collega's die ontmenselijking in de praktijk gebracht zien worden op de slagvelden.”

Advertentie

KIJK T/M 15 MAART
DEZE GENOMINEERDE FILMS

AWARD SEASON BELEEF JE SAMEN MET

BEKIJK DE HELE PROGRAMMERING
OP **PATHE.NL**



Pakhuis Santos in Rotterdam. FOTO ANP

RECENSIE NEDERLANDS FOTOMUSEUM

Honderden foto's in je blikveld in mooi verbouwd pakhuis

Het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam opent na een onstuimige periode in een nieuw pand. Naast de Eregalerij voor Nederlandse fotografie en een prominente plek voor de vaste collectie zijn er twee tijdelijke tentoonstellingen.

Rianne van Dijk

ROTTERDAM

Voorordat je de tijdelijke tentoonstellingen binnenloopt op de vierde en vijfde verdieping van Pakhuis Santos, het nieuwe pand van het Nederlands Fotomuseum, zijn er al honderden foto's in je blikveld verschenen. Vanuit het grote open trappenhuis in het midden van het pand loop je op de eerste verdieping langs de 99 beelden uit de Eregalerij van de Nederlandse fotografie. Kijk: een Viviane Sassen!

Op de tweede passeer je honderden foto's uit de collectie, die worden gepresenteerd in een verlichte fotowand. Hier vind je ook spannende inblikjes in het depot, waar negatieven, dia's, afgedruken en andere fotografische objecten liggen opgeslagen. Achter glas krijg je een sneak preview van een nieuwe aanwinst: een paar grote strandportretten van Rineke Dijkstra die het museum vorig jaar aankocht. Op de derde nog meer foto's op de glazen wanden die een blik achter de schermen bieden in de ateliers voor conservering en onderzoek. Hé, Ed van der Elsken! Een conservator is er op de dag dat de pers komt kijken druk in de weer met flesjes en pigmenten.

Het museum, dat dit weekend na een onstuimige periode - ontslag van de vorige directeur, een uitgestelde opening - eindelijk haar deuren voor het publiek opent, kon het nieuwe pand aan de Rijnhaven in 2023 kopen en inrichten dankzij een schenking van

zo'n 40 miljoen euro door de Stichting Droom en Daad. In het vorige pand was het museum maar liefst 30 procent van het budget kwijt aan huisvesting, een onwenselijke situatie, vond de directie.

Bovendien bood het oude pand te weinig mogelijkheden voor de hoognodige uitbreiding van het depot. Het museum heeft met 6,5 miljoen fotografische objecten een belangrijk deel van de nationale collectie en een van de grootste museale fotocollecties ter wereld. In 2028 zullen dat er naar verwachting 7,8 miljoen zijn - daar was ruimte voor nodig, en die is er nu.

Pakhuis Santos is ongeveer 1.000 vierkante meter groter dan Las Palmas, „maar het is vooral veel efficiënter ingedeeld“, laat een woordvoerder weten. Het museum rekent dit jaar op 100.000 bezoekers, in 2024 waren dat er zo'n 60.000.

Stadslandschappen

Op de vierde verdieping trapt het museum deze week af met de tijdelijke tentoonstelling *Rotterdam in focus. Fotografie van de stad 1843 - nu*, waar ruim driehonderd stadslandschappen te zien zijn. De oudste foto komt uit 1843 en toont de Leuvehaven. Uit 2025 is er beeld van de Rotterdamse fotograaf Florian Braakman, die kleurige geveldoecken maakt om bij verbouwingen aan steigers te worden gehangen.

De expositie is samengesteld door freelance curatoren Frits Gierstberg en Joop de Jong. Ze maakten in 2015 en 2020 ook samen grote exposities over de stad Rotterdam en Gierstberg was tot 2024 senior curator van het Foto-

museum maar vertrok uit onvrede met het beleid. De twee kozen voornamelijk voor (weidse) stadgezichten, panorama's, (architectuur)fotografie waarin strakke grafische lijnen domineren en desolate beelden van rafelranden met industrie op de achtergrond. Mensen zie je weinig, dieren nog minder. Een enkele keer zijn er foto's waarop zoveel mensen staan dat ze juist daardoor volstrekt anoniem worden - voetbalfans die Feyenoords landskampioenschap vieren op het Hofplein, strandgangers bij Hoek van Holland. Ze lijken vooral bedoeld om de grootsheid en de massaliteit van het stadse leven te benadrukken.

In de boordevolle presentatie - de ruimte voelt soms wat krap voor zoveel beeld - hangt oud naast hedendaags, klein naast groot, beroemd

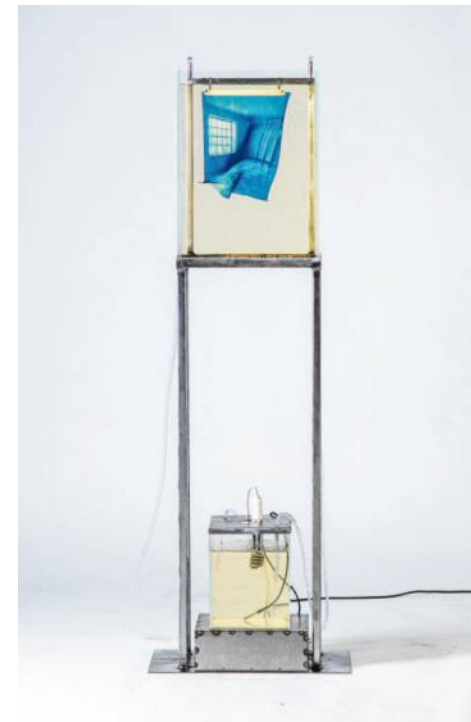
naast onbekend. Er is film en er zijn 42 stereofoto's die voor het eerst worden getoond. Foto's worden gepresenteerd met en zonder lijst, in vitrines of als kartonnen leporello op een tafel. Er zitten indrukwekkende en fantastische beelden bij: een gebombardeerd stadscentrum (Eva Besnyö, 1940), de eenzame man die op z'n brommertje tussen de industrie van Pernis tuft (Cas Oorthuys, 1957-1958), geitjes in een nieuwbouwwijk in Alexanderpolder (Hans Aarsman, 1993), een immens containerschip op de Nieuwe Maas (Freek van Arkel, 2003). De foto's in deze expositie zijn niet alleen afkomstig uit de collectie van het Fotomuseum, er werd geleend bij het Stadsarchief Rotterdam, de Koninklijke Verzamelingen en het Maria Austria Instituut.



Delfshaven, 1910. FOTO WOUTER COOL / ROTTERDAM CITY ARCHIVES



Glithero, Blueware vases, 2010. Collectie Design Museum Den Bosch. FOTO PETR KREJL



Vincent Zanni, La Maison #3, cyanotype prints op gelatine, glas, staal, water, 2023.



Vondelingenweg, 1957-1958. FOTO CAS OORTHUYNS / NEDERLANDS FOTOMUSEUM

Santos Pakhuis werd warenhuis werd museum

Zo'n divers en groot aantal foto's van zoveel spektakel van architectuur en skylines, van al dat beton en glas en staal, vaak van een afstand of van grote hoogte gefotografeerd, werkt ook wel een beetje vervreemdend. Het is goed dat de samenstellers ervoor kozen in ieder geval een paar fotografen in de tentoonstelling op te nemen die juist de stadsbewoners zelf centraal stellen. Janine Schrijver bijvoorbeeld, met 'Mijn Rotterdam', een project uit 2014 waarin ze jongeren fotografeerde en ze aan het woord liet over hun stad. Een welkome menselijke noot in deze urban jungle.

Diepblauwe algen

Een verdieping hoger toont het Fotomuseum met *Ontwaken in blauw* een gevarieerd overzicht van hedendaagse kunstenaars en fotografen die werken met de cyanotypie - een ambachtelijke en trage techniek waar geen camera of lens bij komt kijken. Door een drager (papier, textiel, keramiek) te behandelen met een lichtgevoelige laag en daar planten of andere voorwerpen op te leggen en vervolgens aan licht bloot te stellen, ontstaan er afdrucken in een diepblauwe kleur.

In een tijd van het vaak even snel en eindeloos foto's maken op onze smartphones en met de komst van het hypersnelle AI, gaan deze makers op zoek naar vertraging. Nu zorgt een oude techniek, die makkelijk nogal esthetische resultaten oplevert, natuurlijk niet vanzelf voor interessant werk. Curator Guinevere Ras nodigde vooral kunstenaars uit die de grenzen van het medium fotografie oprekken en bevragen, en die in een verrassend frisse tentoonstelling belangrijke hedendaagse thema's als afkomst, identiteit, ecologie en realiteit (in tijden van AI een interessant vraagstuk) onder de aandacht brengen.

Recensie Fotografie

Rotterdam in focus. Fotografie van de stad 1843 - nu, met werk van onder andere Cas Oorthuys, Hans Aarsman, Eva Besnyö en Otto Snoek. Van 7 februari t/m 24 mei. ●●●○

Ontwaken in blauw. Een ode aan cyanotypie, met werk van onder anderen Anne Geene, Maryam Touzani, Pai Dekkers en Yasmijn Karhof. Van 7 februari t/m 7 juni. Info: nederlandsfotomuseum.nl ●●●●○

Een pakhuis is per definitie publieksonvriendelijk: bezoekers hebben er niets te zoeken. Een museum is een hybride: deels moet het gastvrij zijn voor het publiek, deels besloten om de collectie en archieven te beschermen. Het was dus een hele uitdaging, zegt architect Karin Wolf van WDJARCHITECTEN, om van het nurkse Rotterdamse Pakhuis Santos uit 1902, dat eerder werd verbouwd tot een nooit-geopend warenhuis, nu een 'huiskamer voor de fotografie' te maken.

Dat is goed gelukt. Op de ruime, open begane grond met z'n stoere donkerrode stalen kolommen en balken staan de balie, de winkel, het café en een prachtige hoge, open bibliotheek die door grote ruiten in eikenhouten frames van de publieksruimte wordt gescheiden. Wel kun je twisten over de toevoeging van mintgroen en lavendel-roze als hedendaagse kleuren.

Curieuze geschiedenis

Aan deze transformatie ging een curieuze geschiedenis vooraf. Het pakhuis werd gebouwd voor de opslag van koffie, die werd verscheept vanuit de Braziliaanse havenstad Santos. In de jaren negentig kwam het leeg te staan, in 2000 werd het aangevraagd als rijksmonument. Karin Wolf: „In 2017 wilde een nieuwe Duitse eigenaar er een designwarenhuis van maken. Toen zijn wij van het Nederlandse bureau WDJARCHITECTEN samen met het Duitse bureau Renner Hainke Wirth Zirn Architecten plannen gaan maken.“

De verbouwing was al gaande toen het gebouw in 2023 door het Fotomuseum werd gekocht, met steun van stichting Droom & Daad. „In sneltreinvaart moest dus een warenhuis worden omgezet in een museum. Het was een nieuwe opdracht aan ons als architecten,

en we moesten haast maken omdat vergunningen voor rijksmonumenten altijd veel tijd kosten.“ Maar de grootste uitdaging, zegt ze, zat in het collectiebeheer. „In het vorige gebouw, Las Palmas, waren de depots verstopt, hier zijn ze in het hart van het museum te zien.“ Bovendien moesten ze hier in Santos los van het gebouw, als een doos in een doos, erin worden gevoegd, met isolerende vloeren en wanden.

Beweging en ademruimte

Een grote vide is uit de vloeren gezaagd om ruimte te maken voor de trappen die de in totaal acht verdiepingen met elkaar verbinden. Om de trap heen zijn op de begane grond houten treden gebouwd als een soort podium, of tribune. Ontspannen verblijfsruimte, ja, maar het zal moeten blijken of de mensen die er zitten en de mensen die de trap op en aflopen, elkaar niet in de weg zitten.

In het trappenhuis zit een subtiele maar belangrijke ingreep. Het is namelijk niet één recht gat, maar verschuift steeds een beetje per verdieping. Op dezelfde wijze zijn de trappen niet pal boven elkaar gestapeld, ook die verschuiven. Je ziet het niet direct, maar tussen de lage verdiepingen voel je wel het effect: dat er beweging en ademruimte ontstaat in het hart van dit donkere, gesloten gebouw.

Met theater de Nieuwe Luxor, filmcomplex Lantaarn Venster en migratiemuseum Fenix wordt de Rijnhaven nu al het tweede cultureel centrum van Rotterdam genoemd. Pakhuis Santos ligt weliswaar niet aan het water, maar wel aan het nieuwe park dat aan de Rijnhaven wordt aangelegd. Het nieuwe Nederlandse Fotomuseum maakt de cirkel rond.

Tracy Metz

Advertentie

AMSTERDAM

Regio Amsterdam en omstreken



ROTTERDAM

Regio Rotterdam en omstreken



EEN WAARDEVOL AFSCHEID

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 - 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl



BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl



COLUMN
MARIJN DE VRIES

Schaatspakken

Het juichen van Jan Smeekens. Ik zie het zo weer voor me. De Winterspelen van 2014, in Sotsji. Michel Mulder leidt de 500 meter. De laatste rit, met Jan, die de race van zijn leven rijdt. Hij gooit zichzelf over de finish, en achter zijn naam verschijnt een „1“. Hij hapt naar lucht, zijn ogen groot als schoteltjes, en is zo blij dat hij niet weet of hij moet huilen, juichen, springen. Hij is... olympisch kampioen!

Van Michels gezicht, op het middenterrein, druipet verbijstering. Heb ik toch niet gewonnen? Echt niet? Hij tilt zijn hand op. Zijn gezicht verstart. En dan: een explosie van vreugde. De tijden zijn gecorrigeerd, Michel staat tóch bovenaan. Jan heeft het niet door. Hij gaat nog altijd uit zijn dak. Het zijn pijnlijke seconden. Te pijnlijk om naar te kijken, nog steeds.

Of misschien zelfs nog meer dan toen. Inmiddels weten we dat dit moment beide mannen getraumatiseerd heeft. Ja, allebei. Michel won met twaalf duizendsten voorsprong. „Die gouden medaille, het is het mooiste moment in mijn carrière geweest, maar het moment was dusdanig apart dat het niet iets is wat ik vaak teruggekeken heb”, zei hij drie jaar geleden in *Andere Tijden Sport*.

Na deze Spelen won Michel nooit meer een wedstrijd. Hij voelde zich daar vaak ongemakkelijk over, alsof hij zich moest verontschuldigen dat hij juist die ene, allerbelangrijkste medaille wél pakte. „Maar volgens mij heb ik het wel echt verdiend. Ik was de beste die dag” – al was het verschil nihil.

Jan belandde in de lap-
pemand na dat moment,
mentaal gezien. Van iemand

die altijd wilde winnen, veranderde hij in een man met grote angst om nog eens te verliezen. Het vrat hem op. Het zoog hem leeg. Alle vreugde verdween uit wat hij deed. Tot zijn zus, die psychiater is, hem EMDR aanraaide. Met traumatherapie en het schrijven van een boek krabbelde hij er weer bovenop. Het kostte hem jaren.

Dit is niet eens de kleinste marge waarmee ooit een gouden schaatsmedaille is beslist. Op diezelfde Winterspelen van 2014 verloor Koen Verweij de 1.500 meter met een verschil van drie duizendsten, van de vrij onbekende Poolse brandweerman Bródka. Hij heeft geknokt voor wat hij waard was in de jaren die volgden, maar ook hij is er nooit meer bovenop gekomen, niet echt althans. Ook Koens geknakte hoofd met de lange blonde haren staat nog altijd op mijn netvlies gebrand.

Ik vraag me af of de wijze geesten die hebben besloten om de nieuwe, snellere schaatspakken vlak voor de Winterspelen in te voeren hier wel eens over hebben nagedacht. Over wat er gebeurt als er in Milaan een Canadees, Italiaan of Nederlander – want dat zijn de landen die het nieuwe pak ontwikkeld hebben – met een paar duizendsten van seconden wint. Want dat is het verschil waarover je praat, blijkt uit alle verhalen over het gloednieuwe hybride pak.

Natuurlijk, technologische ontwikkelingen horen erbij. En ja, vaak worden de nieuwste hoogstandjes vlak voor de allergrootste toernooien ingevoerd. Maar ik vraag me toch echt af: hoe voel je je als je dadelijk in Milaan zonder zo'n pak met een paar duizendsten verschil verliest? Of als je er juist goud mee wint – ben je dan echt trots?

Noem me een zeur, maar als ik aan Michel Mulder, Jan Smeekens en Koen Verweij denk, krijg ik er toch een beetje buikpijn van.

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.



De Russische langlaufer **Saveli Korostelev** kwam uit voor de aan het leger verbonden sportclub CSKA. FOTO MAXIM THORE / ANP

WINTERSPELEN

In Milaan ook Russische sporters in actie die oorlog steunen

Russische sporters die onder neutrale vlag deelnemen aan de Spelen lijken de oorlog in Oekraïne te steunen of hebben banden met het leger. Ondertussen pleiten machtige sportbestuurders voor een einde aan de boycot.



Licht lachend onder een stralende Italiaanse zon staat de Russische langlaufer Saveli Korostelev bij het parcours van de Olympische Winterspelen in Milaan. „Getest”, schrijft hij bij de selfie op zijn Telegramaccount vorig weekend. Hij heeft er in zijn bericht de vijf olympische ringen aan toegevoegd.

Dat Korostelev daar staat, is niet vanzelfsprekend. Sinds de groot-schalige Russische invasie van Oe-

kraïne in februari 2022 kunnen Russische en Wit-Russische sporters niet meer voor hun land uitkomen op de Olympische Spelen. Samen met twaalf andere Russische sporters heeft de 22-jarige Korostelev toestemming gekregen om in Milaan, waar vanaf vrijdag de Winterspelen begonnen, wel te mogen verschijnen. Ze worden beschouwd als neutrale sporters. Maar hoe neutraal is met name Korostelev?

Terwijl Oekraïne zich verdedigde, zocht de olympische wereld naar een oplossing voor de landen-boycot. Het idee was dat sporters niet de dupe mochten zijn van be-

voor de nieuwssite Glavkom onderzoek naar Russische sporters en hun mening over de oorlog.

Hij vermoedt dat Korostelev nog altijd onder contract staat van de krijgsmacht. „Hij heeft een militaire rang binnen het Russische leger. Het is meer een formaliteit dan de realiteit. Maar het is nog altijd een schending van de IOC-aanbevelingen.” Na de invasie van 2022 heeft Rusland de beëindiging van militaire contracten verboden, voegt hij eraan toe, zich baserend op een bericht van het Russische persbureau Interfaks. Choedoljejev heeft nergens gelezen dat Korostelev uit de Russische krijgsmacht is gestapt.

Er is meer aan de hand met Korostelev. Choedoljejev wijst op een post die de langlaufer heeft geliked op Instagram bij een bericht over een bijeenkomst van de Russische educatieve propagandaorganisatie Znanie (Kennis), die volgens Oekraïne betrokken is bij de ontvoering van Oekraïense kinderen. Met zijn like geeft Korostelev, volgens Choedoljejev, blijk van het steunen van de oorlog in Oekraïne. Ook bezocht hij de Krim in 2022 om te trainen, zei de sportman tegenover een Russische skiwebsite. Rusland annexeerde de Krim in 2014. Bezoe-ken aan het Oekraïense schiereiland worden internationaal als illegaal beschouwd.

„ALLE Russische mannelijke sporters zijn op een gegeven moment verbonden aan het Russische leger, omdat we dienstplicht hebben. Daarom worden ze soldaten of ze willen of niet”, antwoordt Robert Oestjan, oprichter van een anti-racisme project voor CSKA-voetballers, op de vraag of Korostelev op dit moment een soldaat is. Dat is hij niet, schrijft Oestjan via Facebook Messenger. „Hij heeft letterlijk geen band met het leger of CSKA momenteel.”

De uitsluiting van Russische sporters zit hem dwars. Vooropgesteld, Oestjan is tegen iedere verbanning van Russische sporters, tenzij ze publiekelijk de oorlog en het doden van mensen steunen. Maar hij hekelt de „jacht” op Russische sporters die „ook slachtoffers zijn van deze afschuwelijke oorlog in Oekraïne”. Hij stuurt een nieuwsitem over Israëlische sporters die openlijk de Israëlische krijgsmacht steunen. Zij konden wel voor hun land uitkomen op de Olympische Spelen in 2024 in Parijs. Oestjans boodschap is: waarom Rusland wel uitsluiten en Israël niet?

Soldatenuniform

Van de overige Russische olympische deelnemers springen de kunstschaatsers Adelia Petrosjan en Pjotr Goemennik eruit. De eerste deed vorig jaar mee aan een festival in Moskou, waar ze een masterclass gaf. Op het festival werd ook opgeroepen tot het steunen van de zogenoemde Speciale Militaire Operatie in Oekraïne. Goemennik schaatste in 2024 in Sint Petersburg tijdens een ijsshow, begeleid door een Sovjet-oorlogslied, in een soldatenuniform van het Rode Leger, wat als oorlogspropaganda kan worden gezien. En dan is er nog langlaufer Darja Neprijajeva. Zij trainde in 2022, na de invasie, op de Krim, meldde Choedoljejev. Deze week berichtte de BBC dat langebaanschaatsster Ksenia Kortstsjova pro-militaire content op Instagram likte.

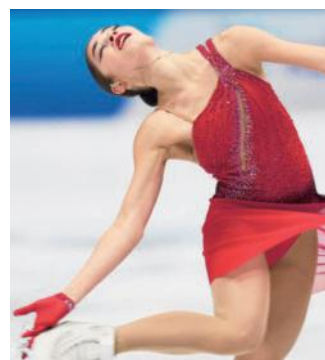
Aan Russische kant is het stil over de olympische deelname. Ko-



Langlaufer **Darja Neprijajeva**. FOTO ANP



Kunstschaatser **Pjotr Goemennik**. FOTO GETTY IMAGES



Kunstschaatser **Adelia Petrosjan**. FOTO AP

rostelev reageert niet op vragen per mail over zijn relatie met CSKA en de Russische krijgsmacht. Ook het Russische ministerie van Sport en Defensie, het Russische Olympische Comité en sportvereniging CSKA gaan niet in op vragen van *NRC*.

Op vragen over Korostelev en de andere Russische deelnemers reageert een woordvoerder van het

IOC dat ze voldoen aan de criteria. De woordvoerder gaat niet in op individuele gevallen. Het CAS antwoordt in een e-mail over het beroep van Korostelev en elf andere Russen: „Het panel heeft [...] verklaard dat de twaalf sporters mogen deelnemen aan alle FIS-evenementen, mits zij voldoen aan de voorwaarden voor de status van individuele neutrale sporter (AIN).”

Wat betreft Korostelev doet de skifederatie vanwege juridische en vertrouwelijkheidsredenen geen uitspraak over individuele gevallen, schrijft woordvoerder Bruno Sassi in een e-mail aan *NRC*. Hij meldt dat er een grondig beoordelingssysteem is opgezet dat de toelatingscriteria toetst. „Alle goedgekeurde AIN's hebben deze controle ondergaan.”

Groeiende steun

Olympische deelname van Russische sporters staat inmiddels niet meer op zichzelf, ziet sportrechtadvocaat Van Dijk. Hij merkt een verschuiving in de behandeling van Russische sporters. Zo liet het IOC in december weten er voorstander van te zijn dat Russische sporters wel namens hun land mee kunnen doen aan de Jeugd Olympische Spelen. Het Internationale Paralympisch Comité besloot vorig jaar dat Russen en Wit-Russen voor hun land kunnen uitkomen bij de Paralympische Spelen, volgende maand in Milaan. Deze week zeiden IOC-voorzitter Kirsty Coventry en FIFA-baas Gianni Infantino, tevens lid van het IOC, genoeg te hebben van de uitsluiting van Russische sporters.

Zulke ontwikkelingen betekenen goed nieuws voor het Kremlin. Moskou ziet sport als een ideaal instrument ter promotie van Rusland.

De komst van een vernieuwd IOC-bestuur lijkt de Russen meer ruimte te geven, merkt Van Dijk. De Zimbabwaanse Coventry trad in 2025 aan en staat er anders in dan haar Duitse voorganger Thomas Bach, legt hij uit. „Ik merk om me heen dat over onderwerpen als het afschaffen van de landenboycot wordt gesproken. Dat was drie tot vier jaar geleden onmogelijk.”

Advertentie

Waardigheid is het mooiste rendement

Word bestuurslid bij Hofsteestichting en investeer in een betere wereld.

Met zakelijke professionaliteit beheert Hofsteestichting vermogen om vanuit christelijke beweging armoede te bestrijden. Wij zoeken twee betrokken bestuursleden die expertise meebrengen op het gebied van internationale ontwikkelings samenwerking of finance & control.



Zet uw ervaring in voor een betere wereld. Bekijk het volledige wervingsprofiel op www.hofsteestichting.nl.

WINTERSPELEN
Thijs Niemantsverdriet
MILAAN

Knieën, snel gaan schaat-sen. De start vereist voor Joy Beune extra aandacht: snel weg zijn na het pistoolschot gaat haar niet natuurlijk af. Dus zal ze deze zaterdag, op de startlijn van de olympische 3.000 meter, tegen zichzelf zeggen: *knieën, snel gaan schaatsen*.

‘Knieën’: die moet ze naar voren gooien, onder haar lichaam. ‘Snel gaan schaatsen’: vanaf de eerste meters moet ze snelheid maken, anders gaat het eerste rondje te langzaam.

Ook voor andere momenten in de race heeft Beune (26) signaalwoorden, te herhalen in haar hoofd, waarvan al-léén zij, haar trainers en haar psycho-loog de precieze betekenis kennen. ‘Zelfspraak’, noemen ze dat in haar ploeg. „Ze weet dan”, zegt Yara van Gendt, die als psycholoog met haar sa-menwerkt, „van elke spier in haar li-chaam wat die moet doen.”

Zelfspraak hoort bij de werkwijze van IKO-X20, de ploeg van de Groning-se broers Erwin en Martin ten Hove. Onder hun leiding voltrok zich een van de meest opmerkelijke transformaties in het Nederlandse schaatsen van de afgelopen jaren: Joy Beune, het super-talent dat de verwachtingen elders niet kon waarmaken, groeide uit tot de bes-te langeafstandsschaatster van Neder-land - en is nu kandidaat voor meer-voudig olympisch goud.

‘Gigantisch geparkeerd’

Schaatscoach Erik Bouwman zag Joy Beune acht jaar geleden voor het eerst aan het werk, op de WK junioren in Salt Lake City. Drie gouden medailles won ze. Beune, afkomstig uit Borne (Overijssel) en schaatsend voor de regi-onale jeugdploeg van schaatsbond KNSB, reed er ook nog drie junioren-wereldrecords. „Alles wees erop”, zegt Bouwman, „dat hier het grootste schaatstalent in lange tijd rondreed.”

Het liep anders. Na de WK in Salt La-ke City kreeg ze een contract bij de prestigieuze schaatsploeg Jumbo (te-genwoordig Essent) - en daar stakte Beunes opmars. Al gauw „was ze geen schim meer van die geweldige junior”, zegt Bouwman. „Af en toe zag je nog wel haar technische begaafdheid, maar dan stond ze vervolgens weer gigan-tisch geparkeerd.”

Nadat Beune zich niet had weten te plaatsen voor de Olympische Spelen van 2022, werd ze door Jumbo op straat gezet. De IKO-ploeg durfde het wel met haar aan - en Erik Bouwman werd haar coach. Samen met de broers Ten Hove en kracht- en conditietrainer Jacob Veenstra ging Bouwman aan de slag met het talent uit Overijssel. Uit-gekiende schema’s en genoeg zelfver-

” Gewoon op de bank zitten is lastig voor Joy

Erik Bouwman
coach schaatsploeg IKO-X20

PROFIEL JOY BEUNE SCHAATSER

‘Tegen een muurtje duwen’, zegt Joy Beune tegen zichzelf als ze de bocht in gaat

‘Zelfspraak’ en een uitgekiend raceplan moeten Joy Beune aan een gouden medaille op de 3.000 meter helpen in Milaan. „Als je aan praktische zaken denkt, is er geen plaats meer voor negatieve gedachtes.”



Joy Beune, dinsdag, tijdens een training in het Milano Speed Skating Stadium.

trouwen, zo geloofden ze, zouden haar wél tot een winnaar maken.

‘Project-Beune’, vertelt Bouwman, kende verschillende fases. Qua tech-niek hoefde er weinig te gebeuren: Beune geldt als een van meest begaaf-de rijders ter wereld. Stap één was dan ook: fysiek beter worden. Al in het eer-ste jaar wisten de trainers haar anaero-be drempelvermogen - een belangrijke indicator van hoe fit een topsporter is - met 60 tot 70 watt omhoog te krijgen, vertelt Bouwman. „Dat is echt mega.”

Een treintje met drie mannen

Die winst kwam niet per se door harder werken. Sterker nog, de staf van IKO zag al gauw dat Beune in haar trai-ningsarbeid eerder moest worden afge-remd dan aangemoedigd. En dat is nog altijd zo, zegt Bouwman. Dan ziet hij in zijn database dat ze ’s middags tóch nog even op de fiets is gestapt, hoewel ze eigenlijk een rustdag heeft. „Ge-woon op de bank zitten is lastig voor Joy.” Een list die Bouwman en zijn col-lega’s wel eens toepassen: een lager wattage (vermogen dat je trapt op de fiets) dan vereist in haar schema zet-ten. „We weten toch dat ze vaak aan de bovenkant gaat zitten.”

Binnen het team zit Beune in een speciaal trainingsploegje voor de mid-del- en lange afstanden. Ze zijn met z’n vieren, Beune is de enige vrouw. Bij ijs-trainingen rijden ze in een ‘treintje’, de mannen - Jesse Speijers, Stijn van de Bunt en de Belg Bart Swings - op kop. Buiten het seizoen gaan ze samen op hoogtestage op de fiets. Afgelopen juli waren ze in Andorra. Ze maakten lange trainingsritten, waarbij Beune de man-nen zo lang als mogelijk probeerde bergop bij te houden.

Op het ijs en op de fiets - en bij spel-letjes ’s avonds - wordt duidelijk hoe Beune in elkaar steekt, zegt haar trai-ningsmaat Jesse Speijers: ze is extreem competitief en kan slecht tegen haar verlies. Tijdens trainingen wil ze de snelste rondetijd rijden, al is ze als vrouw in principe langzamer. „Als wij harder gaan, dan vindt ze dat gewoon jammer.”

Beetje argwanend

Toen ze net bij de ploeg zat, vertelt Speijers, kon Beune nog wel eens een beetje argwanend zijn - een erfenis van haar moeizame tijd bij Jumbo. „Bij ons worden de resultaten van een fietstest in de groepsapp gegooid. Daar schrok Joy wel een beetje van. Dan vroeg ze: worden mijn waardes met ie-dereen gedeeld?”

Maar al gauw zagen ze het vertrou-wen groeien - stap twee in project-Beune. Haar goede prestaties droegen daar zeker aan bij: in 2024 werd ze we-reldkampioen op de 5.000 meter, het seizoen erop won ze het WK allround, vorig jaar pakte ze wereldtitels op de 1.500 en 3.000 meter. Maar de ont-spannen, familiale omgangsvormen binnen de ploeg speelden ook een rol. Er wordt veel gegrapt bij IKO-X20, soms ook behoorlijk grof, zegt Erik Bouwman. „Joy doet daar met alle ple-zier aan mee.”

Hou het luchtig

Wat ze bij de ploeg al snel ontdekten: Beune houdt van de directe benade-ring. Als het niet goed gaat, hoort ze dat graag onomwonden. Bouwman: „Geen geklets, geen *sugarcoating*.” En de staf (coaches, fysiotherapeuten) probeert het zo lang mogelijk luchtig houden, tijdens trainingen én in de aanloop naar een wedstrijd. Dan pre-steert Beune het best. „Op een gegeven moment zet ze de knop om”, zegt Jesse Speijers, „Capuchon op, rits omhoog. En weg is ze.” De derde sleutel tot Beunes sportieve



Joy Beune komt in Milaan uit op de 3.000 meter en de ploegenachtvolgving. FOTO’S SEM VAN DER WAL/ANP

wedergeboorte: een betere indeling van haar wedstrijden. Langebaan-schaatsen is een tijdsport, waarin ti-ming en dosering cruciaal zijn. In haar Jumbo-jaren kwam Beune in de twee-de helft van een race vaak niet meer vooruit, zegt Erik Bouwman. „Dat heb-ben we er helemaal uitgekregen. Ze rijdt nu vaak de snelste laatste ronde van iedereen op de 1.500 meter.”

Hier komt de zelfspraak om de hoek kijken. Met haar coach en haar psycho-loog maakt Beune voor iedere wed-strijd een raceplan. Wat zijn de aan-dachtspunten, waar kan ze altijd op te-rugvallen? De wedstrijd wordt opge-deeld in blokken - meestal drie: start-midden-slot. Die blokken worden voorzien van signaalwoorden die Beu-ne van tevoren memoriseert. Of ge-woon al kent.

Eigen mentale begeleider

Een raceplan is iets waar veel ploegen mee werken. Maar bij IKO is de voorbe-reiding anders: er is een sportpsycho-loog bij betrokken. Sinds vijf jaar werkt de ploeg samen met een vast team psy-chologen; iedere schaatser heeft z’n ei-gen mentale begeleider. Gemiddeld eens in de twee weken spreken ze met elkaar - ’s winters wat vaker, ’s zomers wat minder vaak. Een vast onderdeel van die gesprekken zijn onvoorziene scenario’s. Bijvoorbeeld: hoe ga je om met een krankzinnig goede tijd in de rit voor je, die je niet had zien aankomen?

Het is de psycholoog met wie Beune de laatste versie van haar raceplan doorspreekt. Die schrijft ’t op en stuurt het naar haar toe, waarna ze het onder handbereik houdt op haar telefoon. Beune houdt van korte en krachtige zelfspraak, weten de mensen om haar heen: hoe minder woorden, hoe beter. „Een soort spiekbriefje”, noemt Jesse

” Op een gegeven moment zet ze de knop om: capuchon op, rits omhoog. En weg is ze

Jesse Speijers
trainingsmaatje Joy Beune

Speijers het raceplan. „Op het moment dat je het gemaakt hebt, heb je het ei-genlijk niet meer nodig. Dan weet je het wel.”

Beunes raceplan is geheim, maar een aantal signaalwoorden willen de mensen om haar heen wel delen. ‘*Knieën, snel gaan schaatsen*’ - die van de start. ‘*Diep zitten*’ - haar lichaam zo klein en compact mogelijk houden ge-durende de hele rit. ‘*Tegen een muurtje duwen*’ - een omschrijving die Beune zelf heeft bedacht voor: zo schuin mo-gelijk hangen in de bocht. En als de rondetijden tijdens de rit een beetje te-genvallen: ‘*Rustig blijven, vertrouwen op mijn rondjes*’. Het idee: er moet al-tijd iets zijn om op terug te vallen in haar hoofd.

De signaalwoorden die Beune ge-bruikt, zegt teampsychooloog Yara van Gendt, vallen uiteen in twee cate-goriën: taakgericht en motiverend. Wel-ke ze wanneer gebruikt, luistert nauw. Zo heeft Beune geleerd dat het geen

zin heeft om negatieve gedachten te-gen te spreken, zegt Van Gendt. „Zo’n dialoog met jezelf is best wel vermoei-end en kan eindeloos doorgaan.” Als de rondetijden tegenvallen of vloeiend schaatsen niet wil lukken, probeert Beune taakgericht te denken. *Diep zit-ten*. Van Gendt: „Als je aan praktische zaken denkt, is er in principe geen ruimte meer voor negatieve gedach-ten.”

Veel sporters en coaches, zegt trai-ner Erik Bouwman, hanteren een con-cept van ‘boven jezelf uitstijgen’. Beu-nes ploeg niet. In plaats van hopen op die ene, exceptionele dag, leren Beune en de andere schaatsers een wedstrijd te benaderen als een reeks taken. „Als je doet wat je kunt, ben je goed ge-noeg”, zegt Bouwman. „In het geval van Joy zelfs als er niet meer dan tach-tig procent in zit.”

Extreme stress

De zelfspraak, het raceplan, de taakge-richte benadering - ze hielpen Beune de topschaatser te worden die ze nu is. Maar tijdens het moeilijke moment van haar carrière tot nu toe, het olym-pisch kwalificatietoernooi (OKT) in de-cember, konden ze haar niet redden.

Beune ging op het OKT van start als grote favoriet. Drie, misschien wel vier medailles lagen er in Milaan in het ver-schiet, als alles volgens plan zou verlo-pen. Maar op de 1.500 meter ging het mis. De sluiting van haar pak schoot los, ze frunnikte eraan, maakte een misslag en verloor kostbare tijd. Beune werd vierde - en wist zich niet te plaat-sen voor de afstand waarop ze dé favo-riet was voor olympisch goud.

Beune was er kapot van. Na een sla-peloze nacht liep ze de volgende dag ook kwalificatie mis op de 5.000 me-ter, waardoor ze in Milaan alleen in ac-

tie komt op de 3.000 meter en de ploeg-enachtvolgving. Het was de extreme stress van het OKT die haar parten speelde, hebben Bouwman en de rest van het team inmiddels geconclu-deerd. „Daardoor was Joy niet in staat om zich volledig te focussen op haar taken in de race.” Na de misslag veran-derde haar 1.500 meter in een „jaag-partij”. Hetzelfde, zegt Bouwman, ge-beurde eigenlijk ook op de 3.000 me-ter, waarop Beune zich wél wist te plaatsen. „Ook daar had ze niet de rust die je normaal gesproken hoopt te zien.”

‘Goede vibe in de ploeg’

Na vier „rouwdagen” pakte Beune be-gin januari de draad weer op. Ze train-de de afgelopen weken met plezier, zegt Bouwman, er zit sowieso „een heel goede *vibe* in de ploeg”. Toch blijft de vraag in hoeverre Beune de klap van het OKT écht te boven is gekomen. Toen ze twee weken geleden bij we-reldbekerwedstrijden in Inzell de be-treunde 1.500 meter met overmacht won, was haar eerste reactie een weg-werpgebaar. „Ik was liever vierde ge-worden”, zei ze na afloop tegen de NOS. „Ik moet dit even parkeren, denk ik.”

Bouwman vond Beunes reactie be-grijpelijk. „Natuurlijk komt zoiets dan weer even binnen. Dat mag ook best. Het zou ook niet normaal zijn als je na zo’n race zegt: het maakt me allemaal niet uit.” Hij zou het „fantastisch” vin-den als ze een gouden medaille wint op de 3.000 meter, „zeker omdat het niet haar favoriete afstand is en de concu-rrentie heel sterk.”

Of dat zal gebeuren, hangt af van Beune zelf. Ze zal hoe dan ook hard uit de startblokken moeten in Milaan. *Knieën, snel gaan schaatsen*.

ZO SIMPEL IS HET NIET

Waarom de belasting op vermogensinkomsten wél omhoog moet

ILLUSTRATIE ROBIN HÉMAN

COLUMN

Een slimme overheid spreidt de belastingdruk netjes uit over arbeid en kapitaal. Toch is ook het nieuwe kabinet dat niet van plan.

Het kan beter, het moet beter en toch lukt het maar niet. Nederland is een rijk land dat er telkens opnieuw voor terugschrikt om rijkdom evenwichtig te belasten. Liever heffen kabinetten wat extra belasting op de favoriete melkkoe: mensen die werken.

En dat is gek. Er ligt inmiddels een stapel doorwrochte adviezen om werken niet nóg meer te belasten. Want dat is slecht voor de economie. Verschuif de belastingdruk wat meer naar mensen met vermogen, is het advies, want de lasten zijn nu onevenwichtig verdeeld.

Maar nee. Ook het nieuwe kabinet luistert niet. De nieuwe coalitie van D66, VVD en CDA vraagt van iedereen - burgers én bedrijven - een bijdrage om het leger te versterken. Eén groep is echter gevrijwaard van deze vrijheidshewing: vermogenden. De 3,4 miljard euro aan extra heffing voor burgers komt volledig uit een hogere loon- en inkomstenbelasting.

Dat terwijl D66 en CDA in hun tussenakkoord „nog een betere balans” wilden tussen de lasten op arbeid en vermogen, zodat „werken meer gaat lonen”. In het regeerakkoord met de VVD is niets over die balans terug te vinden. Werken gaat minder lonen. Vermogen blijft even lucratief. Dankzij de VVD komt de rekening vooral terecht bij de hardwerkende Nederlanders voor wie de partij zegt op te komen.

Dat is slecht voor de economie, zegt hoogleraar Bas Jacobs, gespecialiseerd in overheidsfinanciën en belastingheffing. Hij onderzoekt hoe overheden optimaal belasting kunnen heffen tegen de laagste maatschappelijke kosten. „Kijk, iedere belasting verstoort economische beslissingen.” Zo maakt een hoge belasting op inkomten uit arbeid, werken minder aantrekkelijk. „Maar die verstoringen nemen kwadratisch toe hoe hoger de belastingdruk wordt.”

Daarom spreidt een slimme overheid de belastingdruk netjes uit over arbeid en kapitaal. Een land zoals Nederland, dat vermogen laag belast en arbeid hoog, maakt investeren in scholing, kennis en carrière minder lucratief dan rentenieren, beleggen in aandelen of investeren in onroerend goed.

Nou zal een optimale belasting op vermogen wat lager moeten zijn dan die op werk, zegt Jacobs. „Belastingen op inkomen uit vermogen verstoren economische beslissingen nou eenmaal sterker, en leiden ook tot meer belastingontwikking. Bijvoorbeeld omdat het besparingen en investeringen ontmoedigt en vermogen zich naar belastingvriendelijke landen kan verplaatsen.” Maar in Nederland is de belasting op kapitaalinkomen te laag, zegt Jacobs.

En nee, dit is geen pleidooi voor hogere belastingen. Hoe hoog of laag de algehele belastingdruk moet zijn, is een politieke keuze. „Of je nu veel of weinig wilt belasten, inkomen uit vermogen hoort evenwichtig te worden belast naast inkomen uit arbeid en dat doet Nederland nu niet goed.”

Bovendien is de kans groot dat de verhouding

Hoe Nederland belasting heft, vergroot daarbij ook nog de ongelijkheid

tussen de belastingdruk op arbeid en kapitaal nóg schever wordt. Door de vergrijzing wordt de groep werkenden relatief kleiner, terwijl door stijgende zorgpremies hun belastingdruk vanzelf verder stijgt. Tegelijk groeit de hoeveelheid vermogen, schreven ambtenaren. Zo wordt de Hollandse belastingmix een toren van Pisa, die steeds zwaarder op een kleiner deel van de economie drukt.

Hoe Nederland belasting heft, vergroot daarbij ook nog de ongelijkheid. De overheid belast allerlei vormen van vermogen anders: sparen, beleggen, onroerend goed, eerste en tweede huizen, geld in bv's. Jacobs: „Het is een puinhoop. Bepaalde vermogensinkomsten worden belast, terwijl huizen en pensioenen worden gesubsidieerd. Voor vermogens in bv's zijn er allerlei belastingvoordelen.”

Dat heeft grote effecten. „Slimmeriken met een belastingadviseur kunnen het belastingstelsel bespelen en dragen veel minder af. Legaal.” Zo stallen de rijkste Nederlanders veel vermogen in bv's: 75 procent komt van de rijkste 1 procent. „Dat geld kunnen ze vervolgens toch consumeren door te lenen van hun bv.” Bovendien kunnen de allerrijksten via deze bv's hun vermogen veel gunstiger nalaten aan hun kinderen dan andere Nederlanders. Dat vergroot de vermogensongelijkheid.

Bij een betere belastingmix hoort óók een hogere belasting op de vermogens die veel Nederlanders hebben opgebouwd in huizen. Voor een goed

werkende economie wil je belastingen neerleggen waar die de minste economische schade opleveren, zoals op huizen, zegt Jacobs. Zodat de belastingen omlaag kunnen die de meeste schade veroorzaken omdat ze economische activiteit ontmoedigen - die op werken en ondernemen. Nederland doet het nu andersom.

De verkiezingsplannen van linkse partijen, inclusief D66, zijn volgens Jacobs echter te radicaal. „Die partijen verhogen de belastingen op winst, inkomen én vermogen zoveel dat het sparen, investeren en ondernemen ontmoedigt en kapitaalvlucht uitlokt. Dan haal je uiteindelijk minder belasting op. Ook als je heel links bent, is dat niet verstandig.”

Jacobs is het wél eens met het voorstel dat de Franse econoom Gabriel Zucman deze week in de Tweede Kamer toelichtte. Zucman wil een minimumbelasting invoeren zodat superrijken een minimum aan inkomstenbelasting gaan betalen. Mensen met een vermogen boven de 100 miljoen euro zouden daarvoor minstens 2 procent vermogensbelasting moeten betalen. Doen ze dat al, dan verandert er niks.

Uit onderzoek blijkt dat de belastingdruk voor de allerrijksten in landen als Nederland, Frankrijk, Zweden en Noorwegen veel lager is dan voor het gros van de burgers. De rijksten kunnen het makkelijk zo organiseren dat ze weinig belastbaar inkomen hebben, aldus Zucman. Bijvoorbeeld door vermogen in bv's te stallen.

Jacobs ziet deze Zucman-taks als een slot op de deur. Idealiter belast de overheid inkomsten uit vermogen en niet het vermogen zelf. „Dat is efficiënter en rechtvaardiger.” Maar de superrijken belastingen blijkt nou eenmaal moeilijk. „Zucmans voorstel is een pragmatische oplossing. Je wil niet dat superrijken zich kunnen ontworstelen aan de samenleving.”

Wie de economie, werken en ondernemen een warm hart toedraagt, zou een volwassen debat moeten voeren over het beter belasten van vermogen. Dat is niet links, maar beter voor samenleving én economie.



Luister ook naar de podcast *Zo simpel is het niet*, deze keer over Jettens bezuinigingen.

[+] nrc.nl/zo-simpel-is-het-niet

Marika Stellingma (marika.stellingma@nrc.nl) is NRC-redacteur en kijkt op de vermogens die veel Nederlanders bril naar ontwikkelingen in politiek en samenleving.



Commentaar

WINTERSPELEN MILAAN CORTINA 2026

Bij Olympische Spelen is politieke controverse nooit ver weg

Femke Kok, Kimberley Bos, Xandra Velzeboer. En bij de mannen: Stijn van de Bunt en de gebroeders Van 't Wout. Nederlandse sportliefhebbers kunnen zich verheugen op twee weken topsport, met volop medaillekansen voor de Nederlandse equipe op de Olympische Winterspelen in het noorden van Italië.

Twee weken lang zullen bijna drieduizend topsporters uit ruim negentig landen in zestien verschillende sporten strijden om het goud, zilver en brons. Er zijn meer dan driehonderd medailles te verdelen: van de ski-afdeling bij de mannen op de hellingen van de Stelvio tot de ijshockeyfinale in de Santagiulia Arena in Milaan.

Een mondiaal en vrolijk feest voor de sport, zou je zeggen, waar miljoenen fans op afkomen en miljarden mensen over de hele wereld naar kijken. Dat valt nog te bezien. Want zoals zo vaak bij grote internationale sportevenementen zijn ook deze Olympische Winterspelen met controverse omgeven.

Deze zaterdag staat een grote demonstratie in Milaan gepland, georganiseerd door het zelfverklaarde 'Comité voor Onhoudbare Olympische Spelen', die volgens Italiaanse media wel eens op rellen zou kunnen uitlopen. Vorige week was ook al protest in Milaan tegen de inzet van de omstreken immigratiedienst ICE bij de beveiliging van de Amerikaanse delegatie tijdens de Spelen.

De inzet op een internationaal sporttoernooi in Noord-Italië van paramilitaire agenten die door de regering-Trump ook worden ingezet om migranten zonder verblijfsvergunning op te jagen, roept terecht veel vragen op. Beelden van hardhandige arrestaties in Minneapolis schokten de hele wereld. Twee vreedzame demonstranten werden vorige maand door ICE-agenten doodgeschoten.

In eerste instantie ontkende de Italiaanse regering de inzet van ICE in Milaan, inmiddels is duidelijk dat enkele agenten van de omstreken dienst wel degelijk worden toegevoegd aan het Amerikaanse veiligheidsteam - in een „onderzoekende rol”, aldus minister Matteo Piantadosi van Binnenlandse Zaken.

Het is niet ongebruikelijk dat deelnemende landen deels hun eigen veiligheidsdiensten meebrengen voor de bescherming van hun team en hoogwaardigheidsbekleders - onder meer de Amerikaanse vicepresident JD Vance zou vrijdagavond de openingsceremonie in het San Siro-stadion bijwonen. Al blijft het gastland verantwoordelijk voor de algehele veiligheid. Maar na de mondiale kritiek op ICE in Minneapolis lijkt de komst naar Milaan een politieke middelvinger van Trump: wij doen wat we willen, overal ter wereld.

Ander verzet tegen deze editie van de Winterspelen is inmiddels wat verstomd, en was in elk geval vergeefs. Al bij de bouw van de olympische wedstrijdlocaties bleek de organisatie de

ooit gedane duurzaamheidsbeloften niet helemaal na te komen.

Anders dan gehoopt is er nauwelijks gebruik gemaakt van bestaande wintersportfaciliteiten, die nog niet eens zo lang geleden waren gebouwd voor de vorige Spelen in Noord-Italië, die in Turijn van 2006. Symbool daarvoor staat de bobsleebaan.

Ten koste van honderden bomen verrees een gloednieuw ijskanaal even buiten het mondaine skioord Cortina d'Ampezzo. De historische baan die daar al ligt kon blijkbaar niet worden opgeknapt. En de speciaal voor Turijn gebouwde bobsleebaan, die bijna tweehonderd kilometer dichterbij Milaan ligt dan Cortina, is sinds 2011 gesloten. Dat is doodzonde.

Een derde controverse rond de Winterspelen is de deelname van Russische sporters. Sinds de inval in Oekraïne in februari 2022 bepaalde het IOC dat Rusland en Wit-Rusland zijn uitgesloten van deelname. Onder strikte voorwaarden mogen individuele sporters onder neutrale vlag wel meedoen. Zij mogen nadrukkelijk geen banden hebben met het Russische leger.

Het IOC zou de eigen principes uit het Olympisch Handvest moeten handhaven

Deze week bleek, onder meer uit onderzoek van de BBC en NRC, dat liefst vier van de dertien toegelaten Russische sporters wel degelijk te linken zijn aan de oorlog in Oekraïne. Onder wie langlaufer Saveli Korostelev, die zijn deelname via het arbitragehof CAS had afgedwongen. Hij kwam eerder uit voor het skiteam CSKA, de sporttak van het Russische leger.

Vooralsnog lijken deze vier Russen gewoon deel te mogen nemen aan het olympisch toernooi. De nieuwe IOC-voorzitter Kirsty Coventry liet aan de vooravond van de Spelen weten tegen elke vorm van uitsluiting te zijn, met het bekende argument dat 'sport niet politiek' is. Dat is een misvatting. Zolang regeringsleiders van landen die mensenrechten met voeten treden - China, Rusland, Qatar - de organisatie van grote internationale sportevenementen misbruiken om hun wangedrag wit te wassen, kunnen internationale sportbonden juist met sancties effectieve druk zetten.

Het IOC zou er goed aan doen de eigen principes uit het Olympisch Handvest, die onder meer gaan over „de bevordering van een vreedzame maatschappij”, strikt te handhaven. De regels versoepelen voor een land dat al jaren een agressie-oorlog voert tegen Oekraïne en de bevolking dagelijks terroriseert, druist daar hard tegenin.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubiek, redactie
of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

E: klientenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang

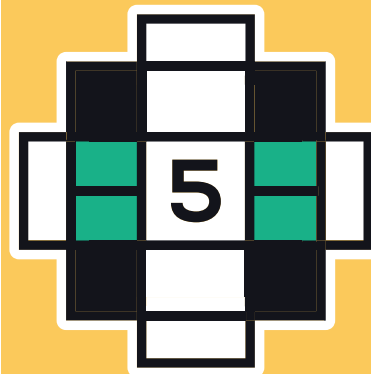
persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

Advertentie



Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

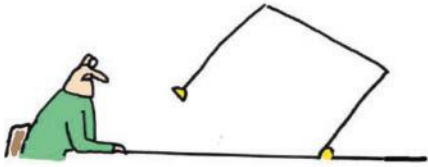




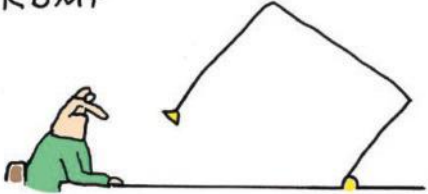
BERT SCHRIJFT EEN BOEK

BERT schrijft een BOEK

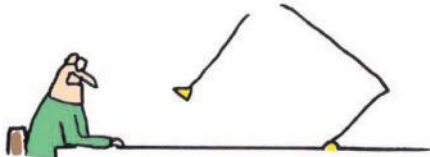
SCHRIJVEN IS WACHTEN



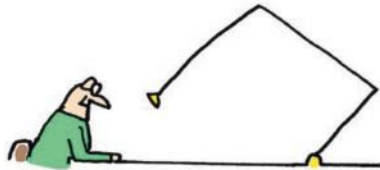
WACHTEN TOT ER WAT KOMT



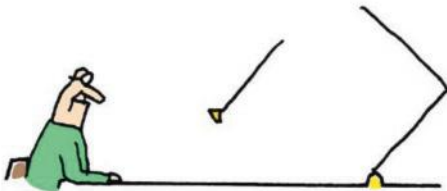
VANDAAG KOMT ER NIKS



EN MAAR GOED OOK



WANT IK WEET NIET MEER
WAAR IK MIJN PEN
GELEGD HEB



KAMAGURKA

BACHCANTATE

Al de hele week verheug ik me op het concert van vrijdag 6 februari in het Muziekgebouw aan 't IJ met mijn favoriete Bachcantate: 'Nach dir, Herr, verlanget mich'. Ik denk terug aan de tijd dat ik deze cantate zelf zong. Tijdens een koorrepetitie zegt de dirigent dat dit een goedkope cantate is. 'Jammer, een goedkope smaak', denk ik. Ik durf hem niet tegen te spreken. In de pauze raap ik mijn moed bijeen en vraag de dirigent waarom hij deze cantate goedkoop vond. Zijn antwoord: „Voor deze cantate hoeven we geen orkest in te huren, we doen hem met een kistorgel.”

Doutzen Abma

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

YOUP

Onderkruipsels

De Italianen zijn wereldberoemd om hun ijs, maar als ik de Nederlandse schaatsers mag geloven gaan zij op de Olympische Spelen om de medailles strijden op een baan die gemaakt lijkt van vanille en citroen. Ik weet niet of dat erg is. Ja lullig als je iedere seconde van je jeugd in dat saaie Thialf hebt rondgehangen om in 2026 in Italië olympisch goud te halen, maar asbest in de zandbak van je kleuter lijkt me erger.

Dat laatste las ik in een klein berichtje. En nu ben ik zo benieuwd naar de maffiose speelzandhandelaar die wist dat deze kankerverwekkende vezels in het door hem geleverde goedje zaten. Gooide deze oetlul deze rommel ook in de zandbak van zijn eigen kinderen? Heeft deze eikel uit een soort schuldgevoel een groot bedrag overgemaakt aan KiKa?

Of ik van dit soort nieuws somber word? Ja, net als dat ik behoorlijk van slag raak als ik hoor dat er allerlei extreemrechtse jojo's op de lijst van Forum voor Democratie staan. Types die in het verleden de meest verschrikkelijke dingen naar elkaar appen. Zoals de verheerlijking van de moordenaars Anders Breivik en Brenton Tarrant, die in die kringen 'het goddelijke duo' werden genoemd. Inmiddels zegt de woordvoerder van het FVD dat dit humor was. Ik vrees dat ze met zijn allen keihard gebulderd hebben. En u weet: lachen is gezond.

Terwijl ik zelf ook wel weer een beetje moest lachen toen ik die Britse politicus Peter Mandelson op een foto in zijn boxer zag staan in het toenmalige pedowalhal-la van de jolige Jeffrey. Nu weten we dat een kamertje verderop Andrew Mountbatten-Windsor, die toen nog als heuse prins door het leven ging, zich over een bange bakvis boog. Op de foto zat het onderkruipsel op zijn knokige knietjes, terwijl het bibberende meisje van zeventien op dat moment wist dat deze koninklijke hoogheid binnen de kortste keren op majesteitelijke wijze bij haar zou binnendringen. Ik vraag me af of hij op dat moment aan zijn oude moeder dacht. Ik bedoel die lieve, meestal wat preuts ogende koningin Elizabeth, die ik altijd verdacht heb van het consequent dragen van wollen kriebelondergoed. Of deed zijn moeder toen even niet ter zake? En zijn

kinderen? Zijn ex scheen het daarentegen heerlijk voor hem te vinden.

Terug naar Lord Peter Mandelson. Deze Britse socialist had zijn portemonnee, waar Epstein even daarvoor 75.000 dollar in gepropt had, hopelijk veilig opgeborgen in een kluisje. Misschien wel in hetzelfde kastje waar hij een paar uur eerder de geheime papieren bewaarde die voor de rijke en beroemde vrienden van Jeffrey miljarden waard waren.

Aan de bar van het kinderbordeel, waar aan de muren foto's van de Nederlandse schoonheden Yfke Sturm en Sylvia Geersen hingen, zat Bill Clinton misschien wel tegen Elon Musk te pochen over de vurige Monica Lewinsky. Dat heerlijke ding dat zich ooit onder Bill zijn bureau in het Witte Huis verstopt had om het de president een beetje naar de zin te maken. Twee deuren verder zat Jeffrey op dat moment misschien wel fanatiek met Poetin te bellen en probeerde

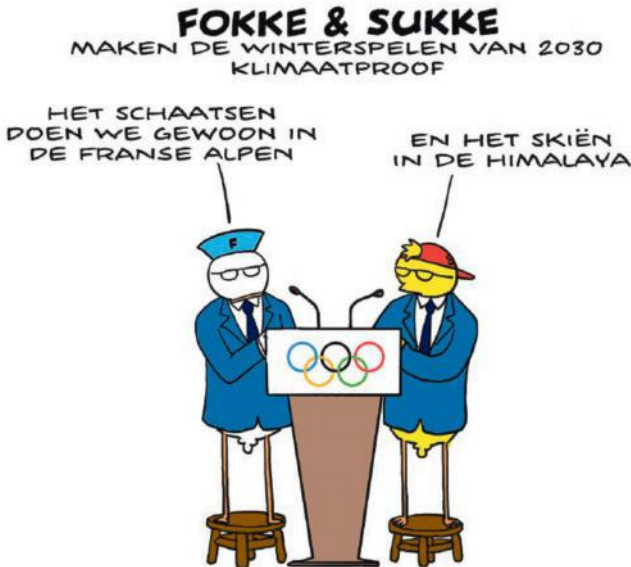
Ik vraag me af of Andrew op dat moment aan zijn oude moeder dacht

hij de toen nog redelijk verse Krem-lintsaar over te halen om ook een keer zijn gast te zijn in het pedoparadijs. Hij wilde hem desnoods graag met de Lolita-express persoonlijk komen ophalen. Een aantal bevriende oligarchen zal toch ook wel welkom zijn geweest bij de gastvrije zedendelinquent wiens ex de meisjes regelde?

En begrijp ik nou dat Bill Gates een antibioticakuurtje nodig had voor zijn vrouw omdat hij haar misschien besmet had? Nee, niet met een computervirus. Of is dat allemaal fake-nieuws?

Ook interessant dat de Noorse kroonprinses lekker met Jeffrey zat te appen terwijl haar zoon zijn exen een voor een lag te verkrachten. Tja, soms ben je gewoon te druk om op te voeren.

Ik ben een beetje stil door deze tsunami aan smerige bordeelberichten over al die chantabele klootzakken en weet ondertussen wat u denkt: de columnist wordt oud. Dat kankerverwekkende speelzand? Dat bestaat niet en heeft-ie gewoon verzonnen.



RG-T

Achterpagina.



Geen dure
spullen
of moderne
technologie.
Toch schaatst
Jordan Stolz
iedereen eruit.

Olympiër in een versleten schaatspak

MR MARVIS



Grote plannen? Of juist helemaal niks? Met The Easies van MR MARVIS zit je altijd goed – de perfecte balans tussen stijl en comfort. The Easies combineren de looks van een chino met het comfort van een sweatpants. Gemaakt in Portugal en verkrijgbaar in 18 kleuren. Ontdek ze nu op mrmarvis.com en in onze winkels.



AMSTERDAM • AMSTERDAM • BREDA • DEN HAAG • Eindhoven • Haarlem • Laren • Leiden • Maastricht • Rotterdam

DEZE WEEK

INTERVIEW

Julie Ng groeide op in het Chinees-Indisch restaurant van haar ouders. „Ik wist: anderen vinden ons raar.”

PAGINA 10-12



LUXELEVENTJE

De Nederlander is lui, verwend en denkt alleen maar aan zichzelf, aldus opiniepeiler Peter Kanne.

PAGINA 18-19



IN BEELD

Sebastian en Tyler Koudijzer reisden naar Suriname met hun grootouders, nazaten van Javaanse contractarbeiders die werkten op een suikerplantage. Ze fotografeerden hun familieverleden.

PAGINA 20-22



*ZIN

| IN DE KRANT |

De geschiedenis komt me voor als een grote swingers party.

„Als vrede een hobby is, dan wordt het nooit wat met die vrede. Wimbledon kan je ook niet winnen als je tennissen als hobby beschouwt”

PAGINA 14-16

STILLE STRIJD

De bever in de Kleine Beerze blijft bouwen aan zijn dam, wat het waterschap ook probeert.

PAGINA 24-25



RECEPT XL

„Vergeet alles wat u ooit heeft geleerd over het trekken van bouillon.” Janneke Vreugdenhil wijdt zich aan tonkotsuramen, met troebele bouillon getrokken van varkensbotten (en een vegetarische variant).

PAGINA 26-27



LAATSTE BLADZIJDE

Marijke Hoving (1925-2025) maakte met haar man vernieuwend cabaret.

PAGINA 31



EN VERDER

COLUMN SARAH SLUIJMER

PAGINA 9

MIJN OUDERS

PAGINA 17

AUTOTEST

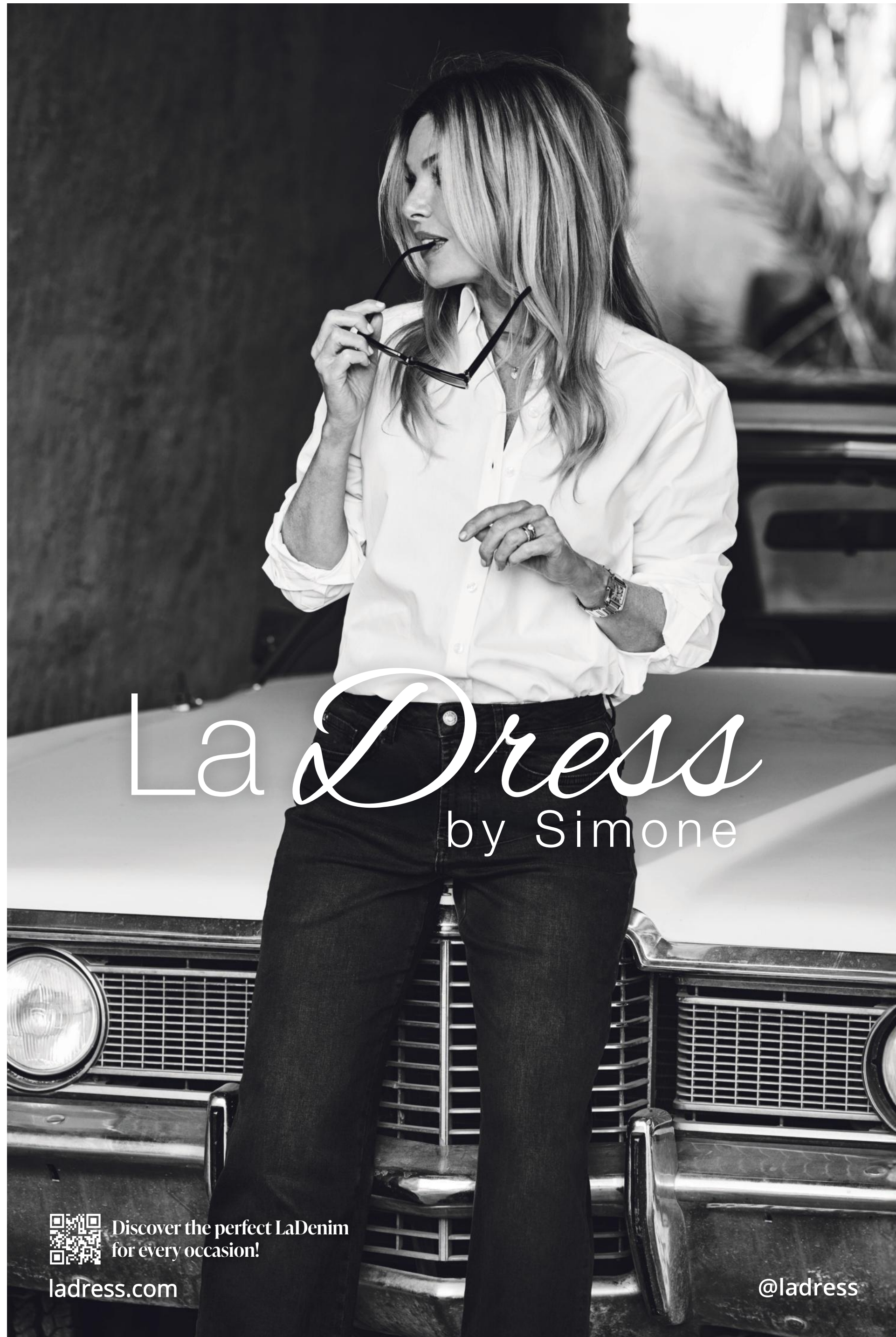
PAGINA 23

RESTAURANT

PAGINA 29

GIDS EN PUZZELS

PAGINA 30

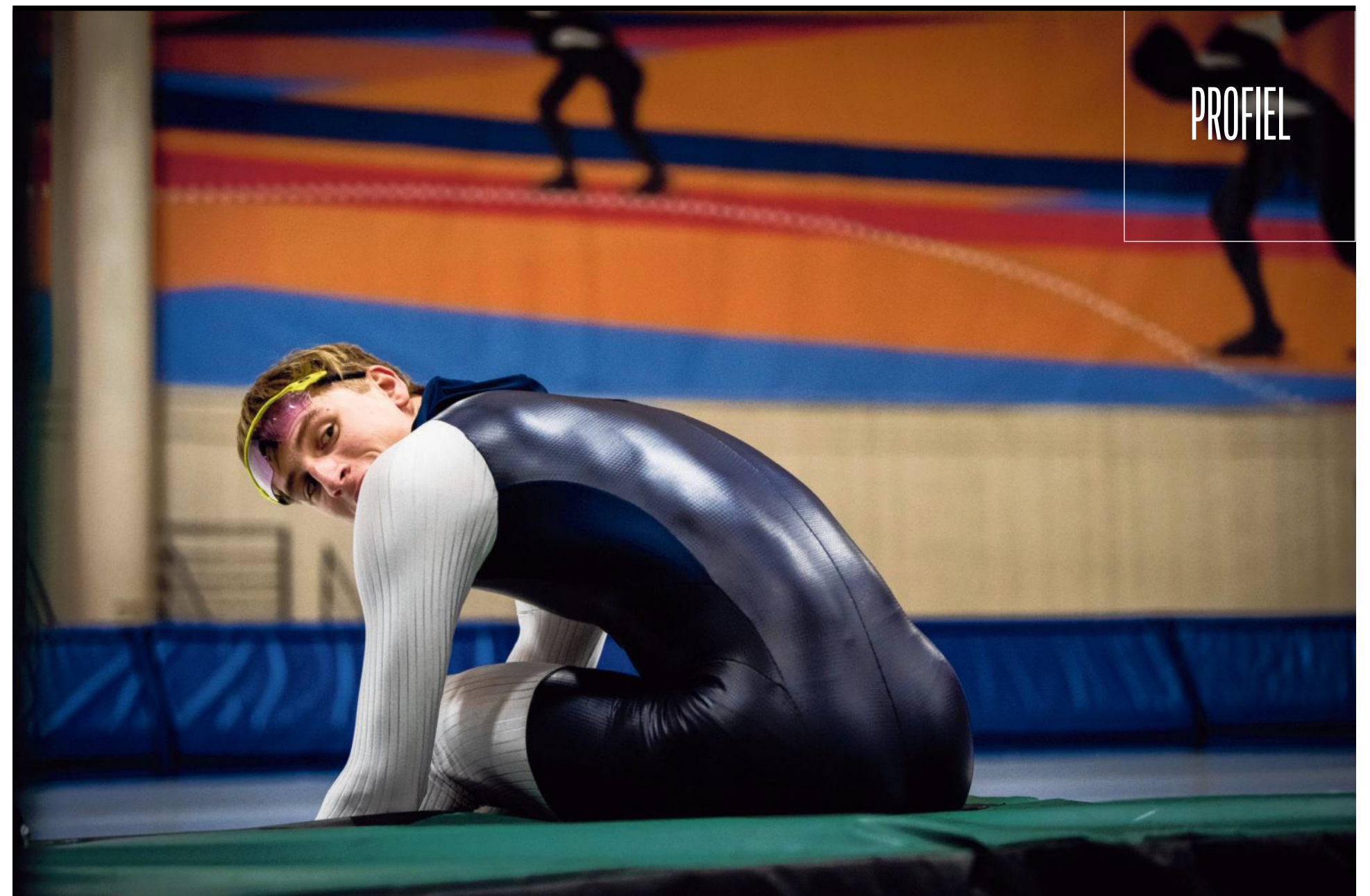


La Dress
by Simone

Discover the perfect LaDenim
for every occasion!

ladress.com

@ladress



PROFIEL

Jordan Stolz bij de training in
het Pettit National Ice Center in
Milwaukee, in oktober.

Zelden nerveus en praktisch onverslaanbaar: Jordan Stolz wil de Spelen domineren

Wat maakt Jordan Stolz tot 's werelds beste schaatser? Eland-taco's, autobanden gevuld met zand en een rotsvast geloof in God, blijkt in zijn thuisstad Milwaukee.

Door
Thijs Niemantsverdriet

Fotografie
Yvette Marie Dostatni

J

Jordan Stolz zit op de hometrainer. Hij kijkt op zijn telefoon en maakt geintjes met andere schaatsers in het krachthok van het Pettit National Ice Center, de ijsbaan in Milwaukee. Zijn coach Bob Corby (75) is er ook, hij zit op een stoel naast de massagetafel.

„Ik was vanochtend bij de bouwmarkt”, zegt Corby. „Grond halen voor in mijn tuin. Heb tien zakken van veertig kilo naar mijn auto gesjouwd en thuis uitgeladen.” Hij gniffelt. „En toen ik dat allemaal had gedaan, bedacht ik me: ik had ook gewoon een steekkarretje kunnen pakken.”

Stolz kijkt op van zijn telefoon. „Had je pijn?”

„Nee”, zegt Corby.

„Dan heb je niet hard genoeg je best gedaan.”

Ze lachen allebei, maar het is duidelijk: Stolz meent het - in ieder geval deels. In zijn wereld draait alles om afzien, het maximale eruit halen, méér doen dan de rest. Naar buiten toe is hij rustig en beleefd, vanbinnen brandt de ambitie.

Jordan Stolz (21) is de beste schaatser ter wereld. In de afgelopen seizoenen groeide hij uit tot een fenomeen, door de Nederlandse concurrentie gadeslagen met een combinatie van nervositeit en gelatenheid. Hij won 31 wereldbekerwedstrijden, werd wereldkampioen allround en op drie individuele afstanden - tot twee keer toe. Het wereldrecord op de 1.000 meter staat op zijn naam; in december vestigde hij binnen tien dagen zes baanrecords. Zijn versnellingen op het ijs zijn ongekend, de kracht waarmee hij de bochten door knalt doet schaatsliefhebbers versteld staan.

Het enige wat nog ontbreekt is een olympische medaille. Maar daar komt, tenzij de voortekenen bedriegen, vanaf deze week verandering in. Hij geldt in Milaan als de grote favoriet voor goud op de 500, 1.000 en 1.500 meter én de massastart. Hij kan de

LEES VERDER OP PAGINA 6



Jordan Stolz met zijn ouders bij de vijver op hun land, waar hij en zijn zus leerden schaatsen. FOTO YVETTE MARIE DOSTATNI

_____ VERVOLG VAN PAGINA 5

eerste Amerikaanse schaatser worden sinds Eric Heiden die olympisch kampioen wordt op meer dan twee afstanden. Zijn legendarische landgenoot - vijf keer goud in 1980 - noemde Stolz al „een reïncarnatie van mij”.

1 Het gezin

Op het perceel van de familie Stolz, nabij het dorpje Kewaskum in de golvende maisvelden van Wisconsin, ligt een grote vijver. Een beetje verstopt achter bomen en struiken, langs de oprit naar hun huis boven op de heuvel. Op deze zonnige nazomerdag in oktober kabbelt het water rustig, maar ’s winters is de vijver dichtgevroren en bedekt met een dikke laag sneeuw.

Hier leerde Jordan Stolz schaatsen. Hij was vijf jaar oud. Met zijn ouders en zijn oudere zus Hannah keek hij op televisie naar de Olympische Spelen in Vancouver, waar ze de Amerikaanse shorttracker Apolo Ohno drie medailles zagen winnen. Dat wilden broer en zus ook, zo hard over het ijs gaan. Hun vader Dirk, in het dagelijks leven politieagent, veepte een baantje schoon op de vijver - en hup, daar gingen Jordan en Hannah.

Al gauw, vertelt zijn moeder Jane bij de deur van het huis, deed Jordan niets anders dan rondjes schaatsen - ook na het eten, wanneer het donker was. „Dat ging prima, in het maanlicht en met de sneeuw. Soms bleef hij daar zo lang dat ik ging kijken waar

hij bleef.” In het begin kregen Jordan en Hannah zwemvestjes aan, voor als ze door het ijs zouden zakken. Later installeerde Dirk schijnwerpers rond de vijver.

Voor schaatsen had Jordan talent, dat was snel duidelijk. Bij de Badger Speed Skating Club in Milwaukee, op 45 minuten rijden van Kewaskum, mocht hij meetrainen met oudere kinderen. Al snel begon hij met wedstrijden rijden door het hele land. „Ik kan me niet één race herinneren die hij verloor”, zegt Jeff Brand, voormalig voorzitter van de Badgers.

Jordan kwam altijd naar de training, zoog de aanwijzingen op en klaagde nooit. Thuis werkte hij aan zijn conditie in het trappenhuis: vanuit de kelder via de begane grond naar de overloop en weer terug. In de zomer reed hij eindeloos rondjes op zijn skeelers over de betonnen platen op het erf. En zodra de vijver was dichtgevroren: naar het ijs.

Toen Stolz negen was, zegt Jeff Brand, wilde hij per se meedoen aan de nieuwjaarstraditie van de club: honderd rondjes schaatsen, gelijk aan veertig kilometer. „Ik zei: Jordan, je bent negen, daar ben je veel te jong voor. Maar na veertig rondjes was hij er nog steeds. Na zestig rondjes ook.” Uiteindelijk haalde Stolz de 76. „En hij dubbelde het peloton ook nog eens.”

Tegen die tijd draaide het leven van de familie Stolz volledig om het schaatsen. Jordan en Hannah gingen van school af en kregen thuisonderwijs van hun moeder, zodat ze vijf dagen per week konden trainen. Dirk, geboren in Duitsland en op zijn negende naar de VS geëmigreerd, werkte als *third-shift sheriff* (in de nachtdienst), zodat hij de kinderen naar de ijsbaan in Milwaukee kon brengen. Alleen hun jaarlijkse jachttrip naar Alaska - zalm vangen, reeën schieten - was heilig voor Jane en Dirk; in hun afwezigheid werden de kinderen dan gebracht en ge-

haald door de dominee van hun kerk.

Jordan werd nationaal jeugdkampioen op zijn negende, tiende, elfde, dertiende en veertiende. „De enige keer dat hij niet won, had hij oorontsteking”, zegt Jane Stolz. „Toen werd-ie tweede.”

Op zijn zestiende won hij zijn eerste nationale wedstrijd bij de senioren, op zijn zeventiende kwalificeerde hij zich voor de Winterspelen in Beijing, waar hij geen medailles won. Maar kort daarna begon hij aan de reeks zeges, records en kampioenschappen die tot op de dag van vandaag voortduurt.

Stolz woont nog steeds thuis. Zijn moeder bereidt al zijn eten, vertelt ze op het erf met uitzicht op het moeras waar Jordan en Hannah vroeger wormen en kikkers vingen. Bij het ontbijt krijgt hij havermout („houdt-ie eigenlijk niet van”), eieren, avocado’s en kaas. Voor de lunch: rijst en pasta. Tussendoor: smoothies met rauwe eieren, spinazie en courgettes („als er maar veel calorieën in zitten”). En als avondeten: opnieuw rijst en pasta, met ‘eland-taco’s’ of gegrilde zalm. „We hebben vriezers vol met hert, eland, zalm en heilbot. Uit Alaska.”

Van vroeg opstaan houdt Stolz niet. Op trainingsdagen is hij zelden voor tien uur zijn bed uit - een erfenis uit de jaren thuisonderwijs, toen Jane de kinderen liet uitslapen zodat ze hun vader niet wakker maakten na diens nachtdienst. In de herfst en winter stapt hij ’s middags klokslag kwart voor drie in de auto naar Milwaukee, om te gaan trainen op het ijs.

In het voorjaar en de zomer doet hij lange wielert trainingen in de heuvels rond Kewaskum en traint hij thuis met gewichten. In de kelder, dezelfde plek waar Hannah (23) - die op haar zestiende stopte met schaatsen en inmiddels is uitgegroeid tot een van de beste taxidermisten van de Verenigde Staten - aan haar opgezette vogels zit te werken. Een blauwe halsbandparkiet die overdag vrij rondvliegt in huis vindt het leuk om haar broer aan te vallen wanneer hij onder de halters ligt, vertelt ze. „Dan weet-ie dat Jordan niets terug kan doen.”

2 De coach

Eén ding valt meteen op als je het Pettit National Ice Center in Milwaukee binnenstapt: het is er ontzettend koud. De ijsbaan - aangelegd in 1976, sinds 1992 overdekt - was decennialang de enige plek in de VS waar je als langebaanschaatser terecht kon. Geen wonder dat vrijwel alle grote Amerikaanse schaatskampioenen afkomstig zijn uit Wisconsin: Eric Heiden, Bonnie Blair, Dan Jansen, Shani Davis. En Jordan Stolz.

In het krachthonk, waar het een stuk warmer is dan op de ijsbaan, leunt Bob Corby tegen de massagetafel. De coach van Stolz draagt sneakers en een bodywarmer. Hij is klein, vriendelijk en levendig - en had qua leeftijd Stolz’ opa kunnen zijn.

Toen Corby in 2018 begon als coach van Stolz, had hij dertig jaar niet meer in het schaatsen gewerkt. In de eerste helft van de jaren tachtig was hij coach van de Amerikaanse nationale ploeg. Veel succes had hij daarmee niet: op de Olympische Winterspelen van 1984 in Sarajevo - Eric Heiden was

toen al gestopt - behaalde Amerika onder Corby’s leiding vier vierde plaatsen. Daarna wijdde hij zich aan een carrière als fysiotherapeut, met vier praktijken in Milwaukee en omstreken. Nadat zijn vrouw op jonge leeftijd was overleden, voedde hij in zijn eentje twee tienerzoons op. Tijd om te werken in het schaatsen had hij in die jaren niet, al bleef hij de sport wel op de voet volgen.

Acht jaar geleden verkocht Corby zijn praktijken: hij liep tegen de zeventig, tijd om met pensioen te gaan. En toen belde Jordan Stolz, veertien jaar oud. Of Corby hem onder zijn hoede wilde nemen.

Stolz komt het krachthonk binnengelopen. Het is half vier, tijd voor de warming-up. Hij neemt plaats op een hometrainer, trekt z’n donsjack uit en hangt hem aan het stuur. Al snel gaat het gesprek met zijn trainingsmaatjes over van alles en nog wat. Over de wereldbekerwedstrijden in Milwaukee bijvoorbeeld, begin 2025, waar het eten zo slecht was dat Stolz drie dagen lang alleen rijst met chipotle at. „En donuts!” zegt zijn trainingsmaatje Max Weber. Of over Kjeld Nuis, Stolz’ grote Nederlandse rivaal op de 1.500 meter, die volgens hem vóór wedstrijden zit te vissen naar zijn voorbereiding. Grijnzend: „Ik hou me altijd op de vlakke, dan merk ik dat-ie zenuwachtig wordt.”

Een ontspannen sfeer, dat is wat de trainingen in het Pettit (spreek uit: ‘peddie’) kenmerkt. Het clubje rond Stolz en Corby is klein: drie rijders, twee mannen en een vrouw. De Amerikaanse selectie traint tweeduizend kilometer verderop in Salt Lake City, op de andere overdekte schaatsbaan van de VS: ’s werelds snelste baan, dankzij de ligging op 1.300 meter hoogte. Ondanks herhaaldelijke verzoeken - „ze smeken al sinds z’n veertiende”, zegt Jane - is verhuizen naar Utah voor Stolz nooit een optie geweest. Hij wil bij zijn familie blijven en, belangrijker nog, op hoogte trainen bevat hem niet. „Dan heb ik het gevoel dat ik minder snel herstel. Dat is fysiek niet goed.”

Tussen hun driehonderd-meter-sprints door hangen de schaatsters op de kussens langs de baan. Ze eten zure matjes uit een zakje of maken een praatje met een recreant. Anders dan in Thialf, Heerenveen, is het ijs in Milwaukee nooit exclusief gereserveerd voor topsporters: Stolz en zijn teamgenoten trainen gewoon tussen de hobbyisten en kinderklasjes. Een jochie van een jaar of tien geeft Stolz een highfive. Bob Corby staat langs het ijs, een stopwatch in de hand.

Corby’s trainingsprogramma’s, zegt hij zelf, zijn de vrucht van het olympische debacle van 1984. Jaren is hij bezig geweest zijn schema’s uit die tijd te bestuderen: wat had hij anders moeten doen om zijn schaatsters in Sarajevo wel een medaille te laten winnen? „Uiteindelijk gingen er drie of vier work-outs het raam uit, ik kwam uit op wat écht belangrijk is. En daar profiteert Jordan nu van, veertig jaar later.”

Hij laat Stolz veel gewichtheffen, aan elastieken hangen en *squats* doen. In de zomer gaan ze samen naar een skiheuvel buiten Kewaskum, waar hij Stolz twaalf minuten lang onafgebroken omhoog en omlaag laat rennen - soms aan elastieken of met oude autobanden gevuld met zand. De fiets-trainingen uit Corby’s schema’s kunnen wel vier of vijf uur duren - ongebruikelijk lang voor een schaatser die is gespecialiseerd in

Stolz en zijn trainer Bob Corby bij een training in het Pettit National Ice Center. Corby heeft een notitieboekje waarin hij rondetijden noteert (onder).

korte afstanden. „Maar ik geloof dat het Jordan helpt in het tweede deel van zijn rit.”

Wat ook opvalt tijdens de trainingen op het ijs in Milwaukee: er komt, anders dan bij de Nederlandse schaatsploegen, weinig technologie aan te pas. Corby heeft een stopwatch, een zwart notitieboekje waarin hij rondetijden noteert en een iPad waarmee hij soms wat opnames maakt. Af en toe neemt hij een lactaatmeting af bij Stolz en de andere schaatsters, middels een prikje in hun oorlel. Aan spreadsheets doet hij niet: „Daar ben ik te oud voor.”

Stolz zelf traint met een hartslagsensor en - op de fiets - een vermogensmeter. Een transponder om zijn snelheid op het ijs te meten? Heeft hij niet. Een smartwatch met data over z’n slaap en exacte calorieverbruik? Evenmin. „Ik ga vooral op mijn gevoel af. Dat is minder wetenschappelijk dan bij de Nederlandse schaatsploegen, maar ik heb het gewoon niet nodig op dit moment.”

Old school, zo zou je de werkwijze van Corby en Stolz kunnen omschrijven, maar dat vinden ze niet erg. Het werkt. De vele duurtrainingen, de zware gewichten, de zandzakken, de *single-leg squats* - ze hebben Stolz zo sterk en snel gemaakt dat hij praktisch onverslaanbaar is. En, zegt Corby, Stolz doet al die trainingsarbeid ook nog met alle plezier - hij moet zelfs worden afgeremd. „Hij vraagt vaak of-ie méér mag doen. ‘Wat dacht je van 190 kilo?’ Nee, zeg ik dan. ‘150 misschien?’ Nee! 100 kilo, punt!”

De zware trainingen kunnen ook weleens verkeerd uitpakken. Zoals in februari vorig jaar. Halverwege het seizoen werd Stolz ziek: ontsteking aan zijn keel, longen en holtjes. Ze besloten toch naar de wereldbekerwedstrijden in Polen af te reizen, waar Stolz gewoon drie afstanden won. „Maar na afloop heb ik hem te veel gewichten laten heffen”, zegt Corby. „150 kilo in plaats van 80. Dat was een fout van mij. Zijn benen raakten overbelast.”

In de weken daarna stond Stolz slechts twee keer op het ijs, zegt Corby, „en dat was drie keer twee rondjes”. De WK afstanden in Hamar, waar hij zijn wereldtitels op de 500, 1.000 en 1.500 meter wilde prolongeren, liepen uit op een flop: twee keer brons, een keer zilver. „Maar het was ook een goede les voor hem”, zegt Corby. „Je kunt niet altijd winnen, er kunnen onverwachte dingen gebeuren.”

In het krachthonk van het Pettit wordt verder geëind. Max Weber begint over Joep Wennemars - de Nederlandse schaatser die Stolz in Hamar versloeg op de 1.000 meter. „Joep gaat van je winnen op de Olympische Spelen, Jordan!”, zegt hij pesterig. „Hij heft meer gewichten dan jij.” Tegen de verslaggever: „Jordan droomt ’s nachts van Joep.” Stolz, semi-lijdzaam: „*That’s my life*.”

Na al die jaren verbaast Corby zich nog steeds wel eens over Stolz’ competitiedrang. Zoals vorig jaar, tijdens die ongelukkige WK afstanden in Hamar. Na het zilver op de 1.500 meter kwam Stolz naast hem zitten op het middenterrein. „Ik zag dat hij die medaille steeds verder richting de rand van het bankje schoof”, vertelt Corby. „Ik vroeg: ‘Wil je dat ding zo ver mogelijk van je af hebben?’”

_____ LEES VERDER OP PAGINA 8



Stolz werd nationaal jeugdkampioen op zijn negende, tiende, elfde, dertiende en veertiende. „De enige keer dat hij niet won, had hij oorontsteking”, zegt zijn moeder. „Toen werd-ie tweede”



_____ VERVOLG VAN PAGINA 7

Zeker, zegt Stolz op de hometrainer in Milwauke. „Ik zei tegen Corby: ‘Weet je, ik bind die medailles aan de achterkant van m’n racefiets. Dan klingen ze vrolijk en word ik er tijdens iedere training aan herinnerd.’” Van dat plan, zegt Stolz grinnikend, kwam niets terecht: eenmaal thuis kon hij de zilveren en bronzen medailles niet meer vinden. „Nog steeds niet trouwens.” En z’n gouden? „Die wel.”

3 Het geld

Jordan Stolz? Emily Harycki van kapsalon Le Pompadour in Kewaskum moet heel diep nadenken. „Nog nooit van gehoord. Hoe- wel, het kan zijn dat ik hem wel eens in de lokale krant heb gezien.” Barb, een gepensi- oneerde vrouw die een eindje verderop uit de lokale wasserette komt gelopen: „Stolz? Was zijn vader niet ooit directeur van de lu- therse basisschool hier?” Pas bij de balie van het postkantoor is het raak. „Ik ken hem, dat is de schaatser”, zegt Emmy. „Maar goed, ik werk hier al twintig jaar.”

Langebaanschaatsen is in de Verenigde Staten een marginale sport. Het grote publiek krijgt er eens in de vier jaar iets van mee, tijdens de Olympische Spelen. „In de VS moet je goud winnen op de Spelen om op straat herkend te worden”, zegt Paul Golomski, de directeur van het Pettit National Ice Center. Zijn ijsbaan heeft ieder jaar moeite om de begroting sluitend te

krijgen. Dat is ook de reden dat het er zo koud is, vertelt hij: een ijshal verwarmen is duur.

Veel geld heeft Jordan Stolz tot nu toe niet verdiend. Tot vorig jaar had 's werelds beste schaatsers slechts één sponsor: de Nederlandse schaatsploeg AH Zaanlander, waarmee hij verder geen sportieve samenwerking heeft. Wereldbekerwedstrijden rijden is voor hem, anders dan voor Nederlandse schaatsers, een financiële noodzaak - ook als het sportief even niet uitkomt. Het prijzengeld (1.500 euro per zege, 16.000 euro voor plek één in het eindklassement) kan hij simpelweg niet missen. Pas sinds dit seizoen heeft hij een zaakwaarnemer - iets wat hij helemaal niet vreemd lijkt te vinden: „Dat is toch alleen nodig in olympische jaren?”

Hoe krap zijn budget is, zie je ook op de ijsbaan in Milwauke. Stolz traint in een oud, versleten pak van AH Zaanland. Zijn bidon, met Friese hartjes, kocht Bob Corby voor hem in de winkel van Thialf. Tijdens het gewichtheffen delen Stolz en zijn ploeggenoten één halterriem, die ze aan elkaar doorgeven. „Tja”, zegt Corby, „ik zou er eigenlijk eens een paar extra moeten aanschaffen.”

Met de Spelen in aantocht hebben zich voor het eerste Amerikaanse sponsoren gemeld: Hershey's, een chocoladefabrikant, en diervoedingsgigant Nulo, waarvoor Stolz een reclamespotje opnam met zijn kat Mitzi. Maar nog steeds is hij afhankelijk van weldoeners. Hij krijgt financiële steun van David Vogel, een succesvolle investeerder en amateurschaatser uit Florida. En van Patricia Stark, de echtgenote van een steenrijke industrieel uit Milwaukee. Naast het huis in Kewaskum verrijpt op haar kosten een nieuwe schuur, waar Stolz straks zijn

work-outs kan doen - en verlost zal zijn van zijn zusters agressieve halsbandparkiet.

4
God

Heeft Jordan Stolz weleens last van zenuwen? Niet vaak, zegt zijn coach Bob Corby. Het enige wat hij kan bedenken: bij de start wil Stolz pertinent niet vooruit kijken. „Hij heeft zijn hoofd altijd naar beneden, richting het ijs. Hij zegt: ‘De baan in kijken, daar word ik heel nerveus van.’ Prima, zeg ik, dan kijk je naar het ijs. Je maakt toch geen fouten.”

Het lijkt erop dat Stolz immuun is voor stress en zorgen. Op wedstrijddagen maakt hij als enige grapjes aan het ontbijt, vertellen zijn teamgenoten. Hij kan overal en altijd een dutje doen, zelfs nog vlak voor een wedstrijd. In interviews is hij rustig en beheerst, op het laconieke af.

Vertrouwen in een goede afloop is een familietrek, zegt Jane Stolz, en het komt in belangrijke mate door hun onwrikbare geloof. Alles is in Gods handen, we hebben er geen enkele invloed op." Het gezin is *born again christian*, een evangelische stroming die de persoonlijke band met Jezus Christus centraal stelt. Ze gaan ter kerke in de Bible Baptist Church in West Bend, tien kilometer van Kewaskum. Toen hij jonger was, bezocht Jordan er de kerk en de wekelijkse gebedsavonden. Als hij thuis is, zegt hij, gaat hij ook iedere zondag mee. Op buitenlandse reizen doet hij een bijbel in zijn koffer. Hij bidt op gezette tijden - maar nooit voor een race. Dat is niet nodig, vindt hij.

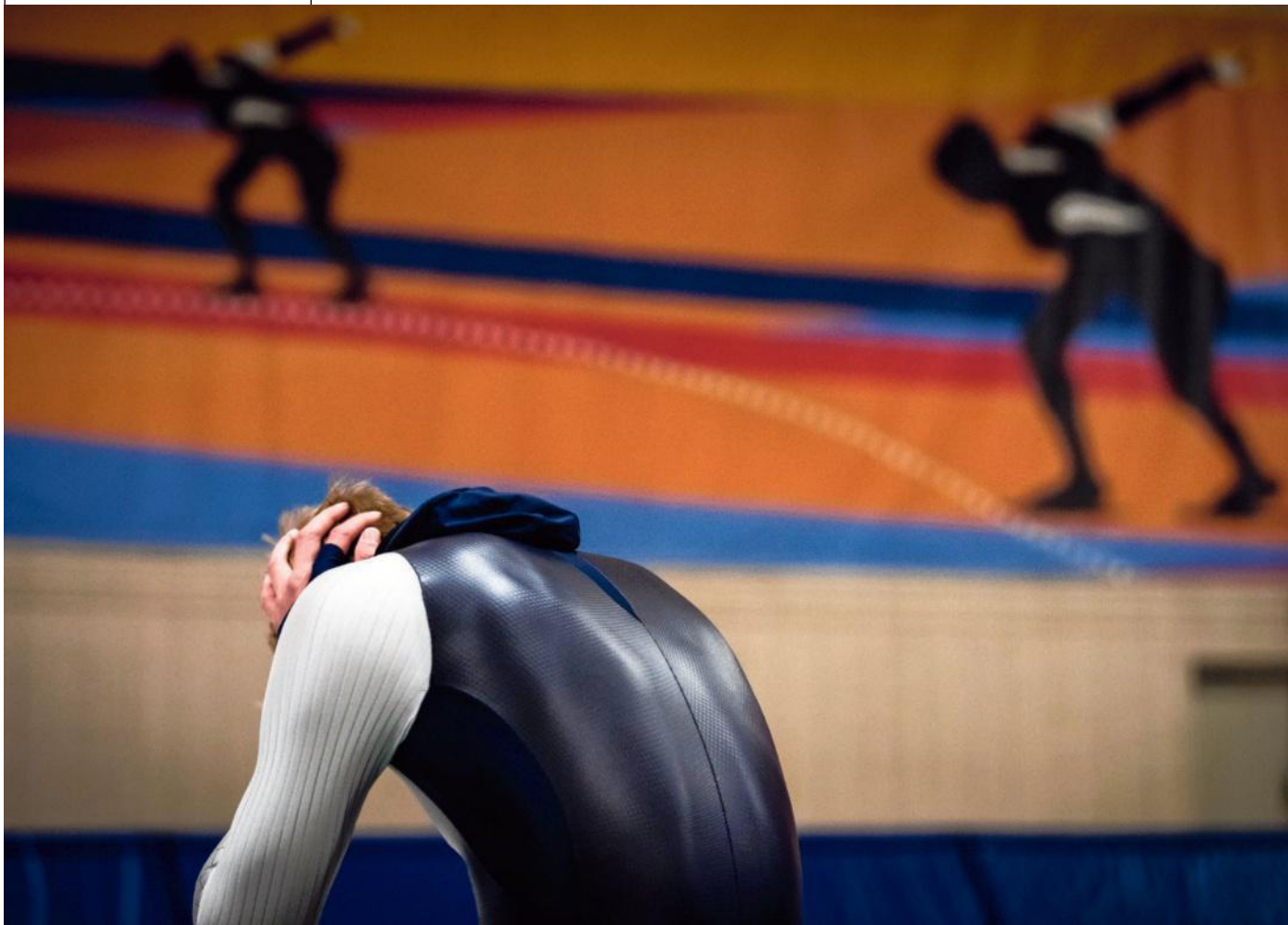
Jane en Dirk reizen hun zoon voor alle grote wedstrijden achterna. Jane filmt, Dirk kijkt. Soms gaat Hannah ook mee. Alleen de Olympische Spelen in Beijing hebben ze gemist - daar mocht, vanwege de strenge covidmaatregelen, zelfs geen naaste familie aanwezig zijn.

In Beijing had Stolz het zwaar. Zijn dagen bracht hij grotendeels alleen door op zijn kamer in het olympisch dorp. Hij had voortdurend honger, want het Chinese eten bevatte niet genoeg koolhydraten en eiwitten. De 150 pakketjes vacuümverpakte zalm, tonijn en kip die Jane voor hem had gekocht, mocht hij niet meenemen. Hij werd dertien- op de 500 meter en veertiende op de 1.000 meter - een flinke teleurstelling. Dat hij pas zeventien jaar oud was, vond hij geen verzachtende omstandigheid.

In Milaan zullen de omstandigheden anders zijn. Corby langs de baan, zijn ouders op de tribune. Het Amerikaanse publiek, wakker geworden uit zijn vier jaar durende olympische winterslaap, zal de televisie aan hebben staan. Natuurlijk voelt hij druk, zegt Jordan Stolz terwijl hij zijn jas van de home-trainer pakt en het krachthoek uitloopt. „Maar als ik eenmaal aan de start sta, zal het een rit zijn zoals alle andere.”

Een rit zoals alle andere - precies de woorden die Bob Corby al maandenlang gebruikt in de nabijheid van Stolz. „Er klinkt een startschot en wie als eerste over de streep gaat, die wint. Dat heeft hij al duizenden keren gedaan.”

Stolz traint in een oud, versleten pak van AH Zaanlander.



SARAH SLUIMER

Viral, baby

Vorige week schreef ik een column over het internetfenomeen 'My Girlfriend Harriet', en over wat daarachter schuilging: een verlangen naar roem en geld door middel van een influencerscarrière. We zijn volkomen vervreemd geraakt van het idee dat voor sommigen bekendheid (of roem) een paranoïde nachtmerrie kan betekenen. Bekendheid, volgers, een kans op het *beïnvloeden* van anderen om dingen te kopen of te denken: het is gemoedigd geworden om dat als een jaalermakend bestaan te zien.

Die column kwam online te staan en werd opgemerkt. Mensen waren het met me eens, en stuurde hartjes en vlammen. Een collega-columnist van *NRC* verwaardigde zich zelfs me via app te complimenteren! Gedurende de dag nam de column een nog hogere vlucht en bleef ik maar meldingen krijgen. En zo vond ik mezelf 's avonds opgekruld op een stoel aan de keukentafel terug, met mijn telefoon in mijn hand, koortsachtig Instagram verversend.

„Ik zit nu op tachtig likes per minuut”, zei ik tegen Willem, die eten aan het koken was. „Viraaaaaa, baby”, zei hij expres cynisch terug, we mochten natuurlijk niet van elkaar denken dat we werkelijk waarde hechtten aan zoiets banaals. Tegelijkertijd voelde ik de opwinding, zij het op een beetje een weeë manier. Alsof ik in een ruimte zonder deuren of ramen zat, waar stemmen uit alle hoeken fluisterden hoe geweldig ik ben.

Na het eten zag ik dat de stemming onder de Instagrampost niet meer unaniem positief was. Er waren mannen gearriveerd die vroegen of ik azijn gedronken had, zeer onorigineel en veel minder kwetsend dan ze zelf hopen. Een vrouw schreef „jemig, wat denk jij ver door“. Ik reageerde in een impuls, dat ik dat als een compliment beschouwde. Een an-

Ik was geen haar beter, sterker
nog, ik was sneu, ze hadden me
wel door, ik wilde ook gewoon
beroemd worden

dere vrouw vroeg zich af wie ik dan wel mocht zijn, want ze had nog nooit van me gehoord. „Ik wel van jou”, zei ik, „en ik ben een groot bewonderaar.” Een jonge vader uit de buurt, ik had ’m wel eens bij het café op de hoek gezien, ging tekeer, wéér iets met zuur en uitroepetekens. Hem kwam ik vast nog wel eens tegen, even zien of hij dan nog zo’n grote mond had.

Daarna: een aantal keer de veronderstelling dat ik zelf wilde meeliften op het succes van het Harriet-account. Ik was geen haar beter, sterker nog, ik was sneu, ze hadden me wel door, ik wilde ook gewoon beroemd worden. Daar reageerde ik niet op, maar ik

besloot wel alle privéfoto's op mijn account te verwijderen.

Zo vulde ik mijn avond met oneigenlijke, opgejaagde gedachten over mezelf, in megalomane en aanmatigende zin. Dat ik zeer cool had gereageerd op de negatieve comments. Dat het treurig was om te reageren op de negatieve comments.

Dat ik meer dan bereid was de haters lijdzaam te verdragen in ruil voor de belangrijke wake-upcall die mensen misschien kregen door mijn werk. Dat ik dit onderwerp stiekem expres had gekozen, omdat ik zin had in weer eens wat opvoer en aandacht.

De volgende ochtend was ik miselijk van de reacties die van zo ver buiten mijn normale bereik kwamen, zowel de hartjes als de beledigingen. Wat zijn dat eigenlijk voor mensen, die na een social-media-hit niet hoeven bij te komen in stilte, maar direct broeden op het volgende thema om mee op te vallen? En wat is het eigenlijk ontarda, om niet te voelen hoe ontvankelijk het voor je persoonlijkheid is, om zoveel ogen om je gericht te zien.

Nee, dan deze column. Wat een zelfkritisch, dapper stukje tekst, dacht ik. Dat moeten meer mensen lezen. En daar was-ie weer, die weeë opwindning. Het gefluister.



Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

advertentie

nrcwebwinkel

De mooiste klassieke muziek in Muziekgebouw aan 't IJ

20%
korting

Vanaf
49,-
39,-

- Losse concerten op 20 maart, 12 april, 24 april of 30 mei 2026
- Meesterwerken van Bach, Schubert en Brahms door de internationale top
- Iconische concertzaal aan 't IJ met prachtige akoestiek

Beleef dit voorjaar de mooiste meesterwerken van de klassieke muziek in Muziekgebouw aan 't IJ, uitgevoerd door wereldklasse-musici zoals het Borodin Quartet, basbariton Florian Boesch en pianisten Fazil Say en Imogen Cooper. Geniet van een exclusieve korting en laat je onderdompelen in de grandeur van de klassieke muziek, in een internationaal geroemde zaal die elke noot laat schitteren. Het Muziekgebouw ligt prachtig aan het water, op slechts 10 minuten lopen of één tramhalte van Amsterdam Centraal. Wereldklasse, vlakbij!

Borodin Quartet

80-jarig jubileum met Brahms en Schubert

Het legendarische ensemble is voor kamermuziek wat Richter voor de piano is, Oistrach voor de viool en Rostropovitsj voor de cello. De grote, stevige klank van het strijkkwartet is een ervaring die je niet mag missen.

Genre klassiek / romantiek
Vrijdag 20 maart / 20:15 uur ➤ Van 49,- voor **39,-**

Florian Boesch + Malcom Martineau

Liederen en ballades van Schubert

Als Florian Boesch Schubert zingt, hebben liedliehebbers geen verdere aansporing nodig. De diepe bariton die van elk lied een pakkend verhaal maakt, is niet voor niets vaak vergeleken met grootheden als Fischer-Dieskau.

Genre klassiek / romantiek
Zondag 12 april / 20:15 uur ➤ Van 55,- voor **44,-**

Fazil Say

Bachs *Goldbergvariaties* als nieuw

De combinatie van een perfecte beheersing en de spontaniteit van een improvisator is zeldzaam, maar Say heeft beide kwaliteiten op het hoogste niveau. Zelfs Bachs meesterwerk de *Goldbergvariaties* klinkt als nieuw in zijn handen.

Genre barok / hedendaags
Vrijdag 24 april / 20:15 uur ➤ Van 49,- voor **39,-**

Imogen Cooper

Impromptus van Schubert

Pianolegende geeft een zeldzaam concert in Nederland. Dit is een unieke kans om haar wereldklasse van dichtbij te ervaren. "Schubert had voor haar geschreven kunnen zijn", aldus Sir Simon Rattle.

Genre klassiek / romantiek
Zaterdag 30 mei / 20:15 uur ➤ Van 49,- voor **39,-**

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/muziekgebouw



J

12

Julie Ng (Woerden, 1979) groeide op in het restaurant van haar ouders in Sint-Oedenrode. *Meer dan babi pangang* is haar eerste film. In 2018 richtte ze met In-Soo Radstake en San Fu Malhta een stichting op met dezelfde naam om creatief werk van de Aziatische gemeenschap in Nederland te stimuleren. Julie Ng – spreek uit als ‘en-gee’ (in het Nederlands) en als ‘hm’ (in het Kantonees) – studeerde international management en werkte in de marketing bij diverse film-productiemaatschappijen, zoals Warner Bros. Sinds 2022 werkt ze bij Waag Futurelab, een culturele onderzoeksinstelling gericht op de gevolgen van technologie in de samenleving. Ze woont met haar vriendin in Amsterdam.

Julie Ng staat op van tafel en gaat achter haar aanrecht staan. „Je moet je voorstellen: er was een lange toonbank, en hieronder” – ze wijst naar de keukenkastjes – „was een inham, een soort nisje. Daar legde mijn moeder wat kussentjes en een dekentje in, en we hadden een hele grote doek, met een 7-Up-logo erop, die gebruikte ze als gordijn. Wij gingen daar slapen, mijn broer en ik, terwijl mijn moeder de bestellingen opnam.” Julie Ng (46) groeide op in het restaurant van haar ouders, Chinees-Indisch Restaurant Lotus in Sint-Oedenrode in Brabant. Haar vader en moeder waren in 1975 uit Hongkong naar Nederland gekomen, en werkten zeven dagen per week in hun zaak. Als het werk klaar was, om tien, elf uur ’s avonds, reden ze naar huis. Omdat de juf had gezegd dat Julie steeds in slaap viel in de klas, had haar moeder dat slaapplekje ingericht. „De klanten mochten ons niet zien, want ja, kinderen horen allang in bed te liggen.” Klasgenootjes kwamen nooit langs, dat wilde Julie niet hebben. Toen er toch een keer een meisje binnenliep, toen Julie met haar ouders en broer aan het lunchen was, riep ze meteen: ‘Het stinkt hier.’ „Als kind wist ik: mensen zien ons als anders. Wij zijn raar. Ons eten is raar. Het restaurant is raar.” Dat eten was er in twee soorten: eten voor de klanten, en eten voor henzelf. Aan de lopende band zag Julie borden met babi pangang voorbijkomen, gefrituurd varkensvlees overgoten met zoetzure saus, de mensen waren er gek op. Maar haar vader zei: dat is niet lekker. Het gezin at echt Chinees eten. Geroerbakte groenten, kippenvleugels in oestersaus of gestoomde mosterdkool met buikspek. Toen ze allang het huis uit was vroeg Julie zich af: waar komt de babi pangang, dat in China in deze vorm niet bestaat, eigenlijk precies vandaan? Ze maakte er de documentaire *Meer dan babi pangang* over, waarin ze haar zoektocht vervlecht met de geschiedenis van de Chinezen in Nederland en de sluiting van het restaurant van haar vader in Rozenburg, in Zuid-Holland. Dat had hij geopend nadat hij en haar moeder waren gescheiden en hun restaurant in Sint-Oedenrode verkocht was. Tijdens de draaiperiode werd de Chinees-Indische restaurantcultuur officieel immaterieel erfgoed, door de inzet van Julie en de producenten van haar film,

In-Soo Radstake en San Fu Malhta. *Meer dan babi pangang* draait vanaf 19 februari in de bioscoop. **Je treedt uit jezelf niet snel op de voorgrond, vertelde In-Soo Radstake aan de telefoon. Je bent overgehaald om de film persoonlijk te maken. Hoe ging dat?** „Ja, ik wilde buiten beeld blijven. Het voelde anders alsof ik de vuile was buiten zou hangen. Maar als je het persoonlijk maakt, komt het dichterbij. En het mooie is dat Chinese Nederlanders die de film gezien hebben tegen mij zeggen: dit verhaal is zo herkenbaar, je was zeker niet de enige. Terwijl het wel heel alleen voelde – mijn ouders hadden nooit tijd, we gingen nooit op vakantie, we deden geen leuke dingen in het weekend. Als het spitsuur in het restaurant begon, rond vijf uur, moesten mijn broer en ik zorgen dat we uit het zicht waren. Het restaurant was tegenover de school, dus dan gingen we op een muurtje op het plein zitten wachten.” Eigenlijk wilde ze een korte, grappige documentaire maken. Maar dat was voordat ze de geschiedenis kende. Toen ze zich daarin verdiepte, schrok ze van wat ze las. De eerste Chinezen die naar Nederland kwamen, vanwege een staking in de Rotterdamse haven in 1911, werden vijandig ontvangen. Ze waren ‘stakingsbrekers’ en heetten ‘het gele gevaar’. In de jaren dertig, crisistijd, besloot de Nederlandse overheid dat de Chinezen ‘overtollig’ waren. Er kwamen razzia’s en Chinezen werden gedeporteerd. In 1939 stelde de Rotterdamse politie vast dat de stad geen ‘Chinees probleem’ meer had. Van de ongeveer 2500 Chinezen die naar Nederland waren gekomen, was toen nog maar een klein deel over, concludeerde onderzoeker H.J.J. Wubben in 1986. „Nederlandse rederijen hadden de Chinezen hierheen gehaald, hè”, zegt Julie. „Het raakte me diep. Maar ik dacht ook: dit verklaart wel de micro-agressie naar ons die zo zit ingebakken.” Ook zij kreeg al van jongs af aan van die terloopse, vervelende opmerkingen te horen. ‘Wat spreek jij goed Nederlands, zeg.’ **Bedoel je dat dat historisch zo is gegroeid?** „Ja, ik denk het. Die Chinese zeelieden zijn ook nooit in opstand gekomen, ze hadden

het veel te druk met overleven. Ik vond het bijna schandalig dat zo weinig mensen deze geschiedenis kennen. Je leert er niks over op school. Dus toen dacht ik: dit moet ik vertellen, het kan geen korte grappige documentaire worden.” **Het restaurant van je vader is een keer met witte verf beklad. ‘Sambal el bij’, stond erop. Hoe was dat voor jou?** „Dat was in Rozenburg, toen woonde ik bij mijn moeder. Ik wist helemaal niet dat dat gebeurd was. Ik kwam de foto tegen in een fotoalbum. Ik vroeg: wat is dit nou weer? Hij zei: ik werd op een dag wakker en toen was dat gebeurd.” **Je vader speelt een hoofdrol in de documentaire. Wat vond hij ervan?** „Dat vond ik heel spannend. Ik had hem nooit echt expliciet gevraagd of ik wel mocht filmen, ik ben gewoon naar hem toe gegaan. Die dag, ben je er dan? Oké, dan kom ik ook. Hij zag de film voor het eerst tijdens de première, afgelopen najaar bij het Nederlands Film Festival. Hij was ergens helemaal bovenin gaan zitten, dus ik kon hem niet zien. Maar toen hij de zaal uitkwam zag ik tranen in zijn ogen. Ik vroeg: wat vond je ervan? Maar hij kon niks zeggen. Hij gaf me een klopje op mijn schouder en dat was het. En dat zei genoeg.” Haar vader, zegt Julie, is „een man van weinig woorden”. Later heeft hij nog tegen haar gezegd dat de film ‘prima’ was. Dat is positief, zegt ze. „Ik heb nu geleerd om hem een beetje te lezen. Hij zou nooit zeggen: ik vind het heel goed.” Als hij het niet goed vond, zegt ze, „had hij alleen een lange stilte laten vallen”. Aan het einde van de film vraagt Julie haar vader of hij weet dat zij en haar broer als kind gediscrimineerd werden. Ze zitten samen noedelsoep te eten bij hem thuis in de keuken, ze praten Chinees. Nee dat wist hij niet, zegt haar vader. „Laat het van je afglijden.” „Als kind weet je niet hoe je dat van je af moet laten glijden”, zegt Julie tegen hem. „Dan wil je dat je ouders voor je opkomen. Maar jullie waren alleen maar druk met werken. Het voelde alsof jullie ons in de steek lieten.” Ze veegt haar tranen weg. Later in het gesprek zegt ze tegen hem

LEES VERDER OP PAGINA 12

‘Heel lang wilde ik koste wat kost niet Chinees zijn’

Meer dan babi pangang draait vanaf 19 februari in de bioscoop



Waarom ben je nu trots dat je ouders een restaurant hadden?

„Het maken van de film heeft mij een ander perspectief laten zien. Ik had er nooit bij stilgestaan dat zij pas begin twintig waren toen ze naar een land gingen waarvan ze de taal niet spraken, de cultuur niet kenden - zie daar maar te overleven. Toch hebben ze een restaurant weten te openen. En dan kregen ze ook nog bakken aan racistische opmerkingen over zich heen, ook van betalende klanten. En ze konden er niks van zeggen omdat ze de taal niet goed beheersten, maar óók omdat het betalende klanten waren. En dan hadden ze ook nog eens kinderen om voor te zorgen. Ik heb het leven wat ik nu heb door hen.”

Wat zeiden die betalende klanten?

„Sambal bij’, ‘kloepoek’ - dat is micro-agressie, maar dat schaar ik wel onder racisme. Ik vind het zo onbeschoft dat iemand voor je neus jouw eten maakt, jou dat eten geeft, en dat je dié dan belachelijk gaat maken. Ik denk dat mijn vader het van zich af kon laten glijden. Maar dat mijn moeder zo iets had van: wat is dit nou weer? Zij was altijd heel leergierig en wilde doorstuderen. Ze had niet verwacht dat het leven in het restaurant zo zwaar zou zijn. Maar het was het enige werk wat ze kon doen, omdat ze geen Nederlands sprak. Als ik terugdenk aan

haar gezichtsuitdrukking, was die altijd een beetje bedrukt. Na de scheiding kreeg ze een baan bij een Nederlandse werkgever, maakte vrienden. Later heeft ze nog international management gestudeerd en is ze in Amsterdam bij een Taiwanese bank gaan werken. Ze werd heel anders - meer zichzelf. Sinds 2002 woont ze weer in Hongkong.”

In de film word je op straat nageroepen door een groepje jongeren op de fiets. ‘Kut-chinees’, zeggen ze. Hoe vaak gebeurt zo iets?

„Zo nu en dan. Ik heb mezelf aangeleerd om meteen terug te schelden.”

Wat zeg je dan?

„Net wat er in me opkomt.” Ineens fel: „Je moet je bek houden!’ Dat heb ik mezelf echt moeten aanleren. Actie, reactie. Omdat het me in het verleden zoveel pijn heeft gedaan, en omdat ik niet wist wat ik aan moest met de woede die ik voelde. Vroeger wilde ik koste wat kost niet Chinees zijn. Ik wilde heel lang niks weten over de cultuur, de geschiedenis. Ik dacht: hoe minder ik weet, hoe minder Chinees ik ben.”

En nu?

„Ik voel me een Nederlander met Chinese roots. En ik voel me thuis in Amsterdam. Behalve tijdens corona. Toen kreeg ik op straat echt nare opmerkingen, alsof ik verantwoordelijk was. Mijn partner is wit, en het klinkt een beetje naar, maar ik gebruikte haar als mijn witte schild. Dus als ik boodschappen ging doen, sleepte ik haar mee. Anders durfde ik niet. Gelukkig zijn toen veel organisaties, zoals Pan Asian Collective en Asian Raisins, opgestaan tegen anti-Aziatisch racisme. Dat heeft geholpen. Het feit dat mensen worden aangesproken op racisme, ook publiekelijk, is vooruitgang.”

Je zegt dat je nog nooit babi pangang hebt gegeten. Echt geen hap?

„Nee.” Ze lacht. „Het is een principekwestie geworden. Maar ik ben wel anders over het gerecht gaan denken. Je zou kunnen zeggen dat het symbool staat voor het aanpassingsvermogen van de Chinese gemeenschap. Voor de overlevingsdrang, eigenlijk. De basis komt wel uit de Chinese eetcultuur: ge-roosterd varken. Maar hoe kan je dat kostenefficiënt maken voor een restaurant? Door een goedkope stuk vlees te nemen: varkensnek in plaats van buikspek. En door het te koken en frituren in plaats van te roosteren in de oven, want dat duurt veel langer. De saus pasten ze ook aan.” De eerste babi pangang werd in de jaren vijftig geserveerd met zwartebonensaus, maar daar hielden Nederlanders niet van, dus dat werd zoetzure saus.

„De Chinese babi pangang, met geroosterd buikspek zonder saus, vind ik heel lekker. Het is wel veel werk. En je moet het zwoerd er aan laten, zodat het echt heel knapperig wordt. Ik hou heel erg van koken, maar vroeger maakte ik dit nooit. Nu vind ik Chinees eten fantastisch.”

„Ik heb mezelf aangeleerd om meteen terug te schelden”



D-reizen



De beste vroegboekdeals boek je bij D-reizen

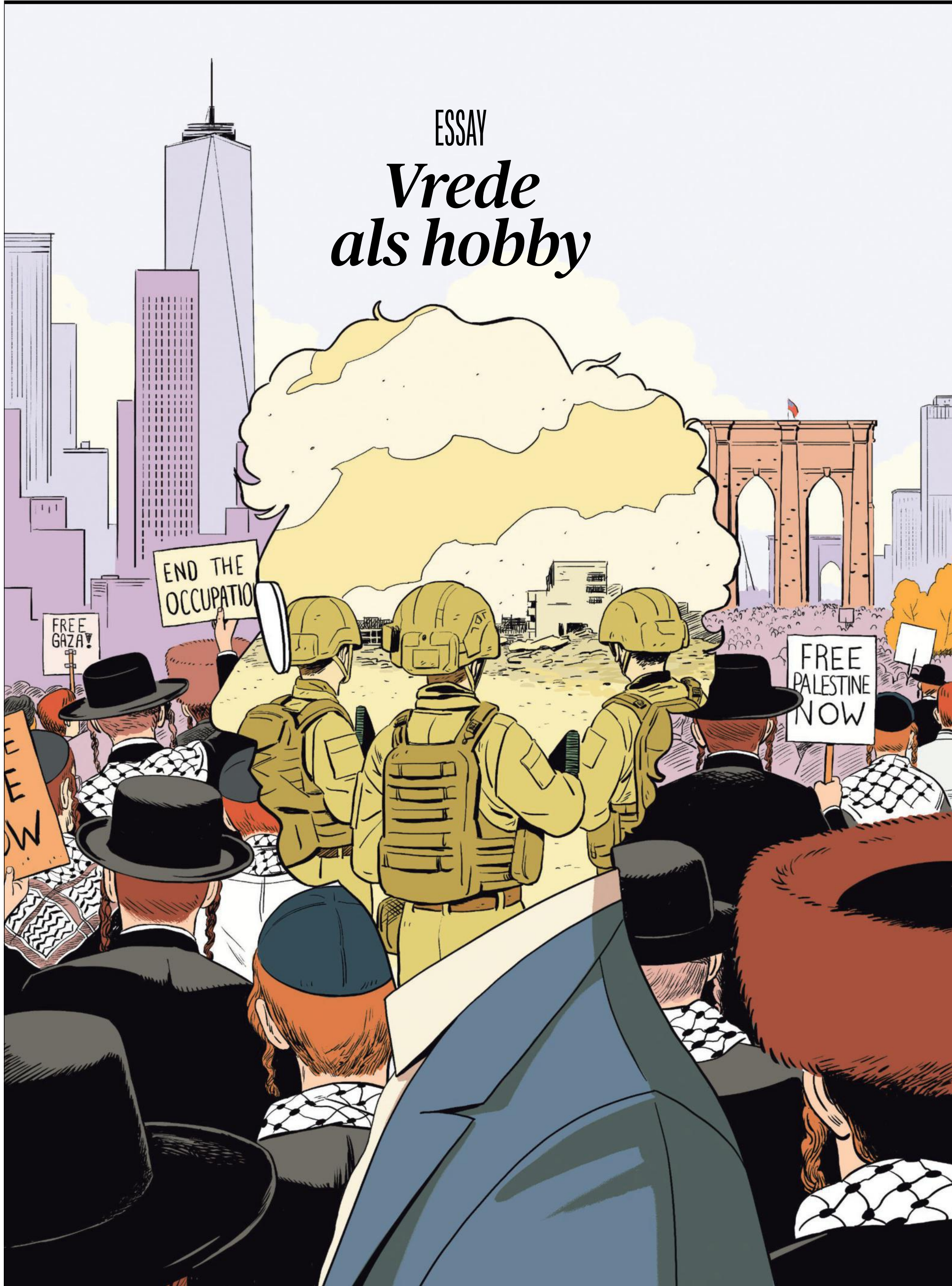


Live Your **D**reams



Boek jouw verre reis nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek **24/7** jouw vakantie! Altijd de **beste** deal Klantenbeoordeling: **9.0** **Persoonlijk** advies op maat



ESSAY

Vrede als hobby

Op zoek naar de lijn tussen Auschwitz en de genocide in Gaza praat *Arnon Grunberg* in Israël en de VS over Joodse superioriteit en Trumps vredesplan. „De geschiedenis komt me voor als een grote swingers party.”

Illustratie **Ming Ong**

C

Café Yafa in Jaffa, iets ten zuiden van Tel Aviv, is deze zonnige maandagochtend in januari vrijwel leeg. Ooit was Jaffa een voornamelijk Arabische stad. Volgens een Palestijnse socioloog is op het puin van Jaffa de nieuwe staat Israël gebouwd.

Ik wacht hier op Israel Frey, hij is een chassied, dat wil zeggen een ultraorthodoxe Jood, en tot voort kort was hij ook een journalist. Frey is verscheidene keren met de Israëlische politie in aanraking gekomen na beschuldigingen van opruiing. Zo had hij op X laten weten dat een Palestijn die Israëlische soldaten doodt geen terrorist is. In 2025 schreef hij op X, nadat een aantal Israëlische soldaten door een bembom in Gaza om het leven was gekomen, dat de wereld een betere plaats is zonder hen. Vanwege dit bericht bracht hij een tijdje door in de gevangenis.

Frey is eind dertig, hij draagt een wit overhemd, eronder bungelen de tsietsiet, de draden die aan vier punten van het gebedskleed hangen dat vrome Joden van het mannelijk geslacht onder hun kleding dragen. Zijn blik zou je spottend kunnen noemen, of misschien ook licht extatisch. Omdat Frey geen Engels spreekt en mijn Hebreuws rudimentair is, maken we gebruik van een tolk. We gaan op het terras zitten, het weer staat dat net toe

Ik zeg: „Ik wilde met je praten omdat de combinatie van orthodox jodendom en links activisme uitzonderlijk is.”

Frey antwoordt: „Ik beschouw mezelf niet als links, ik geloof dat ik me in het centrum bevind. Gelijikheid en rechtvaardigheid voor iedereen die in dit land leeft, is niet een radicaal idee, maar hier vindt men dat heel merkwaardig.” Dan kijkt hij op en vraagt: „Gaat jouw artikel over mij of ben ik gewoon een instrument om dingen beter te begrijpen?”

„Je zit hier tegenover me als persoon”, zeg ik.

„Ik ben liever een instrument”, antwoordt Frey, en hij kijkt me ironisch aan. „Jullie in het Westen hebben geleerd het in-

dividu op een troon te zetten. Maar waar ik vandaan kom, is het individu niet belangrijk. Wij werken naar ideeën toe.”

„Goed dan,” zeg ik, „ik ben de westerling, jij bent de ander. Je hebt vanwege je berichten op sociale media in de gevangenis gezeten, je hebt je baan verloren, je hebt misschien nog meer dan dat verloren, was het het waard?”

Weer die blik. „Een goede interviewer,” antwoordt Frey, „begint niet met het stellen van moeilijke vragen, hij begint met het stellen van hele simpele vragen en dan plotseling, zonder dat de geïnterviewde het merkt, komen de moeilijke vragen, maar om je vraag te beantwoorden: ik heb geen spijt. En verder: ideeën over rechtvaardigheid kunnen overwinnen onder moeilijke omstandigheden, ook in tijden van het huidige fascistische regime.”

Uitverkoren

„Je neemt het woord fascisme in de mond”, zeg ik. „Deze Israëlische regering wordt gesteund door religieus-Joodse partijen en religieuze kiezers. Hoe kon in de buik van de Joodse religie het fascisme groeien?”

„Vriend Arnon”, antwoordt Frey en hij leunt achterover. Even moet ik denken aan mijn jeugd toen ik elke woensdag- en zondagavond naar de synagoge in de Amsterdamse Lekstraat werd gestuurd, naar een zogenaamde misnaschool, waar ik en mijn klasgenoten onder leiding van een rabbijn discussieerden over Joodse wetten. „Vanuit het niet-individuele perspectief bestaan er geen vergissingen”, gaat Frey verder. „Deze plek is gefundeerd op Joodse raciale superioriteit en aanvankelijk ging het om betrekkelijk vriendelijke superioriteit in een poging de onderdrukking subtiel te laten verlopen. De nieuwe Jood, de Israëli, was een geseculariseerde, nationalistische Jood. Maar om de Joodse superioriteit demografisch te ondersteunen waren meer mensen nodig, Joden die niet uit Europa kwamen, maar uit Irak, Jemen, Marokko, de zogenaamde Mizrachim. Zij moesten ook nieuwe Joden worden. En toen ging er iets mis. Te veel groepen in de Joodse, Israëlische samenleving kregen niet wat hun beloofd was. Ze zouden deel uitmaken van de meerderheid, ze zouden genieten van welvaart, maar ze bleken toch weer de minderheid te zijn en de welvaart viel tegen. Dat gold niet alleen voor de Mizrachim, maar ook voor de inmiddels behoorlijk talrijke chassidim. Zij sloegen hun handen ineen om de macht over te nemen van de oude elites die het land hebben opgebouwd. En zij jagen de oorspronkelijke elites angst aan, want hun superioriteitsgevoel is religieuze, recht-voor-je-raap superioriteit. Niet meer de liberale, Europese

superioriteit die voor subtiel kan doorgaan.”

Frey stelt voor elders op het terras te gaan zitten, omdat hij meent dat we worden afgeluisterd.

Aan de andere kant het terras vraag ik: „Denk je dat de Joodse superioriteit begon met het zionisme?”

„Luister,” zegt Frey, „dat je in een sjtetl [dorp of stadje waar veel orthodoxe Joden wonen] in de negentiende eeuw in Oost-Europa zegt: ‘wij zijn speciaal, wij zijn uitverkoren’, dat is begrijpelijk. Je moet de onderdrukking voor jezelf en voor je kinderen verklaren. Maar als je vervolgens een natiestaat wordt met echte macht en je doet alsof je nog in de negentiende eeuw zit in een sjtetl - dan wordt het een probleem. Dat is het verschil tussen de folklore van het overleven en flirten met het nazisme.”

„Heeft het zionisme dan gefaald?”

„Wij zijn mensen die met ideeën spelen. Wij willen geloven dat we in de goedheid geloven. Of in iets anders. Maar in de kapitalistische werkelijkheid van macht en geld zijn wij niets dan stof langs de kant van de weg. Gefaald? Het zionisme heeft de meest natuurlijke vooruitgang geboekt die maar mogelijk is. Het heeft zich breed gemaakt, het is groot geworden, heeft zwakkeren overwoerd. De vroege zionisten leefden in een tijd dat je nog nationale ideeën kon verkopen en tegelijkertijd kon geloven dat je progressief was. De vroege zionisten hoopten op beschaafde, geseculariseerde, Europese superioriteit. En ze kregen Ben-Gvir [minister van Nationale Veiligheid van de extremistische religieus-zionistische partij Otzma Jehudit]. *They fucked up.*”

Daarna vertelt Frey nog dat hij inderdaad nog meer kwijt is dan zijn baan. Zijn vrouw is hij kwijt en eigenlijk ook zijn kinderen. Uit angst voor geweld van extremistische, nationalistische Israëliërs heeft hij geen vaste verblijfplaats. Hij vertelt dit zonder zelfmedelijden of zelfverheerlijking. Er zijn immers geen vergissingen.

Als ik mijn opschriftboekje opberg en weer opkijk is Frey al verdwenen. Ik heb het gevoel een ochtend met een mysticus te hebben doorgebracht, eentje van het provocerende, ironische soort, maar toch. Op mijn appjes met vervolgvragen komt geen antwoord meer.

Monsters

De volgende dag regent het in Tel Aviv zo hard dat de straten blank staan. Ik reis naar Jeruzalem waar het nog harder regent en waar in de oude stad de straten rivieren zijn geworden. Ik tolereer de regen om Amos Goldberg te ontmoeten, historicus, hoogleraar Holocaust-geschiedenis aan de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem. Van

hem wil ik weten hoe we kunnen ontsnappen aan de mythes en de ketenen van de negentiende eeuw.

Hij nodigt me uit voor een late lunch in het betrekkelijk troosteloze café van de universiteit. Goldberg is een frêle man van begin zestig met zachte stem die zich kleedt alsof het zijn grootste wens is om niet op te vallen.

„Zijn wij, zijn de Joden slaven van het verleden?”, vraag ik als ik mijn salade op heb.

Goldberg antwoordt: „Als je het hebt over slaven van het verleden, heb je het over slachtofferschap. Het Joodse slachtofferschap van na de Holocaust heeft geleidelijk aan, met name vanaf de jaren negentig ziekelijke vormen aangenomen. Maar wij zijn niet alleen slachtoffers. Wij Israëliërs begrepen hoe het slachtofferschap getransformeerd kan worden tot moreel en politiek gereedschap dat ons in staat stelde bijna alle politieke doelen te bereiken. Zelfs als die erg gewelddadig zijn, zelfs als die genocidaal zijn.

„Dat de zionistische kolonisten hier aanvankelijk vluchtelingen waren die antisemitisme en de Holocaust ontvluchtten, maakt de onderneming niet per se goedaardig”, zegt Goldberg. „In de Palestijns-Israëlische context kunt je niet over het ene, de Holocaust, spreken zonder over het andere, de Nakba, te spreken. Anders loop je het risico een monster te worden.”

„Dan zijn er veel monsters onder ons”, zeg ik. „Er zijn mensen die vinden dat de Holocaust en de Nakba niet met elkaar in verband mogen worden gebracht. Dat zijn vaak ook mensen die vragen: waarom krijgt Gaza zoveel meer aandacht dan Soedan?”

„De Holocaust voorzag niet alleen de Joden en de Duitsers van identiteit, maar eigenlijk het hele Westen en tot op zekere hoogte de wereld. Mijn goede vriend en collega Alon Confino, die helaas niet meer leeft, betoogde dat de Holocaust de Franse Revolutie als de centrale gebeurtenis van deze tijd verving. ‘Vrijheid, gelijkheid, broederschap’ werd ‘Noit meer Auschwitz.’”

„Ik begrijp het”, zeg ik. „De belofte van broederschap werd de gecultiveerde herinnering aan een trauma.”

Goldberg knikt en hij gaat met zachte stem verder: „De internationale rechtsorde is niet stukgelopen op Soedan maar op Gaza. De kinderen van de Verlichting werden de kinderen van Auschwitz. Maar als Auschwitz ook niet meer betekent wat het betekende kun je je afvragen, wie zijn de kinderen van het Westen dan nog?”

„Mag ik een banale vraag stellen?”, vraag ik, om dan te vragen: „Zijn er oplossingen?”

„Ik zit niet in de business van concrete oplossingen”, antwoordt Goldberg. „Ik doe aan ideeën, analyses, begrip. Maar ik kan je dit zeggen, ik heb geen hoop maar ik voel de verplichting te spreken en te handelen. En dit: het eigen gevoelde slachtofferschap moet altijd begrensd worden door het slachtofferschap van de ander, zeker als de ander het slachtoffer is van jouw misdaden.”

Ik lach. „De grens van mijn vrijheid is niet langer de vrijheid van de ander, maar mijn slachtofferschap grenst aan dat van de ander. In die tijd leven we.”

„Ik moet college geven”, zegt Goldberg en hij begeleidt me naar de uitgang. De regen is overgegaan in hagel, uitzonderlijk in

LEES VERDER OP PAGINA 16

Jeruzalem. Ik heb het nooit zo koud gehad als deze dinsdag.

De ‘vredesbusiness’

De kinderen van de Verlichting werden de kinderen van Auschwitz, de hoop van vrijheid, gelijkheid en broederschap werd de belofte dat iedereen zich kon vastgrijpen aan zijn eigen trauma.

Het lijkt me goed te spreken met iemand voor wie hoop lange tijd iets uiterst concreets was, iemand die naar eigen zeggen in de ‘vredesbusiness’ zat. Eind jaren negentig en begin jaren nul adviseerde Robert Malley, een Amerikaanse diplomaat, president Bill Clinton tijdens de vredesonderhandelingen tussen de Israëlische premier Ehud Barak en de Palestijnse leider Yasser Arafat. Barack Obama huurde hem later weer in als adviseur over IS, en Joe Biden als Iran-adviseur. In 2023 startte de FBI een onderzoek naar Malley, omdat hij slordig zou zijn omgegaan met vertrouwelijke informatie en zich omringd zou hebben met Iraniërs die de Amerikaanse buitenlandse politiek wilden beïnvloeden. Hij verloor zijn toegang tot vertrouwelijke en staatsgeheime informatie. Tegenwoordig doceert hij aan Yale.

Malley zit in een chic café van de universiteit – we zijn inmiddels in Amerika, ooit een stralende stad op de heuvel in de woorden van Ronald Reagan. Het land waarvan ik, misschien tegen beter weten in, burger wil worden. Malley draagt een coltrui en praat met een gemak dat de diplomaat ver-raadt die hij ooit is geweest.

„Waren de Oslo-akkoorden [in 1993 en 1995 sloten Israël en de Palestijnen overeenkomsten die tot vrede hadden moeten leiden] echt een moment van hoop?“, vraag ik. „Over Oslo is al genoeg gezegd“, zegt Malley. „Het was een pleister, en een halve pleister. Wij, het Amerikaanse team, beschouwden het Israëlisch-Palestijnse conflict als een conflict over gebied, over onroerend goed zou je kunnen zeggen. Wij onderschatten de

emoties. Het waren de laatste zes maanden van het presidentschap van Clinton toen hij Barak en Arafat naar Camp David liet komen. Ik had misschien tegen Clinton moeten zeggen: ‘Dit gaat niet in twee weken lukken’. Of hij naar me had geluisterd, waag ik te betwijfelen. Hij wilde erg graag.”

De volgende anekdote staat niet in het boek van Malley, hij zegt volgens mij veel over Clinton. Toen de vredesbesprekingen mislukten, belde Clinton Arafat en zei: „Ik ben een mislukking en jij hebt van mij een mislukking gemaakt.”

„Toch nog even naar Trump en zijn vredesplan voor Gaza“, zeg ik. „Misschien ondanks alles iets van hoop?”

„Tijdens het eerste presidentschap van Trump werd ik benaderd door [diens schoonzoon] Jared Kushner, ik was natuurlijk geveild. Hij begreep niet dat de Palestijnen niet akkoord wilden gaan met meer welvaart als ze daarvoor alleen maar hun droom van een eigen staat moesten opgeven. Trumps plan is feitelijk een variant op de economische vrede. De Gazanen worden vazallen van Israël in ruil voor welvaart, ze worden volledig gedepolitiseerd – en dat gaat niet gebeuren. Maar misschien heb ik ongelijk en is dit de toekomst, misschien zegt Trump tegen de inwoners van Groenland, zoveel zijn het er niet: ‘Jullie krijgen straks allemaal een half miljoen dollar per persoon en dan kiezen jullie voor Amerika’.”

„Goed,” zeg ik, „geen hoop. Daar kun jij niets aan doen.”

„Israël heeft de oorlog gewonnen”, antwoordt Malley. Ja, Israël is nog nooit zo’n paria geweest en nog nooit was er zoveel sympathie voor de Palestijnse zaak, maar er is geen bank waar de Palestijnen die sympathie kunnen verzilveren. En Israël vindt vrede een groter risico dan oorlog, omdat Israël denkt toch nooit geaccepteerd te zullen worden. Als je denkt dat de tegenpartij elk moment een aanval kan uitvoeren, lijkt het voeren van oorlog minder bedreigend omdat je dan tenminste zelf het initiatief hebt. Daarnaast is de twee-statenoplossing, gebaseerd op de grenzen van 1967, ook een Westerse uitvinding.

„En wat vindt Amerika van Israëls *never ending war*? Amerika, het enige land waarvan wordt gezegd dat het echt invloed kan uitoefenen op Israël.”

Malley glimlacht. „Vrede tussen Israël en Palestina was nooit een wezenlijk Amerikaans belang, het was nooit een wezenlijk belang van welk land dan ook. Het was een hobby van sommige Amerikaanse presidenten en politici. In mijn boek zegt iemand over de voormalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken John Kerry: ‘Geef die man een Nobelprijs voor de Vrede voor zijn inspanningen, dan hoeft hij wat minder heen en weer te vliegen’.”

„Als vrede een hobby is, dan wordt het nooit wat met die vrede. Wimbledon kan je ook niet winnen als je tennissen als hobby beschouwt”, zeg ik.

„Waar gaat je artikel eigenlijk over?”,

vraagt Malley plotseling.

Ik aarzel. „Over Auschwitz en Gaza”, zeg ik. Terwijl ik die woorden uitspreek denk ik aan de titel van het boek dat Malley met de adviseur van Arafat, Hussein Agha, schreef over het mislukte vredesproces: *Tomorrow is Yesterday*. Precies dat is wat weemoed is, dat morgen gisteren is.

Swingers party

In de trein naar New York kijk ik in mijn agenda wat ik de komende dagen zal gaan doen. Naar een groep chassidim gaan die het chassidisme willen vernieuwen door middel van drugsgebruik en *swingers parties*? De geschiedenis komt me voor als een grote swingers party.

Ik denk aan Israël Frey die zei dat we met al onze ideeën stof langs de kant van de weg zijn. En aan Amos Goldberg die sprak over het risico een monster te worden.

Voor de swingers party begint, zal een chassied van het vooruitstrevende soort in een koosjer restaurant in Brooklyn tegen me zeggen: „Waarvoor hebben we Israël nodig? Waarvoor hebben we Europa nodig? We hebben New York.”

En in de krant zal ik lezen dat de nogal conservatieve *New York Times*-columnist Tom Friedman ICE-agenten met Hamas-strijders vergelijkt. De wreedheid van de staat, zelfs de Amerikaanse, en de wreedheid van de terroristische bewegingen, die altijd ook weer door sommigen als bevrijdingsbewegingen worden gezien, ontlopen elkaar niet veel. Dat zelfs een behoudende columnist als Friedman agenten van de Amerikaanse federale overheid met Hamas-strijders vergelijkt, geeft de omvang van de wanhoop aan, niet alleen geografisch.

De noodtoestand is de normale toestand. En morgen is gisteren. Vooruitgang? Hoe word je geen monster?

Het stof langs de kant van de weg waait op en dwarrelt weer neer.

MIJN OUDERS



‘Hij werd door Himmler tewerkgesteld op het landgoed van Heydrich’

Foto van: Ben Bouter (1948)

Op de foto: Johanna Bouter-Visser (1916-1994) en Aart Bouter (1920-1998)

Op de foto mijn ouders, mijn broers en ik (in vaders armen) niet lang na de Tweede Wereldoorlog. Mijn vader zat ruim drie jaar in concentratiekampen, nadat hij in Voorschoten was gearresteerd. Hij was in de val gelokt door een verrader. Die had mijn vader uitgenodigd met hem over de Bijbel te praten; destijds verboden voor Jehovah's getuigen. Mijn ouders waren net getrouwd, hij mocht geen afscheid nemen van mijn moeder.

Via de gevangenis in Scheveningen, Kamp Amersfoort en concentratiekamp Sachsenhausen werd mijn vader, met veertien geloofsgenoten, door Heinrich Himmler naar het landgoed van Reinhard Heydrich in de buurt van Praag gestuurd. Heydrich was vermoord en zijn vrouw Lina woonde daar met haar vier kinderen. De mannen werkten op het landgoed, in de bossen en op de boerderij die bij het kasteel hoorden, en werden daar met respect behandeld.

Na de bevrijding kwam mijn vader in de schoenen en het pak van Heydrich weer thuis. (Ik schreef daarover het boek *Naar huis in de schoenen van Heydrich*.) Ik heb bij hem en mijn moeder nooit enige haat tegen Duitsers be-

merkt. ‘De Duitser bestaat niet. Net zomin als de Nederlander. Je moet nooit bevolkingsgroepen veroordelen’, was zijn standpunt.

Het waren warme, lieve mensen die tot hun dood trouw bleven aan hun geloof.

Vlak na de oorlog moesten mijn ouders niet-temin weer erg aan elkaar wennen. Ze hadden in de oorlog totaal verschillende ervaringen gehad. Net getrouwd, jong en dan zo veel leed los van elkaar. Veel praten en luisteren, geduld en respect voor elkaar, maakte hun relatie weer hecht. Samen met mijn vader heb ik het landgoed en de boerderij waar hij werkte, bij Praag, nog bezocht; een ontroerende ervaring.

Mijn moeder werd uiteindelijk dement, en we moesten haar wel naar een tehuis brengen. Een dramatisch moment, vooral ook omdat zij als kind jaren in een weeshuis had doorgebracht.

Van de vier personen op de foto ben ik als enige nog in leven. Mijn ouders kregen op late-re leeftijd nog een dochter. Ook mijn zusje leeft gelukkig nog. We kijken terug op een heerlijke jeugd.”

Foto's van ouders en een artikel van maximaal 350 woorden zijn welkom via mijnouders@nrc.nl

Advertentie

nrc vastgoed



Leest u rustig de krant, maken wij intussen uw nieuwe woning in orde.

Bij de aankoop van een nieuwe woning wilt u dat alles goed geregeld is. Toch begint het echte werk vaak pas na de casco oplevering: het kiezen en installeren van keuken en badkamer, het regelen van een parkeerplaats, de tuinaanleg en meer. Niet bij nieuwbouwproject De Oost in Hoofddorp. Wij nemen alles voor u uit handen en bieden u een woning ‘inclusief alles om zorgeloos te leven. Meld u vandaag nog aan via de QR-code of neem een kijkje op deoosthoofddorp.nl. Inschrijving voor fase 2 loopt van 6 t/m 16 februari.



deoosthoofddorp.nl



6 FEB–25 MEI

METAMORFOSEN
RIJKS MUSEUM

Nederlanders zijn extreem bang om hun welvaart te verliezen, maar in plaats van in actie te komen, „genieten ze liever van hun luxe bestaan”, zegt opiniepeiler Peter Kanne.

‘De Nederlander besteedt heel veel tijd aan flauwekul’

Door
Rinskje
Koelewijn

Fotografie
Merlijn
Doomernik



Peter Kanne (61) is opiniepeiler en vaak op televisie in verkiezingstijd met cijfers over wat Nederlanders van plan zijn te gaan stemmen. Maar hij weet nog veel meer over ‘de Nederlander’. Bij onderzoeksbureau Ipsos I&O, waar hij werkt, wordt voortdurend van alles aan mensen gevraagd. Hoe gelukkig ze zijn of hoe angstig. Is de gezondheidszorg in hun land op orde, functioneert de democratie, vinden ze migratie een probleem en hebben ze wel genoeg te besteden?

De Nederlander wordt regelmatig ook langs een wereldwijde meetlat gelegd, en toen hij in 2024 de Ipsos Global Trends analyseerde, viel er bij Peter Kanne een kwartje. ‘De Nederlander’ staat in de top-3 of op z’n minst in de top-10 van alle lijstjes. We zijn het rijkst, gelukkigst, veiligst, vrijst, gezondst en het best geschoold van zo’n beetje iedereen ter wereld. Tegelijkertijd is niemand zo bang voor de toekomst als de Nederlander. We zijn, zegt Kanne, welvaarts-hypochonders. Ja, we hebben het goed,

maar o wee, straks komt er een eind aan ons aangename bestaan. *Fear of falling*, noemen sociologen dat, of *loss aversion*.

Wat Kanne opviel én stoorde aan de verliesvrezende Nederlander: het totale gebrek aan veerkracht, aan daadkracht om het hoofd te bieden aan dreigingen die natuurlijk best reëel zijn: oorlog, pandemie, natuurrampen. Maar ook: financiële tegen-spoed, een naaste die overlijdt, ziekte: zelfs daar zijn we volgens Kanne nauwelijks tegen opgewassen. „We leggen de verantwoor-

delijkheid bij ‘het systeem’, bij onze werkgever, de overheid en heel weinig bij ons zelf.”

En zo leidde het gevallen kwartje tot een boek met een drieledige titel: *Lang zal ik lekker leven. De genotzuchtige Nederlander: van ik-verslaving naar wij-gevoel*. Daar-in hakt hij nog even verder in op de ‘hardwerkende Nederlander’ die internationaal gezien het minst hard werkt van iedereen en al helemaal niet fulltime. Nederlanders zeggen tegen opiniepeilers dat ze zich heus zorgen maken over bevolkingskrimp, vergrijzing, dalende geboortecijfers, maar we denken toch eerst en vooral aan ons plezier in plaats van plicht. We gaan gemiddeld 2,5 keer per jaar op vakantie, ook met het vliegtuig, we kochten in 2024 het vaakst een Tesla Model Y en verder beweegt 40 procent van ons zich gemakzuchtig voort op onze elektrische fiets. In onze ‘uitstekende’ ziekenhuizen geven we zorg-medewerkers een grote bek, we schelden tegen de conducteurs in ons toch relatief gestroomlijnde openbaar vervoer - want ‘we betalen er toch voor’ en ‘we hebben er recht op’. Studenten kiezen een studie die ze ‘leuk’ vinden, of ze er ook een baan mee vinden is bijzaak. Natuurlijk kennen we onzekerheden en angsten, maar die leiden vooral tot nog meer focus op het innerlijk en individualisme - want dat blijkt uit vergelijkend onderzoek: Nederlanders zijn het meest individualistisch van iedereen.

Oef. Het plaatje is duidelijk: slaapwandelend genietend gaan we de ondergang tegemoet. En nu? Wat stelt Peter Kanne voor dat we eraan doen? In zijn boek doet hij niets minder dan een moreel appèl op ons allemaal, op de ouder, de werknemer, de burger. Want stel nou dat we straks terugkijken op de tijd van nu en vaststellen dat we in een interbellum leefden, hadden we dan niet minder zelfzuchtig en iets heldhaftiger willen zijn? Graag, maar hoe? Kort samengevat zegt hij: de werknemer moet harder werken, de consument minder kopen, de ouder moet weer spelbederver durven zijn en het individu moet minder vlees eten, douchen, vliegen, de burens gewoon weer eens begroeten en zich bekommeren om ‘de ander’.

Peter Kanne woont in een hoogbouw-apartement op het KNSM-eiland in Amsterdam. Tegen het keukenblok stapels boeken met roze en gele plakkertjes tussen de pagina’s, op tafel liggen nog meer boeken. Van cabaretier Tim Franssen, filosoof Rutger Bregman, trendspotter Jonas Kooyman. Van hoogleraar digitalisering en democratische rechtsstaat Reijer Passchier, econoom Thomas Piketty en socioloog Jan Willem Duyvendak. Titels als *De vloek van Big Tech*, *The Anxious Generation*, *Hold on to Your Kids*.

Waarom wilde je nóg een boek aan die stapel toevoegen?

„Ik voel de urgentie. De economie, het klimaat, onze veiligheid, onze levensstandaard, het staat allemaal op het spel. We horen de bommen vallen, maar we laten ons in slaap sussen.”

Peter Kanne waarschuwt nog één keer...

„We moeten allemaal nog één keer waarschuwen. En ik ben ook iemand, toch? Ik denk dat ik als geen ander, als een van de weinigen, heel breed zie wat er speelt in de samenleving. Tot mijn genoegen zie ik ook schrijvers en journalisten alarmerende boeken schrijven.” Hij pakt zijn agenda, waarin

hij een lijst bijhoudt met namen. Tommy Wieringa. David Van Reybrouck. Roxane van Iperen. „Ik mis in dat lijstje de wetenschappers. Die houden zich op de vlakte. Universalisten als Goethe, Erasmus, breddenkers, die heb je niet meer.”

Jij zegt: Nederlanders moeten meer gemeenschapszin tonen.

„Nederland is een land met weinig nationale trots, qua kosmopolitisch denken bungelen we onderaan de lijsten, maar we voeren de lijst aan met onze angst voor migranten. We zouden ons meer mogen bekommeren om de ander. Vraag eens aan je burens of je van nut kunt zijn. Doe aan vrijwilligerswerk. Help nieuwkomers. Probeer in je eigen kleine leven iets te doen voor een ander, hoe klein ook.”

Veel van wat je oppert, wordt gedaan. Door vrouwen. Zij voeden, onbetaald, kinderen op tot verantwoordelijke burgers. Helpen op school. Zorgen voor hun oude ouders.

„Nou, mannen doen het niet niet, hè. Mijn naaste buurman is ernstig ziek en die wordt gemantelzorgd door een vriend van hem bij de tafeltennisvereniging. Het is niet zo dat alleen vrouwen altijd...”

Grotendeels en veelal dan...

„Uit cijfers blijkt dat vrouwen gemiddeld duidelijk meer doen, ja. Maar wat is je punt?

Je moppert dat vrouwen te weinig betaalde arbeid verrichten. Maar als vrouwen meer gaan werken, valt er ook iets weg: gratis zorg en gemeenschapszin.

„Nergens is het anderhalfverdienersmodel zo populair als in Nederland. Waarom is dat? Omdat het kan. Zo welvarend zijn we dat we genoeg hebben aan anderhalf inkomen. In heteroseksuele relaties maken man en vrouw beiden zestig uur per week: de man anderhalf tot twee keer meer buitenshuis, de vrouw besteedt meer uren aan kinderen en huishouden. Vraag je mannen en vrouwen: wil je iets aan die scheve situatie veranderen, dan zegt maar 3 tot 4 procent: ja.”

En wat is je punt?

„We worden links en rechts ingehaald door opkomende economieën als China en India. Economen zeggen dat de arbeidsproductiviteit omhoog moet. Ik ben geen econoom, maar ik ben ervan overtuigd dat als we onze welvaart willen behouden, we aan de bak moeten. Ook vrouwen. Ik zeg niet: fulltime - en tegenwoordig wordt 36 uur al gezien als fulltime. Ga gewoon eens van 20 naar 24 uur. Twaalf procent van de Nederlanders denkt dat ambitie en een betaalde baan kunnen leiden tot een goed en prettig leven. In China, Zuid-Amerikaanse landen, India is dat omgekeerd. Daar zegt tachtig procent van de mensen dat hard werken je een goed leven bezorgt. Zo denken wij dus niet meer.”

Het gaat je dus om meer betaalde uren werk? Is een baan-baan zo veel beter dan vrijwilligerswerk in de bibliotheek?

„Ik baseer me op de Denkwerk-rapporten van de club van Barbara Baarsma [Denkwerk is een denktank]. Zij laten zien welke sectoren in onze economie niet-productief zijn en waar juist de tekorten zitten [techniek, ict, zorg]. Uitgerekend de VVD deed onlangs een voorstel om als overheid meer te sturen op wat jonge mensen gaan studeren. Ja precies, dacht ik, doe dat.”

Dan kan je zo wel bedenken welke studies ‘niet zo nodig’ worden gevonden.

„Vraag aan Nederlanders: waar moeten we in investeren? Dan is het zorg op één en veiligheid op twee. En waarop, vinden we, moet bezuinigd worden? Heb je een idee?”

Kunst? Cultuur?

„Precies. En op één staat ontwikkelingssamenwerking. Ik ben er niet voor om studies weg te bezuinigen, absoluut niet. Maar als ik op de radio hoor dat er actie wordt gevoerd tegen de opheffing van de Universiteit van Middelburg... ik wist niet eens dat daar een universiteit was. Een van de actiewoordvoerders tegen de bezuinigingen in het hoger onderwijs was iemand die Noord-Koreastudies deed, dan denk ik, sorry, laat dan iemand van een relevantere studierichting zich uitspreken, een politicoloog of socioloog.”

Een ouder heeft toch ook invloed op de studiekeuze van kinderen?

„Maar ouders bemoeien zich er relatief weinig mee. Ik moet eerlijk bekennen, ik zelf ook.” Hij heeft twee zoons van 25 en 27. Een studeert aan de Universiteit voor Humanistiek, de ander Midden-Oostenstudies. Hij pakt er een Denkwerk-rapport bij waarin een tabel staat van studierichtingen afgezet tegen het aantal studenten dat uitvalt, spijt heeft van de studie of werk doet waar die studie niet voor nodig was. Bijvoorbeeld: van alle mensen die horeca, vrijetijd- en facilititeitmanagement hebben gestudeerd zijn er 21.500 iets totaal anders gaan doen. „Dus 21.500 mensen hebben tijd en geld verdaan. Ik ook. Ik heb hbo maatschappelijk werk gedaan, nu ben ik opiniepeiler.”

Is dat erg?

„Ik denk dat het beter, efficiënter en goedkoper kan. Waarom wel een numerus fixus op artsenopleidingen - terwijl je nooit te veel artsen kunt hebben en niet op studies als marketing of design?”

Je vader was timmerman.

„Hij werkte in de bouw en in de avonduren ging hij een opleiding volgen tot leraar bouw-kunde. Hij ging les geven op een ambachtsschool, later de lts en weer later de mts.”

Was dat een verbetering?

„Natuurlijk. Hij kwam uit een arm, Drechts arbeidersgezin. In ons dorp [Haaksbergen] werd hij meester Kanne genoemd, een meneertje, hij hoorde bijna tot de notabelen. Hij heeft zich opgewerkt naar welvaart door verschrikkelijk hard te werken.”

CV

Peter Kanne (Haaksbergen 1964) studeerde hbo maatschappelijk werk in Leeuwarden (1986), de studie politicologie (1989-1992 aan de Universiteit in Amsterdam) maakte hij niet af.

Als student werkte hij als markt-onderzoeker. Daarna werd hij research consultant bij TNS NIPO, en vanaf 2014 senior onderzoeker bij I&O Research, dat in 2024 fuseerde tot Ipsos I&O. In 2011 schreef hij *Gedooogdemocratie. Heeft stemmen eigenlijk wel zin?*.

Peter Kanne heeft een vriendin en twee volwassen zoons. Hij woont in Amsterdam.

BOEK

Peter Kanne: *Lang zal ik lekker leven. De genotzuchtige Nederlander: van ik-verslaving naar wij-gevoel*. Meulenhoff, 264 blz. € 21,99.



Zulke sociale sprongen kunnen de komende generaties niet meer maken, al werken ze nog zo hard.

„Ik verzet me tegen dat doemdenken dat de volgende generaties het minder goed gaan krijgen. Ja, wel als we blijven suffen. Daar gaat mijn boek over: we roepen en klagen dat we zullen verliezen wat we hebben. Oké, zeg ik, dan moeten we misschien wat gaan dóén.”

Zegt dominee Kanne.

„Ik vind het helemaal niet erg om moralistisch te worden genoemd. Wat is er mis met deugen? Als we welvaart willen houden, moet we met elkaar meer goede dingen doen. Maar in de praktijk besteden mensen gewoon heel veel tijd aan flauwekul.”

Definieer flauwekul.

„Vakanties, tripsjes, series streamen, online gokken, gamen, sociale media scrollen, skiën in nepsneeuw, cosmetische ingrepen. Als het je zou lukken één van die dingen weg te strepen, dan hou je tijd over om je oude burens eens te bezoeken. Je hoeft van mij echt niet meteen naar Irak om vrijwilliger te worden.”

Was je altijd al zo wars van ‘genieten’?

„Ik ben altijd vrij sober geweest, ik ben maar een keer buiten Europa geweest. Naar Caïro, voor werk. Genotzucht heeft te maken met verslaving en daar ben ik ook niet vrij van. Ik drink te veel, ik kan me verliezen in de apps op mijn telefoon, LinkedIn, Instagram. Heel slap van mezelf. Maar eigenlijk doet het er niet toe wat ik al of niet doe. Als je mijn boek leest, hoop ik dat je denkt: ik mopper wel op alles en iedereen, maar wat kan ik doen om het beter te maken?”

En toch wil ik dan weten: wat doe je zelf?

„Ik ben geen ideale burger, maar ik doe wel dingen. Ik heb drie jaar in het bestuur van de VVE gezeten, in verkiezingstijd organiseer ik politieke cafés in mijn stamkroeg, hier in de buurt wordt vaak een beroep om me gedaan, ik groet, maak praatjes met vreemden, stel dingen ter discussie, ook op mijn werk. En ik werk vier dagen en ben voornemens om op mijn vrije dag kinderen voor te lezen. Dus ja, ik doe redelijk wat ik zelf preek, het kan altijd meer natuurlijk. Maar als je elkaar de maat gaat nemen, faalt iedereen.”



Het huis van de eigenaar van de voormalige suikeronderneming Mariënborg in Suriname.

Een suikerlaagje over het koloniale verleden



Opa Iksan en oma Watinie kijken door het hek van de oude soos in Mariënborg.



Oma Watinie voor verlaten huis in Tamansari, waar ze een deel van haar jeugd doorbracht.

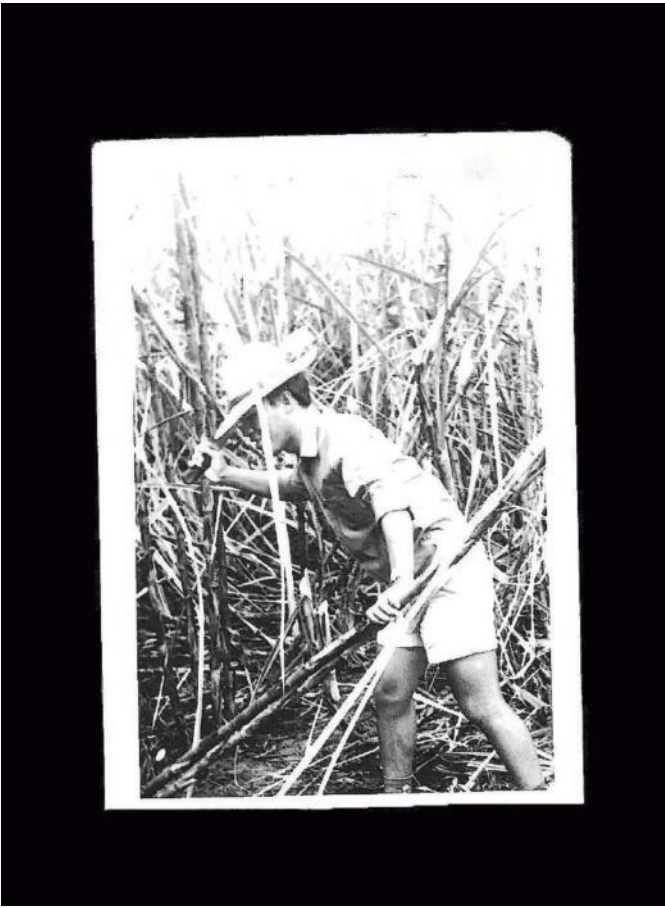


De grootouders spelen de doop van oma Watinie na. Oma werd op haar zestiende gedoopt, voordat ze trouwde met opa Iksan.

Fotografie
Sebastian Koudijzer

Tekst
Lisette van Eijk

Opa Iksan kapt suikerriet in circa 1967 in Saramacca. FOTO PRIVÉARCHIEF



Opa Iksan demonstreert hoe je suikerriet moet kappen, op zijn geboortepiek Saramacca.



Kijk, wijst opa Iksan, daar dansten we elke vrijdagavond. Samen met oma Watinie gluurde hij door een kier in de scheefgezakte poort van de soos in Mariënborg. En zie je dat puntzak daar, tussen het groen? Dat is de kerk waar we werden gedoopt. En zo, doet opa voor, zo oogstten ze het suikerriet – met een kapmes.

In 2023 reisden Sebastian (1993) en Tyler (1990) Koudijzer naar Suriname met hun grootouders, die vijftig jaar eerder uit het land waren vertrokken. Samen gingen ze naar alle plekken die de broers alleen uit verhalen kenden. Naar het district Commewijne, waar hun grootouders opgroeiden. Naar de Colakreek, waar zij hun eerste afspraakje hadden. Naar de suikerfabriek in Mariënborg, waar hun grootvader opzichter was. De reis was het begin van hun project *De Gesuikerde Onderneming*, een langer lopende zoektocht naar hun Javaans-Surinaamse afkomst in fotografie, tekst, spoken word en een gelijknamige theatervoorstelling.

Hun familiegeschiedenis is nauw verweven met het Nederlandse koloniale verleden. Na de afschaffing van de slavernij in 1863 haalde Nederland ver-

vangende arbeidskrachten naar Suriname om op de plantages te werken. Eerst Hindoestanen, uit het toen nog Britse India. Daarna, tussen 1890 en 1939, meer dan dertigduizend Javanen uit Nederlands-Indië. Veel van hen werden onder valse voorwendselen geronseld, wisten nauwelijks waar ze naartoe gingen. De grootouders van Tyler en Sebastian zijn nazaten van die Javaanse contractarbeiders.

De eerste groep Javanen werd door de Nederlandsche Handel-Maatschappij te werk gesteld bij de suikeronderneming Mariënborg. De lonen waren laag, de omstandigheden nauwelijks beter dan die van tot slaaf gemaakten. Nadat hun contract afliep bleven veel Javaanse arbeiders in Suriname, omdat de terugreis voor hen onbetaalbaar was.

Dat verhaal wordt weinig verteld, zegt Sebastian. „En als het al verteld wordt, gaat het vooral over de cijfers.” Met hun kunstproject willen zijn broer en hij de menselijke kant laten zien. Wat het betekent om je thuisland te verlaten, wat het betekent om weer terug te willen.

LEES VERDER OP PAGINA 22

Langs de Kleine Beerze woedt een stille strijd: elke week haalt het waterschap een stuk van de dam weg, elke nacht bouwt de bever verder. Hoeveel bevers kan Nederland met zijn postzegeltjesnatuur aan?

Door
Sarah Ouwerkerk

Fotografie
Merlin Daleman

De bever bouwt door, zich van geen kwaad bewust

K

„Kijk, dit is een beverglijbaan, daar sjeest hij het water in.” En die kale stammen? „Dat zijn wilgen, daar eet hij de bast van.” En zie je daar? „Daar heeft hij allemaal materiaal omgeknaagd.” Ze wijst. „Hier is-ie: de dam.” Helemaal waterdicht is hij niet. Maar het is onmiskenbaar dat er meer water vóór dan achter de dam staat. „Het scheelt minstens een halve meter, ik denk wel meer”, zegt Lieve van Zandvoort.

Elke week loopt ze haar achtertuin uit tot aan de idyllisch meanderende beek die de grens van haar erf vormt: de Kleine Beerze. Ze volgt het pad langs het water. Op een dag, begin vorig jaar, lag er plots een boom op dat pad. Wie heeft die nou weer omgezaagd, dacht ze boos. Toen zag ze tussen de begroeiing talloze afgeknaagde boompjes, alsof er potloden uit de grond groeiden. „Zo kwam ik erachter dat er een bever zit”, zegt ze verrukt. Sterker nog: twee bevers.

Dat eindeloze knagen is niet alleen arbeidsethos, voor de bever is het noodzaak. De oranje tanden waarmee het grootste knaagdier van Nederland bomen velt, blij-

ven groeien, een beverleven lang. Hij móét knagen, om ze op lengte te houden. Daarna bouwt hij. Een veilige burcht met een ingang onder water, om vijanden buiten de deur te houden, is het doel. Maar dan moet er eerst een dam zijn. Op veel plekken is de bever, zich van geen kwaad bewust, daardoor in gevecht met een waterschap. Ook in het Brabantse Hoogeloon, waar een miljoenenproject de natuurlijke stroom van de Kleine Beerze heeft hersteld. Tot de bever kwam.

Daarom ligt naast de dam van het beverstelletje in de Kleine Beerze een gigantische berg nat materiaal. De bever, een bouwtechnisch genie, begint zijn bouwwerk met takken en metselt dat vervolgens dicht met klei en zand. „Al maanden lang komt elke week iemand van het waterschap een deel van de dam weghalen, zodat het water weer stroomt.” Zo houdt het waterschap de bevers bezig en de bevers het waterschap.

Standbeeld voor een bever

Tweehonderd jaar geleden werd de laatste Nederlandse bever doodgemept. In 1826

verdachten de inwoners van het Overijsselse Zalk een bever ervan te graven in de dijk - een beverhobby - die hen bij hoogwater moest beschermen tegen de IJssel. Met een doffe klap stierf de bever in Nederland uit. In 1920 was er in heel Europa, voornamelijk vanwege de bontjacht op het dier met gemiddeld 10.000 haren per vierkante centimeter, geen bever meer te vinden.

Ruim 160 jaar na de Zalkse bever, die een standbeeld kreeg op de plek waar hij werd doodgeslagen, keerde de bever terug. In 1988 werden drie koppeltjes onder toezicht oog van prins Bernhard, erelid van het Wereld Natuur Fonds, vrijgelaten in de Biesbosch. Ondertussen tellen ze in de Biesbosch niet meer hoeveel bevers er zitten, het zijn er te veel.

In Nederland wonen nu minstens 6.000 bevers, volgens sommige recente schattingen loopt het aantal zelfs op tot 7.000 exemplaren. Het zijn flinke beesten: van kop tot kont kan een bever ruim een meter lang worden - exclusief staart. Nog steeds is de bever, samen met zijn dam en burcht, be-

Een boomtak die is doorgelopen door een bever, en de dam die het beverstelletje heeft gebouwd in de Kleine Beerze (onder).

scherm onder de Omgevingswet en de Europese habitatrichtlijn. Maar de vraag dringt zich op: is er wel ruimte voor zoveel exemplaren?

Nou, niet overal. „*The battle is on*”, zegt Lieve van Zandvoort, terwijl ze naar de berg kijkt die Waterschap De Dommel uit de dam heeft getrokken en op de kant heeft gegooid.

‘Nooit meer honger’

Waterschap De Dommel houdt kantoor op een halfuurtje rijden van de Kleine Beerze, in Bostel. In een zaaltje verzamelen projectleider Eric Schellekens, ecooloog Ron Schippers en regiobeheerder Toon Kemps zich om een ronde tafel. Dankzij hen meandert de Kleine Beerze weer, met nadruk op wéér.

„De Kleine Beerze is in de jaren zeventig rechtgetrokken”, zegt de projectleider. Dat heeft indirect te maken met de Tweede Wereldoorlog. Toenmalig minister van Landbouw, Sicco Mansholt, getekend door de verschrikkingen die hij zag tijdens de hongerwinter, zei toen: „Nooit meer honger in Europa.” Door ruilverkaveling en het sneller afvoeren van water kon landbouwgrond intensiever worden benut. Intussen is de kijk op waterafvoer veranderd. „Vijftig jaar nadat de Kleine Beerze recht werd, hebben wij hem weer laten kronkelen.”

Het waterschap brengt waar nodig Brabantse beken terug in de oorspronkelijke bedding, onder meer zodat de beken meer water kunnen vasthouden en om zo verdroging tegen te gaan. Het beekherstel van de Kleine Beerze gaat om krap zeven kilometer. De voorbereidende werkzaamheden hebben een kleine tien jaar geduurd, de uitvoering ervan een jaar. En toen kwam de bever. „Ja, die hadden we tien jaar geleden nog niet”, lacht de beheerder. Ook de mannen van het waterschap zijn onder de indruk van wat het dier kan. „Halen we een halve meter van die dam af, is-ie binnen twee of drie dagen weer helemaal terug.”

Ze volgen met het deels verwijderen van de dam het beverprotocol. „Het lastige is dat de bever een habitatrichtlijnsoort is”, zegt de ecooloog. Kortom: je mag eigenlijk niet zoveel. „Ja, hélemaal aan het einde van de escalatieladder mag een bever doodgeschoten worden. Maar dat is in uiterste gevallen.”

In Limburg, waar naar schatting ruim een derde van de beverpopulatie zit én waar het dier, net als in Zalk, schade toebrengt aan dijken en waterwegen, zijn afgelopen jaren honderden bevers afgeschoten. Ook in Drenthe en Gelderland kan de bever niet meer blind vertrouwen op zijn beschermde status. In Noord-Brabant zijn in 2025 twee bevers afgeschoten, maar de rechter heeft in december, in een zaak aangespannen door dierenrechtenorganisaties, de provincie teruggedrukt, schrijft *Omroep Brabant*. Af-schieten mag niet meer.

„Om eerlijk te zijn? Het gaat wel héél goed met dat beest hè”, zegt de ecooloog. De beverpopulatie is ondertussen zo groot dat de bever „in de haarvaten van ons watersysteem” zit. Het probleem is dat Nederland „alleen maar postzegeltjesnatuur heeft”, zegt de ecooloog. Met woningnood voor zowel dier als plant tot gevolg.

Patrijzen en marters

Kijk, zegt Lieve van Zandvoort, de buurvrouw van de bevers. „Dit is een beuk, dat een hazelaar, daar staan grijze, witte en zwarte elzen. Allemaal inheemse soorten.” Op die flora is naast de bever meer fauna af-



gekomen. „Daar, een staartmeesje. Kieviten, wulpen, patrijzen. Hazen, konijnen en marters ook. Er zit van alles.”

Het is grappig, zegt ze, dat het waterschap een plan creëert voor de natuur, en de natuur vervolgens haar eigen plan trekt. In dit geval in de vorm van een beverstelletje. Dat is eigenlijk de kern, denkt ze. De mens creëert natuur, die dus per definitie onnatuurlijk is. Als die natuur dan haar eigen gang gaat, zoals de bever die zijn natuurlijke gedrag vertoont, ervaart de mens dat als een probleem. „Maar ze kunnen het weghalen wat ze willen, ze blijven bouwen hoor. De bever is een vakman.”

Ooit, vóór de intensieve landbouw, waren mens en bever blij met elkaar. In archeologische vondsten worden restanten van bevers en hun dammen en menselijke resten en hun nederzettingen regelmatig bij elkaar gevonden. Het afgedamde water was voor de mens een zegen. En nog steeds lost de bever soms, meestal in landen groter dan Nederland, mensenproblemen op. In Tsjechië kwamen ze na jarenlang overleg maar niet tot het ontwerp voor een dam in de rivier Klabava. Bevers bouwden er eentje zonder

ook maar een enkele vergadering en bespaarden de lokale overheid dik een miljoen euro. Ook in Sacramento, Californië, namen bevers met succes het heft in eigen hand.

Een beverdam zorgt voor natuurlijke waterretentie, met de droge zomers van de laatste jaren geen overbodige luxe. Maar voor de huidige beverpopulatie is Nederland gewoon niet groot genoeg, denkt de ecooloog. Hoewel, in het geval van de dam in de Kleine Beerze is het waterschap misschien onnodig fanatiek geweest. Het constant verwijderen van die dam, „dat was toch vooral een beetje op gevoel”, zegt de beheerder.

„Ondertussen hebben we het hydrologisch advies binnen. De conclusie is dat de bevers daar eigenlijk niet zo heel veel kwaad kunnen. We hebben besloten het in de gaten te houden, maar verder doen we voorlopig even niks.” De bever kwam, zag de weer meanderende Kleine Beerze, bouwde een dam en overwon. Zijn dam mag blijven en hij ook. In elk geval tot hij het voor het waterschap weer te bont maakt.

De allerbeste ramen maken is hard werken. *Janneke Vreugdenhil* schotelt u een tonkotsu-variant voor; een flagrant carnivoor gebeuren, maar ook een hartverwarmende kom soep voor een koude winterdag.



Het grote ramen-avontuur

Een oudere en een jongere man zitten samen aan de bar met een kom noedelsoep voor hun neus. De jongeman, klaar om aan te vallen, vraagt: „Mees-ter, de soep of de noedels eerst?”

„Eerst observeer je de hele kom,” antwoordt de oudere man. „Waardeer zijn gedaante. Neem zijn aroma’s in je op.” Hij wijst zijn pupil op juwelen van vet, zinkend zeewier, drijvende lente-ui en tot slot op de plakjes varkensvlees. „Streel eerst het oppervlak met de punten van je eetstokjes.”

Verbazing op het gezicht van de jongeman. „Waarom?”

„Om je genegenheid te tonen.” Bovenstaande is een scène uit *Tampopo*, een komedie van Juzo Itami uit 1985 waarin een hoofdrol is weggelegd voor ramen, de iconische Japanse noedelsoep. Om in de stemming te komen voor deze veelvuldig aangevraagde klassieker, bekeek ik hem nog eens – geen straf, want het is een van mijn lievelingsfoodfilms. Hij gaat over de eigenaresse (Tampopo) van een ramenrestaurantje (ramen-ya) die de allerbeste noedelsoep wil leren maken. We zien hoe ze zwoe-gend grote pannen bouillon op het vuur zet, hoe ze listig probeert het noedelrecept van de concurrent te bemachtigen, hoe ze kom na kom volschept en hoopvol naar haar kritische proevers kijkt. Slurpen ze hem tot de bodem leeg?

De allerbeste ramen maken is hard werken, en de afgelopen weken voelde ik me een soort Tampopo. Ik zal u alle hoogte- en dieptepunten bespa-ren, al mag u gerust weten dat op ze-ker moment om vier uur ’s nachts de wekker ging omdat er een pan bouil-lon van het vuur af moest. Waar het om gaat is dat het gelukt is een ramen te maken die ik u, met enige trots zelfs, durf voor te schotelen. Vast niet de allerbeste, en zeker geen authen-tieke – ik heb immers geen Japanse wortels – maar wel een hartverwar-mende kom soep voor een koude winterdag.

Tarwenoedels in bouillon zijn er-gens halverwege de negentiende eeuw door Chinese arbeidsmigranten geïntroduceerd in Japan. Het woord ramen stamt dan ook uit het Chinees en betekent ‘getrokken noedels’. Er bestaan vele varianten, maar allemaal

rusten ze op vier pijlers: de bouillon, de noedels, de smaakmakers en de garnering. Populaire soorten bouillon zijn *shoyu* (kippen- of varkensbouil-lon met sojasaus), *shio* (lichtere var-kens- of kippenbouillon met iets vis-sigs zoals bonitovlokken of gedroog-de sardines), *miso* (umamirijk door misopasta) en *tonkotsu* (troebele, ge-latinerijke bouillon van varkensbot-ten).

De meest traditionele noedels voor ramen zijn dunne, al dan niet met de hand getrokken noedels gemaakt van tarwebloem en kansui, oftewel loog-water. Dit alkalische water zorgt voor extra veerkracht en een aangename glibberigheid. Ramen – zowel de noe-dels als de soep heten zo – behoren officieel beetbaar te worden gekookt, maar in veel ramen-ya’s kun je kiezen hoe stevig je ze wilt.

De smaakmakers in ramen worden *tare* genoemd. Een eenvoudige tare bestaat uit sojasaus en mirin, maar ze kunnen ook veel complexer zijn. Po-pulaire garneringen zijn onder ande-re *chashu* (opgerolde varkensbuik), *ajitsuke tamago* (gemarineerd ge-kookt ei), *nori* (gedroogd zeewier), *menma* (knapperige, gefermenteerde bamboescheut), *narutomaki* (surimi-achtige plakjes viscake) en *negi* (Ja-panse lente-ui).

Op ons menu staat een tonkotsura-men en ik waarschuw maar even, dat wordt een flagrant carnivoor gebeu-ren – als in: botten en bloed. (Vleesmijders verwijz ik graag naar de eenvoudige vegetarische ramen in het onderste kader.) Ook is het han-dig alvast te weten dat u minimaal twee dagen nodig heeft voor dit re-cept.

Kenmerkend voor tonkotsubouil-lon is dat hij lang en op tamelijk hoog vuur wordt gekookt, waardoor colla-geen, merg en andere eiwitten, vet en mineralen uit de varkensbotten in microscopisch kleine deeltjes uiteen-vallen en uiteindelijk emulgeren. Een goede tonkotsu is daarom niet helder, maar ziet er eerder uit als koffie ver-keerd en de consistentie hoort zo ro-mig te zijn dat je lippen er een beetje van gaan plakken.

Vergeet dus voor u uw schort voor-bindt alles wat u ooit heeft geleerd over het trekken van bouillon volgens de Franse keuken. Dit wordt een ge-heel nieuw avontuur.



Tonkotsuramen. Het duurt minimaal twee dagen om dit gerecht te bereiden. FOTO’S MERLIJN DOOMERNIK

Eenvoudige vegetarische ramen

Voor 2 personen
600 ml groente- of paddenstoelenbouillon,
2-3 cm gemberwortel, in dunne lucifertjes,
60 g shiitakes, in reepjes, 40 g winterwortel,
in lucifers, 40 g peultjes, in lucifers, 180 g
ramennoedels (te koop bij de meeste super-
markten), 4 tl mirin, 4 tl sojasaus, 2 gemari-
neerde eieren, gehalveerd (zie recept hier-
naast), groen van 1 lente-uitje, in schuine rin-
getjes, ½ blaadje nori, in smalle reepjes, 1 tl
geroosterde sesamolie

Breng de bouillon aan de kook. Kook de gember, wortel, shiitakes en peultjes in 2 mi-nuten beetbaar in de bouillon en vis ze er weer uit. Kook in een andere pan de noe-dels beetbaar volgens de instructies op de verpakking. Schenk in 2 kommen elk 2 tl mi-rin en 2 tl sojasaus. Vlij daarop een nestje noedels en verdeel de groenten erover. Schenk de bouillon erop, leg de eieren in de soep en garmeer met lente-ui, nori en een paar druppels sesamolie.

Tonkotsuramen

Voor 4 personen
Voor de tonkotsu (de bouillon)
1 varkensspoot (à ongeveer 750 g), in schijven
gehakt, 1 kipkarkas (à ongeveer 500 g), in gro-
ve stukken gehakt, 1 el neutrale plantaardige
olie, 1 ui, ongeschild in stukken, 3 tenen knof-
look, ongeschild gehalveerd, 3 cm gember-
wortel, ongeschild in schijfjes, 1 dunne prei (in-
clusief groen), in ringen, 1 stengel bleekselde-
rij, in boogjes, wit van 3 lente-uitjes, grof ge-
sneden, grof zout

Spoel de botten en het karkas goed schoon in een bak koud water. Doe alles over in een grote soeppan en zet onder met koud water. Breng op hoog vuur aan de kook en laat een paar minuten goed doorkoken – er zal veel grijs schuim boven komen drijven. Stort in een vergiet. Spoel botten en karkas grondig schoon en inspecteer op gestold bloed en andere ongerechtigheden. Hoe schoner de botten, hoe beter de tonkotsu.

Verhit in de tussentijd de olie in een royale koekenpan en voeg de ui, knoflook, gember, prei, bleekselderij en een snufje zout toe. Bak regelmatig omscheppend zo’n 10 minuten aan, tot de groenten flink gekleurd zijn.

Doe de schone botten en het karkas terug in de grote pan en voeg de aangebakken groenten toe, samen met het wit van de len-te-ui. Schenk er zoveel koud water op dat al-les net onder staat. Voeg per liter water een halve theelepel grof zout toe en breng alles op hoog vuur aan de kook. Schep zo nodig nog wat schuim af.

Draai het vuur zodanig dat er een constant geborrel plaatsvindt in de pan. Dus geen ge-sluimer met af en toe een belletje, zoals u ge-wend bent bij het trekken van bouillon. Leg een deksel op de pan en laat de bouillon 12 uur lang borrelen. U hoeft er beslist niet conti-nu bij te blijven, maar houd wel in de gaten dat de botten niet bloot komen te liggen. Vul in dat geval aan met kokend water. Voeg echter ook weer niet te veel water toe, want dan wordt de tonkotsu niet krachtig genoeg. Ide-aliter eindigt u met 1,5 à 2 liter bouillon. Na 12 uur zeeft u de bouillon. Misschien is hij vanzelf mooi melkachtig geworden. Zo niet, zet er even de staafmixer in, dan wordt hij dat alsnog.

Voor de chashu (het buikspek; hiervan houdt u de helft over)
800-1000 g buikspek, aan een stuk, het zwoerd
verwijderd, grof zout, 2 el neutrale plantaardige
olie, 200 ml lichte Japanse sojasaus, 200 ml
sake, 100 g suiker, 3 cm gemberwortel, in schijf-
jes, groen van 4 lente-uitjes, fijngesneden;
verder nodig: keukentouw

Bestrooi het spek rondom met wat grof zout en rol het op, met de vettere kant aan de bui-tenkant. Bind stevig vast met keukentouw. Verhit de olie in een braadpan en bak de rolla-de aan alle kanten bruin. Voeg zoveel kokend water toe dat het vlees net onder staat en breng dit langzaam, op matig vuur, aan de kook. Leg een deksel op de pan, draai het vuur laag en laat het vlees zachtjes 1 uur koken.

Haal het spek uit de pan. Meet 200 ml van het kookwater af en gooi de rest weg. Schenk de 200 ml terug in de pan waarin het spek werd gekookt en voeg de sojasaus, sake, sui-ker, lente-ui en gember toe. Breng op hoog vuur aan de kook en roer tot de suiker is op-gelost. Laat het spek in de vloeistof zakken, leg een deksel ietsje schuin op de pan, draai het vuur laag en laat heel zachtjes 2 uur koken – gebruik zo nodig een sudderplaatje. Het kookvocht zal de rollade niet volledig bedek-ken, dus draai de spek regelmatig om.

Laat het vlees in het kookvocht afkoelen. Doe de rollade vervolgens mét het kookvocht in een plastic zak, sluit die goed af en leg hem een nacht in de koelkast.

Voor de ajitsuke tamago (de gemarineerde eieren)
4 eieren, 1 el suiker, 2 el rijstazijn, 180 ml Japan-
se sojasaus

Kook de eieren zacht op de manier die u zelf het handigst vindt. Doe 6 el lauwwarm water in een kom en los er al roerend de suiker in op. Voeg de rijstazijn en sojasaus toe en meng. Pel de eieren en dompel ze onder in de mari-nade. Laat afgedekt in de koelkast minimaal 4 uur tot maximaal een etmaal marineren.

Voor de tare
(de smaakmakers voor de bouillon)
60 ml lichte Japanse sojasaus, 30 ml mirin,
30 ml sake

Doe de sojasaus, mirin, sake en een klein snufje zout in een steelpan en breng aan de kook. Laat de tare 2 minuten zachtjes koken.

Voor de ramen (de soep zelf)
1,5 liter tonkotsubouillon, 100 g shiitakes, in
reepjes, 4-5 cm gemberwortel, in dunne luci-
fertjes, 75 g winterwortel, in lucifers, 4 gemari-
neerde eieren, gehalveerd, 360 g ramennoe-
dels (te koop bij de meeste supermarkten), de
helft van de buikspekrollade, groen van 1 len-
te-uitje, in schuine ringetjes, 1 blaadje nori, in
smalle reepjes

Breng de bouillon aan de kook. Voeg de shiitakes, gember en wortel toe, laat 2 minuten garen en vis er weer uit.

Kook in een andere pan de noedels beetbaar volgens de instructie op de verpakking en laat uitlekken.

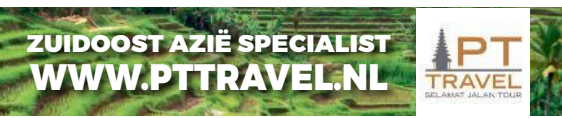
Schenk het kookvocht van het buikspek uit de plastic zak over in een pan. Snijd per per-soon twee of drie niet te dikke plakken van het buikspek, leg ze in het kookvocht en warm op. (U houdt waarschijnlijk de helft van de rollade over, maar die kan bijvoorbeeld koud worden gegeten op brood of worden ingevroren voor een volgende ramen.) **Schenk** in 4 kommen elk 1 eetlepel tare. Maak in elke kom een nestje noedels en vlij er de chashu, shiitakes, gember en wortel op. Schenk de bouillon erover, leg de gehalveer-de eieren in de soep en garmeer met lente-ui en nori. Geef de rest van de tare apart erbij zo-dat iedereen naar smaak extra kan toevoegen.



BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Azië



Europa

ONTDEK PRAAG- BUDAPEST- WENEN- SALZBURG v.a. € 595
11 daagse autoreis naar 3 hoofdsteden Europa incl. ontbijt 3-4* hotels
www.autoreiswinkel.nl of bel: 020-894 3135

Frankrijk

Logeren bij Nederlanders in Normandië
www.bb-sainte-mere-eglise.com
MH, Maison les Hirondelles

Portugal
WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon
aan de kust van de Alentejo

Royaal frans familiehuis met
grote tuin/bos. Ideaal klimaat
en afstand (800km).
www.laforge.info

Plaats ook uw advertentie in
onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via
[www.ZADKINEMEDIA.nl](http://WWW.ZADKINEMEDIA.nl)

Ierland

Het beste van
IERLAND
Ontdek je natuurlijk met

BBI TRAVEL
EXPERIENCE

15-daagse
autorondreis
Magnifiek Ierland
vanaf
€1245 pp*

Ierland
Leest je voortvleugel kloppen

*incl. vluchten, huurauto en verblijf in vakantiewoningen en een
3-sterrenhotel. Vanaf-prijs o.b.v. voordeligste vertrekdatum en 4 personen.
Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/ierland | 050-3136000

Opleidingen & cursussen

Opleiding tot Bosbadgids Forest Bathing Academy
Voor wie wil werken in en met de natuur
Start april 2026 – bosbadderen.nl

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbare adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Advertentie



TE KOOP GEVRAAGD klassieke
of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Dremp. Geopend
op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Welzijn & Gezondheid

Wonderlijk middel ! Oprechte Haarlemmerolie.nl

Plaats ook uw advertentie in
onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via
[www.ZADKINEMEDIA.nl](http://WWW.ZADKINEMEDIA.nl)
Geef je oproep voor
de deadline van de
desbetreffende editie op

Vraag & aanbod

Klassieker verkopen?
Voelt als afscheid nemen van een goede vriend
Wij helpen graag, door verkoop in opdracht
(consignatie) of inkoop **Bel of mail Bas** 06 33 701 582
of bas@classiccarsconnection.nl Of www.cccz.eu
Een klassieker geef je door

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.OLDGOLDPRIJS.NL

Duurzaam vergroenen

Ginkel
De Kunst van
Groen erfgoed

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN 675 - ex btw 2e persoon
half geld

Op de cursus
halen
we live 500
tot 1000
euro uit de
markt

In 2025 behaalde onze handelsstrategie
een resultaat van +35%

(resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst)

Originele reacties cursisten ■ **Rotterdamse humor**

■ **Leren met plezier**
Nog nooit heb ik op
zo'n vermakelijke
manier iets nieuws
geleerd. De sfeer is
open, gezellig én leer-
zaam.

■ **140% rendement**
Na 4 maanden is een
rendement van 140%
gerealiseerd. Het team
neemt daarbij alle tijd
om al je vragen te
beantwoorden. Dank!

Ga er zeker mee aan de
slag, maar eerst de
ochtendsessies volgen.
Het was prima gere-
geld en de Rotter-
damse humor is leuk.

Na de cursus kunt u nog 8 weken 's morgens risicoloos
meehandelen met een oefenaccount (via Zoom).
*Gratis handelsrobot om het handelen makkelijker te maken.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen:
vrijdag 6 mrt, woensdag 1 april en vrijdag 24 april
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15



Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING

Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam
onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

We kennen iedereen persoonlijk
Zoekt u een partner? Ik kom graag bij u thuis
voor een vrijblijvend persoonlijk gesprek.
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)
Sinds 1984 de hoogste slagingskans bij Mens & Relatie.
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeets.nl

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl distinguished & discreet

DTNG.
Voor ondernemende en
ontwikkelde singles

WWW.DTNG.NL

Match Hunters Omdat liefde begint met écht
gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

Man zoekt Vrouw

een nieuwe liefde

'Ik wil nog één keer de verbinding aangaan'
Deze weduwenaar uit 1952 zoekt een gelijkgestemde geest.
Ondernemend, nieuwsgierig, sociaal, druk, reislustig, links,
bij de tijd, veel fietsen, niet wandelen, zorgzaam, ex adrenaline
junkie, dol op lekker eten en goede wijn, veel lezen, gul
zijn naar elkaar.

Welke vrouw met groot warm hart, beauty, brains,
balls en veel liefde te geven wil dit ook?

Volledig profiel lezen? eennieuweliefde.nl

Dating

**Extra
aandacht?**
secondlove

Plaats ook uw advertentie in
onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via
[www.ZADKINEMEDIA.nl](http://WWW.ZADKINEMEDIA.nl)
Geef je oproep voor
de deadline van de
desbetreffende editie op.

e-Matching.nl - Dating hbo/wo niveau

online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles
in je eigen leeftijdscategorie en regio
www.e-matching.nl - Durf u het aan?

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via [www.ZADKINEMEDIA.nl](http://WWW.ZADKINEMEDIA.nl)

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN
CULTURELE GROEPSREIZEN
"AL MEER DAN 30 JAAR!"
www.schiethartreizen.nl of 072-5204550

Nuchter in Deventer kookt met dagverse spullen en laat de
groenten écht leidend zijn, schrijft *Joël Broekaert*. In de
basis wordt er goed gekookt. Maar dan die biefstuk.



Restau-
rant
Nuchter in
Deventer.
FOTO
DIEUWERTJE
BRAVEN-
BOER

VAN DE KAART

(Kogel)biefstuk

Er bestaan in Neder-
land officieel drie bief-
stukken. De echte
haasbiefstuk is de mal-
ste en wordt gesneden
uit de ossen- en run-
derhaas, die aan
weerszijden van de
wervelkolom ligt. Ko-
gelbiefstukken worden
gesneden uit vier stuk-
ken spier die kogel ge-
noemd worden, omdat
ze rond zijn en aan één
kant taps toelopen. Als
de bovenbil, dikke len-
de of het spierstuk van
een koe mals genoeg
zijn, dan mogen die ook
als (Hollandse) bief-
stuk worden verkocht.
Andere delen van de
koe die prima rood te
eten zijn, zoals de ri-
beye, bavette of entre-
cote, zijn dus geen bief-
stukken. Ze worden wel
vaak aangeduid met
het Engelse *steak*.

Tof eten dat er net iets te veel bij ligt zoals thuis

Ik zit ergens mee in mijn maag. Met
een biefstuk om precies te zijn.
Want restaurant Nuchter, aan de
Spijkerboorsteeg midden in het
oude centrum van Deventer, is in de
meeste opzichten een fijne plek. Meer
dan een buurtrestaurant, maar met
niet al te veel pretenties. Een fijne en-
tourage, bestierd door twee kundige
heren, één in de keuken, één in de be-
diening. Leuke sfeer, correcte bedie-
ning. Prima betaalbare wijnkaart. En
met een goed verhaal: er wordt ge-
kookt met dagverse duurzame ingre-
diënten, waarbij het groenteaanbod
leidend is.

Dat is niet alleen een mooi verhaal.
Op het bord zijn de seizoensgroenten
gezichtsbepalend. Het begint met een
knus kommetje geroosterde pastinaak
in een prei-crème met sojasaus, win-
terpostelein en citroenzest - even een
aangenaam dipje om mee te beginnen,
om lekker de geroosterde winter-wor-
telgroente doorheen te halen. Daarna
is de pompoen aan de beurt: verschil-
lende bereidingen van verschillende
soorten, in een pompoen-kokossaus.
Vooral in de vega-variant is het veel
pompoen op pompoen. Maar het werkt
wel. Het heeft genoeg zuur, de kokos
geeft wat romigs, met zilte priksjes van
de zeegroente *salty fingers*. De interes-
sant bittere, maar in eerste instantie
weinig uitgesproken weissburgunder
komt helemaal tot leven van de grote
stukken zoete geroosterde pompoen.
Precies die missen op het niet-vega-
bord met kabeljauw en intkvis - beide
prima gegaard, maar als visgerecht ha-
pert het een beetje, alsof er geen rich-

ting wordt gekozen (hoezo zowel ka-
beljauw als intkvis?). Misschien was
het beter geweest om er echt een curry
van te maken, met iets meer pit en een
mosseltje wellicht. Soit.

Ster van de show

De snoekbaars in het volgende gerecht
is wel gewoon ster van de show: mooi
gegaard, krokante huid, op een gave
zoetzoute uiencrème met ansjovis, die
het heel goed doet met de knapperige,
geroosterde hazelnootjes, en eronder
een traditionele *beurre blanc*. Een
beetje gefermenteerde appel geeft een
fruitig-zure twist die het net iets meer
dan een gewoon klassiek gerecht
maakt. Er ligt alleen wel erg veel rauwe
zuurkool bij, dat geeft het wat stroefs.

Maar ook hier is de vega-tegenhan-
ger eigenlijk interessanter. Het is in dit
geval totaal iets anders: aardappel-
mouseline met dragon, prei, rode
bietjes en gefermenteerde rode kool.
Voor een mouseline is de puree te
grof, het is meer een soort stoutmoedi-
ge dragonstampot. De dragon is hier
niet gebruikt als kruid, maar als blad-
groente met een sterke anijzige smaak.
Het is niet in volume het hoofdingre-
diënt, maar smaaktechnisch wel het
centrepiece van het gerecht. En dat is
echt heel tof en verfrissend! De smaken
omheem werken ook leuk, vooral het
sap van de gefermenteerde rode kool,
die mooi umami-zuur tegenwicht
biedt aan het zoete van de rode biet.

We zitten op zich met smaak te
eten, alleen zou er wel iets meer aan-
dacht voor de opmaak mogen zijn. Het
ligt er allemaal een beetje bij zoals ik

Voor een mouseline is
de puree te grof, het is
meer een soort
stoutmoedige
dragonstampot

nen. Maar had er dan een koolrolletje
van gemaakt, of iets.
Het zelfgebakken brood is dan weer
echt heerlijk: met mooie blaasjes op de
korst die een tikje *chewy* is, maar toch
knispert bij het afbijten; de binnen-
kant compact maar toch mals en zacht.
Echt een genot om in welke saus dan
ook te dopen.

Lap vlees

Afijn. *You win some, you lose some*. Tot
dan toe slaat de balans nog altijd posi-
tief uit. Maar dan die biefstuk. Wie ver-
zint het nou om een volledige kogel
(zie inzet) in zijn geheel te garen - tot

Nuchter, Deventer
Prijs: vanaf 175 euro (2 p.)
●●●○○



NPO Doc: Daten voor beginners (VPRO)
Zondag, NPO 2,
22.40 uur
Documentaire



Fallout seizoen 2
Prime Video, 8 afl.
Gezien: 1-6. Wekelijks
vanaf 17 december.



Caim.
Bergbeklimgame.
Voor PlayStation 5, pc.



RadiOlympia
NPO Radio 1

NRC maakt ieder weekend een selectie uit het media-aanbod. Meer kijk-, lees-, luister- en gametips zijn te vinden in de Slim Leven-gidsen op nrc.nl en in de cultuurnieuwsbrieven van NRC.

Ongemakkelijke dating-bootcamp

In China zijn ongeveer dertig miljoen meer mannen dan vrouwen. Voor Zhou, Li en Wu is het vinden van een partner daarom allesbehalve vanzelfsprekend. In een laatste poging schrijven ze zich in voor een intensieve zevendaagse dating-bootcamp, geleid door Hao, een van de meest gevraagde datingcoaches van het land. Ze krijgen een make-over en tips voor gedragsverandering, alles om de kans op een geslaagde date te vergroten. Terwijl de drie vrijgezellen zich door de ongemakkelijke uitdagingen van de bootcamp worstelen, proberen ze hun authenticiteit én geconstrueerde zelf te begrijpen. En daarmee het zelfvertrouwen te vinden dat ze nodig hebben om die ene date binnen te halen.

Hongerige kakkerlakken

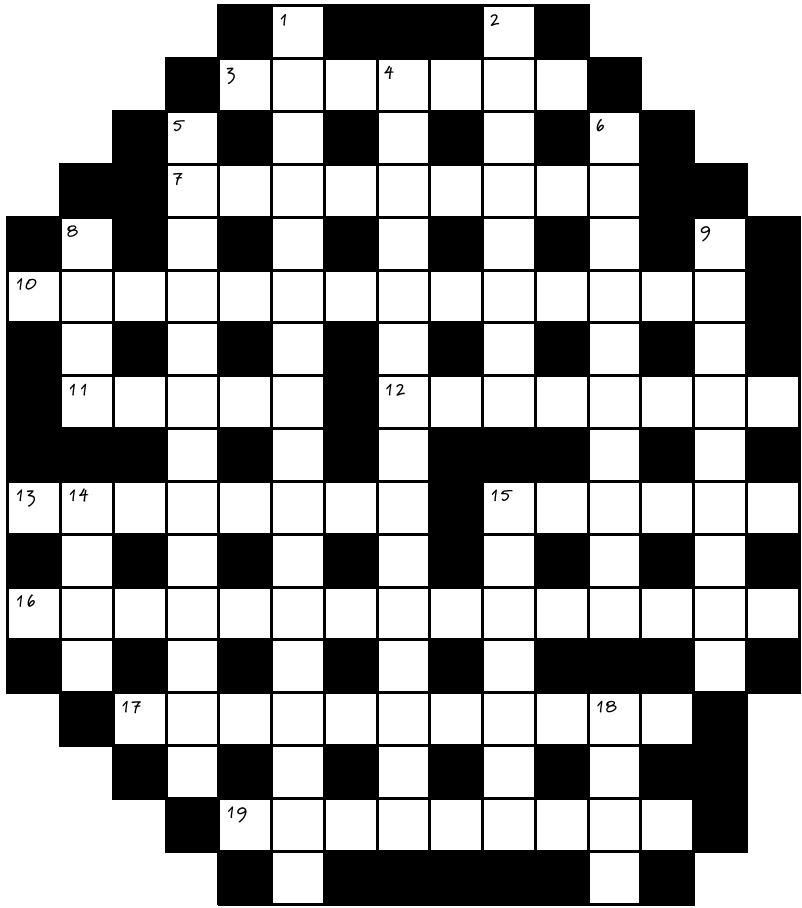
Soldaten in grote mechanische robotpakken, gemuteerde kakkerlakken die hongeren naar mensenvlees, bunkers vol jarenvijftigkitsch en naïeve nazaten van steenrijke burgers. *Fallout* was als gamereeks zo raar dat zelfs maker Todd Howard zich afvroeg of het mainstreampubliek een tv-serie zou accepteren. Toch slaagde Amazons streamingdienst Prime Video er vorig jaar wonderlijk genoeg in. Zonder de luxe van een al filmisch ingestoken verhaal, zoals *The Last of Us*, of een legioen aan kinderfans, zoals *Minecraft*, greep de reeks de kijker en sleurde die het absurde in.

Bereik de top, ontdek jezelf

Weinig plekken waar een game zoveel mee kan als een berg: de reis naar de top als een reis van zelfontdekking. Zo ook *Caim*, de nieuwste game van The Game Bakers. De ervaren bergbeklimmer Aava droomt van een onmogelijke tocht naar de top van Mount Kami, een berg die nog nooit succesvol beklommen is. Met slechts een robotje en haar rugzak gaat ze de berg op, waar ze honger, kou en scherpe rotsen moet trotseren om haar doel te bereiken. De speler kiest om beurt waar elke voet en hand geplaatst moet worden. Klimmend leer je meer over de introverte Aava - en kun je genieten van de pure natuurpracht die The Game Bakers uit hun cartooneske stijl weet te wringen.

Olympische Spelen op radio

Milaan en Cortina d'Ampezzo zijn van 6 tot en met 22 februari 2026 het decor van de Olympische Winterspelen. De olympische trein in Italië denderd ruim twee weken lang door op NPO Radio 1. Er is live verslag, reportages, interviews en Olympisch nieuws. RadiOlympia is erbij zodra Nederlanders met medalliekansen in actie komen. Voor wie er echt geen genoeg van kan krijgen is er ook nog de NOS Schaatspodcast met een dagelijkse olympische aflevering. Presentator Jeroen Stekelenburg en Dean van 't Laar blikken samen vanuit het Team NL-huis in Milaan met analisten en oud-schaatsers terug op de dag en nemen de luisteraars mee achter de schermen van het olympisch spektakel.



© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

- 3. Stel stijgend bij hindoevrouwen (3+4)
- 7. Onderdeel zijn van (de in-crowd) (4+5)
- 10. en 11 Dat baanbrekende keukenartikel wordt algemeen zeer negatief beoordeeld (14+5)
- 11. Zie 10 horizontaal (5)
- 12. Sporters die er als stelletje niets van kunnen (8)
- 13. Pennenvrucht (8)
- 15. Biersluiting voor een puber (6)
- 16. Gereformeerde pressie die zorgde voor tekstveranderingen (3+8+4)
- 17. Geen zwaar onderwerp, dat is tenminste iets (11)
- 19. De meeste schaapjes op het droge van iedereen (9)

Verticaal:

- 1. De mentale staat waarin je verkeert nadat de aannemer

- 2. Schrijver die verschijnt als ik het zeegras betreed (8)
- 4. De aanpak bij stelen (6+9)
- 5. Onzedelijk, dat heeft iedereen in de gaten (2+11)
- 6. Oordopjes in als de oppositie van zich laat horen (10)
- 8. Vrij ijdel (4)
- 9. Reew of guret na de vakantie (4+5)
- 14. Dakplanten (4)
- 15. Liggen krom als hun gele jasjes voor uitglijers zorgen (7)
- 18. Letter voor hout of snars (4)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de Cryptogram-redactie. Per brief, briefkaart: postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: crypto@nrc.nl

Oplossing cryptogram van 31 januari:

Horizontaal:

- 4. Groenland; 7. brand maar los; 10. extreme droogte; 11. trend; 12. evenmin; 13. superego; 14. Annen; 16. aanzet; 17. maler; 18. repeterend; 20. medeleven.

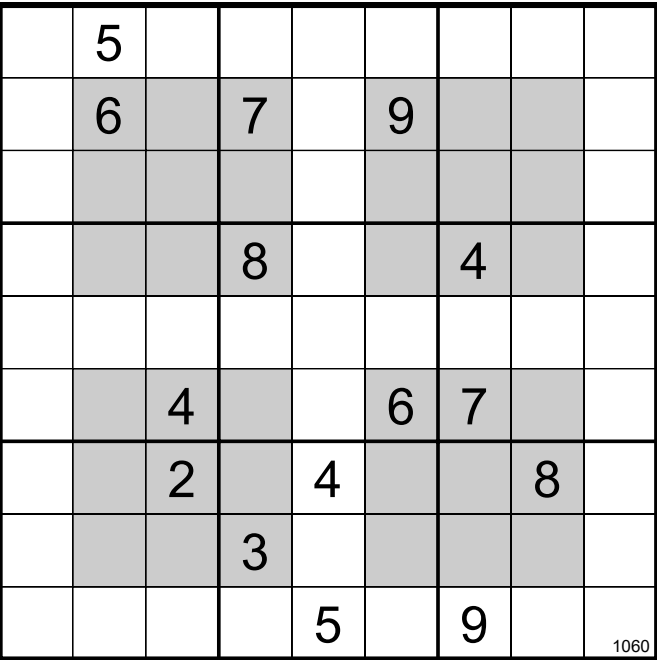
Verticaal:

- 1. dringend verzoeken; 2. het moeten ontberen; 3. elkaar een arm geven; 5. nul komma nul; 6. prothesemaker; 8. sit-in; 9. pestbui; 15. Nero; 19. does.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:

M.J. Jonkhof, Utrecht
Joke Janssen, Haarlem
Frank Hovens, Ulestraten

J. J. Steenhuis



9	1	8	2	4	7	6	3	5
5	4	7	6	1	3	9	2	8
6	2	3	8	9	5	7	1	4
2	5	9	1	7	6	8	4	3
3	6	4	9	8	2	1	5	7
8	7	1	3	5	4	2	6	9
7	9	2	4	3	1	5	8	6
4	8	6	5	2	9	3	7	1
1	3	5	7	6	8	4	9	2

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© **Peter Ritmeester**
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

Cabaretière
Marijke Hoving
en haar man
Sieto. FOTO'S
ANP, PAUL HUF



1960

Gespecialiseerd in typetjes met pretogen

Marijke Hoving (1925-2025) vormde samen met haar man Sieto een in de jaren vijftig beroemd en berucht cabaret-echtpaar. „Ze was een niet-gewone vrouw, in alles anders, origineel.”

Nee Kater, zo doen we dat niet.” Met deze woorden richtte cabaretière en actrice Marijke Hoving zich weleens tot haar man, cabaretier Sieto Hoving. Vooral als ze zijn teksten te satirisch of te wrang vond.

Samen vormden ze een in de jaren vijftig beroemd en berucht cabaret-duo; hun geëngageerde en politieke cabaret was het eerste in zijn soort, in Nederland.

In 1957 openden zij in Amsterdam een eigen cabarettheater, Tinkel Tangel - later zou op deze plek het Betty Asphalt Complex ontstaan. Ze deelden het podium met onder meer Rob de Nijs, Henk van Ulsen, Frits Lam-brechts, Conny Stuart, Adele Bloemen-daal en Astrid Seriese.

Sieto (1924-2016) was de scherpzinnige tekstschrijver van het tweetal, Marijke specialiseerde zich „in het neerzetten van typetjes met haar pretogen”, zegt huisvriend Herman Spoelstra. Zij was, zegt hij, „de steun en toeverlaat van Sieto en hanteerde het rode potlood als hij in zijn sketches te hard tegen heilige huisjes schopte”. De partner van Spoelstra, costumier Ber van Hirtum, ontwierp voor Marijke modieuze kostuums, voor elke nieuwe sketch een nieuwe aankleding.

De familie Hoving, zoals ze vaak werden genoemd, „had geen kinderen, wel twee Heilige Birmanen” - een bijzonder kattenras, aldus Spoelstra. Niet voor niets noemde Marijke haar man altijd Kater.

De laatste jaren van haar leven verbleef Marijke Hoving, die al geruime

tijd aan alzheimer leed, in het Rosa Spier Huis in Laren. Op 18 juni 2025 vierde ze daar haar honderdste verjaardag. Ze overleed op 28 november.

Tinkel Tangel

Na de mulo ging Marijke naar de To-neelschool in Amsterdam, waar ze Sieto ontmoette. Ze maakte die school niet af, maar raakte er wel van overtuigd dat ze bij het cabaret wilde. Zij en Sieto trouwden in 1949. Beiden kregen hun eigenlijke opleiding bij het ABC Cabaret van Wim Kan. Marijke debuteerde op 23 december 1953 bij Kan in het programma *De bedriegertjes*.

In 1957, op de terugweg vanuit Wenen, bezocht het echtpaar een uitvoering van het Münchner Lach- und Schießgesellschaft. Dat was precies de vorm van kleinkunst die ze voor ogen hadden: maatschappelijk betrokken, politiek-satirisch én - het belangrijkste - zich afspelend in de kroeg, dicht bij het publiek.

Na enkele omzwervingen in Amsterdam kregen ze zelf zo'n plek. Ze verbouwden een Amsterdamse, monumentale burgemeesterswoning uit 1725 tot een cabarettheater met 145 zitplaatsen. Henk van Ulsen bewacht de naam, Tinkel Tangel, die zowel duidt op een slecht gestemde piano als op cabaret van gering allooi.

Jacques Klôtters, onderdeel van cabaretgroep Don Quishocking en auteur van het standaardwerk *100 jaar amusement in Nederland* (1997), noemt zo'n kroegtheater „samenzweerdig”. Hun stijl was die van „keurige heren en dames op barkrukken, die op zeer be-

schaafde toon de meest vreselijke dingen zeiden”, zegt hij.

De expressie van Marijke lag in stem, mime en beweging. Het echtpaar spotte met politici, machthebbers, zelfs met een heilige traditie als de Matthäus-Passion. Als eersten stelden zij in de jaren zeventig de milieuproblematiek aan de orde; Marijke ont-

Op het podium zeiden ze „op zeer beschaafde toon de meest vreselijke dingen”

dekte tijdens een tournee door Amerika in 1963 het geruchtmakende boek *Silent Spring* (1962) van bioloog Rachel Carson.

Vanaf 1963 vonden er in Tinkel Tangel jaarlijks zo'n dertig producties plaats. Sieto schreef de scherpe, ironische teksten die gaandeweg steeds bijtender werden, totdat Marijke dus zei: „Nee, Kater, dat doen we niet...”

Lach-trauma

In de programma's had Marijke als een perfecte comédienne een humorvol aandeel; haar typetjes waren ongeëvenaard. Zoals in 'de dame met het lach-trauma' die op de essentiële momenten van haar leven de slappe lach krijgt. „Het was een sketch over gène”, aldus Klôtters. Hij beklemtoont dat Ma-

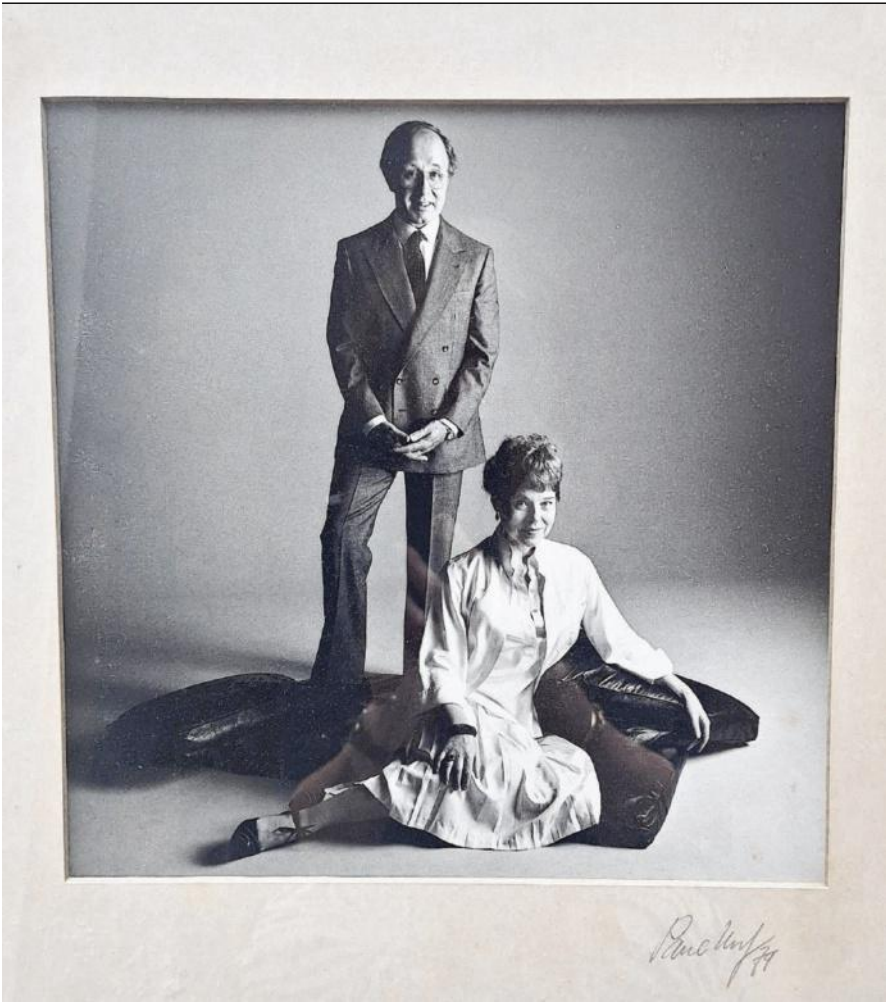
rijke altijd een geschoold actrice is gebleven die haar rollen speelt en niet de losheid had van de cabaretières van nu; „In die zin is ze vergelijkbaar met Jasperina de Jong. Om aan te geven dat een bepaalde sketch ironisch was, zette ze een andere stem op. Ze articuleerde dan nadrukkelijker.”

De net afgestudeerde cabaretier Peter Lusse deed als 26-jarige mee aan de voorstelling *Ja, komt er nog wat van of is 't een grap* (1985-1986). Over Marijke zegt hij: „Ze was een niet-gewone vrouw, in alles anders, origineel. Aan repeteren had ze een bloedhekel, vaak kneep ze ertussenuit en ging de boel schoonmaken. Ook was ze een gastvrouw pur sang die zelf de kaartjes aan de kassa verkocht.”

In de jaren tachtig liep de belangstelling voor Tinkel Tangel terug en bleef de zaal nagenoeg leeg. Marijke en Sieto verkochten het theater aan cabaretier Paul Haenen en zijn partner Dammie van Geest. „Bij de overdracht was het vooral Marijke die de zaken behartigde”, zegt Van Geest. „Ik vond haar een charmante vrouw. We hadden besloten dat de Hovings nog enkele keren konden optreden, maar helaas, de belangstelling was gering.”

Marijke Hoving kwam nog een keer kijken naar een voorstelling van de hand van Haenen en Van Geest. „Ze haalde haar vingertop over een houtrandje en zei: 'Het is hier stoffig.' Maar verder was ze vol lof over onze verbouwing.”

1979



In deze rubriek elk weekinde een portret van iemand die recent is overleden.



Noorwegen, Isbreen the Glacier
Foto: Talisman

Uw kompas naar het onvergetelijke



Lapland specialist Ingrid van der Spoel
mail: ingrid@talisman.nl

Bij Talisman geloven we dat reizen méér is dan het verkennen van een nieuwe bestemming. Het is het creëren van herinneringen die een leven lang mee gaan. Wanneer u uw reis aan ons toevertrouwt, zorgen wij ervoor dat alles tot in de kleinste details is geregeld. Van het eerste idee tot de laatste glimlach bij thuiskomst; u wordt volledig ontzorgd.

Talisman travel design: sinds 1992 dé specialist in exclusieve reizen op maat naar meer dan 50 bestemmingen wereldwijd.



www.talisman.nl | mail@talisman.nl
088-7755900 | Ceresplein 144, Breda



talisman
travel design

Zin in een sapje? De drone is er zo

In de Chinese miljoenenstad Shenzhen is de bezorgdrone nu nog vooral een gimmick. Maar een miljardenindustrie lonkt.

20/
21



& VERDER

10/
11

Amsterdam
Wethouder Zita Pels: 'We moeten niet bang zijn de woningmarkt te reguleren'

13

Internet
AI duikt op in elke browser, maar het Europese Vivaldi vaart bewust een andere koers

16/
19

Onderzoek
Bij de failliete papierfabriek staat iedereen tegenover de curatoren. 'Schaam je rot'

BRONCODE

Verscheurd tussen
angst en ambitie

Een AI-baas die zijn worstelingen opschrijft, dat zie je niet vaak. Er valt veel te huiveren, en te lachen.



Juro Eijvoogel en vier andere economie-redacteurs schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

Stel je voor dat ergens op de wereld, omstreken 2027, een land met louter genieën ontstaat. Met, pak hem beet, 50 miljoen mensen, die stuk voor stuk begaafd zijn dan welke Nobelprijs-winnaar, staatsman of briljante technische geest dan ook.

Je kan ernaar uitkijken of van huiveren. Maar met behulp van dit visioen moeten we ons voorstellen hoe de wereld eruitziet als kunstmatige intelligentie (AI) zich binnenkort doorontwikkelt tot 'krachtige intelligentie'. Dat schrijft althans Dario Amodei, topman en mede-oprichter van het Amerikaanse AI-bedrijf Anthropic, in een recent essay over de risico's van AI - en hoe die beperkt kunnen worden.

Amodei is een interessante man. Een geval apart in het wereldje van grote tech-bazen. Anders dan zijn concurrenten knipmest hij niet voor Donald Trump. Hij gelooft in filantropie en zegt dat hij 80 procent van zijn vermogen zal weggeven. En hij maakt geen geheim van zijn grote zorgen over de technologie waarmee ook zijn bedrijf de wereld hoopt te veranderen.

Anthropic, waarvan de waarde geschat wordt op 350 miljard dollar, kwam onlangs in conflict met het Pentagon. Het ging om de vraag of AI-systemen van Anthropic gebruikt mogen worden om Amerikaanse burgers te bespioneren. Of om wapens in te zetten die kunnen opereren zonder menselijke tussenkomst. Dat zou namelijk in strijd zijn met de richtlijnen van Anthropic. Voor het bedrijf staat er een contract van 200 miljoen dollar op het spel.

Amodei somt allerlei gevaren op van 'krachtige AI'. Die term gebruikt hij voor kunstmatige intelligentie die op de meeste terreinen slimmer is dan (daar is-ie weer) een Nobel-prijs-winnaar, die 'extreem goede romans' kan schrijven, opdrachten kan verstrekken aan mensen, en die zelfstandig allerlei actie kan ondernemen met een vaardigheid waar mensen niet aan kunnen tippen. Wanneer is het zover dat we „een land van genieën in een datacenter” hebben? „Grote kans dat het heel binnenkort is”.

Rampenfilms

Met de risico's waar Amodei voor waarschuwt kan je een reeks rampenfilms maken. Als dat 'land van genieën' de instructies van mensen volgt, van welke mensen dan? Het kan een „land van huurlingen” wor-

den, in handen van dictators of terroristen. Het kan de wereld gaan domineren. Tot economische ontwrichting leiden. Iedere sukkel in staat stellen een biologisch wapen te maken. En (ondanks alles grappig): AI-modellen zijn getraind zijn met enorme hoeveelheden literatuur, waaronder science fiction die draait om AI die rebeleert tegen de mensheid. „Dat kan er onbedoeld toe leiden dat AI-systemen zelf in opstand komen tegen de mensheid.”

Amodei somt ook een reeks manieren op waarmee de risico's (wellicht) beperkt kunnen worden. AI-bedrijven zouden (zoals Anthropic al doet) een soort „grondwet” van beginselen en waarden in de kunstmatige intelligentie kunnen inbouwen, waartegen het systeem niet zou kunnen zondigen. Overheden zouden AI aan regels kunnen binden. Die regels zouden zelfs in internationaal verband kunnen worden afgesproken.

Maar daarbij merkt Amodei haastig op dat regulering vaak het tegendeel bereikt van wat ze beoogt, tot hoge kosten leidt en vaak niet meer is dan „tijdverspilling en theater”. Hmmm. In dat soort passages voel je de verscheurdheid tussen zijn ambitie om vaart te maken met de ontwikkeling van krachtige AI (anders krijgt een dictatuur dat gevaarlijke instrument eerder in handen) en zijn geweten, dat angstig spultert dat hij en zijn concurrenten met vuur spelen.

'Krachtige AI', kan volgens Amodei 'extreem goede romans' schrijven

Fascinerende lectuur. Ook al schiet het soms heen en weer tussen pompeus alarmisme en naïef geloof in de wijsheid van gestudeerde mensen en van de hele mensheid, die „zelfs in de donkerste omstandigheden altijd de kracht en de wijsheid heeft gevonden om moeilijkheden te boven te komen”.

Het meest verontrustend aan dit stuk is misschien nog wel het beperkte mensbeeld van Amodei, toch de denker onder de techbazen. Mensen met een hoge opleiding hebben een „gedisciplineerde persoonlijkheid” en zullen dus geen gekke dingen doen (zoals een bio-wapen ontwikkelen). En wat voor doel mensen nog in het leven hebben, als AI alles beter kan? „We moeten gewoon het verband doorsnijden tussen het voortbrengen van economische waarde en eigenwaarde.” Gewoon.

Je kunt hem de tijd eens een roman te lezen, al dan niet een „extreem goede”, om de mens en het leven wat beter te leren kennen.



Een demonstratie van de FNV op 1 mei, de Dag van de Arbeid. FOTO BELINDA VAN DAM/ANP

BEZUINIGINGEN

Vakbonden: laat maar, die samenwerking

De coalitie wil 6 miljard euro bezuinigen op de sociale zekerheid én samenwerken met de vakbonden.

Tan Tunali

AMSTERDAM

Je kan je hand wel uitsteken naar de polder, „maar als daar vervolgens een handgranaat in wordt gegooid”, dan blaas je het overleg tussen wergevers en werknemers op. Dat hield Tweede Kamerlid Mirjam Bikker (ChristenUnie) aanstaand premier Rob Jetten (D66) dinsdag voor in de Tweede Kamer. Ze riep hem in een debat over het regeerakkoord op het overleg tussen werknemers en werkgeversorganisaties „heel te houden”. Bij een groot deel van de oppositie leefde een vergelijkbaar senti-

ment: je kunt niet enerzijds zeggen samen te willen optrekken, en tegelijkertijd gemaakte afspraken zo makkelijk opzeggen.

De 'handgranaat' die Bikker ziet is de versnelde verhoging van de AOW-leeftijd. In het pensioenakkoord van 2019 werd afgesproken dat voor ieder jaar dat de levensverwachting gemiddeld stijgt in Nederland, acht maanden langer moet worden doorgewerkt, in plaats van twaalf maanden. Nu willen coalitiepartners D66, CDA en VVD dat vanaf 2033 weer terugzetten naar één jaar, waardoor mensen op een latere leeftijd een AOW-uitkering zullen ontvangen.

nrc

ZATERDAG 7 FEBRUARI & ZONDAG 8 FEBRUARI 2026

De vakbonden zijn verontwaardigd over de plannen. Niet omdat ze bezuinigingen niet hadden zien aankomen, maar wel omdat de bezuinigingen op de sociale zekerheid, in de woorden van FNV-interrim-voorzitter Dick Koerselman, „onbeschaamd fors” zijn. En omdat afspraken uit het met veel pijn en moeite tot stand gekomen pensioenakkoord zomaar teniet worden gedaan. Dat schuurt zo, dat de „uitgestoken hand” die de coalitiepartijen zeggen te bieden, voorlopig in het luchtledige blijft hangen.

Versoberde uitkeringen

„Dit is een onbetrouwbare overheid”, zegt CNV-voorzitter Piet Fortuin. „Als je er niet meer van uit kunt gaan dat geldt: afspraak is afspraak, is dat onbetrouwbaar.” Hij betwijfelt hoe serieus de handreiking is: „Als je naast allemaal mooie woorden in het coalitieakkoord zo de bijl aan de wortel van de sociale zekerheid zet, kan je moeilijk verwachten dat wij dan zeggen: goh, wij gaan af op die mooie woorden.”

Ook de versobering van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is de vakbonden een doorn in het oog. Daaronder valt het afschaffen van een hogere uitkering voor mensen die voor altijd zijn afgekeurd, en de halvering van de WW-uitkering naar twaalf maanden. Alle bezuinigingen op de sociale zekerheid tezamen wil de coalitie op termijn jaarlijks 6,5 miljard euro besparen. Koerselman: „Die verkorting van de WW komt op een heel slecht moment. Er vallen de laatste tijd flink wat ontslagen, waardoor ook oudere werkenden een andere baan moeten vinden. Die hebben jarenlang premies betaald voor die verzekering. Zij komen lastiger aan de bak, omdat werkgevers de afgeloopen jaren niet echt werk hebben gemaakt van het mensen omscholen of hen naar ander werk helpen.”

De bonden zijn duidelijk: onderhandelen over de plannen zoals die nu gepresenteerd zijn, zit er niet in.

„Een waardeloos bod” vinden vakbonden de voorgestelde plannen

„Dat risico is er”, erkent Koerselman. Al vraagt hij zich af hoe het kabinet op zoveel onderwerpen meerderheden wil gaan vinden. „Ons is verteld: we gaan onderwerpen niet aan elkaar knopen. Maar ja, politiek is alles aan elkaar knopen.” CNV-voorman Fortuin ziet het ook niet voor zich: „Als ze met vakbonden niet tot goede afspraken kunnen komen, wens ik ze veel sterkte om meerderheden in de Tweede en Eerste Kamer te organiseren.”

„Onzalige plannen”

Jetten zei in het Kamerdebat door samenwerking te hopen op „rust en zekerheid”, maar het tegenovergestelde is het geval bij de vakbonden. Tweederde van CNV-leden is bereid te staken als andere bonden meedoen, bleek uit een enquête.

Voorzitter Fortuin riep op het Maaiveld vast te reserveren, als de „onzalige plannen” niet van tafel gaan. En de FNV-achterban voelt er ook wel voor om „de druk te verhogen op straat”, zegt Koerselman.

Of men weer tot elkaar komt hangt af van de vraag of het kabinet de polder écht wil betrekken, zegt emeritus hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer; om twee redenen. „Als je eenmaal akkoord bent met sociale partners, is het veel makkelijker om in het parlement meerderheden te krijgen. Dat is nu met een minderheidscoalitie hard nodig. Daarnaast bestaat vaak toch een beetje angst voor maatschappelijke onrust die kan ontstaan.”

Voor de vakbeweging ligt er nog een obstakel. De positie van vakbonden is de afgelopen decennia verzwakt, vanwege moeizame aansluiting bij de geflexibiliseerde arbeidsmarkt en teruglopende ledenaantallen. „De mogelijkheden voor vakbonden om écht met de vuist op tafel te slaan, en met zware acties te dreigen, is daardoor minder overtuigend dan in het verleden”, aldus De Beer. Toch denkt hij dat de bonden met acties tegen de AOW-plannen „waarschijnlijk toch behoorlijk wat mensen op de been krijgen”.

Het werkgeversdeel van de polder is overigens wel tevreden met de plannen. „Het is goed dat de hand wordt uitgestoken”, melden VNO-NCW en MKB-Nederland in een persbericht. De ondernemers zien „goede keuzes voor veiligheid en toekomstige welvaart.”

Het toekomstige kabinet zal vermoedelijk met beide kampen zaken moeten doen. Ondanks de verstoorte verhoudingen nu, leert de geschiedenis dat men meestal weer bij elkaar komt. De Beer: „De afgelopen veertig jaar zijn er geen grote veranderingen op sociaal-economisch gebied doorgevoerd, zonder een akkoord met werkgeversorganisaties en vakbonden. Als dat dit keer wel zou gebeuren, zou dat een enorme breuk met die traditie zijn.”

nrcwebwinkel



Adviesprijs
van 119,95
89,95

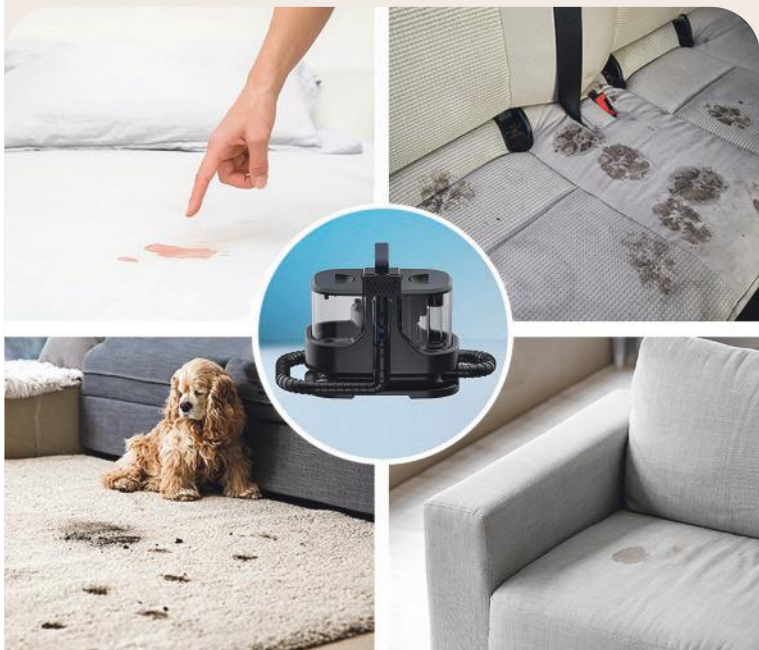


BLUMILL

Vlekkenreiniger

- › Krachtige vlekkenreiniger voor elk oppervlak
- › Dieptereiniging zonder agressieve schoonmaakmiddelen
- › Compact en licht van gewicht – ideaal voor dagelijks gebruik

Een vlek op je tapijt of bank? Geen zorgen, deze vlekkenreiniger is dé slimme oplossing voor hardnekkig vuil in huis. In tegenstelling tot traditionele reinigingsmethoden biedt dit compacte apparaat kracht, snelheid én gebruiksgemak in één. Dankzij de combinatie van het krachtige zuigvermogen en gescheiden watertanks zorgt de vlekkenreiniger voor een diepe, hygiënische reiniging zonder gebruik van chemicaliën.



Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/vlekkenreiniger

In het kort

Het belangrijkste nieuws van afgelopen week, afkomstig uit het blog van de economieredactie op nrc.nl



Josh D'Amaro wordt de nieuwe topman van Disney. Het huidige hoofd van de 'experience'-divisie volgt vanaf 18 maart Bob Iger op. In zijn oude functie was D'Amaro verantwoordelijk voor de pretparken, resorts en cruises, de financiële motor van het entertainmentconcern. Het is de tweede keer in zes jaar dat Iger vertrekt als Disney-topman. In 2020 werd hij opgevolgd door Bob Chapek, maar bleef Iger bestuursvoorzitter. Dat zorgde voor interne spanningen. Chapek werd in 2023 weggestuurd en Iger keerde terug. Dit keer gaat Iger wel helemaal met pensioen, zegt hij.

De ruimte heet niet voor niets 'ruimte' 😊

Elon Musk liet zijn bedrijf xAI overnemen door zijn ruimtevaartbedrijf SpaceX. Hij wijst erop dat de aarde niet zal kunnen voldoen aan de energievraag van AI. In de ruimte is zonne-energie ruimschoots voorhanden en is er ook genoeg plek voor datacentra, vindt Musk. Maar dat neemt niet weg dat er tal van praktische bezwaren zijn tegen datacenter-satellieten.



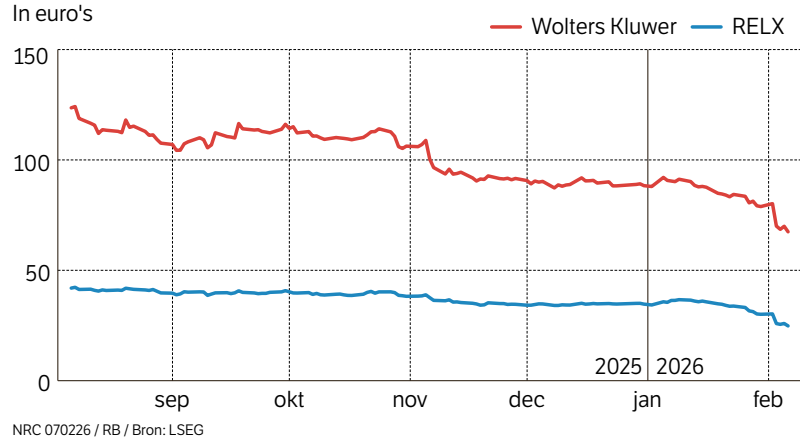
Afvaldiensten zijn bezorgd over de kwaliteit van hun compost, nadat toezichthouder NVWA meer dan honderd verschillende stoffen uit bestrijdingsmiddelen aantrof op geïmporteerde bloemen. Daarvan zijn er veertig verboden binnen de EU wegens effecten op de gezondheid of het milieu, maar daarbuiten niet altijd. Consumenten wordt opgeroepen om geen snijbloemen meer in hun gift-bak te doen. „Het kan toch niet zo zijn dat we straks na Valentijnsdag vergiftigd compost hebben?“, reageert de brancheorganisatie voor gemeentelijke afvaldiensten.

TikTok is volgens de Europese Commissie ontworpen om verslavend te zijn en overtreedt daarmee de digitale dienstenwet DSA. Het is verslavend doordat de beelden maar doorrollen (infinite scroll) en vanzelf starten en doordat aanbevelingen in hoge mate gepersonaliseerd zijn. Het gaat nog om voorlopige bevindingen, waar TikTok bezwaar tegen kan maken – wat het bedrijf ook gaat doen.

Shell boekte afgelopen jaar een fors lagere winst. Met 18,5 miljard dollar winst was het bedrijf nog steeds behoorlijk rendabel, maar het is wel 22 procent minder dan in 2024. Een belangrijke verklaring is de flink gedaalde olieprijs. „De economie van fossiele brandstoffen verzwakt“, zegt Follow This, een club die via resoluties op aandeelhoudersvergaderingen fossiele energiebedrijven richting vergroening wil duwen. „Maar een plan heeft het bedrijf niet.“

GRAFIEK VAN DE WEEK DATAHANDELAARS ZIEN KOERS DALEN DOOR AI

Koers RELX en Wolters Kluwer



Het zijn nooit de spannendste aandelen, die van datahandelaars als **Wolters Kluwer** en **RELX**. Met hun enorme databases vol wetenschappelijke artikelen en juridische en financiële informatie bieden ze diensten aan bijvoorbeeld advocatenkantoren en farmaceutische bedrijven. Daar verdienen ze goed aan, voor toegang tot die gegevens rekenen de leveranciers hoge abonnementskosten. Deze week kukelden de aandelen plots naar beneden. Techbedrijf **Anthropic** presenteerde een paar nieuwe functies voor AI-tool Claude Cework, toegespitst op juristen. Claude kan naar een berg juridische documenten kijken en daar logische labels aan hangen om het werk van

een advocaat te versimpelen. Of een financiële analyse maken van een bepaalde sector en die in een presentatie gieten. De vrees onder beleggers is nu dat de dure informatie van de databedrijven veel goedkoper te krijgen is via Claude. Het is nog maar de vraag of die vrees terecht is. AI-tools genereren informatie die niet altijd klopt, waardoor afnemers er niet blind op kunnen vertrouwen. Bovendien zijn de databases van RELX en Wolters Kluwer niet zomaar toegankelijk voor AI-bedrijven. „We bevinden ons in een fase waarin de sector niet alleen schuldig wordt geacht tot het tegendeel is bewezen, maar al is veroordeeld vóór het proces“, concludeerde een beursanalist deze week.

Amazon heeft in het vierde kwartaal van 2025 zijn omzet met 14 procent zien stijgen tot 213,4 miljard dollar (180,9 miljard euro). De sterkste groei, 24 procent, zit bij de divisie die zakelijke clouddiensten levert. In eerdere kwartalen was de advertentie-omzet nog de snelste groeier. Ook de webwinkels van het techconglomeraat wisten meer spullen te verkopen. De groei van de webshops in Noord-Amerika was wel minder hard dan die van de internationale winkels, waaronder Amazon.nl. Onderaan de streep maakte Amazon in heel 2025 een winst van 77,7 miljard dollar op een omzet van 716,9 miljard dollar.

De Europese Centrale Bank heeft donderdag tijdens een bestuursvergadering de rente ongewijzigd gelaten, op **2 procent**. De depositeurrente voor commerciële banken, het belangrijkste tarief van de ECB, staat al sinds juni vorig jaar op 2 procent. De meeste analisten hadden er rekening mee gehouden dat de ECB ook bij deze vergadering niet aan de renteknop zou draaien. De inflatie in de eurozone ligt al een tijdje in de buurt van 2 procent, het inflatiecijfer dat de ECB nastreeft.

Meer dan de helft van de mannen die voor hun twintigste gaat studeren, blijft de hele studieperiode thuiswonen. Dat meldde het CBS deze week. Bij vrouwen gaat het om 34 procent. Ter vergelijking: in 2016 bleef 40 procent van de mannen de hele studie thuis, en 24 procent van de vrouwen. Over de hele linie woont 43 procent van de studenten de hele studieperiode (vijf jaar, rekent het CBS) thuis, tegenover 31 procent in 2016. Hbo'ers wonen vaker de hele studie thuis dan wo'ers. Sinds de invoering van het sociaal leenstelsel en het schrappen van de basisbeurs voor studenten in 2015 is er een kentering te zien in hun woonsituatie. Of de terugkeer van de basisbeurs in 2023 het tij heeft gekeerd, is nog de vraag.



Samenstelling **Timo Nijssen**. Foto's **ANP, AFP, Reuters**

Advertentie



BOUW SAMEN MET ONS DE NIEUWE FABRIEK IN GHANA

The Good Roll bewijst dat geld meer kan doen dan op de bank staan. Jij kunt nu investeren in een obligatie met een vast rendement van 10% per jaar, én bijdragen aan een wereld waarin papier geen bos kost.

Samen met duizenden investeerders zetten we een nieuwe stap : we bouwen een vierde lijn in Ghana die lokaal bamboe verwerkt tot toiletpapier. Dat is niet alleen duurzaam, maar ook sociaal: we creëren werk, waarde en kansen op een plek waar dat het verschil maakt.

INVESTEER NU MEE EN MAAK IMPACT VANAF €100



DIT IS JOUW KANS.

Een sterk rendement. Een tastbaar verschil. Een investering die werkt.

*vijf jaar lang rente van 10%

FUNDING-
RONDE
NIEUWE
FABRIEK



50%
RENDEMENT
IN 5 JAAR



Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen prospectusplicht voor deze activiteit.



DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht *NRC* mee bij een bedrijf. Deze week: Triodos Bank



Sanne Heil (33) (links) en Mirjam Wieleman (57) van Triodos Bank in Driebergen aan de lunch. FOTO SIMON LENSSENS

De groenten zijn bij Triodos altijd biologisch, toch zijn er veel ‘broodtrommelcollega’s’



Naam bedrijf: Triodos Bank
Locatie: Driebergen
Branche: Financiële sector
Jaaromzet: 463 miljoen
Aantal werknemers: 1.983
Kosten lunch: Gemiddeld 4 euro

Alles bij de Triodos Bank op het landgoed de Reehorst in Driebergen is van hout of glas. In de ontvangsthal liggen her en der boomstammen: kunst. Aan het plafond hangen afdrucken van bloemen en planten op stukjes stof, ook kunst. Voor meer informatie over de natuurkunst kun je, als je wil, een QR-code scannen. Cateringmedewerker Britta Woltjes (51) staat achter de bar van het ‘Roots’ café. Ze steekt van wal over de duurza-

me inborst van de kantine: „Alles is dus biologisch, biodynamisch, wat ik al zei, het hele vegan verhaal en dat heeft natuurlijk ook te maken met een stukje *waste*”. De chefs gooien bij Triodos niks weg, de restjes gaan de volgende dag in de soep. Britta wijst naar een soort luxe houten ijskast verderop: de kruidenkas. Op de planten in de kas zitten allemaal bladluizen en vliegjes. „Dat hoort”, zegt Britta. „Het heeft een heel verhaal maar daar heb ik nu geen tijd voor”. Het is tien voor twaalf, om twaalf uur komen zo’n 430 mensen lunchen. Wordvoerder Koen is achter ons komen staan. „Heeft Emma zich wel netjes voorgesteld?” vraagt hij aan Britta. Volgens Britta heb ik me netjes voorgesteld en wil ze inderdaad in de krant. Britta moet aan het werk. „Zo, jij was al lekker bezig”, zegt Koen. We mogen van Koen verder ons gang gaan. Hij heeft op intranet gezet dat we komen. Koen zal op veilige afstand blijven staan: „Je hebt van die woordvoerders die het nooit helemaal los kunnen laten”. Op de bar staan bordjes met de ‘sandwich of the day’: ‘Eggs and lentil salad with roasted carrots and almonds’ er is een ‘sushi rice bowl with radish, cucumber, sweet and sour paprika, cashewnuts en twee soepen met ‘miso’ en ‘kale’. Gerard Cillessen (47) pakt een stuk ‘Pizza with goatcheese, tomato sauce chucrut, raisin and appel’ (4,15 euro) en snelt langs de saladebar richting de broodafdeling. Daar pakt hij nog een

pistolet (1,45 euro), één plak kaas (0,75 euro) en een glaasje appel-perensap (1,75 euro). Bij de zelfscankassa rekent hij 8 euro en 10 cent af. Gerard wil geen groenten, hij houdt gewoon van een broodje kaas tijdens de lunch. Hij luncht vandaag met collega’s Frits Nieuwerth-van Den Akker (48) en

Ik zou echt balen als ik ergens zou werken waar de olijfolie niet biologisch is

Mirjam Wieleman

René van Oosten (63). Zij nemen altijd brood van huis mee. René houdt van zoet, meestal chocopasta en jam, elke dag acht boterhammen. Frits heeft vandaag: „Eentje met Jam, eentje met kaas, eentje met pindakaas en sambal en eentje met sandwichspread, maar die is al op”. Frits eet altijd rond half elf alvast een boterhammetje want hij staat al om half zeven op. In de kantine haalt hij wel vaak een bord soep en een glas karnemelk. Ciska van der Zijden (32) is wel blij met de uitgebreide lunch, zij koos voor de sushibowl. „Ik woon alleen, ik kan niet koken, gewoon helemaal geen zin in. Die chefs

kunnen het veel beter dan ik, hier eet ik uitgebreid, ’s avonds een boterham.”

100 procent lokaal

Op de bank naast ons klinkt gegiechel. „Mirjam wil heel graag wat vertellen”, zegt Sanne Heil (33). Mirjam Wieleman (57) is fan van de rubriek en had al gehoord van woordvoerder Koen dat we vandaag kwamen. Mirjam kijkt om zich heen: „Waar is Koen eigenlijk?” Koen staat 5 meter verderop achter een plantenbak, hij zwaait even naar ons. Volgens Mirjam is er geen enkele kantine waar je zoveel verschillende groentes per dag kan eten als „bij ons”. „En alles 100 procent lokaal, seizoensgebonden en misschien wel biodynamisch”, zegt Sanne. Zij haalden vandaag een bord bij de saladebar, dat doen ze meestal. Mirjam gooit ook altijd heel veel gratis biologische olijfolie over haar salade: „Ik zou echt balen als ik ergens zou werken waar de olijfolie niet biologisch is”. De lunch is voor Sanne en Mirjam een „supergoede secundaire arbeidsvoorwaarde” waarvoor ze speciaal naar kantoor komen. Dat er veel mensen zijn die brood van huis meenemen maakt volgens Mirjam voor de cohesie niet uit. „Er zijn inderdaad mensen die de kantine te duur vinden maar die broodtrommelcollega’s zitten wel altijd bij ons aan tafel, we lunchen samen.”

Emma Vos

CRYPTOMUNT

Bitcoin ineens de helft minder waard

De koers van de bitcoin is in een paar maanden tijd meer dan gehalveerd. De koers is gezakt tot onder het niveau vóór Trump.

Egbert Kalse

AMSTERDAM

Er hangen donkere wolken boven het cryptowalhall van Donald J. Trump. De president heeft sinds zijn herintrede in het Witte Huis ruim een jaar geleden alles op alles gezet om de VS tot crypto-hemel om te bouwen (deregulering, wetgeving voor stablecoins, een eigen meme-coin). Maar ook op cryptogebied legt Trump het af tegen de financiële markten. De koers van de bitcoin (BTC), de belangrijkste crypto, is in een paar maanden tijd meer dan gehalveerd (van 126.000 dollar voor één bitcoin in oktober 2025 naar 60.827 dollar donderdagnacht).

Daarmee is de bitcoin onder de koers gezakt van voor Trumps herverkiezing. Alle winst van de rally die losbarstte na al die cryptovriendelijke maatregelen die de president nam is dus verdwenen. Er ging



Een **bitcoin-pinautomaat** in een winkelcentrum in San Rafael, Californië. GETTY IMAGES VIA AFP

voor duizenden miljarden aan waarde in rook op.

Nu is de cryptomarkt notoir volatiel, maar een dergelijke collectieve klap is zelden vertoond. Wat is hier aan de hand? Bij ‘normale’ beleggingscategorieën als aandelen, obligaties en zelfs grondstoffen als goud en zilver wordt dan al snel naar de zogenoemde technische analyse gekeken: een beleggingsstrategie die probeert aan de hand van eerdere koersritjes te voorspellen waar de ondergrens van een bepaalde ‘asset’ zich bevindt.

Alleen: bij al die andere beleggingscategorieën is sprake van een daadwerkelijke onderliggende waarde van de belegging – een aandeel vertegenwoordigt een deel van een bedrijf dat iets maakt, omzet en winst maakt. En grondstoffen kun je delven en daadwerkelijk verkopen. Bij bitcoin en de andere crypto’s is de onderliggende waarde precies gelijk aan nul.

Econoom Paul Krugman stuurde donderdagavond een extra editie van zijn substack-nieuwsbrief de wereld in om even stil te staan bij de implosie van de crypto’s. „Als je, net als ik, het hele gebeuren [de bitcoin] als een waanidee beschouwt – BTC is geen ruilmiddel en ook geen betrouwbare waardeopslag – dan

wist je dat al en het feit dat we een soort Wile E. Coyote-moment beleven [het cartoonfiguurtje dat vaak even boven een afgrond blijft hangen voordat hij daadwerkelijk naar beneden stort] zegt niets over de fundamentele aspecten. (Die zijn er namelijk niet.) Als je een verhaal hebt over waarom deze verouderde financiële innovatie wél nuttig is, vertel het dan gerust – je zou de paniek moeten doorstaan door je BTC vast te houden.”

En juist het rustig aanhouden van de bitcoin en de dip uitzitten lijkt op dit moment het probleem. Net als op andere markten zet een verkoopgolf vaak een neerwaartse spiraal in werking: deels psychologisch, deels geautomatiseerd. Als kopers dan uitblijven, zoals nu het geval is, blijft de prijs dalen. De handelsvolumes zijn in korte tijd gehalveerd, en uit analyses blijkt dat er nog steeds veel opties worden afgesloten die speculeren op een verdere daling van de bitcoin.

Ter relativering: bij een kleiner handelsvolume kunnen één oftwee grote transacties het sentiment zo weer omdraaien. Vrijdag herstelde de koers iets en naderde de munt de grens van 69.000 dollar weer. En iedereen die voor oktober 2024 instapte staat nog steeds op winst.

Advertentie



Net haar huis verkocht. Met een leuke overwaarde. Duh. Sindsdien heeft ze het gevoel dat de ton tegen haar fluistert. ‘Doe iets met mij. Alsjeblieft. Ik verveel me.’ Haar personal trainer zweert bij crypto. Duitse staatsobligaties, zegt de buurman. Met BNR Nieuwsradio op de achtergrond spelt ze het FD van voor tot achter. Ga weg stemmetje, ga weg.

Nergens voor nodig, die onrust.

Beleg lekker bij BridgeFund. Daar wordt jouw geld gespreid over 9.500+ Nederlandse mkb'ers. Dat is super defensief voor wie van zeker houdt. Krijg je een vaste jaarrente voor tot wel 5,75%. Maandelijks uitgekeerd. Lekker hoor.

Dus hup, naar bridgefund.nl/beleggen.

Vaste rente tot 5,75%

- Spreiding over 9.500+ mkb-bedrijven
- Optie voor maandelijkse rente-uitkering.





JR SHIP INVESTMENTS


18%
RENDEMENT
PARTICIPATIES
(BASISSCENARIO)

7,5%
RENTE
OBLIGATIES

Investeer in een containerschip met vast verhuurcontract

Box 3 hervorming dwingt tot andere keuzes in uw investeringsportefeuille

Zonder schepen staat Europa stil. Ze vervoeren 90% van alle goederen; efficiënt, relatief schoon en essentieel voor onze economie. Bovendien brengt de scheepvaart interessante investeringskansen met zich mee. JR Shipping stelt obligaties en participaties beschikbaar voor m.s. Essence, een eersteklas containerschip met 1.436 TEU capaciteit dat voor € 18,5 miljoen kan worden aangekocht terwijl de taxatiewaarde inmiddels op € 20,5 miljoen ligt. Dit levert een substantieel instapvoordeel op. Het lopende chartercontract zorgt bovendien voor een directe kasstroom en aantrekkelijk rendement. Ook fiscaal levert deze investering aantoonbare voordelen op. Welke investeringsvorm kiest u?



Verken uw kansen, risico's en zekerheden.
Ga naar www.jrshipinvestments.nl.
Voor vragen bel 0517 431 225 of mail investors@jrshipping.nl.

**Let op! U belegt buiten AFM-toezicht.
Geen vergunning- en prospectusplicht voor deze activiteit.**



KUNSTMATIGE INTELLIGENTIE

Big Tech pompt 660 miljard dollar in AI

Kunnen de gigantische AI-investeringen wel terugverdiend worden? Beleggers vragen het zich steeds meer af.

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Nu het cijferseizoen voor de grote techbedrijven op zijn einde loopt, wordt de enorme schaal duidelijk van hun investeringsplannen in kunstmatige intelligentie voor dit jaar. 660 miljard dollar is de optelsom van wat Meta, Amazon, Microsoft en Alphabet (moederbedrijf van Google) dit jaar willen steken in datacenters en andere AI-infrastructuur. Een torenhoog bedrag, 60 procent hoger dan de toch al niet geringe investeringen die ze in 2025 deden. Terwijl de winstcijfers van de techbedrijven niet bepaald onder lijden, beginnen onder beleggers toch twijfels te groeien of dat allemaal terug te verdienen valt.

Microsoft kwam vorige week al met kwartaalcijfers en zag prompt 12 procent beurswaarde verdampen - meer dan het bedrag dat het bedrijf in AI wil steken. Bij Googles

moederbedrijf Alphabet en bij Amazon was er deze week een vergelijkbaar beeld. Meta leek de dans te ontspringen en wist beleggers juist te enthousiasmeren. Vooral met het verhaal dat het socialemediabedrijf dankzij AI juist nog meer kan verdienen aan gepersonaliseerde advertenties. Toch is ook die koerswinst inmiddels weer verdampt.

Investeerders vrezen dat de grote investeringsplannen betekenen dat de daadwerkelijke resultaten van de AI-strategieën nog even op zich laten wachten. Een onhandig signaal om af te geven in een periode waarin beleggers sowieso al steeds ongeduldiger wachten op de vertaling van AI naar klinkende dollars.

Eén techreus zag zijn koers wel echt klimmen na het publiceren van zijn cijfers: Apple. De AI-hype is tot nu toe grotendeels aan dat bedrijf voorbijgegaan. Pogingen om met een eigen AI-modelspraakassistent Siri te verbeteren, leidden tot weinig resultaat. Het meest zichtbare resultaat tot nu toe is dat Siri op ingewikkeldere vragen niet meer di-



Het Stanton Springs-datacenter van Meta in Newton County, dicht bij Atlanta. FOTO MIKE STEWART/AP

rect „nee” zegt, maar aanbiedt om het aan ChatGPT te vragen.

Apple is veel terughoudender als het aankomt op investeringen in AI-infrastructuur - afgelopen jaar „slechts” een kleine 13 miljard dollar. Vorige maand kondigde de iPhone-maker aan dat het de AI-modellen van Google gaat gebruiken om Siri te verbeteren. Dat betekent vermoedelijk ook het uitbesteden van die mega-investeringen aan een concurrent.

Overbodige diensten?

Elders op de beurs vielen er ook AI-kappen: bij softwaremakers en datahandelaars. Veroorzaker was de lancering van nieuwe AI-tools van Anthropic, waarmee chatbot Claude zelfstandig kantoortaken kan uitvoeren in andere apps. Onder beleggers ontstond het idee dat de zakelijke software van bedrijven als Adobe en Salesforce en de informatiedatabases van RELX en Wolters Kluwer daarmee minder belangrijk worden - wat overigens nog maar de vraag is.

Het is een wat schizofrene houding ten opzichte van AI. Bij de techreuzen vragen beleggers zich af of het allemaal terug te verdienen valt, een niveau lager denken beleggers dat AI alles overbodig maakt.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
329,00
229,-



AENO Infrarood verwarming



- › Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- › Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- › Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

Neem afscheid van traditionele verwarmingssystemen. Dit infrarood verwarmingspaneel van AENO maakt gebruik van infraroodtechnologie om de lucht en objecten in de ruimte te verwarmen, zonder lucht te verplaatsen en de luchtvochtigheid in de ruimte te verminderen. Net als de aangename warmte van de zon. Een verwarmingspaneel van de nieuwe generatie met energiebesparende en milieuvriendelijke verwarmingstechnologie, ontworpen om je comfort te verbeteren en geld te besparen. Deze AENO infraroodverwarming werd in 2023 bekroond met de prestigieuze Red Dot Award, in de categorieën "Verwarming en Klimaattechnologie" en "Slimme Producten", en combineert innovatie met elegantie.

Inclusief
stand en
muur-
bevestiging

red dot design award
winner 2023

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/verwarming

INTERVIEW **ZITA PELS** WETHOUDER VOLKSHUISVESTING

'Amsterdam heeft nog altijd last van doorgeschoten marktwerking'

Hoewel particuliere verhuurders in groten getale huurwoningen verkopen, blijft de Amsterdamse wethouder Zita Pels achter de Wet betaalbare huur staan. 'Die wet doet wat hij moet doen: huurwoningen betaalbaar maken.'



Zita Pels, wethouder volkshuisvesting in Amsterdam: „Wonen is hier nu voor veel mensen onbetaalbaar geworden.” FOTO OLIVIER MIDDENDORP

Sjoerd Klumpenaar

AMSTERDAM

O p stevige panterprint-hakschoenen baant Zita Pels zich een weg door het winterse weer. De Amsterdamse wethouder volkshuisvesting (GroenLinks) loopt door De Pijp, een van de negentiende-eeuwse stadswijken aan de rand van het centrum van Amsterdam. Ooit een volksbuurt waar de vervallen panden werden dichtgespijkerd, maar inmiddels geldt De Pijp als hét voorbeeld van gentrificatie.

„Wonen is hier nu voor veel mensen onbetaalbaar geworden”, zegt Pels terwijl ze omhoog wijst langs de gevels. Qua vierkantemeterprijs behoort De Pijp tot de duurste buurten in de hoofdstad, het aandeel sociale huur daalt er al jaren en ligt onder het gemiddelde. Er zijn vooral dure koophuizen en sociale huurwoningen – wie als woningzoekende voor beide niet in aanmerking komt, heeft in De Pijp weinig kans. Volgens Pels is dat wat je krijgt wanneer “volkshuisvesting” verandert in “woningmarkt”. „In deze buurt waren vroeger veel meer corporatiewoningen. Daar zijn er in de afgelopen decennia heel veel van verkocht”, zegt ze als ze bij het Henrick de Keijserplein staat.

‘Doorgeschoten marktwerking’ is volgens de GroenLinks-wethouder de wortel van alle kwaad op de Amsterdamse woningmarkt. Het begin van de oplossing ziet ze in strenge regels voor woningverhuur. Het liefst zou Pels teruggaan naar een tijd waarin het hoofdzakelijk woningcorporaties waren die voor volkshuisvesting zorgden. En dat alle huren gereguleerd waren.

Voor particuliere verhuurders zijn de gouden tijden op de woningmarkt al even voorbij. Verhuren is onaantrekkelijk gemaakt door een stapeling aan landelijke en lokale wetgeving, waarvan de Wet betaalbare huur de bekendste is. Door die wet is er sinds 2024 een huurplafond voor middeldure huurwoningen. Hoe meer punten, hoe hoger de huur mag zijn. Kleinere huurwoningen met lage energielabels, vooral in populaire stadsbuurten als De Pijp, moeten bij een contractwissel soms wel honderden euro’s in maandhuur omlaag. Omdat verhuren voor veel beleggers niet genoeg meer opbrengt, verkopen ze hun huurwoningen massaal.

Even verderop neemt Pels plaats in het café van bioscoop Rialto. Het gesprek, op haar initiatief, gaat over de Wet betaalbare huur. Want elke paar maanden, zo zegt de Amsterdamse wethouder, klinken er weer stemmen om de puntentelling die het huurplafond bepaalt aan te passen. „Dan zijn er weer cijfers over de woningmarkt waar verhuurders iets verschrikkelijks in zien. Terwijl die wet volgens mij

precies doet wat hij moet doen: huurwoningen weer betaalbaar maken. Als stadsbestuur vinden we dat we de regulering met hand en tand moeten verdedigen.”

Economen stellen dat door de grote uitverkoop van huurwoningen door beleggers de ‘gewone’ huurder (zonder hoge plek op de wachtlijst of genoeg geld voor een koopwoning) er bijna niet meer tussen komt. Waarom staat u toch achter de Wet betaalbare huur?

„Omdat Amsterdam nog altijd de zure vruchten plukt van de marktwerking. Amsterdammers moesten soms tot wel 2.400 euro betalen voor een studiootje. De Wet betaalbare huur draait dit terug. Door deze wet gaan veel huurwoningen in prijs omlaag. Dat is hard nodig als we weer leraren, vuilnismedewerkers en politieagenten kans willen bieden om in de stad te wonen. Dat er nu dure huurwoningen van beleggers worden verkocht, zie ik dus echt als een correctie.”

Particuliere verhuurders verkopen inmiddels veel meer woningen dan er ooit in het ‘kopen-om-te-verhuren’-tijdperk tussen 2016 en 2020 zijn opgekocht. Kun je met zulke verkoopcijfers nog wel spreken van een ‘correctie’?

„Die correctie gaat voor mij verder terug dan die paar jaar. Door het vrijgeven van de huurprijzen werden er veel sociale huurwoningen verkocht en kreeg je steeds meer dure woningen. Dankzij de liberalisering verdwenen er de afgelopen tien jaar in Nederland 100.000 sociale huurwoningen. Deels door verkoop van corporaties en deels na huurverhogingen door particuliere verhuurders. Voor mensen met een lager inkomen is er zo enorme schaarste ontstaan. Die moeten zo tien jaar wachten, waarin zij samenwonen of het krijgen van kinderen soms uitstellen.”

Verhuurders die er niet meer genoeg aan kunnen verdienen, zetten ze nu te koop, waardoor het betaalbare koopwoningen worden voor starters – een groep die er tot voor kort niet aan te pas kwam in Amsterdam. Dat heb ik veel liever. Laten we alsjeblieft niet de Amsterdammer de inkomsten van de verhuurders laten betalen.”

Niet iedereen komt in aanmerking voor een sociale huurwoning of een vaste koopwoning. Wie gaat studeren, in scheiding ligt of juist voor het eerst gaat samenwonen, komt vaak uit bij particuliere verhuurders die flexibel verhuren. Waar moeten mensen naartoe die op deze tijdelijke ‘vluchtheuvel’ zijn aangewezen?

„Die tijdelijke vluchtheuvel werkt nu alleen voor mensen met een hoog inkomen. Wie een huurwoning zoekt, kan eigenlijk vooral terecht in dure huurwoningen, terwijl er juist vraag is naar middenhuur. En bovendien, als je

eenmaal in zo’n woning zit, blijkt die helemaal niet zo tijdelijk: studenten die hier in De Pijp voor veel geld op kamers gaan, ontdekken dat ze na hun studie geen vervolgstap kunnen zetten omdat er geen betaalbaar alternatief is. Zo zitten vele Amsterdammers ‘vast’ in een onbetaalbare woning.

„Die vluchtheuvel moet er wat mij betreft voor alle segmenten zijn. Ook mensen met een lager inkomen moeten kunnen scheiden zonder dat woonruimte een probleem oplevert. We moeten dus flink inzetten op de bouw van betaalbare woningen, zowel middenhuur als sociale huur. Maar we moeten ook heel eerlijk zijn: de effecten van marktwerking teruggedraaien kan zo tien à vijftien jaar kosten.”

In het bioscoopcafé zitten studenten met een glas muntthee naast hun laptop te werken. Hoewel De Pijp van oudsher een buurt is waar veel studenten wonen, is het voor hen de laatste jaren moeilijker en duurder geworden om een woning te vinden. Mede vanwege de huurwet worden studentenhuizen in rap tempo verkocht; particuliere investeerders verkochten in universiteitssteden in één jaar tijd driemaal zoveel woningen als dat zij elk jaar kochten tussen 2016 en 2020, zo stelde het Kadaster begin vorig jaar.

In een pand waar eerst acht studenten woonden, wonen straks twee koopstarters. Hoe kunnen studenten straks nog een woning vinden?

„Dat is ook moeilijk, niet alleen in De Pijp, maar in de hele stad. En niet alleen voor studenten, maar ook voor gezinnen met kinderen is het ontzettend moeilijk om aan een geschikte woning te komen – met allerlei problemen in onderwijs en jeugdzorg van dien. Voor ons is het zoeken naar een balans: als er een studentenhuus verdwijnt en daar twee gezinnen voor terugkomen, is dat een goed idee of juist niet? We gaan in elk geval flink bijbouwen voor studenten. Hopelijk samen met partijen die die woningen ook na 25 jaar als betaalbare studentenwoningen willen verhuren, in plaats van ze duur te gaan verhuren of te verkopen – zoals dat nu vaak gebeurt. Want ook van veel studenten krijg ik de klacht dat wonen onbetaalbaar is geworden.”

In een historische stadswijk als De Pijp kun je toch niet veel meer bijbouwen?

„Er is inderdaad meer mogelijk op grote bouwlocaties in Zuidoost, IJburg of Weesp, maar er liggen hier in de binnenstad nog volop kansen voor ‘optoppen’ [extra verdiepingen op woonlagen bouwen]. Deze buurten moeten we daar niet te snel voor afschrijven, er kan nog wel wat bij.”

In het vorige week gepresenteerde coalitieakkoord staat dat de opkoopbescherming fors wordt ingeperkt en de Wet betaalbare huur mogelijk nog dit jaar wordt ‘geoptimaliseerd’. Is Am-

”

Ik vind dat we niet bang moeten zijn om vergaand te reguleren – tot het maximum van wat juridisch haalbaar is

sterdam volgens u geholpen met de woonplannen in het coalitieakkoord?

„De opkoopbescherming heeft zich in de grote steden bewezen als succesvol middel tegen beleggers en andere particulieren met diepe zakken, die betaalbare koopwoningen opkopen voor de neus van onze mensen. De wet betaalbare huur bewijst zich al evenzeer. Eindelijk hebben we als gemeenten een middel in handen om in te kunnen grijpen als verhuurders onbehoorlijk hoge huren vragen. De coalitie zet beide maatregelen op de tocht en zet er niks tegenover. Dit is echt een heel zorgelijke ontwikkeling die de deur weer wagenwijd openzet voor de markt, terwijl we al vele jaren zien hoe juist de markt de volkshuisvesting heeft uitgehold.”

Zelf groeide Zita Pels op in een sociale huurwoning aan de rand van het centrum van Amsterdam. Een gerenoveerd monument, dat eigendom was van een woningcorporatie. Ze woont nu in een koopwoning in de nieuwbouwwijk IJburg. („Dat kan, met een wethouderssalaris.”)

Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 18 maart is ze lijsttrekker van de Amsterdamse afdeling van GroenLinks, die daarna fuseert met de PvdA. Op de ledenvergadering van GroenLinks haalde Pels onlangs flink uit naar verhuurders die in haar ogen misbruik maken van de wooncrisis. In haar toespraak zei ze „samen een dikke middelvinger” op te steken naar de „huisjesmelkers en het grootkapitaal”.

Die middelvinger werd als behoorlijk polariserend en bedreigend ervaren door veel verhuurders, ook door mensen die zich wel netjes aan de regels houden. Naar wie was die gericht?

„Haha, tja, die hadden misschien niet het beste moment met mij. Wat ik daar wilde zeggen is: we gaan samen de straat op en laten zien van wie de stad

is. En die is wat mij als lijsttrekker van GroenLinks betreft niet van het grootkapitaal en de huisjesmelkers. We hebben een flink aantal huisbazen in de stad die geen onderhoud plegen, veel te veel huur vragen en huurders intimideren. Tegen hen is dit gericht. Er zijn er ook genoeg die zich wel netjes aan de regels houden, die hoeven zich bij het woord ‘huisjesmelker’ dus ook niet aangesproken te voelen. Maar ja, als iemand het gevoel heeft dat hij zich daarmee wil identificeren, dan moet diegene dat zelf weten.”

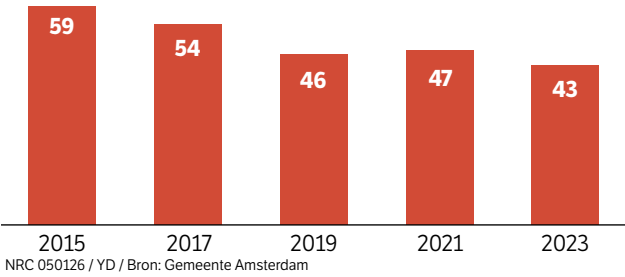
U ziet een grotere rol voor de overheid in de volkshuisvesting voor zich. Hoe moet dat eruitzien?

„Wonen is een primaire levensbehoefte waar we als overheid veel te ver van af zijn komen te staan. Ik vind dat we niet bang moeten zijn om vergaand te reguleren – tot het maximum van wat juridisch haalbaar is. En ik geloof in nieuwbouw. Vroeger investeerde de rijksoverheid bakken met geld in volkshuisvesting, daar moeten we naar terug. Tientallen, misschien wel honderden miljoenen zijn er extra nodig. Dan kunnen we weer nieuw gaan bouwen en zo zorgen voor doorstroming, door per buurt te kijken welk soort woning er nodig is.

„Alle aandacht rond de huurwet gaat nu richting de verhuurders die in het dure segment verhuren. Zij willen van de Wet betaalbare huur af. Maar volgens mij zouden hun winstmarges niet de reden moeten zijn om de betaalbaarheid voor alle Nederlandse huurders op het spel te zetten. Als hun kosten wat omlaag kunnen door de belastingen op vastgoed [box 3] te verlagen, dan lijkt me dat geen probleem. Dan betalen we dat als Nederlanders met z’n allen, en dan komt de rekening niet bij de huurder van één enkele woning in Amsterdam terecht.”

Sterke daling beschikbare sociale huur

Percentage sociale huurwoningen in Oude Pijp
van corporaties en private verhuurders, eens per twee jaar onderzocht



NRC 050126 / YD / Bron: Gemeente Amsterdam

Advertentie

Van Gogh Museum
Amsterdam

Het Van Gogh Museum zoekt een

Lid Raad van Toezicht

Voor meer informatie kunt u vóór 10 februari contact opnemen met Executive Search bureau Perrett Laver via: www.perrettlaver.com

Referentienummer: 8186



BELJON WESTERTERP

35 JAAR



**werving en selectie
assessment
ontwikkeling
interim**

CHIEF OPERATING OFFICER (COO)

REALISATIEKRACHT – EMPOWERMENT – PRAGMATISCH



Stertil Group B.V., met hoofdlocatie Stertil B.V. in Kootsterille (FR), is een internationaal toonaangevend bedrijf in de ontwikkeling, productie en levering van hoogwaardige Stertil-Koni 'heavy-duty' hefsystemen en Stertil DOCK Products laadperronoplossingen. Het innovatieve bedrijf streeft naar langdurige waardecreatie. Stertil Group B.V. maakt deel uit van Stertil Group Enterprises B.V., een gezonde ambitieuze onderneming met 900 medewerkers en een omzet van 275 mio. Zie ook: stertil-group.com.

- Strategische en operationele aansturing en optimalisering van interne processen.
- Leidinggeven naar zeven afdelingsmanagers in Kootsterille, aansturing twee buitenlandse locaties.
- Wo (technische) bedrijfskunde, bewezen leiderschapskwaliteiten in internationale productieomgevingen.
- Strategisch denkvermogen, mens- en resultaatgericht leiderschap, nuchter en verbindend.

Informatie: Marion Dijksterhuis, 06 22603850, referentienummer R3751

Kijk op beljonwesterterp.nl voor volledig functieprofiel en tijdsplanning

CFR
Global Executive Search®

Eindhoven Enschede Groningen Heerenveen Utrecht Zwolle

beljonwesterterp.nl

De Europese middelvinger naar Amerikaans AI-geweld

Google en Microsoft stoppen AI-assistenten in hun webbrowsers. Vivaldi vaart bewust een andere koers.

Marc Hijink is redacteur technologie en schrijft op deze plek over de achterkant van tech.

Het persbericht liet niets aan duidelijkheid te wensen over. „Alle grote webbrowsers propfen hun producten vol met AI-assistenten maar Vivaldi steekt de middelvinger op tegen die aanpak.” Was getekend, Jon von Tetzchner, oprichter van de Scandinavische webbrowser Vivaldi.

Hij heeft een punt, deze Noors/IJslandse webpionier met zijn priemende vinger. Amerikaanse browserbouwers overgieten hun software met een dikke laag AI-saus. Zo willen ze je onlinegedrag beter analyseren en sturen, onder het mom van gebruiksgemak. Google Chrome, met ruim 70 procent marktaandeel de populairste browser, krijgt een update zodat de software zelfstandig kan surfen om bijvoorbeeld een reis voor je te boeken (‘Auto browse’). AI-model Gemini gaat grasduinen in je mail en foto’s zodat Google beter snapt wat je bedoelt (‘Personal Intelligence’).

Microsoft laat AI-assistent CoPilot meekijken in de Edge-browser en biedt aan om met ‘Edge Journeys’ je zoekgeschiedenis samen te analyseren. Handig om je werk terug te vinden en aanbevelingen te krijgen, aldus het bedrijf. De data zou je toestel niet verlaten en niet gebruikt worden voor advertenties. Zelfs non-profitorganisatie Mozilla, drijvende kracht achter open-bronbrowser Firefox, ging voor AI-assistenten overstag. AI komt er eind deze maand een Firefox-versie uit waarvan je de AI-functies kunt uitschakelen, belooft Mozilla. Want niet iedereen zit op die bemoeienis te wachten.

Het opdringerige hulpje duikt overal op

Veel mensen kiezen de standaardsoftware die op hun apparaat staat - vandaar dat de browsers van Google, Microsoft en Apple de markt domineren. Apple krijgt elk jaar miljarden dollars door Google Search de standaard zoekmachine in Safari te maken. En Google Chrome is nauwer verweven met andere Google-diensten, waardoor de zoekmachine die advertenties toont (en tegenwoordig ook lukrake AI-antwoorden). Microsoft probeert diezelfde advertentiemarkt te veroveren, via Edge, een zoekmachine en CoPilot. Die assistent duikt overal op, net als Clippy - het opdringerige hulpje in Microsoft Office dat in 2007 een spuitje kreeg.

Door AI-chatbots als ChatGPT wordt geld verdie-

nen met zoekadvertenties lastiger. Slimme assistenten of ‘agents’ in de browser begeleiden je immers naar de ‘juiste’ online informatie, op maat geselecteerd. AI-bedrijven Perplexity en OpenAI introduceerden vorig jaar al webbrowsers met assistenten die beloven online klusjes van je over te nemen: ze shoppen, plannen en leren je nog beter kennen. Die formule nemen de grote techbedrijven over.

Europese alternatieven voor Big Tech

Daar zitten ze in het noorden van Europa niet op te wachten. Jon von Tetzchner meldt zich vanuit zijn keuken in IJsland. Hij logt niet in via Teams of Zoom, maar met de Noorse overlegtool Whereby. Want waarom zou je Amerikaanse software gebruiken als dat niet hoeft? „Veel mensen en instellingen willen zich loswaken van Big Tech en zoeken Europese alternatieven”, zegt Von Tetzchner. „En als het gaat om browsers, dan zijn wij dat.”

Von Tetzchner verdeelt zijn tijd tussen Boston en Seltjarnarnes, een dorpie dat tegen de hoofdstad Reykjavik aanschuurt. Vivaldi is nog klein (vier miljoen gebruikers), maar wereldberoemd in Seltjarnarnes: de plaatselijke sportvereniging FC Grotta speelt in Vivaldi-shirts en hun terrein draagt de naam van de webbrowser. Het Vivaldi-stadion? Dat is iets te veel eer, zegt Von Tetzchner. Het is eerder een voetbalveld met een spandoek.

AI-model Gemini gaat grasduinen in je mail en foto’s om beter te snappen wat je bedoelt

Midden jaren negentig, net nadat Netscape de Eerste Browseroorlog had verloren van Microsoft Explorer, startte Von Tetzchner met de ontwikkeling van webbrowser Opera. Dankzij Ericsson en Nokia liep Scandinavië voorop in telefoons, Opera werkte op elk denkbaar (mobiel) apparaat - zelfs in auto’s. De Europese webbrowser telde op zijn hoogtepunt bijna 400 miljoen gebruikers. Opera was populair vanwege de efficiënte ‘webengine’ - de software die achter de schermen de code van een webpagina omzet in pixels. Dat leverde veel gebruikers op in Afrika, India en Oost-Europa, waar de mobiele verbindingen destijds traag waren.

Von Tetzchner: „We waren optimistisch: als iedereen online zou komen en eerlijke toegang zou hebben tot alle informatie en webdiensten, dan zou dat de hele wereld samenbrengen.” Maar in 2011 verliet hij Opera, uit onvrede met de investeerders. „Zij wilden de boel verkopen, ik wilde groeien.” Uiteindelijk belandde Opera in handen

van een Chinees techbedrijf. Jon besloot zijn tweede browser te bouwen, met zijn eigen geld, om zijn eigen koers te bepalen.

Opvallend genoeg zitten de meeste Vivaldi-gebruikers in de VS en Japan. Maar dankzij de stormachtige veranderingen in de VS heeft Vivaldi nu in Europa de wind in de zeilen. Sinds Trump in januari 2025 opnieuw aan de macht kwam en zijn zinnen op Groenland zette, verdrievoudigde bijvoorbeeld het aantal Deense Vivaldi-gebruikers. Hoe dichterbij Big Tech tegen het Witte Huis aanschuurt, en hoe bonter Trump het maakt, des te sneller rui- len Europese internetters hun Amerikaanse browsers in voor Europese alternatieven.

Wisselen van browser is koud kunstje

Dat Von Tetzchner zijn browsers vernoemt naar klassieke muziek, is een eerbetoon aan zijn grootmoeder: kleine Jon groeide op bij zijn grootouders, zijn oma componeerde, speelde piano en was bovendien de dochter van de IJslandse componist Sigvaldi Kaldalóns. „Ik had zelf graag componist willen worden, maar was niet muzikaal genoeg.” Componeren met software ging Jon beter af.

Niet te veel bemoeienis, dat is de belofte van Vivaldi. Een browser die je naar je eigen hand kan zetten, die je surfgedrag niet volgt, geen data over de gebruikers verzamelt of doorverkoopt en geen AI-Assistent bouwt die zich tussen jou en het open web probeert te wurmen. „Het is belachelijk dat een handvol grote bedrijven bepaalt dat het prima is om een hoop gegevens van je te verzamelen om je zo andere informatie voor te schotelen dan je zelf zou kiezen.” Maar het is ook belachelijk dat gebruikers zich vrijwillig filters op laten leggen, vervolgt Von Tetzchner. „De AI-browsers behandelen je als een passagier, wij beschouwen je als de piloot.”

Goede slogan, nu nog het grote publiek. Er werken bijna zestig ontwikkelaars aan Vivaldi. Vivaldi verdient zijn geld met gesponsorde links en de sponsoring van de standaardzoekmachine (dat is Startpage.com). „Als we er nog wat gebruikers bij krijgen, zijn we winstgevend.” Waar het omslagpunt ligt, laat Von Tetzchner in het midden.

Wisselen van browser is een koud kunstje, omdat je je inloggegevens en favoriete sites automatisch kunt overhevelen. Van browsen op zijn Scandinavisch voel je verder niets; onder de motorkap van Vivaldi draait immers dezelfde ‘webengine’ als die van Chrome en Edge. Alleen weet je zeker dat de browser een minimale hoeveelheid data opslaat, op veilige servers in IJsland. Achter de eigenwijze vinger van Vivaldi schuilt een filosofie en veel strijd lust. Vindt hij het misschien bezwaarlijk om als Viking afgebeeld te worden? „Welnee. Maar ik voel me eerder David die tegen meerdere Goliaths moet vechten.” Voor Jon von Tetzchner is de Browseroorlog opnieuw uitgebroken.

ILLUSTRATIE ROEL VENDERBOSCH



Als de **Crown Van Gelder-papierfabriek** in Velsen-Noord in 2023 weer bijna failliet dreigt te gaan, zijn de banen van 245 mensen in gevaar.

FAILLISEMENTSRECHT

De mislukte doorstart van een failliete papierfabriek laat zien: het curatorensysteem is volstrekt ondoorzichtig

De papierfabriek in Velsen-Noord lijkt even gered als een Canadese uitvinder en zakenman een doorstart wil maken. Maar de nieuwe eigenaar botst keihard met de curatoren. Zij zien in hem een buitenlandse investeerder die de Nederlandse regels niet snapt, hij ziet een verziekt systeem van faillissementsafwikkeling.

Door **Tom Kreling** en **Jeroen Wester** Fotografie **Olivier Middendorp**

VELSEN-NOORD

Sasha Dobrovolsky loopt op een frisse woensdag in oktober 2025 op het terrein van papierfabriek Crown Van Gelder - zijn fabriek - en vertelt over alles wat hij de afgelopen jaren heeft geleerd. Lange vezels, korte vezels. Loofhout, naaldhout. En de juiste verhouding van al die zaken.

De 54-jarige Canadees wijst naar een hoge berg pulp, de grondstof van papier. Het komt overal vandaan, van

Portugal tot Brazilië. Hij loopt naar een andere stapel. „Van eucalyptusbomen. Die groeien ontzettend snel.” Daardoor is gebruik ervan minder slecht voor het milieu.

Dat doet de zakenman en uitvinder graag zelf, sinds hij in februari 2023 de papierfabriek overnam: in de hele wereld zoeken naar de beste pulp. Zo was hij laatst in Brazilië om te kijken of hij daar zaken kon doen.

Zoals het precieze recept van Coca-Cola al decennialang geheim is, zijn de soorten houtvezels en hun verhouding met de toevoegingen het bedrijfsgeheim van Crown Van Gelder. Als die

Door grillige tarieven voor energie schieten papierprijzen alle kanten op

combinatie perfect is, rolt uiteindelijk het Crown Letsgo-highperformancpapier van de lopende band, het beste dat ze te bieden hebben in Velsen-Noord. Prachtig papier en uitstekend geschikt voor boeken, zegt Dobrovolsky. Papier dat minder inkt nodig heeft en daardoor razendsnel door de drukpersen kan.

Maar deze dag heeft hij wel wat anders aan z'n hoofd dan speuren naar de beste pulp en de juiste verhouding. Het voortbestaan van het bedrijf, opgericht in 1896, loopt gevaar. Opnieuw.

Dobrovolsky dacht drie jaar eerder nog dat hij als nieuwe eigenaar een

succesvolle doorstart kon maken met de papierfabriek, die op 23 januari 2023 failliet was gegaan. In plaats daarvan belandde hij in een juridisch moeras met de curatoren en kreeg hij een spoedcursus Nederlandse faillissementsrecht.

Een curator wordt door de rechtbank aangesteld om bestuur en beheer van een failliet bedrijf over te nemen. Hij moet ervoor zorgen dat zoveel mogelijk schuldeisers hun geld terugkrijgen. Uit de boedel wordt ook zijn salaris betaald. Bij de verdeling van het overgebleven kapitaal staat de curator vooraan in de rij. Een rechter-commis-

saris houdt toezicht op dit proces en het werk van de curator. Dit is allemaal geregeld in de Faillissementswet, die stamt uit 1893.

Op dit systeem is vaak kritiek. Dat curatoren een prikkel hebben om zoveel mogelijk uren te maken. Dat het systeem ondoorzichtig is: de rechtbank benoemt hen in een besloten zitting en de kandidaten komen van een vertrouwelijk lijstje. Wie wanneer en waarom aan de beurt is - dat is onduidelijk. De rechter-commissaris van diezelfde rechtbank moet vervolgens het werk van die curator controleren en goedkeuren en is voor zijn informatie afhankelijk van de curator.

Over die dingen maakt Dobrovolsky zich al drie jaar druk. De curatoren steken enorm veel uren in het faillissement, wat ze miljoenen oplevert. En ze werken nauw samen met de voor Dobrovolsky onbereikbare rechter-commissaris - een samenwerking waar hij geen enkel zicht op heeft.

Dobrovolsky's vrees komt op 1 december 2025 uit. Hij ziet zich genoodzaakt de fabriek stil te leggen. Een handjevol personeel onderhoudt de huizenhoge installaties nog. De rest, zo'n honderd werknemers, is ontslagen.

Dobrovolsky legt zich er niet zomaar bij neer. Hij is in een taai juridische strijd beland en niet van plan te stoppen. De Canadees heeft ervaring; ooit vocht hij een slepende procedure uit met mediamagnaat Rupert Murdoch.

Red ons

Dobrovolsky is oprichter en eigenaar van het Amerikaanse Epac Technologies, gespecialiseerd in *printing on demand*. Heeft een boekenuitgeverij snel een nieuwe druk nodig of moet een klant een vernieuwde handleiding of gebruiksaanwijzing printen, dan kunnen ze bij hem terecht. Als het moet, print Epac binnen 24 uur. Het bedrijf loopt goed en is door de jaren heen de grootste klant van Crown Van Gelder geworden. Daar kent iedereen de Canadees, die al jaren papier laat verschenen naar zijn fabriek in de buurt van San Francisco.

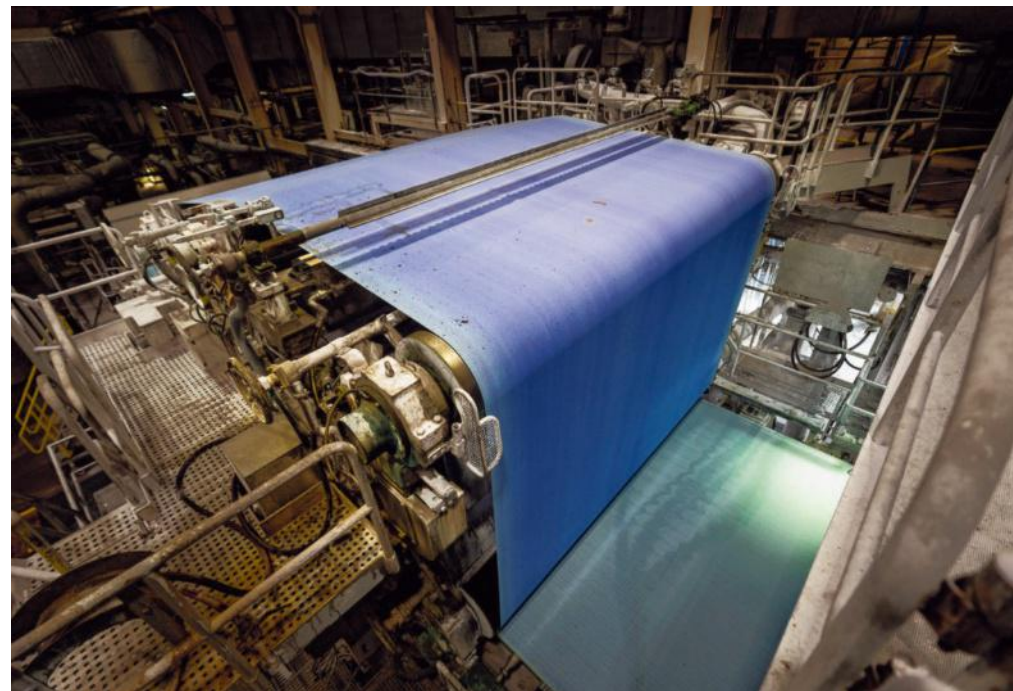
Maar als Dobrovolsky op 24 januari 2023 een telefoontje van een CVG-manager uit Velsen-Noord krijgt, gaat het niet over zijn laatste bestellingen. Alsjeblieft, red ons, vraagt de manager. Hij vertelt dat de papierfabriek - omzet 235 miljoen euro - op verzoek van de eigenaar ineens failliet is verklaard. De banen van 245 mensen zijn in gevaar.

Dobrovolsky ervaart het bankroet als onrecht voor de werknemers. Hij ziet al een tijdje dat de leiding er een potje van maakt. Zelf heeft hij sinds enkele maanden een conflict met de directie; hij vermoedt dat de papierfabriek afnemers, onder wie hijzelf, heeft opgelicht.

Als uitvinder van innovatieve manieren van printen - efficiënt, snel en met zo min mogelijk fouten - komt hij vaak bij Crown Van Gelder om zaken af te stemmen. Maar de laatste tijd is hij ervan overtuigd dat het bedrijf zich niet aan zijn woord houdt.

Papier maken kost veel energie en door de grillige energietariefverschieten de papierprijzen alle kanten op. Crown Van Gelder en Dobrovolsky hadden daar duidelijke afspraken over, waarbij transparantie en een betrouwbare relatie vooropstonden. Ze hadden een deal: hij zou een vast percentage bovenop de kostprijs van het papier betalen, op voorwaarde dat CVG inzicht zou geven in zijn kosten. Zo wist iedereen waar die aan toe was.

In de loop van 2022 ontstond hier discussie over. De Russische inval in Oekraïne stuwde wereldwijd de gasprijs op, maar Dobrovolsky vermoedde dat CVG zijn gasinkoop nog een stuk duurder voorstelde. Dan zou hij dus te



De Canadese ondernemer en uitvinder **Sasha Dobrovolsky** in zijn papierfabriek

Als eerste in de rij

De rol van de curator in Nederland

Wanneer een bedrijf failliet gaat, benoemt de rechtbank een curator die direct vanaf dat moment de volledige controle over het bedrijf overneemt. De belangrijkste taak van een curator - meestal een advocaat - is ervoor te zorgen dat schuldeis-

sers zoveel mogelijk van hun geld terugzien. Het salaris van de curator en diens kosten, worden betaald uit de boedel die hij of zij beheert. Banken hebben door hun onderpand een speciale positie, daarna volgen de normale schuldeisers. De

schuldeiser die het eerste incasseert is de curator zelf. In Nederland staat de curator vooraan in de rangorde van crediteuren. Eerst worden zijn kosten betaald, daarna volgt de Belastingdienst, dan het UWV. Hierna komt het personeel aan de beurt

en pas dan de andere schuldeisers. De kans dat 'gewone' schuldeisers iets van hun geld terugkrijgen, is bijzonder klein. Recent onderzoek toonde een gemiddelde uitkering van 0,1 procent bij honderd bestudeerde faillissementen.

veel betalen. Op kritische vragen kreeg hij geen duidelijk antwoord. Inzage in de kosten kreeg hij evenmin.

Een paar maanden voor het bankroet had hij daarom besloten zijn bestellingen voorlopig te staken. Vijf dagen vóór het faillissement dreigde de financieel directeur met een rechtszaak tegen Dobrovolsky's bedrijf, dat nog 1 miljoen aan onbetaalde rekeningen zou hebben.

Zo liggen de zaken als Dobrovolsky de roep om hulp uit Velsen-Noord hoort. Hij doet direct twee dingen. Hij waarschuwt directeuren en andere sleutelfunctionarissen van Crown Van Gelder niets uit de administratie te vernietigen; er dreigt immers een rechtszaak over de achterstallige betalingen. De brief daarover gaat ook naar de net aangestelde curatoren. Daarnaast belt hij een van hen, Rocco Mulder van advocatenkantoor Pot Jonker uit Haarlem, om te zeggen dat Epac bereid is de papiermaker te redden.

Ruzie over gas

Een dag voor Dobrovolsky gevraagd wordt de papierfabriek te redden, krijgt Mulder een telefoontje van de rechtbank Noord-Holland. Of hij, samen met een andere curator, beschikbaar is voor een papierfabriek die zojuist failliet is verklaard.

Voor curatoren is zo iets een uitdagende klus. Een serieuze fabriek, met machines, grote hallen, klanten over de hele wereld en een paar honderd man personeel. Dan mag je ineens op de stoel van de bestuurder gaan zitten om de boedel te beheren. Nog dezelfde middag rijdt Mulder met zijn team naar de nabijgelegen fabriek.

In de weken daarop melden zich diverse geïnteresseerden voor overname van delen van de fabriek. Epac blijkt de enige die met het gehele bedrijf wil doorstarten én daarmee veel banen kan behouden. Het biedt ook het hoogste bedrag.

Op 19 februari tekenen de curatoren een voorlopig contract met Epac. Zij verkopen de fabriek, zonder ballast van schulden. CVG zal in een nieuwe bv een tweede leven beginnen als CVGI. In de boedel blijven de belangrijkste schulden achter, inclusief de overnameprijs van 12 miljoen euro in contanten - genoeg om de curatoren lange tijd te betalen. Zo is dat in Nederland geregeld: betaling van hun salaris gaat voor de vorderingen van schuldeisers.

Binnen een week ontstaat ruzie over de afspraken bij de overname. De gasleverancier stemt er niet mee in dat de doorgestarte fabriek zijn gascontract behoudt, terwijl de curatoren dit wel hadden toegezegd. De laatsten vinden dat de nieuwe eigenaar akkoord moet gaan met minder aantrekkelijk contract met de gasleverancier. Omdat Dobrovolsky weigert, spannen zij een kort geding aan.

Managers van de papierfabriek laten de nieuwe eigenaar weten dat ze geschokt zijn door de actie van de curatoren. In een vernietigende verklaring, die CVGI in de rechtszaak mag gebruiken, noemen ze het schandalig dat de curatoren het geding aanspannen. En het past in een patroon, vinden de managers. Volgens hen zijn de curatoren helemaal niet geïnteresseerd in het voortbestaan van de fabriek. Over een doorstart waren ze ook niet enthousiast; ze wilden CVG's bezittingen opknippen en verpatsen, waardoor honderden mensen hun baan zouden verliezen.

Volgens de curatoren zijn dat leugens. Zij spreken in een latere rechts-

Lees verder op pagina E18



» **Vervolg van** pagina E17

zaak van „voorgekauwde verklaringen” die „diametraal op de werkelijkheid” staan.

Overfacturering

De curatoren van het oude CVG en Dobrovolsky van het nieuwe CVG zijn op elkaar aangewezen, maar de belabberde start heeft de sfeer verpest. Beide partijen zeggen informatie van elkaar nodig te hebben maar die niet te krijgen.

De curatoren zien een buitenlandse investeerder die de Nederlandse regelgeving niet begrijpt. Hij heeft zich omringd met advocaten van kleine kantoren die niet weten hoe grote deals werken en die de Nederlandse faillissementswetgeving niet doorgronden.

Vanaf het moment dat de overname is beklonken, weigeren de curatoren verder in het Engels te corresponderen. Straks ontstaan opnieuw interpretatieverschillen en hebben ze weer een „aansprakelijkstelling” van de Canadees aan hun broek, mailen ze zijn Nederlandse advocaat.

De investeerder ziet een verziikt systeem van faillissementsafwikkeling, waarbij curatoren in het belang van de schuldeisers behoren te handelen maar dat niet doen. Dobrovolsky mist corrigerende factoren. Hoe kan een rechter-commissaris controleren of de curator zijn werk goed doet, als die zelf de informatie verstrekt? En al zou de rechter-commissaris diep in de materie willen duiken, waar moet hij de tijd vandaan halen? Het geeft curatoren een vrijbrief, meent Dobrovolsky.

De Canadees begrijpt niet waarom de curatoren niet serieuzer de oorzaken van het bankroet onderzoeken. CVG maakte over 2022 een winst van 9

miljoen euro, een van de hoogste in haar bestaan. Drie weken later was het bedrijf bankroet. En een week vóór de faillissementsaanvraag vertrok ineens een topman. Oud-werknemers bevestigen Dobrovolsky’s vermoeden: de papiermaker probeerde een slaatje te slaan uit sterk gestegen energieprijzen door de prijzen voor zijn klanten nog sterker te verhogen. Diverse werknemers beweren dat Epac is opgelicht door het oude CVG, dat te hoge facturen zou hebben gestuurd.

Zo verklaart de voormalige directeur verkoop schriftelijk dat gegevens over de werkelijke kosten vlak voor de doorstart van maart 2023 - toen de curatoren de baas waren - bewust werden vernietigd. En hij zegt dat ze in 2022 bij CVG cijfers bedachten om vragen van Epac over kosten te beantwoorden. Twee anderen zeggen nooit door de curatoren te zijn benaderd over de prijsstelling van papier, terwijl de werknemers juist die tarieven als belangrijke oorzaak van de ondergang noemen: klanten liepen weg vanwege overfacturering.

Een data-analist van de papierfabriek besluit de werkelijke energiekosten van 2022 te vergelijken met wat klanten in rekening is gebracht. Die concludeert dat Epac voor ruim 2 miljoen euro is benadeeld, en alle klanten ten minste 18 miljoen euro meer in rekening is gebracht. De externe energieadviseur van de fabriek komt nog hoger uit: bijna 23 miljoen euro hebben klanten te veel betaald.

Onbegrijpelijk, vindt Dobrovolsky. Waarom onderzoeken de curatoren dit niet? De bewijzen liggen voor het oprapen.

De curatoren denken daar anders over. Ze hebben onderzoek gedaan en geen begin van bewijs kunnen vinden, stellen ze. Ze hebben geen boodschap

De curatoren laten *NRC* weten dat ze vorig jaar 517 euro per uur in rekening brachten

aan de klacht dat Epac zou zijn opgelicht met veel te hoge energieprijzen. Zij dagen Epac voor de rechter om een rekening uit 2022 te innen, inmiddels opgelopen tot meer dan 1 miljoen euro.

Die rechtszaak loopt nog steeds en is voor Dobrovolsky het bewijs dat de curatoren alleen maar bezig zijn uren te schrijven. Want voor de juridische procedures huren de curatoren van Pot Jonker en DLA Piper mensen van hun eigen kantoren in. Ook de uren die zij zelf aan de kwestie besteden, worden betaald uit de boedel, ten koste van de schuldeisers.

Die advocaten en medewerkers hebben een flinke kluiﬀ aan alle procedures. In augustus 2025 hebben ze al dik 4.300 uren aan het faillissement van CVG besteed, terwijl de curatoren rond de 1.900 uren in de kwestie hebben gestoken.

Hard werken

Medewerkers van het Brits-Amerikaanse DLA Piper staren verbaasd door de natte ramen van hun hoofdkantoor aan de Amsterdamse Zuidas naar beneden. Daar staan op woensdagochtend 23 juli 2025 zo’n twintig arbeiders van een papierfabriek metspandoeken, borden vol slogans en een grauw partytentje tegen de zomerse buien.

In fluorescerende bedrijfskleding, sommigen met helm, richten zij hun onvrede op de curatoren die ergens indit kantoorgebouw moeten zitten. „Ze werken ons tegen”, zegt Michél Kaplijn, voorzitter van de ondernemingsraden een van de actieleiders. „We zijn nu tweeënhalﬀ jaar verder en zien het bedrijf alsnog naar de knoppen gaan.”

De demonstranten zijn eensgezind in hun klachten: de curatoren maken alleenmaar kosten en frustreren de

doorstart van CVG door een lawine aan rechtszaken tegen denieuwe eigenaar. „Onze boedel roven, schaam je rot! Jul-liemaken personeel en schuldeisers kapot”, luidt een leus. Ander probleem: de doorgestarte fabriek mist een deel van de boekhouding. „Geef de administratie terug. Curatoren, wat hebben jullie te verbergen?”

Veel mensen vragen ook Dobrovolsky waarom hij zich zo druk maakt over het verleden en de oude administratie. Was het maar zo makkelijk. De doorgestarte fabriek heeft bijvoorbeeld nieuw geld nodig, maar welke andere investeerder stopt hier ooit geld in? Vergelijk het met een huis dat te koop staat waar ruzie is met de bureu, er beslag ligt van een vorige eigenaar en er discussie is over de erfgreus. Dat koopt niemand. In-tussen gaan de dagvaarding, kort ge-dingen, bodemprocedures en hoger be-roepen over en weer door. Ook loopt een procedure bij de Ondernemingskamer.

Dobrovolsky heeft niet het idee dat sprake is van een gelijke strijd. Dat begon al toen hij op de Zuidas advocaten zocht die het voor hem wilden opnemen tegen de curatoren. Dat was zo goed als onmogelijk. Vaak kenden ze elkaar, of werkten hun kantoren samen, zegt hij. De eerste vraag van advocaten was telkens: hoe groot is de boedel? Als hij vertelde dat er bijna 10 miljoen euro in de boedel zat, was het antwoord dat hij vrijwel kansloos was: van curatoren met een miljoenenboedel ga je niet winnen.

De Canadees windt zich op over al die uren ten koste van schuldeisers, werknemers en gemeenschap. Desgevraagd laten de curatoren *NRC* weten datzevorigjaar 517 euro per uur in rekening brachten. Tot nu toe maakten ze 5,6 miljoen euro aan kosten, waarvan 3,2 miljoen aan salarissen. De declara-

tie is inmiddels opgelopen tot ruim 8.500 uren door alle curatoren, advocaten en medewerkers bij elkaar, ongeveer vijf manjaren. Afgelopen zomer zeiden de curatoren tegen de rechter dat de kans vrij klein is dat er geld overblijft voor de andere schuldeisers.

Hoe kan een rechter-commissaris hier goed toezicht op houden, vraagt Dobrovolsky zich af. Navraag door *NRC* leert dat de betrokken rechter-commissaris eind 2025 met een collega samen 703 faillissementen beheerde. Daarnaast heeft deze rechter-commissaris wekelijks zittingen als rechter in de civiele kamer. Gemiddeld heeft hij hooguit vijf uur per faillissement per jaar beschikbaar.

Gewist e-mails

Bewijzen wegmaken en „helpen en ondersteunen” van fraude, dat is wat de curatoren volgens Dobrovolsky al tijden doen. Daarom klaagt hij hen in maart 2024 aan in Alameda County, Californië, waar een van Epacs fabrieken staat. Het is noodzakelijk hen persoonlijk aansprakelijk te stellen, vindt hij. Hard tegen hard, zo gaat dat in Amerika. Volgens hem is dit de manier om informatie boven tafel te krijgen.

De Nederlandse curatoren zijn zo iets helemaal niet gewend. Zij zien een puur zakelijk geschil, wat die Canadese investeerder ineens persoonlijk maakt. Ze schrikken zich rot van de dagvaarding en hebben geen idee van de gevolgen. Kunnen ze Amerika nog wel in, of worden ze dan opgepakt?

Om procedurele redenen verwerpt de Amerikaanse rechtbank de dagvaarding. De curatoren vrezen dat Dobrovolsky het nog een keer gaat proberen - wat de Canadees niet uitsluit.

Wie zich in Dobrovolsky had verdiept, had niet verrast hoeven zijn door diens opstelling. Als hij iets onrechtvaardig vindt, bijt hij zich vast. Ook niet als dat hem bakken met geld kost. Zijn succesvolle bedrijf biedt hem die luxe.

In 2012 begon de Canadees een juridische procedure tegen het media-imperium van Rupert Murdoch, die meer dan tien jaar zou duren. Tijdens de strijd ontdekte Dobrovolsky dat Murdochs bedrijf opzettelijk 1,5 miljoen bedrijfsdocumenten had vernietigd. In zijn ruzie met de CVG-curatoren ziet hij daar een parallel.

De zaak tegen Murdoch won hij. Hij kreeg 3 miljoen dollar toegewezen, een schijntje in vergelijking met zijn juridische kosten, en met wat hij eruit had kunnen slepen. „Tussentijds boden ze een schikking van meer dan 10 miljoen dollar, veel meer dan we aan schade claimden.” Tochweigerde hij. „Door een schikking zou geheim blijven dat Murdoch opzettelijk bewijsmateriaal had weggemaakt, terwijl de rechter dit al had vastgesteld. Ik wilde dat zwart op wit in een vonnis.”

Dat is ook nu een van zijn doelen. Dobrovolsky vermoedt dat bewust digitale informatie is gewist. Medewerkers van de doorgestarte fabriek vertellen hem dat veel documenten onvindbaar zijn, zoals energierekeningen die aantoonde dat het vorige bestuur de prijzen veel meer verhoogde dan de kosten stegen.

Dat bevestigt een medewerker van de financiële afdeling. Die vertelt dat hij tussen faillissement en doorstart van zijn directe baas opdracht kreeg administratie te verwijderen: interne financiële informatie, productiecijfers, energiekosten.

In een schriftelijke verklaring stelt de medewerker dat dit in opdracht van de curatoren gebeurde. „In de documenten was informatie opgenomen die voor zowel mij als mijn collega’s van groot belang was om na een doorstart



Hoe **Crown Van Gelder** precies papier maakt - welk houtvezels, welke verhouding - is bedrijfsgeheim.

de werkzaamheden op een efficiënte en effectieve wijze op te pakken.”

Zo verzamelt CVGI meer bewijs. Een medewerker van debiteurenbeheer verklaart dat hij het „vreemd” vond cruciale informatie over klanten te wissen. „De te verwijderen bestanden beoordeelde ik als zeer waardevol voor een mogelijk nieuwe eigenaar [...] Ik heb niet eerder meegemaakt dat er een dusdanige schoonmaak plaatsgevonden heeft op de harde schijf in de 14 jaar dat ik voor CVG heb gewerkt.”

Dan vindt Dobrovolsky ook nog een briefje dat op 14 februari 2023, vlak voor de doorstart, aan het voltallige personeel gestuurd blijkt te zijn. Daarin roept de curator medewerkers op in het kader van AVG-privacywetgeving hun „persoonsgegevens” te beschermen. Werknemers kunnen ervoor kiezen dat hun volledige mailbox en persoonlijke schijven „volledig onbereikbaar worden gemaakt, en worden vernietigd”.

Als voorjaar 2025 een onafhankelijk ict-bedrijf uit Deventer de administratie onderzoekt, concludeert het dat duizenden documenten zijn verdwenen uit de map „Directie”.

Dobrovolsky ziet in dit alles bewijs dat de curatoren in de rechtszaal hebben gelogen. Zij zeiden in een van de procedures dat ze „geen opdracht hadden gegeven om bestanden te wissen en er dus ook niet mee bekend waren dat bestanden zouden zijn verwijderd”.

De curatoren houden vol dat er niets aan de hand is. Van de volledige administratie is een back-up gemaakt, claimen zij. En ja, daarvan zijn sommige bestanden om privacy-redenen „ontoe-gankelijk” gemaakt. De doorgestarte papierfabriek mag die niet inzien, juist vanwege de AVG-wetgeving. Dobrovolsky vraagt zich af hoe het mogelijk is dat alle werk-e-mails van de CEO en de CFO persoonsgegevens kunnen zijn.

Als de doorgestarte papierfabriek in de zomer van 2025 via een kort geding toch inzage eist, wijst de rechter dat af. Die is het eens met de curatoren dat dit volgens de privacywetgeving niet hoeft.

Dobrovolsky, verbaasd: „Dit zou betekenen dat iedere bestuurder in Ne-

derland voorafgaand aan een bankroet zijn gehele administratie mag wissen, ook als die de boel gefleest heeft.”

De automatiseerder die de curatoren hebben ingehuurd ontkent dat binnen een dag na het bankroet een volledige back-up is gemaakt. En de toenmalig systeembeheerder legde vorige maand een explosieve verklaring af. De man schat dat tussen de ondergang van het oude bedrijf en de doorstart zes weken later „honderdduizenden e-mails zijn verwijderd”.

Gekmakend, vindt Dobrovolsky. De curatoren zeggen dat er een back-up van de gehele administratie is, terwijl alles op het tegendeel wijst. Maar omdat hij geen toegang tot de volledige back-up heeft, kan hij dat niet hardmaken.

Dobrovolsky heeft zijn hoop nu gevestigd op een bodemprocedure waarin de rechter zal bevestigen dat er bestanden zijn gewist.

Noodkreet

Dobrovolsky zit in zijn appartement in het centrum van Haarlem, op steenworp afstand van de rechtbank. Hij kocht het in 2023, net na de overname van de papierfabriek. Zijn werkkamer is kaal, een enorm computerscherm op zijn bureau, een loopband in een hoek.

Tragisch dat het zo gelopen is, zegt hij. „We hebben er nog zo voor gewaar-schuwd, maar ook de rechter nam ons probleem niet serieus.” Dobrovolsky doelt op zijn kort geding tegen de curatoren, afgelopen zomer. CVGI eiste de ontbrekende administratie; zonder die informatie kon hij geen extra financiering krijgen en dreigde sluiting van de fabriek, voorspelde hij. Een toneelstukje, vermoedden de curatoren toen. Volgens hen dreigde de Canadees daar voortdurend mee.

Dobrovolsky moet nu bedenken wat hij met de fabriek gaat doen. In ieder geval is dit niet het einde van de juridische procedures. Want soms kost gelijk krijgen tijd, geduld en geld, leerde hij van zijn eerdere juridische gevechten. Ze kunnen hem miljoenen bieden, hij laat zijn strijd tegen het Nederlandse curatorenstelsel niet meer los.

Reageren? onderzoek@nrc.nl



Voor **curatoren** is het bankroet van de fabriek een uitdagende klus. Veel machines, grote hallen en veel klanten.



Anne van der Schoot

SHENZHEN

In het keurig aangelegde en onderhouden Talent Park in de Chinese miljoenenstad Shenzhen valt de witte kiosk met een groot bord en twee prullenbakken ernaast nauwelijks op. Totdat er ineens een drone licht zoemend naar de kiosk vliegt en er bovenop landt. De zesarmige drone laat een witte doos los, die door een valluik de kiosk in zakt. Na het intoetsen van een code gaat het luik in de kiosk open en kan de witte doos gepakt worden. Daarna vliegt de drone weg. Springend van plezier haalt een jongetje zijn bestelling uit de kiosk. Zijn moeder heeft alles gefilmd.

Talent Park ligt aan de westkant van Shenzhen en is rond een meertje aangelegd. Achter het meertje lonkt de Shenzhenbaai. Wolkenkrabbers en andere architectonische hoogstandjes – waaronder de 392 meter hoge CR-toren, bijgenaamd Spring Bamboo omdat die eruitziet als een ontspruitende bamboescheut – domineren de andere randen van het park. Een pad voor joggers loopt door het park, wandelpaden kronkelen langs kunstobjecten.

Bij de kiosk staat Sylvia – haar achternaam wil ze niet geven, praten met de pers is ongewoon in China – op het punt te bestellen. „Ik had op YouTube

INNOVATIE

In de Chinese miljoenenstad Shenzhen bezorgt een drone je sapje of lunch

Hoewel maaltijden bezorgen met drones nog in de kinderschoenen staat, wordt er veel van verwacht in de Chinese stad Shenzhen. „Dit kan een nieuwe vorm van stedelijke infrastructuur worden.”

gezien dat drones bestellingen bezorgen. Dat wilde ik ook zien.” En dus nam de 40-jarige haar vriend Joe mee voor een ‘dagje Shenzhen’ - het stel woont en werkt in Hongkong, dat zo’n 40 kilometer verderop ligt en met supersnel openbaar vervoer in slechts 20 minuten te bereiken is.

Sylvia, die in de beauty-industrie werkt, kan niet wachten totdat ook in haar stad per drone bezorgd wordt. Ze bestelt via een app twee sapjes bij Chagee, een Chinese winkelketen voor thee’s en sapjes, voor 48 yuan, omgerekend zo’n 5,90 euro. Er kan in Talent Park bij acht ketens besteld worden, onder meer bij Subway en KFC. De bezorging wordt gedaan door Meituan, China’s grootste maaltijdbezorger.

Dat Meituan in 2021 hier begon met het bezorgen van maaltijden met drones, is niet gek: Shenzhen geldt als het Silicon Valley van China. Inmiddels zijn er zeventig routes in steden als Beijing, Shanghai, Guangzhou, Nanjing en zelfs buiten China in Dubai (bekend onder de naam Keeta Drone). Allemaal naar vaste bezorgpunten in de stad, bezorgen naar individuele adressen is er niet bij.

Shenzhen heeft nog steeds veruit de meeste vaste routes: vijftig. Op een gemiddelde dag verwerkt Meituan hier zo’n 1.000 dronebezorgingen. Hoewel het bedrijf geen precieze cijfers meer bekendmaakt, wordt op dit moment naar schatting 1 procent van alle bezor-

Een bezorgdrone heeft net een bestelling afgeleverd op de ‘bestel- en bezorgkiosk’ van Meituan. De drone vliegt weer terug naar het dak van een groot winkelcentrum in de stad. FOTO’S ANNE VAN DER SCHOOT



Er kan in **Talent Park** bij acht ketens besteld worden, zoals Subway en KFC.

sector in 2025 zo’n 1.500 miljard yuan (zo’n 181 miljard euro) bereiken, en meer dan 3.500 miljard yuan in 2035.

Meituan denkt dat door verdere automatisering en schaalvergroting kosten zullen dalen, met „groter potentieel voor de industrie” als gevolg. En daarom blijft het bedrijf nieuwe routes ontwikkelen in binnen- en buitenland. Het bedrijf gelooft dat dronebezorging „een nieuwe vorm van stedelijke infrastructuur zal worden”. Dronebezorging kan tijdens piekuren de reguliere bezorging ontlasten en is heel geschikt voor bezorging op plekken waar dat voor brommers of fietsen lastig is, zoals afgesloten toeristische locaties en attractieparken, aldus Meituan.

Dronebezorging levert veel minder gedoe op, en dus een betere klantbeleving meent Meituan. „Klanten, zeker in openbare gebieden als parken geven bij maaltijdbestellingen vaak beschrijvingen als „bij het vierde stoplicht” of „bij de zesde grote boom” om aan te geven waar ze zitten. Bezorgers zijn vervolgens veel tijd kwijt met zoeken, en dat geeft een negatieve impact aan de klantbeleving”, antwoordt Meituan schriftelijk op vragen van NRC. Het vaste ophaalpunt met dronebezorging lost dit euvel op: geen continue (mis)communicatie tussen klant en bezorger, geen gedoe. De klant moet wel naar het bezorgpunt lopen, en daarmee lijkt dronebezorging vooral een efficiëntieslag voor de bezorgdienst.

Bepalend voor het opzetten van een route is niet alleen de locatie van de potentiële klant maar ook de vertrekklocatie. Kantoorgebouwen, onderwijsinstellingen en openbare parken zijn plekken waar klanten zitten, dan rijst de vraag of er binnen een straal van 3 kilometer een locatie is waar maaltijden vandaan kunnen komen, bijvoorbeeld een winkelcentrum.

Vijf landingsplatforms op het dak

In een hoekje op de vijfde verdieping van het winkelcentrum Coco Park in het Futian district leidt een vies en donker trappenhuis naar een dronevliegveldje. Tussen de airconditioningunits in, op het platte dak van het gebouw, liggen vijf landingsplatforms, die doen denken aan vergrote QR-codes. Op een van de vierkanten plakkaat staat een net teruggekeerde drone waarvan de propellers langzaam tot stilstand komen.

Het is het einde van de middag, de vier andere drones die vanaf dit dak zes vaste routes vliegen, staan al aan de zijkant geparkeerd. Net als elders in de stad ligt de drukte rond de lunch. Sinds eind september bezorgt Meituan in Shenzhen op meerdere locaties,

waaronder in Talent Park, ook in de avond, tot 20.00 uur. Op andere locaties en steden is alleen tussen 10.00 en 18.40 uur dronebezorging mogelijk.

Aan de rand van de ‘tarmac’ staat een halfopen tent waarin drie mensen achter een tafel met een computer zitten. Ze wachten totdat er weer een drone de lucht in moet. Even later loopt een medewerker van een van de horecatenten in het winkelcentrum de tent binnen met een bestelling in zijn handen. Hij scant de bestelling, doet het in een grote witte doos en weegt het geheel – pakketjes mogen maximaal 3 kilo wegen. Een andere medewerker scant de doos nog een keer, loopt ermee naar de drone, bevestigt hem eraan en loopt naar achteren.

Daarna is alles geautomatiseerd. De propellers van de zesarmige drone beginnen te draaien, en al snel schiet ‘ie de lucht in. Tussen de wolkenkrabbers door. De mensen achter de schermen op het ‘vliegveld’ controleren enkel of de machines doen wat ze moeten doen.

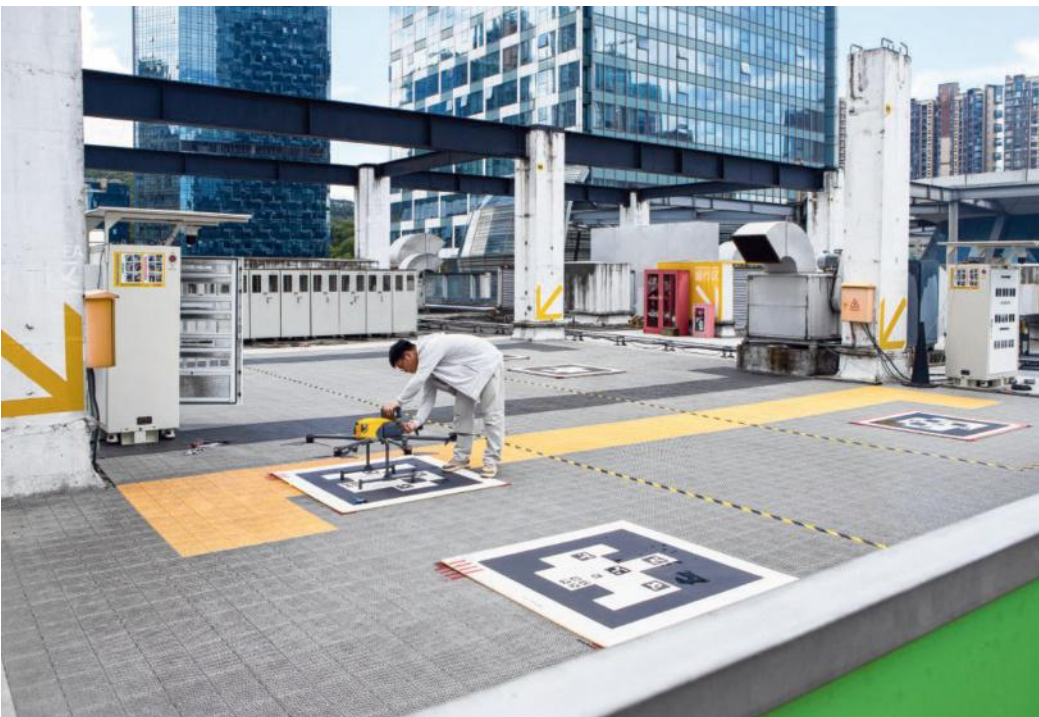
Vanuit een controlecentrum in een ander deel van de stad worden alle drones door mensen in de gaten gehouden. In noodgevallen kan de besturing overgenomen worden. Zelfontworpen AI-technologie zorgt ervoor dat de drones niet botsen, en dat er ingegrepen wordt als weersomstandigheden veranderen. Deze drones zijn, volgens Meituan, ontwikkeld om te vliegen bij temperaturen tussen de 50 en -20 graden Celsius. Ze kunnen te-

gen lichte regen of sneeuwval en windsnelheden tot windkracht 6; „overeenkomstig de natuurlijke omstandigheden van meer dan 97 procent van de steden in China”. In het geval van een (ernstige) storing bepaalt het AI-systeem of een drone een andere route moet nemen, even in de lucht moet blijven hangen of een noodlanding moet maken. Gaat het echt goed mis, dan remt een ingebouwde parachute de drone af, om de kans op schade op de grond te minimaliseren.

Drone hoovert boven de kiosk

In het Talent Park volgt Sylvia haar bestelling via de app: ze ziet dat de drone met haar sapjes vanaf het lanceerplatform op het Coastal City Shopping Centre, ongeveer een kilometer weg, de lucht in gaat en naar Talent Park vliegt. Niet veel later is een diep gebrom te horen dat steeds dichterbij komt. Pas als de drone nagenoeg boven het park vliegt, daalt hij. Even hoovert de drone boven de kiosk voordat die langzaam landt.

Sylvia haalt de witte doos uit de kiosk en pakt het koeltasje van Chagee met daarin haar drankjes eruit. De witte doos vouwt ze plat en gooit ze in een van de twee ‘vuilnisbakken’ naast de kiosk. Aan de buitenkant van het tasje hangt de bestelbon. De drankjes zijn om 15.22 uur besteld, en werden om 15.57 uur afgeleverd – langer dan de vijftien minuten bezorgtijd die wordt beloofd.



Een medewerker van Meituan controleert een net teruggekeerde drone.

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

SPITSUUR



‘Een dagje minder werken: daar heb ik eigenlijk steeds meer zin in’

Zorgbestuurder Jack (66) en docent Engels Vrouwine (64) Thiadens uit Groningen werken allebei volop. Het echte spitsuur van hun leven was echter zo’n twintig jaar geleden. „Je denkt wel eens: hoe hielden we alle ballen in de lucht? Hoe deden we dat?”

Jette Pellemans
GRONINGEN

Jack: „Zelf werk ik nog met veel plezier, maar ik zie dat veel van mijn leeftijdgenoten naar hun pensioen toelevan. Die tellen echt af.”
Vrouwine: „In het onderwijs is het ook zo’n standaardvraag: hoe lang ‘moet’ je nog? Als ze dan horen dat ik 64 ben, vinden ze dat vreselijk oud. Terwijl ik lesgeven nog steeds het mooiste vind dat er is. Ik werk vier dagen in de week en wil zeker nog niet stoppen, maar misschien hoeft het niet meer zo volop. Laatst met de sneeuw ging de school op vrijdag en maandag dicht en hadden we een lang weekend vrij. Toen merkte ik: goh, dat is lekker zeg.”
Jack: „Ik werk ook lang niet zoveel uren meer als vroeger. Na een studie rechten en geneeskunde ben ik in het bestuur van zorginstellingen beland. Tien jaar lang was ik voorzitter van de raad van bestuur van het Martini Ziekenhuis hier in Groningen. Nu doe ik sinds 2017 opdrachten als interim-bestuurder en werk ik gemiddeld drie dagen per week voor een opdracht. Ik help instellingen die het lastig hebben, die op omvallen staan of waar gedoe is.”
Vrouwine: „Jack kan snel doorgronden waar het probleem zit én durft dat te benoemen. In de zorg draait het natuurlijk om mensenwerk en iedereen doet zijn best, maar er moet toch verandering komen. Dat durft Jack aan te pakken.”
Jack: „Ik doe meestal projecten van negen tot twaalf maanden, momenteel bij een ouderenzorginstelling in de Hoeksche Waard. Dat is 260 kilometer vanaf hier. Dus ik rijd dinsdagochtend vroeg weg, om twintig voor zes. Dan moet ik drie knooppunten door - Almere, Utrecht en Dordrecht - en met een beetje geluk ben ik tussen half tien en tien op mijn bestemming. Dan heb ik drie lange werkdagen met vergaderingen, besprekingen en andere activiteiten. Ik logeer in een Van der Valk-hotel. Donderdag aan het eind van de

„
Als je leuk vindt wat je doet, dan straalt je dat uit en krijg je die energie ook terug

Jack

„Als ik er nu op terugkijk, denk ik: jeetje, wat was het druk en wat was er veel reuring.” FOTO’S MONA VAN DEN BERG



dag rijd ik terug. Dat zijn drie intensieve dagen, ja. Gelukkig heb ik veel energie.”
Vrouwine: „Dat heeft hij altijd al gehad. Op donderdagavond kan hij nog thuiskomen en zeggen: zullen we anders nog even dit of dat? Dan denk ik: mijn hemel!”
Jack: „Als je leuk vindt wat je doet, dan straalt je dat uit en krijg je die energie ook terug. De interactie tussen mensen blijf ik mooi en boeiend vinden. Al begin ik het ook ietsje eerder te voelen dat ik moe ben. Vroeger sliep ik in het weekend een paar uurtjes bij en was het weer goed. Nu ben ik blij dat ik al donderdagavond die extra uren kan pakken.”
Meer mentale onzekerheden
Vrouwine: „Ik ben mijn loopbaan begonnen als docent Engels. We kregen kinderen en toen zij klein waren, heb ik een jaar of vijftien vanuit huis gewerkt als vertaler. Maar het contact met de leerlingen miste ik toch wel heel vreselijk. Dus toen onze kinderen wat groter waren, ben ik weer voor de klas gaan staan. De jongeren op school zijn echt volop in ontwikkeling. Er gebeurt zoveel bij ze. Ik vind het bijzonder om daar een beetje deelgenoot van te zijn.”
Jack: „Vrouwine is mentor van een 6-vwo-klas. Ze komt met de mooiste verhalen thuis. Soms ook wel heftige.”
Vrouwine: „Ja, je merkt wel dat jongeren tegenwoordig meer last hebben van mentale onzekerheden en problemen. Dat is echt meer dan vroeger. Ze zitten met levensvragen, voelen zich onzeker in deze tijd, of zijn zo somber dat het ze overweldigt. Ik vind het fijn om ze te kunnen helpen, of ze een beetje weerbaarder te maken. En tegelijkertijd kan ik het ook goed loslaten. Want in het onderwijs komt er van alles op je af en kan de druk soms hoog zijn. Ik focus me op mijn corebusiness: lesgeven en de leerlingen begeleiden. Ik laat me niet meer zo snel van de wijs brengen door alles eromheen.”
Jack: „De periode dat ik bij het Martini Ziekenhuis werkte, van 1998 tot 2008, was wel het spitsuur van ons leven. Je kunt het je nu niet meer voorstellen, maar na een werkdag kwam ik thuis, keken we het Achtuurjournaal en daarna

ging ik gewoon terug naar het ziekenhuis om nog tot half elf door te werken. Ongelooflijk.”
Vrouwine: „Als ik er nu op terugkijk, denk ik: jeetje, wat was het druk en wat was er veel reuring. Met Jacks werk, jonge kinderen en alles wat er bij komt kijken.”
‘Heb je even een uurtje?’
Jack: „Het werk ging al-tijd door. *Never a dull moment*. In het weekend moest ik een symposium openen, ik vloog de wereld over om te vertellen over dat nieuwe innovatieve ziekenhuis van ons. En omdat we een huis hebben in een wijk waar ook veel specialisten wonen, werd ik tijdens het grasmaaien op zaterdag aangesproken: hee Jack, heb je even een uurtje? Je denkt wel eens: hoe hielden we alle ballen in de lucht? Hoe deden we dat?”
Vrouwine: „Toch kijken we er heel goed op terug. En de kinderen ook. We hebben het toch maar mooi gefixt met z’n allen. Ik was thuis met de kinderen, maar dat voelde niet als een opoffering. Ik heb alles kunnen meemaken van de kinderen, het was ontspannen, alle vriendjes waren altijd welkom - daar heb ik ontzettend van genoten. En toen het weer kon, heb ik volop mijn oorspronkelijke vak opgepakt, zonder ooit uitgeput of cynisch te worden. Daar ben ik tot op de dag van vandaag heel blij mee.”
Jack: „En nu komt er een nieuwe fase aan. We worden opa en oma!”
Vrouwine: „We waren er totaal door verrast. Ik wist wel dat Reinout het wilde, maar dat leek nog iets voor ver weg. Echt geweldig nieuws natuurlijk.”
Jack: „Als ik denk aan ons leven over een jaar of vijf, hoop ik met Vrouwine veel tijd met ons kleinkind door te brengen. En thee te schenken in het buurthuis, of misschien mantelzorg te verlenen via Humanitas ofzo. Ik kijk nu al wel eens op hun website wat je daar allemaal kunt doen.”
Vrouwine: „Als het kindje er is en ik kan een rol spelen bij het oppassen, dan lijkt me dat heel leuk. Ik ga niet stoppen met werken, daarvoor vind ik het nog veel te leuk, maar een dagje minder: daar heb ik eigenlijk steeds meer zin in.”

IN HET KORT

Jack (66) en Vrouwine (64) Thiadens wonen in Groningen. Vrouwine is mentor en docent Engels op een middelbare school. Jack is interim-bestuurder in de zorg. Momenteel doet hij een klus voor een ouderenzorgorganisatie in de Hoeksche Waard. Ze hebben twee volwassen kinderen, Reinout (30) en Cecile (32). Een eerste kleinkind is op komst. Jack heeft een eigen bv waaruit hij zichzelf salaris uitkeert. Samen met het docentensalaris van Vrouwine is hun inkomen ongeveer drie keer modaal.

Wat is je laatst verstuurde Tikkie?

Vrouwine: „Wij gebruiken meer de Wie betaalt wat-app. Met een clubje vrienden met wie we regelmatig eten, houden we daar onze uitgaven bij. De ene keer betaalt de één, dan weer de ander. Uiteindelijk kom je op ongeveer nul uit en hoeft je elkaar geen Tikkie te sturen.”

Weekboodschappen of iedere dag naar de supermarkt?

Jack en Vrouwine doen altijd op zaterdagochtend samen weekboodschappen.

Wat is je laatste grootste uitgave?

De warmtepomp met nieuwe cv-ketel: die kostte zo’n vijftienduizend euro. Jack: „We hebben een huis uit 1950. Het leek ons goed om het wat te verduurzamen.”

Tweedehands of liever nieuw?

Jack: „We zijn allebei dol op kringloopwinkels. Dus als we iets tweedehands kunnen krijgen, vinden we dat leuk.”

Waar spaar je voor?

Een grote reis naar Australië en Nieuw-Zeeland.

Wie ruimt het huis op?

Het dagelijks opruimen doet Vrouwine. Met het grotere ontspullen zijn ze allebei bezig. Jack: „We hebben geen zolder, maar wel een grote kelder. Toen daar laatst water in stond, moest die helemaal leeg. We schrokken van hoeveel we hebben verzameld door de jaren heen.”

Wat was echt een miskoop?

Een grote partytent voor in de tuin, 250 euro. Vrouwine: „We hadden ’m speciaal gekocht voor een feest hier in de tuin. Maar bij het opzetten gingen de stokken direct door het doek heen. We zijn nog in de weer geweest met ducttape, maar het was niet meer te redden.”

Wie bedenkt wat je gaat eten?

Vrouwine. „Ik kook elke dag. Op zondag komen de kinderen vaak eten, met aanhang. Dan maak ik iets wat ze lekker vinden, maar zelf te veel werk. Draadjesvlees bijvoorbeeld, of erwtensoep.”

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

Aan niks. Vrouwine: „We geven allebei wel eens geld uit dat niet strikt noodzakelijk is, maar dat begrijpen we heel goed van elkaar. Ik koop bijvoorbeeld graag leuke nieuwe materialen om mee te borduren en haken. En Jack heeft dat met z’n schildertjes. Daar voelen we ons niet schuldig over. Dat gunnen we elkaar.”

Beste tip voor huishouden of financiën?

Vrouwine: „Gooi het geld op één hoop. Overleg over de grote aankopen, maar ga niet over elke kleine aanschaf lopen miezemuisen.” Jack: „Gun elkaar de ruimte en heb vertrouwen. Dat scheelt een hoop tijd en energie.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Luxe hotelarrangementen tot -58%

Bijzonder overnachten krijgt dit seizoen extra diepgang. Deze arrangementen draaien om de totale ervaring die het hotel en de omgeving bieden: van met MICHELIN Key bekroonde hotels en bijzondere restaurants tot karaktervolle locaties zoals historische kuuroorden en eeuwenoude herenboerderijen. Een zorgvuldig samengestelde selectie voor wie een verblijf graag beleeft, met aandacht voor sfeer, luxe en omgeving.

★★★★

Hotel Mooirivier, Dalfsen

Culinair verblijf in een stijlvol boutique hotel aan de Vecht

Geniet van rust, ruimte en verfijnde gastronomie bij Hotel Mooirivier, prachtig gelegen aan de oevers van de Vecht en recentelijk bekroond met de MICHELIN Key: een onderscheiding toegekend aan de meest uitzonderlijke hotels ter wereld. In restaurant Aan de Oever staat een smaakvol driegangendiner voor je klaar, gevolgd door ontspanning in de wellness. Een stijlvol en verzorgd verblijf midden in het groen, waar comfort en culinaire kwaliteit samenkomen.

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet

✓ 3-Gangendiner in Restaurant Aan de Oever (MICHELIN Gids)

✓ Toegang tot de wellness en gym

✓ Late check-out tot 12:00 (o.b.v.b.)

✓ Gratis parkeren

Korting 26%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €489 (€122,25 p.p.n.)

Vanaf 661,-
489,-

★★★★

Winselerhof, Landgraaf

Ervaar luxe en rust in herenboerderij in Zuid-Limburg

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet

✓ Welkomstrankje

✓ 3-Gangendiner in Restaurant Luigi's

✓ Late check-out tot 13:00 (o.b.v.b.)

✓ Gratis parkeren

Korting 50%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €269 (€67,25 p.p.n.)

Vanaf 539,-
269,-

★★★

Hotel Bentheimer Hof, Bad Bentheim (DE)

Een heerlijk verblijf in een historisch kuuroord

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet

✓ Dagelijks 3-gangendiner

✓ Gratis gebruik trein en bus in de Grafschaft Bentheim

✓ Gratis nachtwandeling met stadsmroeper

✓ 50% Korting op Museum en sauna Badepark

Korting 58%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €229 (€57,25 p.p.n.)

Vanaf 554,-
229,-

★★★★

Hotel Villa Ruimzicht, Doetinchem

Ontdek regionale smaken tijdens een culinair verblijf

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 1 x Overnachting, incl. Live Cooking ontbijt

✓ 6-Gangendiner in Restaurant Lokaal (Groene MICHELIN-ster)

✓ Gratis wandel- en fietsroutes

✓ Late check-out tot 13:00 (o.b.v.b.)

✓ Gratis parkeren

Korting 33%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €289 (€144,50 p.p.n.)

Vanaf 433,-
289,-

★★★★

Hotel Bloemendal, Vaals

3 Dagen culinair genieten in prachtig kasteelhotel

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet

✓ 4-Gangendiner in Restaurant Clermont (Gault & Millau 12,5 pnt)

✓ Early check-in vanaf 13:00

✓ Gebruik van zwembad & wellness

✓ Late check-out tot 12:00

Korting 36%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €469 (€117,25 p.p.n.)

Vanaf 732,-
469,-

★★★★★

Van Oys Maastricht Retreat, Eijsden

Ervaar ultieme luxe in 5* Superior hotel van wereldklasse

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet

✓ Kamerupgrade naar Deluxe Room

✓ 4-Gangendiner bij Restaurant Maes (MICHELIN Gids)

✓ Welkomstrankje

✓ Gebruik van Oysana spa

Korting 36%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €749 (€187,25 p.p.n.)

Vanaf 1168,-
749,-

★★★★

Hotel Mademoiselle, Parijs (FR)

Geniet 3 dagen van Parijs vol smaak, stijl & beleving

Compleet arrangement voor 2 personen

✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet

✓ Seine cruise tickets voor 2 personen

✓ Macaron box

✓ Franse kaasplank

✓ Glas bubbels

Korting 37%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €409 (€102,25 p.p.n.)

Vanaf 645,-
409,-

Alle getoonde prijzen zijn exclusief €29,95 boekingskosten

Boek nu

nrcwebwinkel.nl/overnachtingen

Of bel met +31 85 888 0825 ma - vr 8.00 - 18.00 u.

nrc

ZATERDAG 7 FEBRUARI & ZONDAG 8 FEBRUARI 2026

Familieberichten

E25

Geboren

Geboren

Kee

Cornelia Mariette Waterbolk

Correlli van Hulten en Tjalling Waterbolk

Washington, DC, USA, 29 januari 2026

Geboren!

Max Louis Hans van Rossem

Simone en Max ♥

Amsterdam, 11 januari 2026

Geboren

Alexandra Theodora Marie

Anniek Huizing en Michael Mackie-Kwist

Amsterdam, 5 februari 2026

Geboren!

Mason Luca van Gellecum

Rosanne van Rijn van Alkemade & Heijme van Gellecum, broertje van James

Muiden, 22 januari 2026

Gelukkg zijn wij met de geboorte van onze zoon

Willem Alexis Spigt

Myriam Spigt - van Oosten, Pieter Spigt

Amsterdam, 30 januari 2026

In memoriam

Dr. Els Borst-Eilers

In memoriam

Geluk, emotie,
herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Overleden

Bernard Johan Schendstok

18 september 19443 februari 2026

Mieke

Bernard en MichielEdward en Daniëlle

We hebben in besloten kring afscheid genomen van onze geliefde Bernard.

Correspondentieadres: Familie Schendstok, p/a Egards Uitvaart
Toussaintkade 19, 2513 CJ Den Haag

Algemene kennisgeving

Tot ons groot verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van mijn geliefde man, onze lieve (schoon)vader en opa

Cees in 't Veld

9 oktober 1944, Schiedam29 januari 2026, Glimmen

Eva in 't Veld - de Jong

Caroline (in liefdevolle herinnering) & Tom Olivier, Juriaan, Maarten

Marissa & Edgar Daan, Lucas

Suzanne & Martijn Annabel, Ties

De crematie heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Enige en algemene kennisgeving

Heden, na een heel interessant en vol leven, en tot ons verdriet, is onze moeder, schoonmoeder, onze Nèhèh, Groot- Nèhèh uit ons midden vertrokken.

Anne Christine Knulst-Raick

Uccle (B)Bussum

30 maart 19285 februari 2026

Weduwe van Cornelis Knulst, RMWO 1918 - 1990

Liesbeth Knulst & Hans Steketee †
Pieter & Rose
Marina & Matthew
Isabelle, Victor
Eva

Peter Knulst † & Nellejet van Tilburg
Joris & Javi
Sanne & Tijn
Julie & Just

Robert Knulst † & Christine Knulst-van Dijkman
Noortje & Niels
Wolke, Fiore
Dorine & Ruben
Charlotte
Robert

Anne heeft haar lichaam ter beschikking van de wetenschap gesteld.

Correspondentieadres
liesbethknulst@hotmail.com

Je had een grote gedrevenheid om te doen, maken en te beleven en was dankbaar hierin te delen. We hebben in alle rust liefdevol afscheid kunnen nemen van onze moeder, schoonmoeder en oma

Leonarda Antonia Hemerik-Stumpel

Leonie

Hoorn, 26 juli 1927 Haren, 3 februari 2026

weduwe van Jaap Hemerik † 1989

Zandweer Kees en Paula
Rotterdam Eva en Pyc
Amsterdam Martha
Amsterdam Monica, kleindochter

Cor Olofsen † 2021

Wij bedanken alle medewerkers van Westerholm voor hun liefdevolle zorg.

Het afscheid vindt in besloten kring plaats.

Correspondentieadres: Onnemaweg 16, 9997 NE Zandweer

Op 3 februari overleed onze lieve tante

Leonie Hemerik - Stumpel

Hoorn 26 juli 1927 † Haren 3 februari 2026

familie Stumpel

Op dinsdag 27 januari 2026 is overleden

Willem Frederik (Wilfred)
Baidenmann

Rotterdam, 13 maart 1944 Kloosterhaar; 27 januari 2026

Partner van

Astrid Troost

Rotterdam, 12 januari 1959 Kloosterhaar; 17 januari 2026

Ik kan terugzien op een mooi leven.
Op mijn jeugd, mijn schooltijd en daarna zeven jaar varen als Radio Officier ter Koopvaardij. Van Oost tot West heb ik mooie reizen gemaakt op schepen als de Ierse Zee en de Straat Freetown. Ik kijk daar met veel plezier op terug.

Daarna ben ik 25 jaar actief geweest in de verkoop van omroep- en communicatie apparatuur.

Vervolgens heb ik 20 jaar samen met Astrid in Frankrijk gewoond als oprichter en eigenaar van naturistencamping Les Fourneaux. We hebben het goed gehad.

Op mijn verzoek heeft de uitvaart in kleine kring plaatsgevonden.

Ik dank allen die ons hebben gesteund in de laatste periode, en ik wens jullie een goede gezondheid en alle goeds. Geniet van het leven en van elkaar zolang het kan.

Een lieve groet van Wilfred

Tu n'es plus là où tu étais, mais tu es partout là où je suis
Victor Hugo

Met veel verdriet nemen wij afscheid van mijn man, onze vader, mijn schoonvader, onze opa

Erik Jozef Maria Olthof

Diemen, 25 november 1952

Zaandam, 4 februari 2026

Laurence

Mathieu en Sofie

Maxime

Yves

Dominique

Mocht u geen kaart hebben ontvangen, dan kunt u mailen naar dominiqueolthof@hotmail.com

Na 88 jaar nemen wij afscheid van onze moeder, oma, Maike. Haar leven was rijk en veelbewogen. Met liefde voor kunst en beeldhouwen, met toewijding als fysiotherapeut, krachtig en sportief. Wij zijn dankbaar voor alles wat zij voor ons betekend heeft.

Maria Gertruda Josepha
Veldhuijsen - Wijnans

Weduwe van Wim Veldhuijsen

* Batavia (NI), † Baarn,
24 mei 1937 1 februari 2026

Heelsum: Laurens en Cornielieke Rupert
Jan Jelles, Felix

Zwolle: Han en Pauline Rupert
Lotte, Nils

Utrecht: Wence en Andrine Rupert
Floris, Eva, Maartje

Utrecht: Emile Rupert en Nicoline Fokkema
Renk, Rintse, Maud

Baarn: Mark en Margareth Veldhuijsen
Maurits, Frank, Lodewijk

Soest: Ayen Veldhuijsen

Amsterdam: Mick en Jacqueline Veldhuijsen

Baarn: Lisette Veldhuijsen
Derk, Bouke, Foeke

Maike is thuis, alwaar geen bezoek. De uitvaartplechtigheid is op woensdag 11 februari om 14.00 uur in besloten kring.

Correspondentieadres:
Uitvaartverzorging Van Vuure
t.a.v. Familie Rupert
Melkpad 21a, 1217 KA Hilversum

Tot onze droefheid is overleden onze lieve, eigenzinnige en belangstellende moeder, schoonmoeder, grootmoeder en overgrootmoeder

Eline Jeanette Maria
de Clercq-Belonje

weduwe van
Max de Clercq

☆ Alkmaar, 22 maart 1933
† Leiden, 27 januari 2026

Leiden: Willem de Clercq
Hannah de Clercq-Angelink van Rentergem

Johan de Clercq †

Baarn: Guus de Clercq
Anna de Clercq-Mank
Len

Leiden: Eline de Clercq
Marijn van Hercules

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Veel te vroeg is de bijl gelegd aan onze mooie eik.

Niels Hoekstra

Een bijzonder mens. De trouwste, liefste, grappigste vriend die je je kan wensen. We gaan je ontzettend missen, ouwe woudreus.

We wensen Aak, Nicolaas en Johannes heel veel sterkte.

De Engel van Alkemade, Delft, 1985

Alex Schmeets Guido Pas

Alexander Berger Joost Hardick

Bart Tönjann Kees Frowein

Béla Jankovich de Jeszenice Marc Schuurung

Eduard de Geer Martin Adler

Edward Hissink Nick Bosch van Rosenthal

Edwin Gunneman Pieter de Liagre Böhl

Floris Tammes Quintijn Innikel

Frans Neutelings Serge Kremer

Frans Lievaart (i.m.) Willem-Jacob Westerlaken

De boom is geveld, veel tranen in de bedding

Niels Hoekstra

Aak, Johannes en Nicolaas blijf overeind

Deventer Forever

Chrisje, Heleen, Mercedes, Frans, Gijs, Michiel en Pieter-Jan



NO CIRCLING BACK

Joachim Aljosja Baan

17-05-1979

05-02-2026

Mori, Birk, Ard en Yoko

Joachim, ons baken, gids en inspirator voor velen, is overleden. Zijn licht blijft ons leiden.

Correspondentie:
Immanuel Baan Uitvaartbegeleiding
t.a.v. Joachim, Kruiskamp 100, 3814 PE Amersfoort

anothersomething.org

Dankbaar voor een vol, gelukkig en lang leven hebben wij afscheid moeten nemen van onze lieve, bijzondere moeder en oma

Maria Augusta Anna
van Meel - Gaarman
Mieke

☆ Bolsward, † Bolsward,
26 april 1927 5 februari 2026

Echtgenote van Cor van Meel †

Liesbeth en Jan van der Werf-van Meel
Marieke en Maurits, *Floris*
Alied en Alexander
Coen en Jip

Kees en McKenzie van Meel-Reed
Madison en Calvin
Mercer

Herman en Sylvia van Meel-Vetzo
Sabine en Jorik
Fabienne

De afscheidsviering wordt gehouden op vrijdag 13 februari om 11.30 uur in de St. Franciscusbasiliek, Grote Dijkalker 7 te Bolsward.

Vanaf 11.00 uur is er gelegenheid tot condoleren.

Na het afscheid vindt de begrafenis in besloten kring plaats.

Correspondentieadres:
Marktstraat 10, 8701 JT Bolsward

In ons bijzijn hebben wij mijn lieve Doeve, onze pap en opa in liefde los moeten laten

Enno
Enno Mattinus Douwes

21 april 1937 1 februari 2026

Geeske Douwes - Reerink

Hans Douwes en Martine Schipper
Anne, Gilles, Fenna

Barbara Bank - Douwes en Brendan Bank
Hans, Paul

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentie: greerink@gmail.com

Met droefheid en respect nemen wij afscheid van onze dierbare, innemende en empathische vriend

Enno Douwes

Rob Alders Toon Blokland
Paul Braat Marius Enthoven
Paul van Erven Dorens Pieter Giesberger
Geert van Hardenbroek Hubert-Jan Henket
Arnold van Ittersum Peter Koppen
Eric van Randwijck Harm Jan Roelants

DSC Club 6 1958

Onze lieve charmante Mamma, Grootma en Overgrootma is vredig ingeslapen.

Haar buitengewone gevoel voor humor en warmte zullen wij missen. Met een groot hart en oprechte belangstelling was zij een liefdevolle, zorgzame aanwezigheid voor iedereen om haar heen.

Irene Sophia Maria
Korthals Altes - Bevers

Delft, 8 oktober 1940 Haarlem, 31 januari 2026

Weduwe van Frans Korthals Altes

Wij zijn dankbaar voor alle bijzondere momenten samen en dat zij nu pappa niet meer hoeft te missen.

Lilly & Marcel Berendsen - Korthals Altes
Olivier & Maartje, Julius
Thom & Wietske, Mees
Sebastiaan & Sophie
Josephine & Thijs
Reinier

George & Dominique Korthals Altes - de Wolf
Diederik & Julie
Floris & Isabelle
Roosmarijn & Mees

Eve & Chris Dines - Korthals Altes
Molly
Freddie

Correspondentieadres:
Bramenlaan 314, 2116 TV Bentveld

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Mijn intens lieve man, onze altijd positieve vader, schoonvader en grootvader is overleden.

W.A.M. Walenkamp, arts
Pim

Leiden, 1 oktober 1941 Soest, 29 januari 2026

Soest J.P.M. Walenkamp - Dieben

Soest Bregje & Steven De Lannoy - Walenkamp
Hugo, Matthijs

Amsterdam Willemijn & Eelco de Ridder - Walenkamp
Hein, Cato

Correspondentieadres:
Familie Walenkamp, p/a Postbus 311, 3800 AH Amersfoort

Zijn lichaam is gedoneerd aan de medische wetenschap.

Wij herdenken Pim in besloten kring.

“Houd de moed erin”

Tot ons groot verdriet is overleden, onze dierbare moeder, schoonmoeder en oma

Albertina Johanna
Bruins Slot - Wortman

Tineke

Utrecht, Den Haag,
13 januari 1931 2 februari 2026

Echtgenote van dr. J. Bruins Slot
in liefdevolle herinnering

Heemstede
Warner Bruins Slot
Caroline Bruins Slot-van der Horst
Alexandra en Micki
Isabella
Thomas-Jan en Isabelle
Tessa

Maartensdijk
Heiltje Boumeester-Bruins Slot
Gilles Boumeester
Guus en Flor
Warner en Eva
Stien en Luuk

Correspondentieadres
Familie Bruins Slot
P/a Funeral Company Gooi
Keucheniusstraat 6, 1271 BN Huizen

Het afscheid van Tineke vindt in besloten kring plaats.

De liefste, vadertje, pake, Bou, appa

Boudewijn Peters

Den Haag Amerongen
17 augustus 1941 30 januari 2026

Alette Peters-Goote

Derek Peters en Floor Spigt
Pip en Biek

Jurriaan Peters en Shea Mavros
Lina, Dounia en Simo

Daay Peters
Liam en Zoya

Nicole Faithfull

Farida Abbadi

Het afscheid vindt in besloten kring plaats.

Correspondentie: Alting & Res Uitvaarten
Postbus 85429 |3508 AK Utrecht

Na een prachtig en actief leven hebben wij verdrietig, maar ook dankbaar, afscheid genomen van onze lieve man, papa en opa Coen.

Coen Willemse

Voorburg 27 • 12 • 1933 - Rotterdam 4 • 2 • 2026

Anne Willemse-Kolff
Dickie en Joost Gunning-Willemse
Jet
Cecile
Hein en Martine Willemse-Rutgers
Roselyne
Juliëtte

De liefdevolle en geduldige zorg van de medewerkers van Martha Flora Rotterdam voor papa en mama zijn voor ons een grote steun.

correspondentieadres
Oudorpweg 26, 3062 RC Rotterdam

Onze lieve oom is niet meer.

Coen Willemse

Hij bracht ons plezier en bijzondere ervaringen. Hij was er altijd voor ons.

Coen was de jongste van het ABC van Hein en Tini Willemse-Aten.

We zullen hem missen.

De kinderen van Aert et Roselyne:
Bertrand (in herinnering), Laurent, Blandine,
Thibaut en Damien Willemse
De kinderen van Barta en Diderik:
Tessa en Renet van der Waals

Overleden is onze dierbare zwager en oom

Coen Willemse

Echtgenoot van Anne Willemse-Kolff

Anton en Tineke Valk-Stikker
Claire en Igor Jacobs-Valk
Teske Valk en Daniel Straub-Hamp
Martine Valk en Rogier Gerritsma
En kleinkinderen



C. Willemse

27 december 1933 - 04 februari 2026

Oud-voorzitter en Lid van Verdienste van de Koninklijke Roei- en Zeil Vereniging 'De Maas', te Rotterdam.

Coen Willemse is 76 jaar lang lid geweest van onze Vereniging, met een enorme liefde voor zeilen.

In 1974 kwam hij in het Bestuur, van 1974 tot 1979 als Commissaris Zeilen, van 1979 tot 1981 als Ondervoorzitter en van 1981 tot 1984 als Voorzitter.

Zijn bezieland Voorzitterschap en richting gevend vermogen was voor 'De Maas' tot aan de dag van vandaag een belangrijke factor om een echte 'Familievereniging' te worden.

Coen Willemse ('Mr. Maas') was sedert 1984 Lid van Verdienste van 'De Maas'. Wij herinneren hem in vriendschap.

Namens het Bestuur en de leden van de Koninklijke Roei- en Zeilvereniging 'De Maas',

Arnoud van der Slot, voorzitter,
Maarten van der Giessen, secretaris.

Met verslagenheid hebben wij kennisgenomen van het plotselinge overlijden van

Kees Louwerens

Kees was sinds november 2025 verbonden als interim bestuurder aan de Stichting Informatieknoppunt Zorgfraude. Wij waarderen zijn bijdrage aan de aanpak van zorgfraude en herdenken in Kees een bestuurder die met inzicht en grote betrokkenheid zijn rol binnen het IKZ vervulde.

Wij wensen zijn gezin en naasten veel kracht en sterkte toe met dit verlies.

Namens de Raad van Bestuur en medewerkers Stichting IKZ
Eugène van Mierlo



*De aarde wordt niet geërfd van je ouders, maar geleend van je kinderen.
Wendel Berry, schrijver en boer*

Na een dappere strijd die nooit te winnen was, nemen wij veel te vroeg en diep bedroefd afscheid van onze zoon, broer, zwager en oom

SJOERD OLIVIER
GOMPEN

Gouda, Culemborg,
28 juni 1978 30 januari 2026

Hij was een zorgzame, avontuurlijke, toegewijde wereldverbeteraar en boer, een vriend van aarde en natuur, van mens en dier. Hij heeft zijn leven niet af kunnen maken. Wij vergeten zijn idealen niet.

Frits en Anita Gompén-Reuder

Joris en Sandra Gompén-Castañeda
Niki en Laura

De uitvaart vindt in besloten kring plaats. Op 1 maart zal in de buurt van Rotterdam een herdenkingsbijeenkomst plaats vinden.

Correspondentie: medeleven@gompen.nl

Enige en algemene kennisgeving

Tot ons groot verdriet is overleden

Jan Eric van den Berg

Zutphen Boissy lès Perche (F)
22/05/1948 02/02/2026

Names de familie
Echtgenote Anita van den Berg

Het afscheid heeft in kleine kring plaats gevonden

Met groot verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van onze lieve (schoon)moeder en oma

Anna Maria Folman

☆ 23 februari 1941 † 27 januari 2026

Zij kende de ware kunst van leven en liefde

Marlijn & Dirk de Lange
Roos, Tijn & Daantje, Berend

Rogier Visser
Julian, Matthijs

Willemijn & Jeroen Bosma
Jeep, Rijk, Mees, Flore

De crematieplechtigheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Cronjeweg 15, 6861 CD Oosterbeek

‘Lieverds, all the best’

Heel verdrietig omdat we haar zullen moeten missen, maar vervuld van mooie herinneringen, laten wij weten dat mijn lieve vrouw, onze moeder, schoonmoeder en oma is overleden.

Agatha Sophia de Widt-Beukelman

Agaath

opgewekt * meelevend * daadkrachtig

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Groningen, 18 augustus 1941 Baarn, 31 januari 2026

Soest:	Hans de Widt
Utrecht:	Matthijs de Widt en Marinette Kuijpers <i>Livia, Roelof</i>
Manchester-by-the-Sea:	Quirijn de Widt en Solange Henschen <i>Thymen, Roemer, Phileine</i>
Almere:	Floris de Widt en Marina Sitvast <i>Tessa</i>

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres: Vredenhofstraat 30-02, 3762 HC Soest

Met veel verdriet, maar dankbaar voor de mooie tijd die wij samen hebben gehad, geven wij u kennis van het overlijden van mijn lieve man, onze vader, schoonvader en opi

Willem Laurens Lamoraal Storm de Grave - Laurens -

Diepenveen, 28 september 1944	Huis ter Heide, 30 januari 2026
----------------------------------	------------------------------------

Lot

Henriëtte en Marc
Yelin, Florian, Marley, Giuliano

Roderick en Saskia
Charlotte

Birgit en Jan Willem

De uitvaart heeft inmiddels in besloten kring plaatsgevonden.

*Correspondentieadres:
Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
t.a.v. Familie Storm de Grave
Benoordenhoutseweg 279
2596 BJ Den Haag*

Tot ons groot verdriet geven wij kennis van het overlijden van onze dierbare broer

LAURENS

Zoelen Baarn	Gerlach en Mady Storm de Grave-Smit Bob <i>i.m</i> en Swaene Meyer-Storm de Grave Annelou <i>i.m.</i> Bruna-Storm de Grave
Neven en Nichten	

Verdrietig maar dankbaar voor alle mooie herinneringen en haar kracht, hebben wij afscheid moeten nemen van mijn geliefde vrouw, onze trotse moeder en oma en ons sterke zusje

Joyce Madeleine Wils-Schmoutziguer

Haarlem, 17 september 1950 Rotterdam, 3 februari 2026

Peter Wils

Evert-Jan Wils & Marjolijn van der Schoot
Sanne, Floor, Loes, Bram

Caroline Wils *(in liefdevolle herinnering)*

Alexandra Wils & Ivo Henkens
Philippine, Olivier

Jetteke van den Berge-Schmoutziguer *(in liefdevolle herinnering)*

Alex Schmoutziguer & Annette van de Beek

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Intens verdrietig, maar dankbaar voor alles wat zij in haar liefdevolle en zorgzame leven voor ons heeft betekend, nemen wij afscheid van onze lieve moeder en trotse oma

Maria Josephina Catherina Gemma Weck-van den Assem

José

☆ Breda, 18 augustus 1943 † Vught, 2 februari 2026

echtgenote van Martin Weck †

Met haar warme hart, oprechte interesse en sprankelende persoonlijkheid wist zij iedereen te raken. Haar humor, gastvrijheid en positieve levenshouding maakten haar bijzonder. In onze herinneringen leeft zij voort, vol liefde en warmte.

Sabine Weck
Daantje, Pleun, Rein

Marlijn en Ernst-Jan van Gellicum-Weck
Claas, Bas, Merel

Maarten Weck en Carlien van Hemert
Duuk, Cato †, Juul, Maxine

De afscheidsdienst wordt gehouden op 11 februari om 10.30 uur in de Sint-Janskathedraal, Torenstraat 16 in 's-Hertogenbosch.

Correspondentieadres: Dorien de Nijs Uitvaartbegeleiding
T.a.v. familie Weck, Taalstraat 36, 5261 BE Vught

In liefde en dankbaarheid hebben wij afscheid moeten nemen van

Arda Varekamp - Ploem

Delft, 5 november 1944 Heemstede, 26 januari 2026

Anton Varekamp
Anthony en Cécile
Michiel
Floris
Anne-Fleur en Michiel
Olivier, Emilie

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Herenweg 71 – A19,
2105 MD Heemstede

In liefdevolle herinnering

Ir. Jan Anton Biesheuvel

Haarlemmermeer, * 19 januari 1938 Alkmaar, † 25 januari 2026

Sheherazade Biesheuvel - Hashim Ahmad
Sophie
Laurens
Stefanie †
Marleen
en kleinkinderen

Wij hebben in familiekring afscheid genomen.

Correspondentieadres:
Uitvaartverzorging Duin
T.a.v. familie Biesheuvel
Lindenlaan 100 | 1815 HJ Alkmaar

In liefde losgelaten

Udo Reinier Tjebbes

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Velp, 3 september 1942 Berkel-Enschot, 31 januari 2026

Sietske Tjebbes - Pit

Hora en Lidewij
Sietske

Roeland en Willemijn
Guusje
Uneke

Udo Reinier *(in liefdevolle herinnering)*

De afscheidsdienst heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Vierlaan 10, 5056 XT Berkel-Enschot

Tot ons grote verdriet hebben wij in liefde moeten loslaten mijn lieve man, vader en opa

dr. Jaap van Moolenbroek

Jacob Johannes

Middelburg 27 mei 1944 Dieren 2 februari 2026

Wij zullen hem verschrikkelijk missen

Joke van Moolenbroek - Putters

David van Moolenbroek

Eva Dienske en Stef Louwers
Nora
Iris

Volgens zijn wens zullen wij in besloten kring afscheid nemen van Jaap.

Correspondentieadres:
Alphons Diepenbrocklaan 1
6952 BS Dieren

Enige en algemene kennisgeving

Langzaam is het leven opgehouden

Met intens verdriet nemen wij liefdevol afscheid van lieve Kari-Anne, onze mama, Gromoes, schoonmoeder, zusje, schoonzusje, tante en oudtante. Zij leefde stijlvol en kleurrijk en blijft voor altijd voortleven in onze harten.

Kari-Anne van den Clooster barones Sloet tot Everlo - barones van Ittersum

Rechtsdame der Johanniter Orde

* Haarlem 16 juli 1941 † Den Haag 1 februari 2026

Scheveningen: Peter en Rickard

Uithoorn: Lisette

Den Haag: Ariane en Patrick
Kiki, Britt

Aerdenhout: Mariette en Cees
kinderen en kleinkinderen

Correspondentieadres:
Brokking & Bokslag Uitvaartbegeleiding
t.a.v. de familie Sloet tot Everlo
Herenweg 92, 2101 MP Heemstede

Kari-Anne verblijft op haar kamer in Martha Flora, Badhuisweg 165-167 in Den Haag, alwaar geen bezoek.

Wij nodigen u uit om samen met ons afscheid te nemen van Kari-Anne op maandag 9 februari om 13.30 uur in de Hazelaar aula van Begraafplaats Westerveld, Duin en Kruidbergerweg 2-6 in Driehuis.

Kari-Anne was dol op bloemen en daarom vinden wij het fijn wanneer u een onverpakte, kleurrijke bloem (geen geel) meeneemt zodat wij Kari-Anne daarmee kunnen omringen. Tussen 13.00 en 13.30 uur kunt u uw bloem rondom Kari-Anne plaatsen.

Na afloop van het afscheid komen wij samen in de koffiekamer van Westerveld.

Ik heb het leven lief, de mensen en de dieren
De zeeën en rivieren, ik heb het leven lief
Ik heb het leven lief, de bergen en de dalen
de warme zonnestralen, ik heb het leven lief

Dr. Maurits K.A. van Selms

Assistant Professor ACTA

14-10-1974 04-02-2026

Wat hebben we jou lief

Heeswijk-Dinther
Marjon Ketelaars
Theije

Den Haag
Jan en Annelous van Selms-Ravesloot
Joep 🐾

Den Haag
Leontien en Philip Kröner-van Selms
Elisabeth, Louise, Robert

Vrijdag 13 februari staan we in besloten kring stil bij het rijke leven van Maurits.

Livestream
www.liveuitzendingen.nl | code: 1D933493
Condoleances
www.memori.nl
Contact
erica@pattyduijn.nl | 06 57 24 62 99

Met veel verdriet ontvingen wij het bericht dat onze fijne collega en oud-student is overleden.

Dr. Maurits K.A. van Selms

Maurits was voor velen een grote bron van positiviteit. Hij beschikte over een enorme dosis doorzettingsvermogen en een scherpe geest. Maurits, die zelfs in de voortdurende nabijheid van het einde, de kracht vond om het leven te omarmen.

Wij zijn dankbaar voor de tijd die we met hem mochten samenwerken. Hij leeft voort in onze warme herinneringen.

Wij wensen zijn naasten veel kracht toe.

Bestuur, collega's sectie
Orofaciale Pijn en Disfunctie en
alle overige medewerkers van
Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam

ACTA

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Werk dat je verder brengt

Focus op wat jouw carrière vooruithelpt



HR Manager

Bedrijf

TK Home Solutions, onderdeel van het wereldwijde TKE (TK Elevator), levert al meer dan 70 jaar innovatieve en op maat gemaakte trapliftten met geavanceerde robotica voor optimale veiligheid en comfort.

Functie

Bij TK Home Solutions krijg je geen gespreid bedje. Je stapt in een organisatie met ambitie, een productieomgeving die doordraait, een kantoor dat vooruit wil en een HR-organisatie die je verder mag bouwen. Wij zoeken een HR Manager die HR niet ziet als papieren tijger, maar als business-partner. Iemand die opbouwt, structuur aanbrengt en tempo maakt.

Locatie: Krimpen aan den IJssel / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Engineering, Product development & Production / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 90.000 - € 110.000/jaar

Contactpersoon YER

Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12



Compliance Officer

Bedrijf

Credit Life is een gespecialiseerde verzekeraar in Nederland die zekerheid biedt bij arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en overlijden. Het bedrijf werkt samen met banken en financiële dienstverleners om klanten te beschermen tegen onverwacht inkomensverlies.

Functie

Jij bent een gewetensvolle professional die wet- en regelgeving niet alleen bewaakt, maar ook vertaalt naar werkbare, begrijpelijke en toekomstbestendige kaders. Je adviseert management en collega's en combineert compliance-expertise met juridische sensitiviteit, beleid en training.

Locatie: Amstelveen / **Ervaring:** 3-5 jaar / **Sector:** Insurance / **Opleiding:** Wo Master / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Ernestine Simonis, +31 6 292 390 25



Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieuw. Deskundig.



Partner in Sales Excellence

Bedrijf

Hovingh & Partners is dé autoriteit in sales- en onderhandelings-technieken. Met een bewezen formule, sterke reputatie en ervaren team bieden zij commerciële professionals de kans om hun eigen praktijk te bouwen en organisaties naar een hoger niveau te tillen.

Functie

Je bent een ondernemende salesprofessional met ervaring in new business en sales leadership. Je combineert strategisch partnerschap met het coachen en ontwikkelen van mensen en zet je volledig in om een nieuwe onderneming succesvol te maken.

Locatie: Hybride / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Sales & Influence Consulting / **Opleiding:** Wo Bachelor / **Voorwaarden:** onderscheidend verdienmodel

Contactpersoon YER

Janne Knipping, +31 6 23 64 28 87



E-commerce Platform Specialist

Bedrijf

Search4solar is hét snelst groeiende B2B-platform voor zonnepanelen, omvormers en batterijen in Europa. Met 10.000+ gebruikers en 300 leveranciers bouwen ze aan een digitale revolutie in de zonne-energiesector. Groei met hun mee!

Functie

Als E-Commerce Platform Specialist ben jij de drijvende kracht achter het Shopify Plus-platform. Je leidt innovaties, stuurt externe developers aan en zorgt voor slimme integraties en schaalbare groei. Ben jij een strategische zelfstarter die floreert dankzij data, structuur en groei?

Locatie: Barendrecht/hybride / **Ervaring:** 3-5 jaar / **Sector:** Wholesale/energie / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

YER 
ambitions in motion

& VERDER

2

Thomas Hogeling over hoe voetbal tot een lelijk content-algoritme is verworden

5

Plannen voor 'religieuze geletterdheid' verdienen argwaan, vindt *Stine Jensen*

6/7

Natuurlijk is arts zijn zwaar. Maar het is de moeite waard, vindt *Susanne van der Velde*



FOTO JOOSTRUTTEN

Meer van hetzelfde

Na zoveel gebrekkig bestuur is iets voor elkaar krijgen een ideaal op zich geworden, ziet *Bas Heijne* bij het kabinet-Jetten.

2/3

DAT MAG JIJ VINDEN



ILLUSTRATIE SUZAN HUIJK

De lelijkste kant van voetbal



Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Het verraderlijke aan algoritmen is dat je voortdurend het idee hebt dat je je in het centrum van het heelal bevindt. Dat wat jou interesseert er ook echt toe doet, want waarom krijg je er anders zoveel nieuwsberichten over voorgeschoteld? Ik weet dus niet zeker of de rest van Nederland zich deze week net zo druk heeft gemaakt om Kodai Sano als ik.

Sano is een Japanse middenvelder van NEC, de beste voetballer die ik ooit in het rood-zwart-groen heb zien spelen. Mede dankzij hem concurreert mijn club dit seizoen niet met SC Heerenveen en Fortuna Sittard, maar met Ajax en Feyenoord. Hartstikke leuk natuurlijk, behalve dan dat spelers halverwege het seizoen van club mogen wisselen.

En dus zat Marijn Beuker, de directeur voetbal van Ajax, afgelopen zaterdag stomtoevallig in hetzelfde restaurant als Sano. Het is verboden om achter de rug van clubs om voetballers te benaderen, maar ze serveren bij Izakaya in Amsterdam ook gewoon erg lekker eten.

We moeten er dan ook niet te veel achter zoeken dat Mike Verweij van *De Telegraaf*, die al jaren de functies van sportjournalist en Ajax-spreekbuis weet te combineren, vervolgens meldt dat Sano een persoonlijk akkoord heeft bereikt met Ajax. Vanaf dat moment komt er een berichtenstroom op gang die me de afgelopen dagen volledig heeft opgeslokt.

De honderden artikelen op websites als soccernews.nl, voetbalprimenr.nl of FCupdate.nl hebben ronkende koppen en nauwelijks inhoud. Op een gegeven moment zag ik een presentator met een bloedserius gezicht reacties van mijn vrienden van het NEC-forum voorlezen: „Een overgang naar Ajax is een sportieve stagnatie, een stap naar de Engelse, Duitse of Spaanse competitie lijkt me beter en logi-

scher”. Dat iedereen reageert onder een schuilnaam, dat het een bloeiende puber, een kakkende pensio-nado of een buschauffeur tijdens z’n lunchpauze kan zijn, doet er niet toe. Het is content en we vreten het.

De meningen in deze transfer-soap zijn ongeveer als volgt: NEC’ers vinden Ajax arrogant omdat ze denken recht te hebben op hun sterspeler, Ajacieden vinden NEC kil omdat ze Sano de kans ontnemen voor Ajax te spelen. Anderen vinden het stoer dat NEC de poot stijf houdt, Kenneth Perez noemt het crimineel dat NEC de miljoenen weigert, NEC’ers zien zichzelf als een klein dapper clubje dat het opneemt tegen de grote reuzen, anderen wijzen erop dat NEC miljardair Marcel Boekhoorn als suikeroom heeft en dus helemaal niet zo bescheiden is, de spelersvakbond vindt het schandalig dat NEC een spelersmakelaar inhuint om de prijs op te drijven,

Het is content en we vreten het

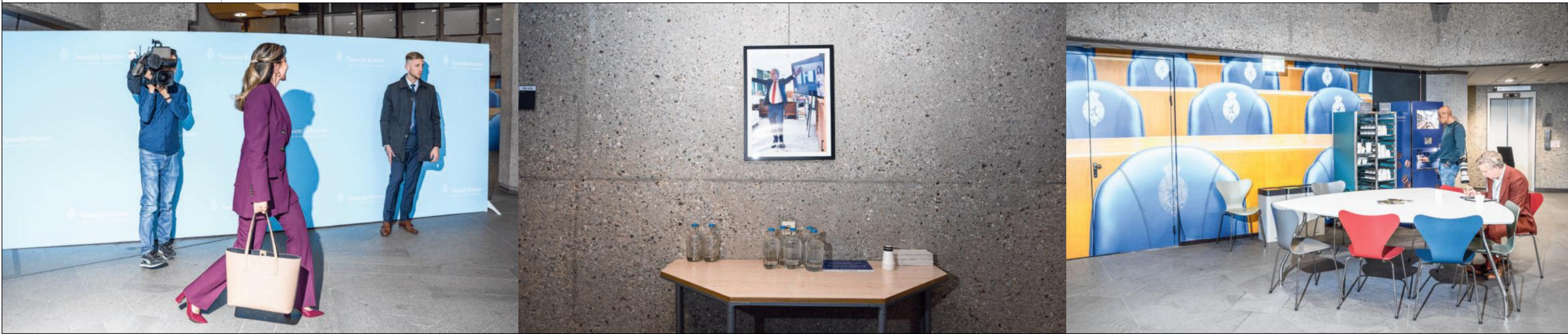
weer anderen vinden het schandalig dat Ajax een aan NEC verhuurde verdediger zonder zijn weten in de deal probeert te betrekken, NEC’ers willen niet dat Sano wordt verkocht aan een concurrent om Champions League-plekken, supporters van andere clubs lachen NEC’ers uit om het feit dat ze dromen van de Champions League, Ajacieden willen dat Sano naar Ajax komt, NEC’ers willen dat hij bij NEC blijft.

Dinsdagmiddag, ruim acht uur voordat de transfermarkt definitief sluit, komt het hoge woord eruit. In een wat ongemakkelijk interview vertelt Sano zelf in hakkend Engels aan NEC TV dat hij liever was vertrokken, maar dat hij ook begrijpt dat de club dat niet wil hebben. Ik zie dat hij er wat verslagen bij zit en opeens schaam ik me. Ik ben zeventien jaar ouder dan deze jongen. Het is de lelijkste kant van voetbal en wat heb ik me laten meeslepen. Laat ik de algoritmen maar de schuld geven. En wat hoop ik dat NEC dit seizoen dankzij Sano boven Ajax eindigt.



Bas Heijne is essayist en redacteur van NRC.

Mensen snakken na het debacle van het kabinet-Schoof naar politieke daadkracht, ziet *Bas Heijne*. Alleen hebben D66, VVD en CDA volgens hem niet van alle malaise geleerd.



Aan de slag, daadkracht – je begrijpt wel waarom de nieuwe coalitie van D66, VVD en CDA ervoor gekozen zichzelf als zuiver pragmatisch te etaleren: Nederland heeft ruim een jaar stilgestaan. Traineren, blokkeren, stoken en schelden, opzichtig incapabele bewindslieden onder aanvoering van een machteloze bureaucraat – dat was het kabinet-Schoof. Wie keek er niet met plaatsvervangende schaamte naar?

Na zoveel gebrekkig bestuur, waarbij Nederland in zo’n beetje alles achteropraakte, nationaal en internationaal, is ieder teken van capabel bestuur al een wonder, iets „voor elkaar krijgen” een ideaal op zich, iedere stap die echt gezet wordt een bevrijding – het maakt al bijna niet meer uit welke kant op.

Je zou bijna vergeten hoe bizar dat eigenlijk is.

De al te nadrukkelijke blijmoedigheid van de partijleiders bij de presentatie van hun akkoord moet verhullen dat de oorzaken van de bestuurlijke malaise allesbehalve verdwenen zijn. *Gentle reminder*: we leven nog steeds in een land waar de bijna-grootste partij grossiert in extreemrechtse ideeën en niet eens een partij is.

De PVV van Geert Wilders, bij voorbaat van regeringsdeelname uitgesloten, kreeg onlangs te maken met een scheuring – extreemrechts is nog nooit zo groot geweest en tegelijkertijd nog nooit zo verdeeld. Het schaaateloos nativistische, Rusland-gezin-de FVD groeit weer. En onze onzekere toekomst gaan we in met een minderheidskabinet dat bij alles steun zal moeten zoeken.

Je zou het een crisis noemen, als je er al niet zo gewend aan was geraakt.

Dit regeerakkoord is geboren uit een visieloze compromiscultuur

Opvallend aan de recente afsplitsing van maar liefst zeven Kamerleden van de PVV vond ik de doffe gelatenheid waarmee van het nieuws verslag werd gedaan. Plichtmatig werden alle keren opgesomd dat er gedoe in de PVV was geweest de afgelopen twintig jaar, Hero Brinkman, Louis Bontes, Marcial Hernandez, Joram van Klaveren, opstand, afsplitsing, vuilspuiterij.

Extreemrechtse stoethaspel

De redenen dat de zeven Wilders de rug toekeerden, waren exact dezelfde als die van eerder opstandelingen. Opnieuw moest ik lezen dat Wilders een solist is die geen tegenspraak duldt, die niemand vertrouwt, niet kan samenwerken. Ik kreeg bijna medelijden met de Haagse journalisten die het moesten verslaan, die de extreemrechtse stoethaspel Gidi Markuszower, Wilders’ Judas van dienst, zijn vijftien minuten roem moesten gunnen. In *NRC* werden de zeven miltende Kamerleden keurig geportretteerd, alsof we nog veel van ze gaan horen.

Ik zelf bleef hangen bij Annelotte Lammers. Op de site van de Tweede Kamer had ze geschreven: „Als we de problemen niet blijven benoemen, kunnen we ze ook niet oplossen.” Het zijn problemen met de voor-spelbaarheid van een gebedsmolen. Tijdens haar zeventig dagen in de Kamer, meldt *NRC*, stelde Lammers vragen over het „koesteren van de Nederlandse traditie” van Sinterklaas, over religieuze uitingen van boas en de neutraliteit van de burgemeester van Arnhem, Ahmed Marcouch. Ook maakte ze zich druk over het voorkomen van antisemitische verstoringen van de chanoekaviering in Amsterdam.

Opnieuw viel me op hoezeer radicaal-rechts radicaal voorspelbaar is. Rita Verdonk klaagde al over tradities die ons worden af-

genomen. Twintig jaar geleden ging het al over hoe hoog de minaretten van een moskee mochten zijn. De verdachtmakingen richting Nederlands-Marokkaanse politici gingen toen richting Aboutaleb en Arib. De riedel van Annelotte over problemen die niet benoemd mogen worden, is nóg ouder.

Intussen is zo’n beetje iedereen het erover eens dat de PVV en Wilders niets voor elkaar hebben gekregen. Het is twintig jaar lang onbekwaam zieken vanaf de zijlijn geweest. Slimme beschouwers wijzen er steeds op dat zijn invloed op de politiek enorm is geweest. Heel het land is door hem naar rechts opgeschoven, zijn thema’s, islam en asiel, bepalen het politieke debat.

Die invloed kan je moeilijk ontkennen, maar vergeten wordt een bijna nog grotere prestatie: Wilders heeft van de landelijke politiek een perpetuum mobile gemaakt, een Groundhog Day van haat en verongelijkheid. Het politieke debat is veranderd in een zompig moeras, dat de afgelopen twintig jaar zo’n beetje iedereen naar de bodem zoog. Lees een column van Ronald Plasterk in *De Telegraaf* en je ziet wat ik bedoel.

Wilders regeringsdeelname was een debacle: hij bleek niet in staat te besturen, net als overigens zijn politieke aanhangwagens BBB en NSC. Dat waren protestpartijen en protesteren bleek helaas meteen ook het enige te zijn waarin ze goed waren. Hun respectievelijke inbreng: opkomen voor de vergeten regio in tijden van globalisering, en pleiten voor een overheid die het vertrouwen van de burger terugwint. Belangrijke kwesties, maar dan moet je wel in staat zijn die thema’s op een verantwoordelijke manier in te bedden in beleid. Daar kwam niks van terecht.

Het zegt genoeg dat geen van de deelnemende partijen lessen trok uit de misluk-

king van het kabinet-Schoof. Over Wilders heb ik het niet eens.

Caroline van der Plas, wier BBB inmiddels nauwelijks meer zichtbaar is in de peilingen, schuift nog steeds vrijwel dagelijks aan in praatprogramma’s, waar ze met een ontvreden gezicht ongeïnformeerde kletspraat verkondigt. Gewezen NSC-kamerlid Rosanne Hertzberger neemt in *NRC* gewoon weer de politiek de maat alsof er niets gebeurd is. Haar partij, die bij de afgelopen verkiezingen alle twintig zetels verloor, gaat zich, lees ik in *De Volkskrant*, de komende tijd richten op „buitenparlementaire invloed” door met symposia „problemen aan de kaak te stellen”. Ook Pieter Omtzigt doet weer mee.

Geen wonder dat mensen snakken naar daadkracht, politici die iets doen, er iets doorheen krijgen. Als reactie op de stilstand en malaise is dat begrijpelijk. Zelfs GL-PvdA-leider Jesse Klaver erkende dat afgelopen week. Op een partijbijeenkomst zei hij: „Het is fijn dat er een kabinetsploeg gaat aantreden waar we het misschien niet mee eens zijn, maar waarvan we kunnen zeggen: ‘Oké, het bestuur is in goede handen.’”

De zaal beantwoordde die opmerking met

een ijzige stilte. Ik begrijp wel waarom. Uit de presentatie van het coalitieakkoord blijkt dat de belangrijkste lessen van de politieke malaise niet geleerd zijn. Schokkend is wat mij betreft niet eens zozeer dat D66 de VVD op zoveel punten tegemoet komt, maar dat Jetten heeft verzuimd (of niet in staat blijkt) met een beziel verhaal te komen voor ons land in tijden van geopolitieke wanorde en heeft nagelaten met een verhaal te komen over wat die Nederlandse vlag waarmee tijdens het congres vooraf aan de verkiezingen zo trots werd gezaaid, eigenlijk betekent in een modern en pluriform Nederland.

Verbeten materialisme

De VVD blijft steken in een verbeteren materialisme. Maar zelfs van een ideeënloze partij als die van Yesilgöz mag je verwachten dat die in staat is uit te leggen waarom het defensiebudget gigantisch omhoog moet. Als er in Oekraïne gevochten wordt voor onze vrijheid en waarden, leg dan ten minste één keer uit *wat die vrijheid en waarden dan precies inhouden*.

Het CDA is er niet in geslaagd zijn stempel op het akkoord te drukken – of het moet de zogenoemde vrijheidsbijdrage zijn. Dat is misschien wel tekenend. Het gaat om een lastenverzwaring in het teken van een Grotere Kwestie, namelijk onze bedreigde vrijheid, maar wat je meekrijgt is enkel de belasting en niet het grotere plaatje.

Retoriek zonder bestuurlijke vaardigheid leidt tot stilstand en een verziekt klimaat, dat is de les van het kabinet-Schoof. Maar een visieloze compromiscultuur, het al te triomfantelijk binnenhalen van een puntje hier en een puntje daar, zonder visie en gemeenschappelijk fundament, is in deze onzekere tijd nog niet het begin van een antwoord.

Het gaat om een lastenverzwaring in het teken van een Grotere Kwestie, maar wat je meekrijgt is enkel de belasting en niet het grotere plaatje

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE

Gazanen

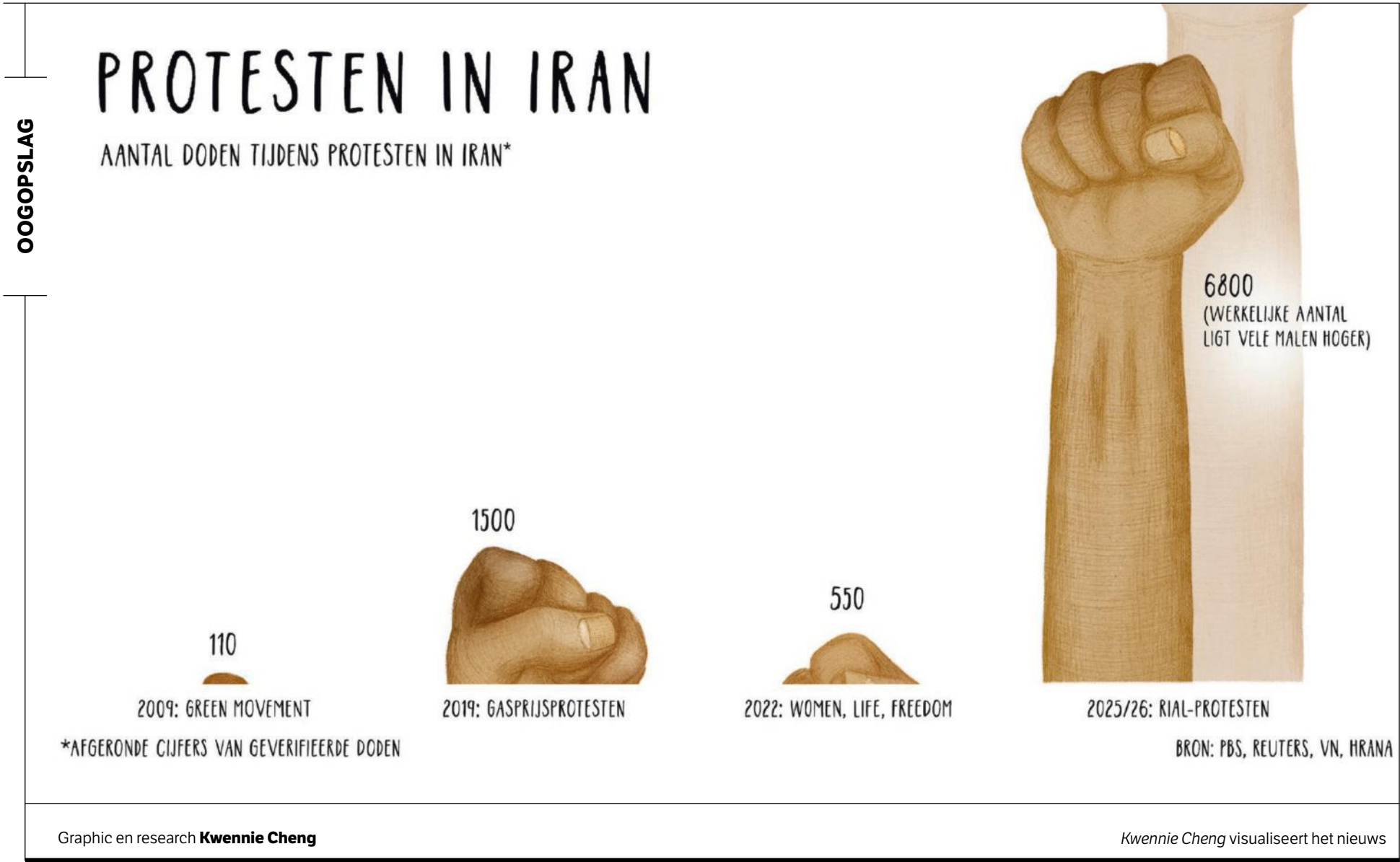
WAAROM

Het uitwissen van de Gazanen, door geweld, weer en honger, gaat nog steeds door.

HOE

Waternverf en bruine inkt

Siegfried Woldhek



COLUMN STINE JENSEN

Meer religieuze geletterdheid? Vergeet de seculiere geletterdheid niet!

Kamerbreed werd onlangs een motie van de ChristenUnie aangenomen voor het aanstellen van een gezant voor godsdienstvrijheid en levensovertuiging. Don Ceder van de ChristenUnie wilde binnen de begroting van het buitenlandbeleid geld vrijmaken voor meer ‘religieuze geletterdheid’, om zo over de hele wereld geloofsvervolgung tegen te gaan. Zijn verwachting is dat meer religieuze kennis leidt tot interreligieuze dialoog en verzoening. Kosten: 300.000 euro per jaar.

Ik ben een groot voorstander van geletterdheid - of die nu geopolitiek, religieus, cultureel of digitaal is. Ook is meer bewustwording hard nodig, niet alleen op buitenlandse ambassades, maar ook op universiteiten, waar Joodse studenten en medewerkers zich onveilig voelen. Maar of meer kennis over religie automatisch tot minder conflict en verzoenende gedachten leidt, is natuurlijk maar de vraag. Zelf werd ik ooit beticht van religieus analfabetisme - niet geheel ten onrechte, ik haalde aartsbisschoppen en kardinalen door elkaar. Omdat ik nooit te beroerd ben om bij te leren, verdiepte ik me in religieuze praktijken door de eeuwen heen. Veel geleerd, best geschrokken: over gewelddadige kruistochten, de wereldwijde opmars van christelijk nationalisme, en het met dwang kerstenen van Afrikaanse volkeren.

Maar vooruit, meer religieuze geletterdheid in een wereld vol conflicten waarin religie een rol speelt, lijkt een no-brainer.

Toch was er iets dat mijn aandacht trok: de uitslag van de motie. Tegen stemden BBB, FVD, JA21, PVV, en Groep Markuszower en... Volt. Volt? Een telefontje met hun woordvoerder leerde me dat ze de motie te breed en te algemeen geformuleerd vonden, kortom: te vaag. Partijen zeggen al gauw ‘prima’ tegen iets wat ook prima oogt. Volt zet, aldus de woordvoerder, liever in op bredere culturele geletterdheid en mensenrechten, waar religie onder valt.

Ik deel de argwaan, zij het om andere redenen. Ten eerste: de afzender. Don Ceder beschouw ik niet als de ideale representant van de interreligieuze verzoening. Zo wordt hij geassocieerd met de omstreken christelijke, zionistische en pro-Israëlische lobbygroep Israel Allies Foundation.

Ook stelde Ceder precies één dag voor de motie veel Kamervragen over de gebedsgenezers Tom van der Wal. Van der Wals kerkdienst in Tilburg werd afgelopen 9 januari stopgezet door de politie, waarna hij die op straat voorzette. Daarop hield de politie hem aan omdat hij geen evenementsvergunning zou hebben. Dat was onrechtstatelijk.

Ceder stelt dat Van der Wals aanhouding een voorbeeld van christenvervolgung is. Dat is het niet. De vijandigheid jegens Van der Wal komt vooral door zijn omstreken gebedsgenezingspraktijken, met onzinclaims over het genezen van kanker; lhbtqia+ -demonstranten keren zich tegen zijn opvattingen over homoseksualiteit. Meer religieuze geletterdheid zal mij niet op dialogische gedachten over Van der Wal brengen.

En dan is er nog een punt. Want gaat de oproep tot meer religieuze geletterdheid om zo vervolging van gelovigen tegen te gaan, wel écht over alle geloven, of betreft die vooral de vervolging van christenen? In de inleiding van de initiatiefnota van de ChristenUnie lijkt de religiegezagant op het eerste gezicht niet alleen christenen te moeten gaan dienen: „Daarnaast worden tal van andere religieuze minderheden geconfronteerd met vervolging, zoals moslims in bijvoorbeeld China en Myanmar, joodse gemeenschappen, bahá'ís, yezidi's en atheïsten.” Kortom: atheïsten behoren vanaf nu tot een religieuze minderheid!

Wie verder leest, ziet dat het de ChristenUnie inderdaad niet om de religieuze minderheid van atheïsten te doen is. Hoewel de komst van de gezant vast niet bedoeld is om ongelovigen een zoveelste standje te geven, kun je het wel zo lezen. „In Nederland is er onder ambtenaren religieus analfabetisme. Dat klinkt scherp, maar ik denk dat we op een seculier eilandje zitten”, zei Ceder vorige maand in een interview met *EW Magazine*. Hij vervolgt: „Als wij onze seculiere pet nooit afzetten, kunnen we niet volgen wat de motivatie is van het Iraanse regime om aan de macht te blijven en in het Midden-Oosten terreurbewegingen te ondersteunen, zoals de Houthi's in Jemen, Hezbollah in Libanon en Hamas in Gaza.”

Ons 'seculiere eilandje' is minder klein dan we denken

en nieuwe religiegezagant zou ons volgens de ChristenUnie moeten leren over godsdienstvrijheid. Maar wie leert ons over de waarde van seculier denken? Om te begrijpen wat er in Iran gebeurt, moet je de seculiere pet juist stevig ophouden. Je kunt je met religieuze geletterdheid verplaatsen in machtshongerige mullah's en hun theocratie, maar zonder kennis over de seculiere geschiedenis van de bevolking blijf je ongetletterd.

Ik zou het pakket van de gezant daarom graag uitbreiden. Voor conflicten in de wereld is zowel religieuze als seculiere geletterdheid nodig. Religieuze geletterdheid is daarbij niet alleen belangrijk om de vervolging van christenen tegen te gaan, maar óók om te begrijpen hoe christelijke groeperingen geweld en uitsluiting legitimeren, bijvoorbeeld in Gaza.

Met seculiere geletterdheid leer je over de scheiding tussen kerk en staat; over het omgaan met eindigheid - dat er geen leven is na de dood en hoe je het bestaan hier en nu kan waarderen; over de nadruk op individuele keuze in plaats van traditie en autoriteit; over de seculiere samenleving als dé manier om met meerdere levensbeschouwingen pluralistisch samen te leven. Seculiere geletterdheid betekent ook dat gelovigen begrijpen dat de meeste seculieren voorstander zijn van vrijheid van geloof, maar dat die niet onbegrensd is. Hoog tijd dus voor een gezant die onze seculiere ongetletterdheid oppakt. Zodra we beseffen dat ons 'seculiere eilandje' minder klein is dan we denken. En dat die meer verdediging behoeft dan we ons realiseren.

Stine Jensen is filosoof, schrijver en programmamaker.



ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

LEZERSBRIEVEN

Heeft alles in het leven kleine waarschuwingslettertjes nodig?

Emma Bruns geeft in haar opiniebijdrage (30/1) een bijsluiter voor het worden van chirurg. Heeft u de bijsluiter voor paracetamol weleens gelezen? Of een ander willekeurig medicijn dat succesvol is in het bestrijden van de symptomen waarvoor het bedoeld is? Vergis je niet: er zijn altijd wel bijwerkingen te benoemen en gelukkig treden ze maar in een klein percentage op. Het overgrote deel heeft flink veel baat bij de medicijnen met enge bijsluiters. Het klopt dat er (nog) geen bijsluiter was voor de opleiding tot chirurg, maar hoeft alles in het leven kleine waarschuwingslettertjes? Voor zover ik weet zijn er ook geen bijsluiters voor de weg naar partner worden bij een advocaten- of consultancybureau, de weg naar ambassadeur, de weg naar ceo, cfo of welke bestuurlijke afkorting dan ook. Op de weg daarnaartoe zullen ook best wat bijwerkingen zijn. Ik geniet van mijn werk als oncologisch chirurg en ik zie het als een groot voorrecht om patiënten te mogen helpen. Ik hanteer niet alleen het mes, maar spreek vooral veel patiënten, stel diagnoses en leg het ze uit, neem ze mee in de verschillende behandelopties en probeer

samen vast te stellen wat het beste bij de patiënt past. Het ene moment vertel ik een jonge vrouw dat ze borstkanker heeft en neem ik haar en haar naasten mee in de behandelopties, het volgende moment leg ik als algemeen chirurg uit waarom iemand zo veel pijn heeft bij het poepen en hoe we dat kunnen oplossen. Beiden zijn vaak dankbaar voor de uitleg van context en voor oplossingen. En als chirurg hoef je echt niet alleen in het ziekenhuis te werken. Je kunt ook een bekend medisch tijdschrift runnen (zoals ik doe), je kunt in besturen plaatsnemen of je eigen kliniek beginnen. Ik ben ook warm pleitbezorger voor de flexibele artsencarrière: dat je na een X-aantal jaar weer eens een nieuw onderdeel van het artsenvak aanboort. De huisartspraktijk, de bedrijfs- of verzekeringsgeneeskunde, het verpleeghuis: waarom niet een nieuwe uitdaging zoeken met alle kennis en ervaring die je hebt. Ik ben voor begeleiding op maat en een persoonlijk opleidingsplan, zodat het vak als arts uitdagend en sprankelend blijft. Laten we waken voor teleurstellingen van

gedroomde artsencarrières als in *Grey's Anatomy*, *The Pitt of The Good Doctor*. 'Bezint eer ge begint' is goed, maar werp geen hoge drempels of zelfs muren op. Het is en blijft een absoluut voorrecht om te mogen zorgen voor anderen, naast ze te staan, ze te helpen waar mogelijk. Maar daarbij betaal je een prijs, zoals diensten, lange dagen en angst voor complicaties. De cultuur waarin we moeten werken is vaak verzuurd, dat kan ik niet ontkennen. Maar die cultuur begint ook bij onszelf. Echt luisteren naar elkaar, oog hebben voor verdriet of verdrukking, opkomen voor elkaar, minder snel of soms zelfs niet oordelen (wat diametraal staat tegenover wat je als chirurg geleerd hebt) en het gesprek aangaan. Wat heb je nodig? Waar liggen kansen en waar grenzen? Of om gewoon maar eens simpel te beginnen: hoe is het met jou? Als ik later als oudje terugkijk op mijn carrière, zal ik me menig dankbare patiënten herinneren voor wie ik het verschil heb gemaakt. Ondanks de mindere kanten, en de bijwerkingen. Die vergeet je gauw als het resultaat zo mooi is.

Susanne van der Velde oncologisch chirurg en hoofdredacteur Medisch Contact

CHIRURGIE

Zelfgerichte denkwijze

Met enige verbazing en vooral ontluisterend gevoel las ik het opinie-stuk van Emma Bruns afgelopen zaterdag, waarin zij haar persoonlijke keuze om te stoppen met haar werk als jonge chirurg, net klaar met de opleiding, op een haast ostentatieve manier met de wereld wil delen. De genoemde pessimistische bijsluiter van het medische vak herken ik, als medisch specialist in een ziekenhuis, helemaal niet. De opsomming van negatieve statistieken, financiële aspecten en gezeur over lastige patiënten laat zien dat deze ex-collega de essentie van de geneeskunst jammer genoeg volledig heeft gemist in de „tweintig jaar studie, promotie, opleiding en vooral vele uren in het ziekenhuis”. Het hele stuk ademt een volledig zelfgerichte, en daardoor gefrustreerde denkwijze, waardoor werken in een ziekenhuis inderdaad als een computerspel kan aanvoelen, en dat vind ik erg jammer. Ik zal hier niet alle geweldige, unieke en dankbare aspecten van mijn vak opsommen, maar wil wel als zorgverlener mijn stem laten horen. De waarde van ons werk bepalen we samen als zorgverleners en patiënten, en daarvoor zijn we bereid om in sommige gevallen onszelf opzij te zetten en gezamenlijk uitdagingen aan te gaan. Goede zorg is een complex en vooral heel persoonlijk begrip, waarvan de protocollaire aspecten maar een zeer klein onderdeel zijn. „Success” of „mislukking” zijn niet de geschikte termen om medische zorg mee te evalueren. Verbeteren, verlichten, meeleven en in sommige gevallen genezen komen veel dichterbij wat geneeskunde is. **Carmen Horjus** MDL-arts, Arnhem

CHIRURGIE

Belang van empathie

Boven het artikel van Emma Bruns staat niet „*accuse!*”, maar zo leest het wel. Ik kan me niet in een patiënt verplaatsen om te beoordelen of zij een goede chirurg geweest zou zijn - gebrek aan vak-kennis. Als lezer kan ik wel een oordeel geven: ik denk dat ze een heel goede zou zijn geweest. Waarom? Omdat zij afgelopen jaren in al haar artikelen in *NRC* uitblonk in het benoemen van een aspect van het medische beroep dat vaak onderbelicht blijft: het belang van empathie. Laten we wel wezen, de gemiddelde patiënt weet van toeten noch blazen als het erop aankomt of, zoals Emma Bruns zegt: informatie is niet hetzelfde als kennis. Het is prettig als er dan een professioneel tegenover je zit die een begripvolle gesprekspartner is. In haar opinieartikel pleit zij voor „duidelijke en dappere keuzes maken”. Als ik het mag zeggen, in een wereld die op de schop moet - zie de zorgplannen van de komende regering: laat haar kennis, ervaring en inzicht niet verloren gaan. **Jules Bos** Tilburg

TECH

Microsoft in wurggreep

Microsoft is een onderneming die onder Amerikaanse wetgeving valt en dat strookt onvoldoende met Europese wetgeving en wensen. De ontwikkeling van een Europees alternatief is daarom hard nodig maar helaas nog ver weg, schrijft Florian Witsenburg in zijn artikel (30/1). In deze kwestie laveer ik als niet-deskundige op het gebied van IT en wetgeving en als intensief Microsoftgebruiker tussen cynisme en dagdromen. Ben ik inderdaad cynisch als ik zeg dat we met Linux een serieus alternatief hadden en hebben maar dat het blijkbaar niet lukt om er structureel voor te kiezen als overheid, bedrijfsleven en burgers - al is het maar als back-upsysteem? Als hier niet voor wordt gekozen, is het dan niet verstandig om als niet-Amerikaanse gebruikers onze consumentenmacht in te zetten om Amerikaanse producten ook aan onze eisen te laten voldoen? Microsoft in de wurggreep van Europa, dankzij een grootschalige consumentenstaking of andere drukmiddelen. Met als doel de ontwikkeling van Europese Microsoftproducten die wél aan onze eisen voldoen. Deskundigen zoals Florian Witsenburg doen wat ze kunnen, maar het is niet genoeg. Met als resultaat dat Europese overheden, bedrijven en consumenten zoals ik nonchalant en ondeskundig achter Microsoft aan blijven lopen. Als dit zo blijft, krijgen we wat we verdienen: producten die onvoldoende voldoen aan onze eigen wetgeving en wensen. Ik pleit ervoor het één te doen en het andere niet te laten: alles op alles zetten om een Europese versie van MS-producten af te dwingen, en tegelijkertijd alternatieven als Linux te implementeren. **Mirjam van Strij de Regt** Rotterdam

BIG TECH

Aandacht voor scholen

Europa uit de wurggreep van Big Tech: het kan, stond in de zaterdagkrant. Goed dat de laatste tijd steeds meer zorgen worden geuit over de afhankelijkheid van de grote techbedrijven en de mogelijke gevolgen - en dat eindelijk wordt benadrukt dat er wél alternatieven zijn. Wat echter opvalt is dat de discussie veelal over over-

heid, bedrijven en vervolgonderwijs gaat. Een belangrijke sector blijft onderbelicht: het lager en voortgezet onderwijs. Veel scholen gebruiken naar hartenlust de diensten van aanbieders als Google en Microsoft. Zoals vaker geschreven, is dit niet alleen om privacyredenen zorgelijk. Ook andere publieke waarden komen in het geding als dergelijke bedrijven een onontkoombare invloed hebben op het onderwijs. De risico's zijn inmiddels duidelijk: profilering en targetmogelijkheden, gedragsvoorspelling, gedragsbeïnvloeding en vendor lock-in. En dat terwijl het minderjarigen betreft. Maar als het gaat om de bescherming van kinderen, is de aandacht vooral gericht op sociale media en smartphonegebruik. Ondertussen worden kinderen nu opgeleid tot kritiekloos klikkende cloudconsumenten, met ongewenste afhankelijkheid tot gevolg. Wat je op school krijgt aangeleerd, zul je immers ook thuis gaan gebruiken. Maar buiten school zijn de zwaarbevochte waarborgen met één klik weggegeven. Met de huidige geopolitieke onrust is het belangrijk dat kinderen digitaal vaardig worden in een veilige digitale schoolomgeving. Ook in het onderwijs zijn er verschillende mogelijkheden voor ethische alternatieven. **Geert-Jan Meewisse en Maaïke Rive** Coalitie Eerlijk Digitaal Onderwijs

BIJEN

Burgerberaden

Het artikel van Rens Bod (30/1) toont dat we kunnen leren van besluitvorming door dieren, onder andere van honingbijen. De *quorum sensing* door honingbijen toont ons echter nog een extra dimensie: niet alleen de 'eigen' mening van iedereen telt, maar de geïnformeerde mening van een beperkte deskundige groep uit het volk. De verkenning, en de discussie over de ontdekkingen (van een holte om te gaan bewonen) worden gevoerd door deze kleine groep verkenners (een paar honderd bijen op een zwermend volk van 10.000 bijen), en ook alleen zij nemen het besluit. Het vormen van een eigen mening door alle 10.000 zou veel te veel tijd en (let-terlijk) te veel energie kosten. De 10.000 bijen volgen het besluit

van de twee- tot driehonderd deskundigen. Onze pogingen met burgerberaden lijken nog het meest in deze richting te komen, mits hun adviezen zouden worden opgevolgd. **Tjeerd Blacquière** bioloog & bijenhouder, Aalsmeer

BIJEN

Toeval speelt een rol

Van de egalitaire besluitvorming van bijen zouden we kunnen leren hoe we zelf (weer) democratisch kunnen worden, betoogde Rens Bod. In een democratie worden beslissingen echter niet door het volk genomen, maar kiest het volk een leider of regering die de beslissingen neemt en ter verantwoording kan worden geroepen. Daar is een dwingende reden voor. De afgelopen tienduizend jaar zijn er duizenden oorlogen gevoerd waarbij alle staten die zich niet goed konden verdedigen (of zich bij grote staten aansloten) van de kaart zijn geveegd. De winnaars hadden doorgaans betere wapens en grotere legers, maar ze hadden ook centrale besluitvorming. Dat is cruciaal als het op snelheid aankomt. Dieren stemmen onderling af met simpele signalen waardoor ze het redelijk snel eens kunnen worden, maar mensen gebruiken taal, waardoor consensusvorming eindeloos kan duren. Als democratieën in een ecosysteem van autocratieën een kans willen maken, dan moeten belangrijke beslissingen over verdediging snel worden genomen. Als daarvoor het volk zou moeten worden geraadpleegd dan worden trage democratieën door snelle autocratieën vernor-zeld, mooie intenties ten spijt. Verder stelt Bod dat democratie bij mensen (versus bijen) afhangt van ons vermogen om reflexief te denken: „Zonder die reflexiviteit zou menselijke democratie niet mogelijk zijn.” Dit is het intelligent-ontwerpargument uit de evolutieleer, gestoken in een nieuw jasje. Het berust op de onjuiste aanname dat complexe verschijnselen wel intelligent (en reflexief) bedacht moeten zijn. Een portie toeval, schuivende machtsverhoudingen en de selectiedruk van oorlogen zijn voldoende om op de lange duur af en toe democratieën te laten ontstaan, ook met weinig reflectie. **Jeroen Bruggeman** Amsterdam

NIEUWSBRIEF



Kantelpunten

Hoe moeten we ons verhouden tot de verschuivingen in geopolitiek, AI, ecologie, democratie? Kantelpunten is een opinie-nieuwsbrief vol met het beste van wat we zelf binnen krijgen en de mooiste parels uit de wereldpers, gericht op de grote kantelpunten van deze tijd. De beste denkers, opiniemakers en ideeën, elke zondag. Een blik voorbij de korte termijn, met behulp van tips en initiatieven van jullie, onze lezers. Abonneer je nu gratis op nrc.nl/nieuwsbrieven/kantelpunten.

CORRECTIES EN AANVULLINGEN

WW-bezuiniging

In het artikel *Wie arbeidsongeschikt is, zakt straks nog eerder af naar de soberste uitkering* (28/1, p.4) stond dat de WW-bezuiniging van het kabinet-Schoof is ingeboekt vanaf 2027. Dat moet 2028 zijn.

55
BROKKING
VLOERKLEDEN

55
jaar

GOED
GEKLEED
door Brokking Vloerkleden

SINDS 1971
DE PLEK WAAR
VAKMANSCHAP
EN STIJL TOT
UITING KOMEN.

& VERDER

2/3

Verdoving

Karlheinz Samenjo wil iets doen aan de pijn die vrouwen ondergaan

8/9

Interview

Een cultuur of beschaving 'is geen boom die in afzondering groeit'

10/11

Gezond

Welke eetpatronen zijn goed voor de mens en voor de planeet?



FOTO: HENK LINKHAMER

Hunebedgeheimen

Hoe verliep de laatste grote opgraving bij een hunebed in Nederland?
Na ruim een halve eeuw verschijnt een onderzoek.

4/7



GYNAECOLOGIE

Deze ingenieur wil ervoor zorgen dat vrouwen zonder pijn naar de gynaecoloog kunnen

Karlheinz Samenjo hoorde in zijn jeugd in Kameroen hoe vrouwen zonder verdoving behandeld werden. Ze schreeuwden het uit van de pijn. In Delft werkt hij aan een oplossing.

Door **Peter van der Ploeg**
Fotografie **Bart Maat**

Alle vrouwen houden van je!" roept de communicatiemedewerkster lachend bij het afscheid. Niet tegen mij, maar tegen Karlheinz Samenjo, een Kameroense ingenieur die in Delft vecht voor goedkope en humane zorg voor vrouwen. Zijn uitvinding voor pijnbestrijding bij gynaecologische ingrepen is net zo simpel als doeltreffend, maar de medische industrie staat nog niet in de rij en fondsen werven is moeizaam. „Het is complex, maar het móét lukken. Iemand moet het doen.”

Karlheinz Samenjo (36) zit in een laboratorium in de faculteit Industriële Ontwerpen van de TU Delft, ergens tussen een elektrisch autootje, een rijtje vliegtuigstoelen en andere experimentele opstellingen. In de hal buiten het lab rijden studenten met robotjes rond, andere groepjes zitten aan tafels met lijmpistolen, laptops en apparaten waar allerlei kleuren snoeren, wielletjes en lampjes uitsteken. Op het bureau van Samenjo - zwart overhemd, baardje, lange dreads bij elkaar in een elastiekje - liggen een eendenbek, een plastic vagina en de uitvinding waaraan hij de afgelopen acht jaar heeft gewerkt: de Chloe, een apparaatje om goedkoop en makkelijk te verdoven bij gynaecologische ingrepen.

Samenjo's Chloe is een ontzettend simpel instrument van polypropreen uit twee delen die samen een verlengstuk vormen voor een gangbare 10-milliliterverdovingspuit. Die klik je in de Chloe en dan is die lang genoeg om er de baarmoedermond (cervix) mee te kunnen verdoven. Dat doen artsen in Nederland normaal gesproken met een lange naald die ook voor ruggenprikken wordt gebruikt, 'spinale naalden'. Die zijn lang genoeg, maar kwetsbaar en prijzig: zo'n 50 euro per stuk. De Chloe moet één euro per stuk gaan kosten, en ze zijn meerdere keren herbruikbaar. Voor certificering, productie en distributie heeft hij met de universiteit een crowdfunding opgezet.

In veel Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara gebeuren gynaecologische ingrepen, zoals curettage na een miskraam, vanwege de kosten zonder verdoving. Volgens de TU Delft gaat het jaarlijks om 25 miljoen vrouwen. Daar probeert Samenjo al jaren iets aan te doen. En als dat is gelukt wil hij de rest van de zorg voor vrouwen verbeteren, ook hier in Europa: pijnlijke mammografieën, ongemakkelijke eendenbekken (waar zijn collega's Tamara Hoveling en Ariadna Izcarra Gual in Delft ook aan werken), hartaandoeningen, menstruatiepijn, vaginale geuren; zijn droom is een onderzoekscentrum speciaal ingericht voor zorg voor vrouwen - je begrijpt die bewonderende uitroep van de communicatiemedewerkster wel.

Geschreeuw uit het ziekenhuis

Hoe kwam hij erbij? „Ik ben opgegroeid in Bamenda, een afgelegen, zeer arme stad in Kameroen, met aan de andere kant van mijn slaapkamermuur een ziekenhuis. Ik herinner me levendig het geschreeuw aan de andere kant, vooral van vrouwen. Ik wist toen natuurlijk niet wat er gebeurde, maar het is me altijd bijgebleven. Toen ik op mijn zeventiende met behulp van een familielid in Kenia kon gaan studeren,

hoorde ik dezelfde soort schreeuwen uit een ziekenhuis komen.”

Hij ontmoette een dokter met wie hij bevriend raakte, en die moedigde Samenjo, die werktuigbouwkundig ontwerp studeerde, aan om iets uit te vinden. „Als je langs een kliniek loopt staan de vrouwen er buiten in de rij en kun je de anderen binnen horen schreeuwen. Dat is niet verborgen in de gemeenschap waar ik vandaan kom.”

Hij wist wel een beetje hoe medische apparatuur eruitziet. Het ziekenhuis waarnaast hij opgroeide dumpte zijn afval op het veldje ernaast, waar hij als jongetje speelde. „Gebruikte naalden waren mijn speelgoed. Gevaarlijk natuurlijk, maar dat heb je als kind niet door. Mijn ouders verboden het wel maar ze hadden het te druk om er op te letten, en als kind wordt het dan alleen maar leuker om het toch te doen. Bovendien hadden we niets anders om mee te spelen. Misschien dat ik daar mijn fascinatie voor medische toepassingen heb opgedaan.”

En er is nog iets wat hem naar deze hoek van de geneeskunde trok: zijn zussen. Hij groeide op in een gezin van zes, en trok vooral veel op met de jongere zus voor wie hij de belangrijkste verzorger was. „Mijn eigen zusje ging door een moeilijke bevalling en kreeg problemen, maar geen medicatie. Ik was daar niet bij maar hoorde het aan de telefoon. Ze belde me en zei: 'bid voor me, ik kan het niet meer aan.' Dat raakte me, dat wilde ik oplossen.”

Mannen die denken alles te weten

Nee, heel voor de hand liggend was het niet voor een man in Kenia om zich te richten op vrouwengeneeskunde. Hij lacht: „Ook niet in Europa toch? Maar ik denk er niet over na. Ik was vorige week in Nigeria en sprak een vrouw die een mammografie had ondergaan, met zo'n apparaat dat de borst pijnlijk vastknijpt. Die was in tranen en vroeg: kun je daar niet iets aan doen?” In zo'n geval ziet hij geen 'vrouwenvoorprobleem' of iets waarmee hij niets te maken zou hebben. „Ik heb zoveel pijnlijke dingen gezien. Ik denk er dan niet over na dat ik een man ben, maar gewoon: wat is de oplossing?”

Natuurlijk is het weleens ongemakkelijk, geeft hij toe, dat hij als man zich zo bemoeit met problemen die hem niet betreffen. Hij is geoefend in gevoeligheid, de temperatuur van de kamer aanvoelen, empathie. „Soms heb je gelijk, maar beleedig je toch een ruimte vol vrouwen omdat je een kerel bent. Maar weet je, het helpt dat ik zwart ben.” Hij lacht, „echt waar! Want weet je, een witte man die alles denkt te weten is het stereotype. En dat ben ik niet, dus ik deel met vrouwen vaak veelvoorkomende vooroordelen. Gek hè? Maar zo werkt het.”

Dat is hoe eeuwenlange onderdrukking doorwerkt in deze tijd, vertelt Samenjo. Dat hij ook tot de onderdrukten behoort, helpt in gesprekken met vrouwen. „Als ze een witte mannelijke dokter zien denken ze: jij bent het probleem. Ook al is hij het niet. Ik heb vaak meegemaakt dat een man iets zegt over vrouwenzorg, en de vrouwen in een zaal het niet accepteren, ook al heeft hij gelijk. Ik probeer dan de angel uit zo'n conflict te halen door te herhalen wat hij zegt, op een manier dat zij het wel accepteert.”



Karlheinz Samenjo in zijn lab aan de TU Delft.



De medische instrumenten die Samenjo ontwikkelde: een trainingsmodel, en twee versies van de Chloe, een metalen en polypropreen.

In Delft kwam hij terecht via Instagram. Hij zag een chirurgisch hulpmiddel ontworpen door een student in Delft, en ze raakten in gesprek. Via via kwam hij in contact met een professor, en kon hij een aanvraag doen voor een beurs. Zijn Chloe is inmiddels klinisch getest in Kenia, waar hij het voor ontwierp. Maar hij krijgt steeds vaker de vraag van dokters of hij het niet ook in Nederland kan inzetten. „Ik dacht, oeps, daar heb ik nooit aan gedacht. Maar ook hier kan het werken, ook hier willen mensen de kosten drukken met humane, duurzame zorgmiddelen.”

Gebrek aan geld

Dat zijn de mogelijkheden, maar Samenjo loopt ook tegen muren. „Er is maar heel weinig geld voor specifieke vrouwenzorg, zelfs in Europa. Kijk maar hier op de TU

Delft, hoeveel projecten gericht op vrouwenzorg ken je?” Zelfs voor de nieuwe eendenbek van Tamara Hoveling en Ariadna Izcarra Gual was maar 200.000 euro beschikbaar. „Dat is bij lange na niet genoeg om dat instrument op de markt te brengen. Het is niet populair. En dat blijft me verbazen, aangezien de helft van de bevolking vrouwelijk is. En als je gaat praten met overheden of met bedrijven, dan zeggen ze: tjá, verdoving voor vrouwen, het ging toch ook goed zonder? Daar zit geen winst in.”

Enkele uren voordat we elkaar spreken, sprak Samenjo nog met twee bedrijven om te bedenken of en hoe ze in Nederland een proef met de Chloe kunnen doen. Dat zou volgens hem 400.000 euro kosten. „Waar moet dat geld vandaan komen? En dat is alleen nog voor

„Ik denk er dan niet over na dat ik een man ben, maar gewoon: wat is de oplossing?”

klinische tests, niet eens voor verder onderzoek.”

De huidige politieke situatie in de wereld helpt niet. Alleen al door het afknijpen van USAID door Donald Trump is hij meerdere financiële toezeggingen misgelopen. Maar Samenjo krijg je niet snel bitter. „Het is hun overheid. Zij bepalen, dus dat is echt helemaal oké. Ik kijk daardoor minder naar overheden en meer naar stichtingen en andere fondsenwerfers die impact willen maken.”

„Ik heb af en toe gedacht aan opgeven. Ik kan veel makkelijker 'deep tech' gaan doen, of AI. Veel meer geld mee te verdienen.” Hij lacht. „Maar op de een of andere manier lukt het me niet om de Chloe te laten gaan. Het is moeilijk, maar ik heb er te hard aan gewerkt, dus ik ga door en ik blijf optimistisch. Iemand moet het doen!”

ARCHEOLOGIE

Hoe de laatste ongestoorde grafkelder openging

Een halve eeuw geleden was laatste grote opgraving bij een Nederlands hunebed. Een nieuw boek beschrijft wat dit prehistorische monument prijs gaf.

Door **Theo Toebosch**

Hunebed D26 ligt afgelegen in het Drouwenerveld. Alleen wandelroutes voeren langs wat zo'n 5.000 jaar geleden een grafheuvel was, opgebouwd uit enorme zwerfstenen en aarde. Een informatiebord vertelt dat in het rijksmonument tussen 1968 en 1970 de laatste volledige opgraving van een Nederlands hunebed, inclusief grafkamer, is geweest. Wat er niet bij staat, want nieuws van nu: op 30 januari 2026 zijn na ruim vijftig jaar de resultaten van de opgraving gepubliceerd.

„Het zal wel mijn zwanezang zijn”, zegt Jan Albert Bakker thuis in Baarn. De inmiddels 90-jarige archeoloog leidde destijds de opgraving. Laat niemand denken dat de publicatie van de opgraving door laksheid zo lang op zich heeft laten wachten. Bakker publiceerde na de opgraving meer dan 120 wetenschappelijke artikelen en speelde in de tweede helft van de twintigste eeuw nationaal en internationaal een vooraanstaande rol bij het onderzoek naar de Trechterbekercultuur, tussen 3400 en 2850 voor Christus de makers van de hunebedden in Nederland. „De laatste tien jaar heb ik de ontwikkelingen niet meer echt gevolgd”, ‘bekent’ Bakker.

Toch staan volgens hem in de publicatie enkele ontdekkingen: bij de uitwerking van de opgraving ontdekte hij dat een „keienpaadje” naar de ingang van het graf liep, iets wat nog bij geen enkel ander hunebed is beschreven; de voor het hunebed gebruikte stenen zijn niet op kleur gekozen en tussen D26 en andere hunebedden in de buurt bestond geen „visuele relatie”; „onderlinge zichtbaarheid” speelde dus geen rol bij de keuze voor de locatie van D26.

Bakker heeft tussen 1990 en 2020 aan een dik en notenrijk manuscript gewerkt. Daarna heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) voor een stevige redactie en publicatie gezorgd. Het belang van de nu 408 pagina's tellende tweedelige wetenschappelijke publicatie zit voor de rijksdienst vooral in het feit dat (jonge) archeologen nu met alle data van D26 aan het werk kunnen. Verder heeft volgens de RCE de publicatie van het laatste volledig opgegraven hunebed belangrijke wetenschapshistorische betekenis. Voor de laatste stand van het Neder-

landse hunebedonderzoek moet men hemelsbreed 2,5 kilometer zuidoostelijk van D26 zijn. Hunebed D29 ligt omringd door bomen aan de Buinerweg, in de bewoonde wereld net buiten Borger. Tweeënhalf jaar geleden was hier een kleinschalige opgraving; voorlopig de laatste bij een Nederlands hunebed. Hoewel de grafkamer van D29 nooit was opgegraven, richtte het onderzoek in de zomer van 2023 zich op wat er op en om het hunebed in de prehistorie is gebeurd. „Een grafkamer volledig en zo precies opgraven als Bakker heeft gedaan is tegenwoordig onmogelijk”, zegt Daan Raemaekers, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen en leider van de opgraving. „Alleen al de tienduizenden vondsten beschrijven en publiceren zou zo veel tijd kosten dat zo'n opgraving onbetaalbaar is.”

Een vergelijking tussen beide opgravingen geeft een goed beeld van hoe het onderzoek naar de Trechterbekercultuur zich de afgelopen vijftig jaar heeft ontwikkeld. Dat is ook mogelijk omdat Bakker kenmerkend voor hem gedetailleerd en soms wijdlopijg beschrijft hoe en onder welke omstandigheden zijn opgraving verliep. Nu is bijvoorbeeld voor het nageslacht vastgelegd dat veldtekeningen met „HB-potloden” werden getekend op „vellen van 80 tot 150-grams millimeterpapier van 100 × 70 cm”. De tekeningen werden vervolgens „naturalistisch ingekleurd met Caran d'Ache kleur-potloden”. Ook interessant om te weten: op Bakkers instituut, het toenmalige Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam, stond in 1968 al een computer met ponskaarten - voor geautomati-

„Een grafkamer volledig en zo precies opgraven is tegenwoordig onmogelijk

Daan Raemaekers
hoogleraar

seerde administratie. Maar die had nog zoveel kinderziekten dat Bakker er toen geen gebruik van heeft gemaakt. Eigenlijk had Bakker, in de zomer van 1968 bijna 33 jaar oud, helemaal geen zin om D26 op te graven. „Ik was bezig met mijn proefschrift, een typochronologie van het aardewerk van de Westgroep van de Trechterbekercultuur, dus in Nederland en Noordwest-Duitsland, en wist hoeveel werk het sorteren en reconstrueren van het te vinden aardewerk met zich mee liet brengen.” Hij liet zich echter overtuigen door zijn leermeester en leidinggevende, professor Willem Glasbergen. Naar horen zeggen zou D26 nog de enige ongestoorde hunebedgrafkelder van Nederland bevatten. Tot nu toe bleken bij opgravingen de grafkamers zo verstoord te zijn dat er

geen chronostratigrafie meer aanwezig was, de chronologische opeenvolging van de aardlagen. Maar volgens de Duitse onderzoeker Heinz Knöll was er in het ooit opgegraven hunebed D21 nog wel een stratigrafie te ontdekken die de ontwikkeling van het aardewerk weergaf. Een minutieuze opgraving van D26 zou de door Knöll veronderstelde chronostratigrafie kunnen bevestigen.

Opgraven en restaureren

Maar volgens Glasbergen was er een kaper op de kust: zijn leermeester, Albert Egges van Giffen. De grote, maar ook nogal dwingende man van de Nederlandse archeologie, die hoogleraar in Groningen en Amsterdam was geweest en de eerste directeur van de voorloper van de RCE, had sinds 1918 alle Nederlandse hunebedden geïn-

ventariseerd. Tientallen had hij er opgegraven en vele gerestaureerd. De bestaande nummering die begint met de eerste letter van de provincie waarin een hunebed staat is ook van zijn hand. Op zijn 84ste bemoeide hij zich nog steeds met de prehistorische monumenten, als 'Rijksadviseur voor de bescherming en de instandhouding van de hunebedden en de gerestaureerde archeologische monumenten'. Glasbergen had gehoord dat Van Giffen met studenten van het IPP D26 wilde opgraven. Hij was bang dat als Van Giffen dat zou doen, hij de grafkamer zou leeghalen zonder de vondsten nauwkeurig in te meten; volgens Van Giffen was geen enkele grafkamer meer stratigrafisch intact. Bakker liet zich daarom overhalen om de opgraving van D26 te gaan leiden. In zijn publicatie zegt hij dat Van Giffen uit-

„Op aanraden van een lokale boer hebben we een aardappelsorteer-machine tot zeef omgebouwd

Jan Albert Bakker
archeoloog

eindelijk meer geïnteresseerd was in onderzoek van de stenen krans rond de grafkamer dan in de grafkamer zelf. Volgens de eerste planning zou de opgraving twee weken duren. Een heft truck van de NAM, gecharterd door Van Giffen, haalde de dekstenen van de grafkamer en zette ze, toen de opgravingen waren afgelopen, ook weer terug. Maar toen waren de archeologen drie zomercampagnes verder. De bij de opgravingen aanwezige fotograaf van het IPP heeft van de eerste campagne een (stomme) kleurenfilm gemaakt, die op YouTube is te zien. Een 2CV op de achtergrond is een van de zaken die een tijdsbeeld geven. Dat geldt ook voor mannen die in pak, met een stropdas om en een pijp in de mond zoden wegscheppen en vlakken schaven. Tussendoor loopt een kleine be-

bilde man in driedelig pak en een hoed op aanwijzingen te geven. Dat is Van Giffen, met wie Bakker het zo nu en dan aan de stok had.

„Van Giffen had kritiek op onze manier van opgraven”, vertelt Bakker. „Hij was gewend grote vlakken af te graven, om die met een schop steeds verder af te schaven.” Dat leverde een goed overzicht van grondsporen op, waardoor in hunebedden lijksilhouetten, de afdrukken van vergane skeletten, goed zichtbaar zouden zijn. Bakker koos echter voor een andere methode. „Ik wilde eventuele vondsten precies inmeten om zo de eventueel aanwezige chronostratigrafie goed te kunnen vastleggen. We werkten daarom met troffels in vakken van een vierkante meter en maakten dwarsprofielen.”

Bakker nam voor lief dat hij zo sneller lijksilhouetten zou missen. „Vanwege de kalkarme grond in Drenthe was er nog in geen enkel hunebed een lijksilhouet gevonden.” Van Giffen ergerde zich ook aan Bakkers opgraafmethode omdat die tijdrovend was. „Glasbergen en ik vonden daarentegen dat Van Giffen de laatste jaren veel te haastig en onnauwkeurig had opgegraven. Om zoveel mogelijk vondsten te verzamelen zeeften wij de weggegraven grond.” Na regen bleken de handzeven van de archeologen echter niet goed te werken, omdat de zandgrond dan vochtig en kleverig was geworden. „Op aanraden van een lokale boer hebben we een aardappelsorteer-machine tot zeef omgebouwd en die werkte wel goed.”

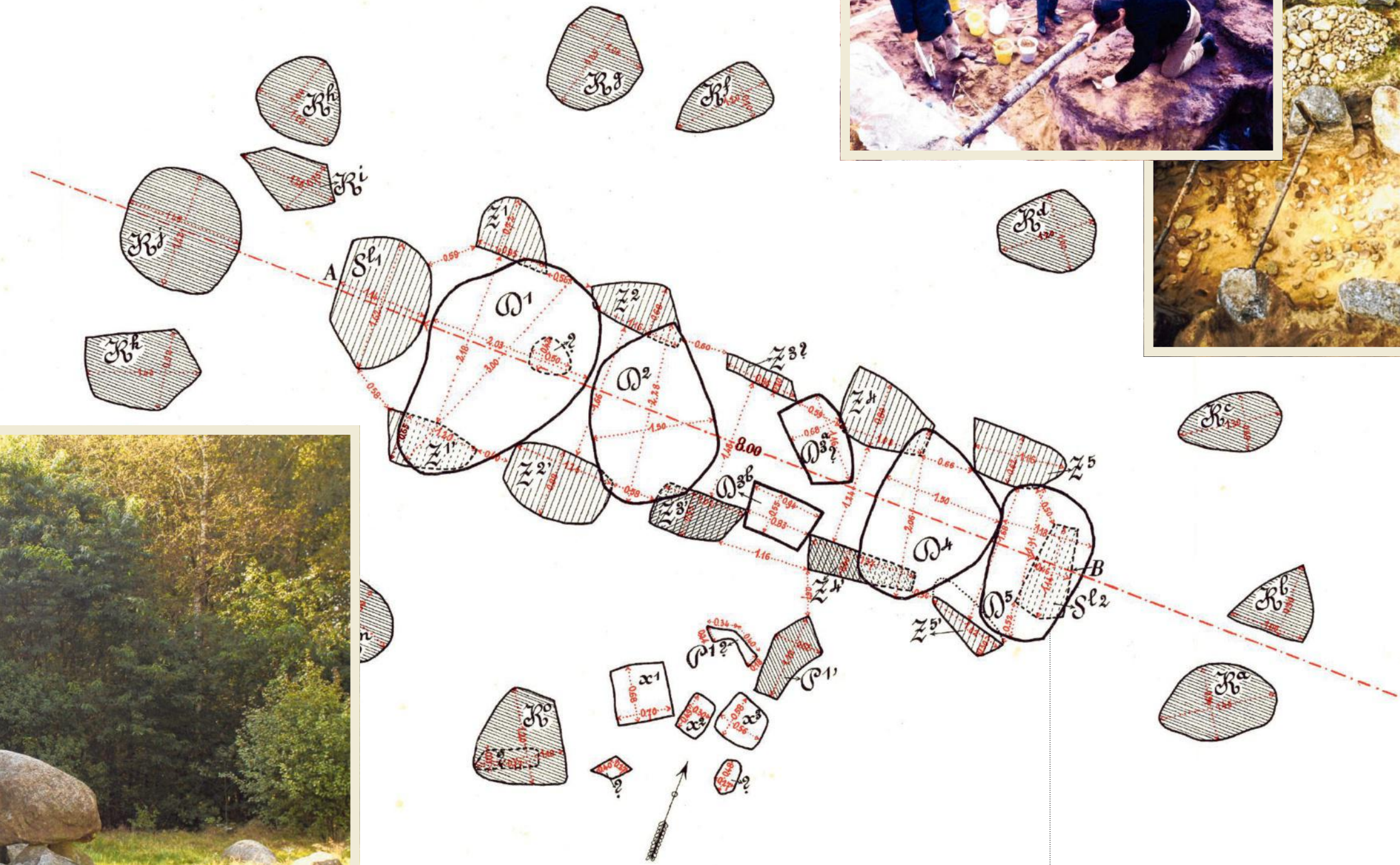
Bakker geeft in zijn publicatie ruiterlijk toe dat Van Giffen gelijk had wat betreft de verdwenen chronostratigrafie in de grafkamer. „Mens en dier hadden in de loop der jaren alles verstoord.” Daar staat tegenover dat het zeven de vondst van scherfjes, houtskool, barnsteenkransen, vuurstenen pijlpunten en werktuigjes opleverde. „Van de talloze scherven hebben we 165 potten aan elkaar kunnen plakken.”

Stenen van kunststof

De meeste potten en andere vondsten vonden in 2005 een plek in het toen net geopende Hunebedcentrum in Borger. Blikvanger daar is nog steeds



Linker pagina: hunebed D26 nu. Hiernaast: de opgraving. Onder: De dekstenen zijn verwijderd. Met boomstammen worden stenen gestut. Naast de poort liggen veldkeien uit de kelder. FOTO'S HENK KLINKHAMER, DAVADO/HUNEBCENTRUM



Bewerkte scan uit de Atlas van Van Giffen uit 1925. COPYRIGHT RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN



nrc carrière

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer
van de vacature en vul het in als
trefwoord op nrc.nl/carriere

administratief

YER	Workstead via YER	Manager People Services/ Operations	Veenendaal	29690
------------	----------------------	--	------------	-------

consultancy

Arbo	Dienst Justitiële Inrichtingen	Arbo en Preventie Adviseur	Almere	29663
Geriant	Geriant	Kwaliteitsadviseur	Heerhugowaard	29692

directie / management

CBG	College ter Beoordeling van Geneesmiddelen	Programmamanager EU wetgeving	Utrecht	29683
YER	CWS Hygiene Nederland B.V. via YER	Regiomanager Service Noord	Deventer en Drachten	29688
Chasse Executive Search	De Haagse Hogeschool via Chasse Executive Search	Directeur ITD	Den Haag	29701
Arbo	Dienst Justitiële Inrichtingen	Operationeel manager	Ter Apel	29696
YER	Geldvoorelkaar.nl via YER	Algemeen Directeur	Veenendaal	29689
Boer & Croon	Humankind via Boer & Croon	Directeur Zuid-Nederland	Vught	29703
Immigratie- en Naturalisatiedienst	Immigratie- en Naturalisatiedienst	Tactisch Manager Capaciteitsmanagement	Den Haag	29694
Immigratie- en Naturalisatiedienst	Immigratie- en Naturalisatiedienst	Tactisch Manager Aantrekkelijk Werkgeverschap	Den Haag	29695
crenate public value wesselo	SBB via Wesselo	Directeur Dienstverlening	Zoetermeer	29702
YER	United Rentals B.V. via YER	Operations Director Europe	Breda	29707
YER	YER	Manager Productie	Rotterdam	29704
Zorg en Zekerheid	Zorg en Zekerheid	Hoofd Juridische Zaken	Leiden	29686

finance

YER	Bostik Benelux B.V. via YER	Senior Finance Business Partner (FP&A) Benelux	Oosterhout	29691
------------	--------------------------------	---	------------	-------

juridisch

legalpeople	Afvalzorg via Legal People	Solide Senior Bedrijfsjurist	Assendelft	29315
legalpeople	Blink Impact via Legal People	Legal Counsel	Amsterdam	29684
legalpeople	EY via Legal People	Inhouse Advocaat	Rotterdam	29675

juridisch

legalpeople	Parnassia Groep via Legal People	Senior Jurist Ondernemingsrecht	Den Haag	29705
provincie groningen	Provincie Groningen	Teamleider Kwaliteit & Control/Senior Jurist	Groningen	29687

medisch / zorg

Dienst Justitiële Inrichtingen	Dienst Justitiële Inrichtingen	Hoofd Behandeling	Almere	29665
Dienst Justitiële Inrichtingen	Dienst Justitiële Inrichtingen	Forensisch Psychiater	Zwolle	29667

onderwijs

carmel	Stichting Carmelcollege	Teamleider HAVO/VWO Maartenscollege Haren	Haren	29709
beteor	Zuid-West College via Beteor mens en organisatie	Directeur	Den Haag	29706

projectmanagement

de Alliantie	De Alliantie	Domeinregisseur	Hilversum	29699
Diabetes Fonds	Diabetes Fonds	Specialist Kennis en Innovatie	Amersfoort	29708

RvC / RvB / RvT

De Haagse Hogeschool via Chasse Executive Search	De Haagse Hogeschool via Chasse Executive Search	Lid Raad van Toezicht	Den Haag	29700
PUBLIC SPIRIT	Kenemer Wonen via PublicSpirit	Voorzitter Raad van Commissarissen	Heiloo	29698

wetenschap

NWO	NWO - Den Haag	Senior Programmamedewerker Kwaliteitsborging NKO	Den Haag	29697
verpact	Verpact	Onderzoeker Verpakkingen	Den Haag	29693

werken in de wetenschap i.s.m. AcademicTransfer

UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES	HZ University of Applied Sciences	Onderzoeker Inspelen op Inwonersinitiatief in Klimaattransities	Vlissingen	29711
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES	HZ University of Applied Sciences	Onderzoeker: Food Biochemistry & Life Sciences	Vlissingen	29710
Maastricht UMC+	Maastricht Universitair medisch Centrum+ (MUMC+)	Hoogleraar/Afdelingshoofd & Vakgroepvoorzitter Oogheelkunde	Maastricht	29713
NIVEL	Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg	Senior onderzoeker Palliatieve zorg	Utrecht	29714

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

VERVOLG VAN PAGINA W5

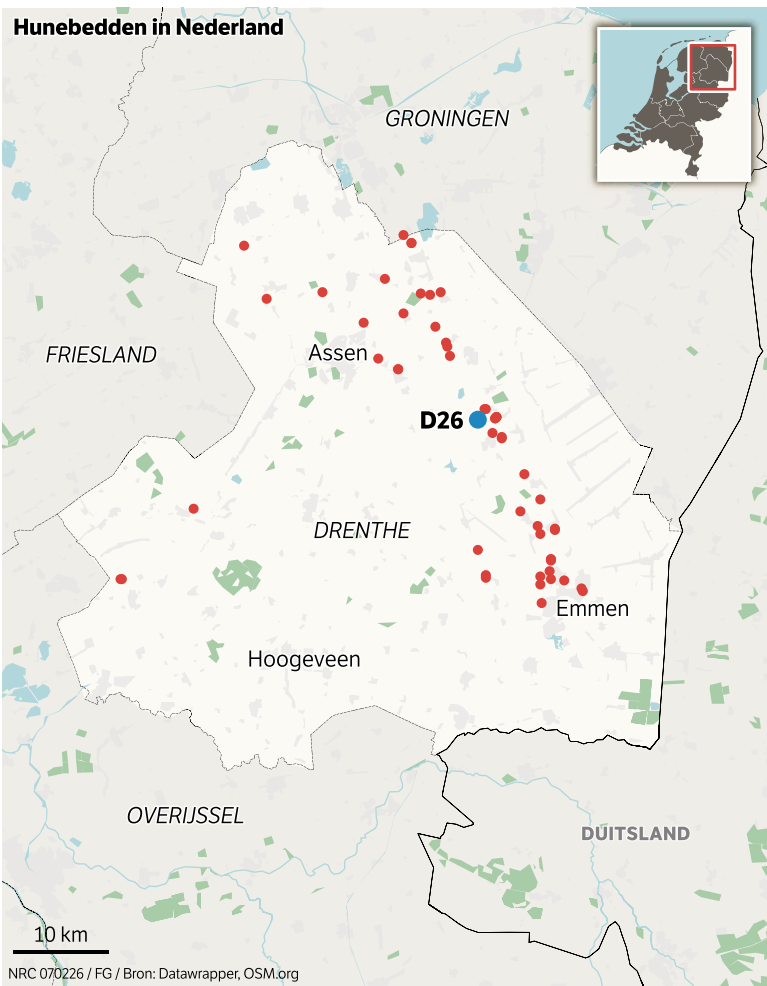
een reconstructie van D26, compleet met dekheuvel. Bakker is tevreden dat de stenen van kunststof er zeer natuurlijk uitzien. In zijn publicatie is hij minder te spreken over het feit dat de dekheuvel en steenkranen van de reconstructie krappert zijn dan in werkelijkheid: „[Architecte] Hannie van Eyck vetode dat een of meer van de glanzend metalen dakdragende pijlers met de onderkant in de hunebedheuvel zou komen te staan – zo sacrosanct is Nederlandse architectuur dus en zoveel zeggenschap claimen sommige architecten hier blijkbaar over het dagelijks gebruik van hun gebouwen.”

„Mogelijk klopt de reconstructie sowieso niet helemaal”, zegt Daan Raemaekers. Een Duitse collega van hem is bij Cuxhaven, aan de waddenkust ten noorden van Bremerhaven, bezig met de opgraving van een hunebed dat nog onder het veen lag en vrijwel onverstoorde bleek te zijn. „Tijdens mijn bezoek zag ik dat de dekheuvel bedekt was met stenen, sommige zo groot als aardappelen, andere twintig tot dertig centimeter groot. De zandheuvel eronder was maar tientallen centimeters hoog. Dat roept de vraag op: is dit een ‘regionale’ variant of waren de hunebedden in Nederland ook deels met stenen bedekt en hadden ze ook geen volledige dekheuvel?” Hij denkt dat Van Giffen, die hij omschrijft als een aardse en slimme man, er ook al rekening mee heeft gehouden. „In 1925 heeft hij het over een ‘dek- dan wel mantelheuvel’. Dan moet ik denken aan een bontkraag. Van Giffen heeft zich gerealiseerd dat hij met de beschikbare data helemaal niet kon vaststellen dat er een dekheuvel moest zijn geweest.”

Raemaekers kwam er de afgelopen jaren ook achter dat weliswaar veel Nederlandse hunebedden zijn opgegraven, maar dat buiten de grafkamers slechts heel kleine delen zijn opgegraven. Daarom kreeg hij bij hoge uitzondering toestemming om rond rijksmonument D29 een kleine opgraving te doen. Dat leverde bijzondere resultaten op. In een opgravingsssleuf van slechts 1 x 6 meter vonden Raemaekers en zijn

Zijn de hunebedden voor de elite opgericht? 'Dat is een oude westerse interpretatie'

Grafmonumenten op de Hondsrug in Drenthe



studenten al 500 kilo stenen, 1.500 in totaal. „Ze zijn met een timmermans-oog vrijwel waterpas als basis voor de heuvel neergelegd.” Verder stelden ze vast dat meer dan de helft van de stenen samen met afgedankte vuurstenen werktuigen waren verbrand. „Hier is dus een groot vuur gemaakt. Zoiets is nog nooit gedocumenteerd.”

Verder blijken de mensen van de Trechterbekercultuur de plek ook gebruikt te hebben om werktuigen te maken en rituelen uit te voeren. Op basis van de vroegere opgravingen was hij ervan uitgegaan dat de mensen van de Trechterbekercultuur alleen een hunebed bezochten om hun doden begraven. „Maar nu hebben we door te zeven

tientallen stuks afval van vuursteenbewerking gevonden. En naast de poort vonden we de ingegraven scherven van een met opzet stukgeslagen enorme trechterbeker. De meeste bekertjes die we vinden hebben een doorsnee van 10 tot 14 centimeter, maar deze had er een van 34 centimeter. Dat wijst op een drankritueel voor een groep.”

Moderne filosofische stroming

De vondst van de enorme drinkbeker raakt aan het onderzoek van de Duitse archeoloog Sarah Bockmeyer, die november vorig jaar in Kiel summa cum laude is gepromoveerd en met wie Raemaekers in de toekomst hoopt samen te werken. Op basis van voorbeel-

den uit de etnoarcheologie concludeert ze dat de soms meer dan duizend potten in de hunebedden geen grafgriften zijn. „Daarvoor zijn er te veel”, zegt Bockmeyer in een videogesprek. „Ik denk dat voor de mensen van de Trechterbekercultuur eten en drinken bij de hunebedden een manier was om verwantschap met de doden te bevestigen of, wanneer het generaties later gebeurde, opnieuw te bevestigen. Net zoals nu nog bij sommige volkeren in Zuidoost-Azië.”

Bockmeyer gelooft verder niet dat de hunebedden voor de elite van de Trechterbekercultuur zijn opgericht. „Dat is een oude westerse interpretatie. Ik heb geprobeerd de hunebedden en hun materialen vanuit een andere wereldbeschouwing te bekijken.” Daarvoor heeft ze gebruik gemaakt van ideeën uit de moderne filosofische stroming Nieuw Materialisme, die het conventionele ontologische begrip van de materiële wereld herzielt. „De lijken veranderen van substantie en wisselden energieën uit met andere doden in het graf, maar ook met de grote zwerfstenen. Die waren ‘doorlaatbaar’ en als het ware levend, net als de voorouderstenen bij de Anishinaabe in het noordoosten van Amerika. Botten geladen met de substanties van de stenen en andere doden konden uit het graf genomen worden en onder de levenden worden verdeeld.”

Enkele jaren geleden heeft Bakker, ook in Duitsland een grootheid op het gebied van de Trechterbekercultuur, haar per e-mail gevraagd om informatie over haar onderzoek, vertelt Bockmeyer. „Nadat ik die had gestuurd, antwoordde hij: als hij niet meer zou reageren was hij dood of zag hij niks in mijn theorie.” Lachend: „Hij heeft niet gereageerd.”

Raemaekers moet ook lachen en noemt de reactie typerend voor Bakker, die zeer behulpzaam, maar ook direct kan zijn. „Zelf vind ik Bockmeyers poging om een antwoord te vinden op de vraag waarom de Trechterbekercultuur mensen hunebedden bouwden interessanter dan de typochronologische oriëntatie die de archeologie van de Trechterbekercultuur lang gekenmerkt heeft. Alsof het aardewerk daarvoor gemaakt was.”

SciencePlatform

AcademicTransfer-NRC Carrière

Maastricht UMC+	NIVEL Kennis voor betere zorg	UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES	UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Maastricht UMC+	Onderzoeksinstituut het Nivel	HZ University of Applied Sciences	HZ University of Applied Sciences
Hoogleraar & Vakgroepvoorzitter	Senior onderzoeker Palliatieve zorg	Onderzoeker: Biochemie - Life Sciences	Onderzoeker inwoners- initiatief in klimaattransities
Leidinggeven aan academische oogzorg, onderzoek en onderwijs	Palliatieve Zorg, Kwalitatief en kwantitatief onderzoek	Onderzoek uitvoeren op het snijvlak van life sciences en voedselchemie	Inspelen op inwonersinitiatief in klimaattransities
www.scienceplatform.nl/358169	www.scienceplatform.nl/358000	www.scienceplatform.nl/358142	www.scienceplatform.nl/358140

Wil je werken in de wetenschap? Gebruik de url in de vacatures.
Meer informatie? Neem contact op via 020-755 3055 | carriere@nrc.nl

SciencePlatform wordt mogelijk gemaakt door





Josephine Quinn: „Vóór de zeventiende, achttiende eeuw was er eigenlijk zelden sprake van Europa als een beschavingsbegrip.”

INTERVIEW JOSEPHINE QUINN HOOGLERAAR

‘Denken in aparte beschavingen is hardnekkig’

Termen als ‘beschavingen’ en ‘culturen’ zijn „handig gereedschap”. Maar het is tijd om ze overboord te zetten, vindt Josephine Quinn. Want wat is ‘het Westen’ nu eigenlijk?

Door **Sjoerd de Jong** Fotografie **Merlijn Doornik**

bank genomen is het denken in ‘beschavingen’ en ‘culturen’ toch nog echt hardnekkig. Zulke overkoepelende begrippen zijn nu eenmaal handig gereedschap in de academische wereld. Je kunt dan zeggen dat je ‘Chinees schilderkunst’ bestudeert of ‘Griekse literatuur’. Lachend: „Academici zijn net katten, ze voelen zich het veiligst in een hokje.”

In uw eigen vakgebied staan ingeburgerde opvattingen over de Grieken en Romeinen al decennia op de helling. De klassieken waren ons veel vreemder dan we graag denken, is de les. „Sommige classici proberen de klassieke wereld nu weer wat meer te begrijpen van binnenuit, bijvoorbeeld zoals Homerus erover sprak. Het idee daarbij is dat je ‘hodologisch’ te werk gaat, van het Griekse *hodos* (weg). Alsof je op weg bent en de route nog moet vinden. En dus niet cartografisch, met een helikopterblik alwetend het hele terrein overzien. Het geestige is dat je die veranderde benadering ook in ons dagelijks leven ziet gebeuren. We reizen met Google Maps in plaats van met een papieren landkaart en dan heb je geen idee meer van het grotere plaatje. Eigenlijk is het een heel antieke manier van je in de wereld begeven.”

Buiten de academie is het prijzen van de eigen superieure beschaving bezig aan een opmars. Trump, Poetin en Xi doen het allemaal. „Ja, en dat is zeer verontrustend. Toen ik dit boek schreef dacht ik nog dat we te maken hadden met twee giftige manieren om over cultuur en beschaving te denken. Aan de ene kant is er het nationalistische idee dat er allerlei afgeronde beschavingen bestaan die horen bij homogene natiestaten. Een moslim in India of een Oeigoer in China heeft dan een probleem. „Aan de andere kant heb je de populistische bewegingen die vinden dat het Westen ‘beter is dan de rest’. Met de oorlogen in Oekraïne en Gaza zie je een nog veel gevaarlijker idee opkomen, namelijk dat er op de keper beschouwd maar één beschaving bestaat en de rest van de wereld wordt bevolkt door barbaren. Je ziet het bij radicaal rechts in de VS en Europa. Poetin denkt het omgekeerde: er zijn beschavingen, alleen het Westen valt erbuiten want dat is decadent.”

Heeft het denken in termen van beschavingen nog zin of vindt u dat we het maar beter kunnen afschaffen? Bent u een abolitionist? Lachend: „Ik denk wel dat we beter af zouden zijn zonder dat begrip, zowel in de geschiedschrijving als in de politiek. Je kunt verbanden leggen tussen landen, steden, intellectuele ontwikkelin-



Josephine Quinn: **Het Westen.** Een 4000-jarige geschiedenis. Vertaald uit het Engels door Maarten van der Werf en Brenda Mudde. Thomas Rap, 624 blz. 44,99 euro

gen, gemeenschappen zonder je op dat overkoepelende civilisatiebegrip te beroepen. Je moet dan meer denken in termen van netwerken, met soms onverwachte dwarsverbanden en kruisbestuivingen ook buiten Europa. Kijk naar India en Engeland, daar liggen zoveel historische, commerciële en technologische connecties. Terwijl het voor Indiërs nu steeds moeilijker wordt een visum te krijgen voor Engeland.”

In uw boek lijkt ‘het Westen’ vooral een negatief concept, waarmee Europeanen zich afzetten tegen dreiging. „Vóór de zeventiende, achttiende eeuw was er eigenlijk zelden sprake van Europa als een beschavingsbegrip. Mensen beleefden eerder het christendom als iets dan hen verbond, of de ‘christenheid’. Trouwens, ook dat had vaak een defensieve functie. Het christendom was verjaagd uit zijn bakermat in West-Azië en moest in Europa overleven tegenover ‘valse godsdiensten’. Je ziet dat ook bij de klassieke Grieken, die hebben het heel weinig over zichzelf als ‘de Grieken’. Wel over ‘de Perzen’, de vijand. Waarbij ze heel goed beseften dat er allerlei Grieken waren die er helemaal geen moeite mee hadden onder Perzisch gezag te staan. Beschavingsnoties zijn heel vaak defensief.”

U bestrijdt dat er een rechte lijn loopt van de klassieken naar ons. Maar we hebben toch een Romeinse en Griekse culturele erfenis? „Oh, zeker. Natuurlijk. Als je door Londen en Parijs loopt, sta je er oog in oog mee, die steden staan vol architectuur die is geïnspireerd op Griekse tempels, of althans op hoe wij dachten dat die eruit zagen. Mijn punt is, ook die Griekse tempels waren op hun beurt enorm schatplichtig aan anderen, aan Egyptische voorbeelden. De oudste Griekse tempels zagen er overigens heel anders uit dan wij die ons nu voorstellen, dat waren meer een soort lange hutten.”

Romeinse wetten, Griekse filosofie? „Absoluut. Al was filosofie bij de Grieken iets heel anders dan het specialistische vak dat het nu bij ons is. Die klassieke erfenis is alleen zo sterk dat andere invloeden en manieren van denken erdoor worden weggedrukt. Terwijl er zoveel uit andere tradities komt: wiskunde uit India, schrift en alfabetten uit de Levant. Arabische geleerden hielden de filosofie van Aristoteles levend. Een beschaving, wil ik maar zeggen, is geen boom die in afzondering groeit.”

Over het behoud van Griekse kennis door Arabische vertalingen maakt u een ontvucherende opmerking. U noemt het een mythe. „De mythe is het idee dat zij Griekse kennis hebben gered die anders verlo-

ren was gegaan. Die teksten waren gewoon beschikbaar in de kloosters en archieven van Byzantium, het Oost-Romeinse Rijk dat pas in 1453 ten onder ging. Handschriften vonden in de veertiende en vijftiende eeuw via de grote havensteden hun weg naar West-Europa en de eerste drukkerijen. Er zijn maar een paar klassieke teksten die alleen in het Arabisch zijn overgeleverd, er is een erg interessante gids voor het huishouden met opmerkingen over de rol van vrouwen. En een werkje over fysiognomie, over wat iemands uiterlijk zegt over zijn karakter.”

Het belang van die vertaaltraditie wordt dus overschat? „De waarde ervan was niet zozeer het behoud van Griekse teksten, maar met name de Arabische commentaren en intellectuele reflecties erop. Die waren voor lezers in het Westen buitengewoon spannend en gaven de aanstoot tot de wetenschappelijke opleving van de twaalfde eeuw. Het is ook de reden dat Europese geleerden trokken of verhuisden naar steden als Toledo of Palermo, waar ‘het gebeurde’. Dat moesten toen ongelooftijdig levendige intellectuele steden zijn geweest.”

Noemt u eens één écht ‘westers’ ding. „Laat me even nadenken... Er móét iets zijn...”, zegt ze lachend. „Democratie als echt onderscheidend kenmerk, daar is veel voor te zeggen. Je kunt van de meeste elementen van de klassieke Atheense democratie wel voorlopers vinden in Babylonië of Syrië, maar je vindt ze nergens allemaal tegelijk. Het is echt doodzonde dat we dat Atheense model niet hebben kunnen vasthouden. Wat wij nu democratie noemen is maar een slap aftreksel ervan.”

U schrijft ook dat de Atheense democratie was gebaseerd op uitsluiting. „Dat is ook zo, dat is de keerzijde. Vrouwen, vreemdelingen en slaven tellen niet mee. Je kon als buitenstaander geen *green card* krijgen of ‘Grieks burger’ worden. Bij de Romeinen zie je bijna het tegendeel. Romein-zijn betekende dat je burgerrechten had, waar je ook geboren was. Zij ontwikkelden een idee van burgerschap dat niet etnisch of territoriaal is, maar politiek. Dat gaf een grote sociale mobiliteit.”

Zou u ook een spiegelbeeldig boek kunnen schrijven: ‘hoe het klassieke Westen de wereld maakte’? „Hm, ik denk het wel. Mijn model gaat tenslotte uit van connecties en uitwisseling, daar zit wederkerigheid in. Neem de Gandhara-kunst in India, die is boeddhistisch met Griekse invloeden. We hebben lang gedacht dat die kunst een product was van de veldtocht van Alexander de Grote naar India. Inmiddels denken we dat ze van later datum is en uit de Romeinse periode stamt. Er is een prachtig Boeddha-beeld, de ‘Berenike-boeddha’, uit ongeveer 100 na Christus. Die heeft een Griekse gelaatsuitdrukking en is gemaakt van Turks marmer. Gevonden in een Egyptische tempel die is gebouwd door een Italiaan. Kijk, dat is toch een prachtig voorbeeld hoe alles samenkomt.”

‘Een dier is meer dan een pakketje eiwit’

Gezond en duurzaam eten gaan meestal hand in hand. Toch? „Met een dierlijke productie die optimaal is qua milieu-impact loop je tegen gezondheidswesties aan.”



Het had niet veel gescheeld of Renée Cardinaals (31) was paardenwetenschappen gaan studeren. Ze reed paard, voelde zich nergens zo op haar gemak als met dieren in de natuur, was bijna elke dag op de manege. „Maar voor die studie moest ik naar Wenen, en ik was een beetje bang om naar een grote stad te gaan.” En dus koos ze voor dierwetenschappen in Wageningen. „Gaandeweg begon ik het steeds raarder te vinden om op een dier te zitten en te bepalen wat het moet doen.” Hardlopen deed ze al, en steeds verder verlegde ze haar grenzen. Nu is de kans groter dat mensen Renée Cardinaals kennen als trailrunner – ze stond op de cover van *Runner’s World* – dan van haar onderzoek naar eetpatronen die gezond zijn voor de mens en de planeet. Toch blinkt ze in beide uit: ze is Nederlands kampioen trailrunnen, hardlopen op onverharde paden, en was afgelopen jaar de beste Nederlandse op het WK ‘short trail’ (45 km). En ze promoveerde onlangs cum laude.

Het lijkt simpel: gezond en duurzaam gaan meestal hand in hand. Minder vlees, meer plantaardig en sowieso wat minder consumeren helpt allemaal. „Als heel Nederland de Schijf van Vijf volgt, maak je grote stappen qua duurzaamheid. Maar wat ‘gewoon gezond eten’ is, vinden veel mensen moeilijk te begrijpen. Is een beetje vlees nou wel of niet goed? Of je hoort: geen rood vlees, maar wel melk. En moet het dan rauwe melk zijn?”

In grote lijnen klopt het, maar niet altijd is de gezonde keuze ook de duurzaamste, en andersom. Cardinaals onderzocht in hoe verre een eetpatroon dat binnen de grenzen van de planeet blijft ook optimaal is voor de gezondheid van mensen. Zo kwam ze terecht in een web van complexe modellen met verschillende aannames en indicatoren. Duidelijk was wel: een dieet dat de milieu-impact van de productie van voedsel als uitgangspunt neemt, laat zich moeilijk vergelijken met een dieet waarbij gezonde consumptie centraal staan.

Het concept van een duurzaam, gezond dieet lijkt helder. Maar het maakt uit wat het startpunt is: bereken je wat het duurzaamste landbouwsysteem zou zijn en volgt daaruit wat we eten, of optimaliseer je het menselijk dieet los van het productiesysteem? Onderzoekers die kijken naar de productiekant, rekenen met biomassaströmen, met de CO₂-uitstoot of het landgebruik per kilo geproduceerd rundvlees of tarwe. „Maar met een dierlijke productie die optimaal is qua milieu-impact ga je wel tegen gezondheidswesties aanlopen.” Niet in westerse landen, maar daarbuiten liggen tekorten aan calcium en vitamines B2, B3 en B12 op de loer, als er weinig vlees, zuivel en eieren wordt geproduceerd en gegeten.

Cardinaals keek ook naar biobeschikbaarheid – de mate waarin het lichaam voedingsstoffen opneemt – en dat maakt alles nog complexer. „Bijna alle nutriënten uit dierlijke producten, kunnen we ook uit planten

WIE IS RENÉE CARDINAALS?

- **Geboren**
Hedel (Gelderland), 1994
- **Studeerde**
Dierwetenschappen en biologische landbouw aan de Wageningen Universiteit
- **Vrije tijd**
Steekt ongeveer 20 uur per week in hardlopen, fietsen en krachttraining
- **Mooiste sportieve prestatie**
Nummer 11 op het EK trailrunning van 2024
- **Favoriete maaltijd**
„Voor een ontbijt van havermout met banaan en pindakaas mag je me wakker maken.”

halen. En planten leveren ook goede dingen die dieren niet leveren – zoals vezels en antioxidanten. Maar voor sommige nutriënten geldt dat je grote hoeveelheden plantaardig moet eten om voldoende binnen te krijgen. Dat is niet voor iedereen realistisch. En hoeveel land heb je nodig om die hoeveelheden te produceren?”

Vlees- en melkdilemma’s
Ze komt tot de conclusie dat de milieu-impact van een gezond dieet groter is dan gedacht, omdat veel grotere hoeveelheden granen en groenten verbouwd moeten worden om aan de werkelijke behoefte aan nutriënten te voldoen.

Tegelijk relativeert Cardinaals de focus op nutriënten. Rood vlees bijvoorbeeld is een goede bron van vitamines, ijzer en zink. Maar te veel vlees verhoogt het risico op bepaalde soorten kanker, diabetes type 2 en hart- en vaatziekten. Gezonde voeding is méér dan de som van nutriënten. En je stuit al snel op dilemma’s. „Vanuit gezondheids perspectief zou je zeggen: eet geen rood vlees. Tegelijk wordt wel aangeraden om melk te drinken, alleen al vanwege calcium voor gezonde botten. Maar wel koeien houden voor de melk en vervolgens het vlees niet eten, dat past eigenlijk niet in een duurzame, circulaire landbouw.”

Hoeveel melk er in een gezond en duurzaam dieet past, hangt sterk af van methodologische keuzes: als je alleen naar de uitstoot van melk ten opzichte van peulvruchten kijkt, kom je lager uit dan wanneer gezondheid leidend is, of wanneer je circulaire landbouw als uitgangspunt neemt. Nog complexer wordt het als je een systeembenadering kiest, en alles in één holistisch model probeert te stoppen.

„Dieren kunnen dus een plek in het voedselsysteem hebben”, zegt Cardinaals. „Maar wel anders dan nu.” Door koeien en geiten bijvoorbeeld alleen nog maar te voeren met reststromen uit de akkerbouw of de voe-

dingsindustrie, of ze te laten grazen op plekken waar niets anders groeit, zoals in de bergen of veenweidegebied. In zo’n systeem gebruik je land waar je groente, fruit en aardappelen kan telen in elk geval niet meer voor veevoer. „Zo maak je meer landbouwgrond voor menselijk voedsel vrij, en daarmee vergroot je de voedselzekerheid.”

Een apart onderzoek besteedde Cardinaals aan vis. „De helft van de vangst wordt nu niet gebruikt om mensen te voeden”, zegt ze. „Die wordt als bijvangst weer overboord gegooit, komt in diervoeding terecht, of wordt als afval gezien.” Mensen kunnen twee keer zoveel gezonde omega-3-vetzuren te eten krijgen, berekende Cardinaals, als al die vis door mensen kan worden gegeten.

Veel promovendi aarzelen om hun mening te geven, of iets te zeggen dat buiten de lijntjes van hun eigen onderzoek valt. Cardinaals durft er ook boven te staan en te reflecteren op haar bijdrage aan de wetenschap. „Mijn begeleider, Hannah van Zanten, heeft ook gezegd: een goed laatste hoofdstuk is geen opsomming van je onderzoek. Ik ben aangemoedigd om verder te denken dan dat.”

Hyperfocus op eiwit
Zo is ze bijvoorbeeld kritisch over de eiwittransitie, de verschuiving van dierlijk naar plantaardig eiwit. „Door die hyperfocus op eiwit, lijkt het alsof dat het probleem is. Als of er in Nederland eiwittekorten dreigen. De eiwittransitie is bedoeld om mensen meer peulvruchten en noten te laten eten, maar ik ben bang dat de nadruk op eiwit de vooruitgang hindert.”

Kijk bijvoorbeeld naar vlees- en zuivelvervangers. „Ze kunnen consumenten wel helpen om hun milieu-impact te verkleinen, maar vanuit gezondheidsoogpunt zijn vegaburgers niet waar we heen moeten.” Dit soort sterk bewerkt voedsel produceren kost energie, en er is verpakkingsmateriaal voor

nodig. In lage-inkomenslanden is het bovendien maar de vraag of mensen toegang hebben tot die vervangers, zegt ze. „Een koe in de achtertuin is toegankelijker dan een plantaardige burger. En een koe in de wei heeft ook een culturele waarde”, zegt ze. „Een dier is meer dan een pakketje eiwit.”

Ze snapt het wel – van het ene eiwit naar het andere, dat begrijpen mensen nog wel. „Een radicaal ander eetpatroon ligt veel verder van ons af”, zegt Cardinaals, „en dat vraagt veel van consumenten. Maar nu plakken we pleisters op een probleem dat we niet echt onder ogen willen zien. Zoals elektrische auto’s een pleister zijn op het probleem dat we gewoon te veel autorijden.”

Dat ze cum laude promoveerde, heeft ze vooral te danken aan haar brede blik. „Ik wilde ook de samenhang begrijpen met onderwerpen waar ik geen expert in ben, en ik heb veel mensen gesproken die me op nieuwe gedachten brachten.” En toch lukte het haar om in vier jaar haar proefschrift te schrijven.

Een van haar stellingen was dat ultrarunning in de bergen helpt om sneller te promoveren. „Je leert dat tegenslag tijdelijk is, je kunt je er altijd doorheen werken. Dat maakte de hobbels in mijn onderzoek kleiner, en irrelevant vergeleken met de fysieke uitdagingen die je als trailrunner tegenkomt. Ik bevries niet als het moeilijk wordt. Gewoon de ene voet voor de andere zetten, dan kom je vanzelf bij de finish.”

Haar onderzoek wil ze de komende tijd als freelance consultant voortzetten. Dat geeft haar de ruimte om te doen waar ze al heel lang van droomt. „Ik wil graag een tijdje in de bergen wonen en kijken hoe ver ik met mijn sport nog kan komen. Er is nu een campagne om trailrunning op de Olympische Spelen in Brisbane te krijgen. Zelfs als ik in 2032 te oud blijkt te zijn, dan kan ik er nog wel voor trainen en de sport promoten.”

Martine Kamsma

nrcwebwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 8 FEBRUARI 2026

FLINQ
Ledlamp - 2-pack

Tot
64%
korting

ADVIESPRIJS
69,99
24,99

MET EEN BEWEGINGSSENSOR

- USB-C oplaadbaar en voorzien van een krachtige batterij
- Drie lichtstanden en helderheid is instelbaar
- Eenvoudige installatie; schroeven of magnetische strip

APPLE
MacBook Pro

70%
korting

ADVIESPRIJS
2.500,00
749,00

REFURBISHED MODEL VAN 16 INCH

- Supersnelle SSD van 512 GB en 16GB werkgeheugen
- Intel Core i7 processor, Touch Bar en Retina-display
- Voorzien van de nieuwste macOS-versie

LEE
Herenjeans

50%
korting

ADVIESPRIJS
99,95
49,95

SLIM FIT MODEL MET SMALLER RECHTE PIJPEN

- Klassiek model in een donkerblauwe wassing
- Gemaakt van katoen met lichte stretch voor draagcomfort
- Bekijk meer jeans van Lee online



YUMeko

Kom tot rust met het fijnste katoensatijn

- › 100% biologisch, Fairtrade en GOTS gecertificeerd katoen
- › (H)eerlijk zacht met een subtiele glans
- › Combineer met bijpassende hoeslakens en kussenslopen

Stel je een dekbedovertrek voor dat niet alleen zacht is voor jou, maar ook voor de wereld. Deze overtrekset is geweven van het fijnste katoensatijn: 100% biologisch, Fairtrade en vrij van schadelijke chemicaliën. De zachte glans en het soepele gevoel zorgen voor een premium slaapervaring. De overtrekset is voorzien van een lange instopstrook en wordt geleverd met een of twee kussenslopen. Combineer met de bijpassende hoeslakens en extra kussenslopen, nu tijdelijk ook met 15% korting, en maak van je slaapkamer een plek waar je echt tot rust komt.

In de kleuren: 

Adviesprijs
vanaf 109,95
93,50



Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/yumeko

OVER DE HORIZON



ROBBERT DIJKGRAAF

FOTO MERLIN DOORMERIK

De integraal van de geschiedenis

COLUMN

Nu het wereldnieuws dagelijks gedomineerd wordt door de grillen en grollen van 'grote mannen', is het lastig om een overtuigend adept van Tolstoj te blijven. In zijn meesterwerk *Oorlog en vrede* stelt de befaamde Russische schrijver immers: „Om de wetten van de geschiedenis te ontdekken moeten we koningen, ministers en generaals met rust laten, en de homogene, oneindig kleine elementen bestuderen die de massa's leiden.” Volgens Tolstoj zijn deze machthebbers geen meesters van hun tijd, maar worden ze als blaadjes in een rivier meegesleurd door de stroom van de geschiedenis. Ze zijn slaven van dieperliggende krachten die ze noch kunnen beïnvloeden, noch doorgronden. Of, zoals essayist Rudi Kousbroek het ooit verwoordde: het fluitje van de conducteur is niet de kracht die de trein voortstuwt.

In de 19de eeuw was er geen beter voorbeeld van zo'n grote man die de loop van de geschiedenis naar zijn hand dacht te zetten dan Napoleon. Maar Tolstoj beweert toch dat de uitkomsten van al die grote veldslagen, die hij zo beeldend beschrijft, niet het gevolg zijn van de wil en macht van de keizer, maar bepaald worden door iets groters, dat voortkomt uit het samenspel van de individuele acties van tienduizenden soldaten in de chaos van de strijd. Zeker in zijn tijd was dit een revolutionaire kijk op de geschiedschrijving. Aan deze grote bewegingen besteedden historici volgens Tolstoj „nog geen miljoenste van de energie” die ze gaven aan de daden van koningen en generaals.

Verrassend genoeg onderbouwt Tolstoj zijn filosofie met een metafoor uit

de wiskunde, namelijk de infinitesimaalrekening van Newton en Leibniz - de grondslag van alle moderne natuurwetten. Die wetten voorspellen de toekomst niet met één grote sprong, maar door steeds een oneindig klein stapje vooruit in de tijd te gaan. Net zoals de vloeiende kromme van een planeetbaan is samengesteld uit de wetmatige opeenvolging van al die minuscule bewegingen, zo zag Tolstoj de uitkomst van de geschiedenis als de „integraal” van ontelbare, kleine individuele gebeurtenissen.

Tegenover deze rationele continuïteit van Tolstoj staat het gedachtengoed van die andere Russische literaire reus en tijdgenoot: Dostojevski, de meester van de irrationele zigzaglijn. Waar Tolstoj met een telescoop de lange lijnen van de samenleving bestudeert, richt Dostojevski een microscoop op de koortsachtige binnenwereld van het individu. Voor hem is de geschiedenis geen gestage stroom, maar een reeks psychologische uitbarstingen. Zijn personages, bovenal de nihilistische hoofdfiguur Raskolnikov uit *Misdaad en straf*, geloven heilig in de „grote persoonlijkheid” die het recht en zelfs de plicht heeft wettelijke en morele grenzen te overschrijden om de mensheid vooruit te helpen. Napoleon is voor Dostojevski het ultieme voorbeeld van zo'n grote persoonlijkheid. Geen blaadje in de stroom, maar iemand die met eigen hand de rivier kanaliseert.

Deze literaire tweestrijd weerspiegelt een wetenschappelijk debat tussen twee grote verklarende kaders: reductionisme en emergentie. De reductionist probeert de wereld te begrijpen door alles terug te brengen tot de elementaire bouwstenen en hun wissel-

werkingen, zoals de botsingen in een deeltjesversneller.

Daartegenover staat het perspectief van emergentie. Uit de interactie van miljarden kleine deeltjes kan iets nieuws ontstaan. Zo kan een H₂O-molecuul op zichzelf niet vloeibaar zijn als water of hard als ijs. Een zwembad of een ijsbaan ontstaan pas in het collectief. Veel van onze beschrijvingen van de natuur zijn emergent en verliezen betekenis op het allerkleinste niveau. De grootvader van de atoomtheorie, de Griekse wijsgeer Democritus, formuleerde het al meer dan twee millennia geleden: „Volgens afspraak is er kleur, volgens afspraak zoet, volgens afspraak bitter, maar in werkelijkheid zijn er alleen atomen en lege ruimte.”

Als Tolstoj nu zou leven, zou hij de grote maatschappelijke bewegingen van onze tijd ongetwijfeld „emergent” noemen. Geen enkele politicus is in staat klimaatverandering naar zijn hand te zetten. De opwarming van de aarde is het resultaat van miljarden keuzes over wat we eten, welke energiebron we gebruiken en hoe we onze infrastructuur inrichten. Een 'grote man' kan wel beleid maken dat die individuele keuzes beïnvloedt, maar de uitkomst van de

optelsom niet dicteren. Hij kan alleen op zijn conducteursfluitje blazen.

Hetzelfde geldt voor de digitale revolutie. De onvoorstelbare groei van rekenkracht en de komst van AI zijn niet het werk van één visionair, maar het resultaat van decennia aan ontelbare stapsgewijze doorbraken van miljoenen wetenschappers, ingenieurs en ondernemers. Zelfs de machtigste techmiljardairs sturen deze golf niet. Ze kunnen er hoogstens op surfen.

Ook grote maatschappelijke verschuivingen als democratisering, emancipatie en sociale rechtvaardigheid ontstonden niet per decreet. Zij waren de uitkomst van jarenlange individuele acties die samen een nieuwe norm vormden.

De visie van Tolstoj geeft een ander perspectief op onze eigen rol. Als de geschiedenis inderdaad een integraal is van miljarden kleine handelingen, dan is niemand van ons een passieve toeschouwer. In de wiskunde van de infinitesimaalrekening bestaat de curve immers bij de gratie van elk afzonderlijk punt. Onze keuzes - wat we kopen, hoe we stemmen, de gesprekken die we voeren - zijn de „oneindig kleine elementen” die samen de richting van de stroom bepalen. Dit geldt evenzeer op het slagveld van Borodino als op het maatschappelijk middenveld.

Het is verleidelijk, zelfs verslavend, om door een microscoop naar het psychologische drama van de zigzaglijn te kijken en ons te verliezen in de dagelijkse emotionele uitbarstingen van Dostojevski's „grote persoonlijkheden”. Maar laten we niet vergeten dat we ook een telescoop hebben die we kunnen richten op de lange, vloeiende kromme van Tolstoj. De echte geschiedenis wordt uiteindelijk door ons allen geschreven.

Geen enkele politicus is in staat klimaatverandering naar zijn hand te zetten

Merino truien

tijdloos in stijl & kwaliteit

- > Perfecte fit en extreem comfortabel
- > Gemaakt van 100% non-mulesed merinowol
- > Kriebelt niet en is gemaakt van garens die niet pillen

Ervaar de zachtheid en kwaliteit van de 100% merinowollen truien van Teym. De truien zijn zorgvuldig ontworpen en tijdloos - zowel in stijl als kwaliteit. De klassieke truien zijn ethisch verantwoord geproduceerd in Europa en verkrijgbaar in Crewneck of Turtleneck, voor dames en heren.

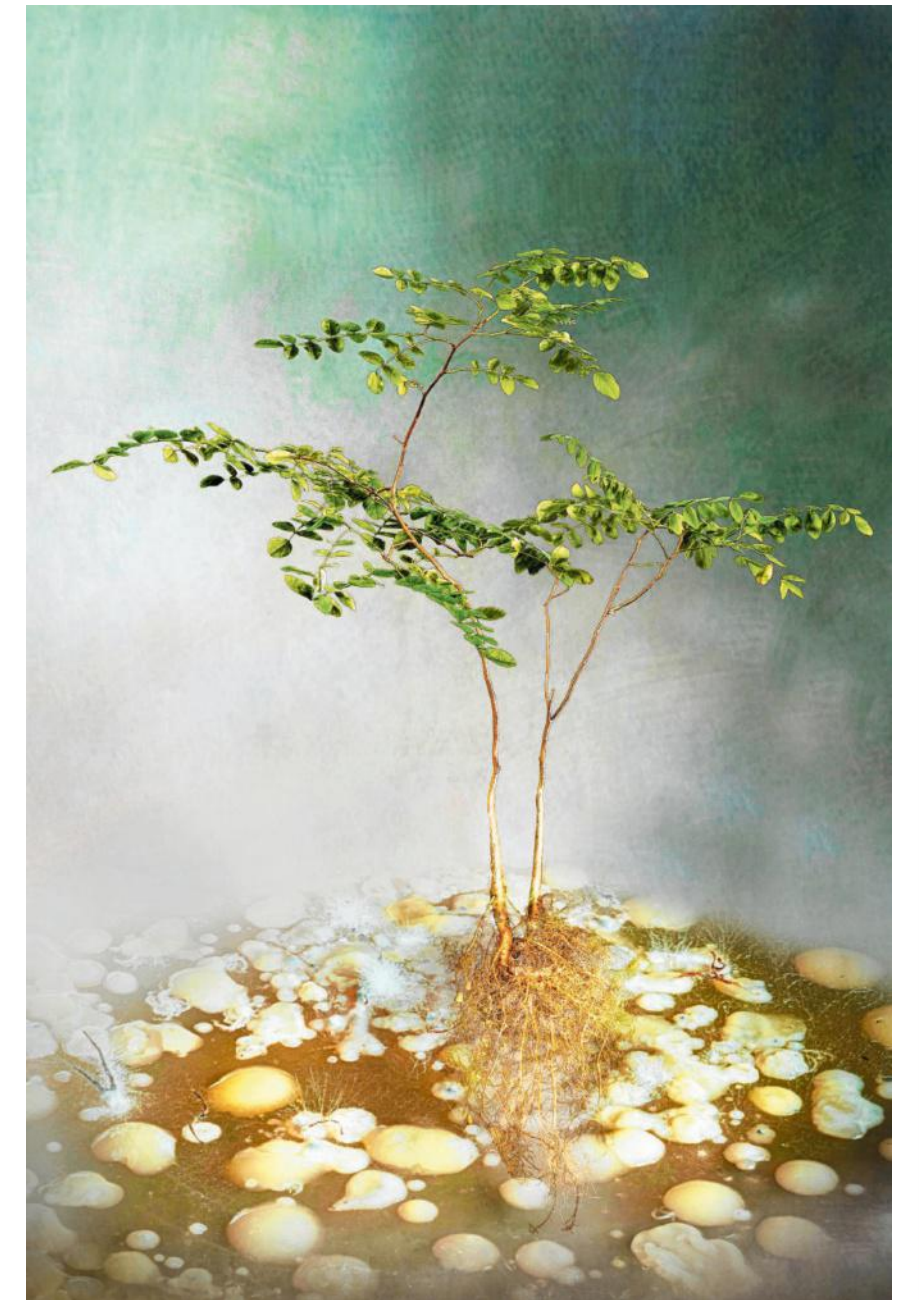
In de kleuren: 



Adviesprijs
169,-
139,-



Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/teym



De verborgen relaties van planten

Niet alleen óp maar ook in de grond bruist het van het leven. Kunstenaar, bioloog en immunoloog Tineke van der Pouw Kraan legt haar fascinatie voor dat ondergrondse leven vast met sprookjesachtige beelden waarin ze de verwevenheid tussen planten, schimmels, microben en bacteriën laat zien. Met haar werk wil Van der Pouw Kraan haar publiek meenemen in een ondergrondse wereld van „immense biodiversiteit, waar al het leven bovengronds afhankelijk van is”.

In de bodem leven bacteriën en schimmels samen met de wortels en bomen van planten; ze wisselen voedingsstoffen met elkaar uit. Schimmels versterken bijvoorbeeld de weerstand van bomen en planten en zorgen ervoor dat ze water beter kunnen opnemen in tijden van droogte. Die processen maakt Van der Pouw Kraan zichtbaar door stukjes wortel op kweek te zetten.

De fotograaf combineert haar achtergrond in de biologie met een kenmerkende beeldtaal die ze ontwikkelde aan de Fotoacademie in Amsterdam. In haar werk maakt ze gebruik van laboratoriumtechnieken, om zichtbaar te maken wat we met het blote oog niet kunnen zien. Complexe ecologische systemen komen zo op een kunstzinnige manier tot leven.

Van der Pouw Kraan exposeert tot 10 mei 2026 in Galerie van Blijkschhof in Deventer. Als onderdeel van de expositie *In het Bosch* toont ze daar vier foto's van het microbiom van een jonge eikenboom, esdoorn, acacia en judaspenning. Net als onze darmen hebben bomen ook een onzichtbare wereld van microben om zich heen. De fotograaf maakt zich zorgen over het gebruik van kunstmest en pesticiden, die schadelijk zijn voor het microbiom. „Door de natuur haar gang te laten gaan en deze relaties te laten bloeien, behouden we de complexe systemen die het leven ondersteunen.”



Tekst **Karlijn Saris**

Foto's **Tineke van der Pouw Kraan**

Wat is de eerste dag van de week?

DURF TE VRAGEN

Ze worden steeds zeldzamer, maar vroeger stonden ze op ieder bureau: de week- of maandkalender. Rechthoekige pagina's onder een ringband waarop je per dag je plannen kon noteren. Deze begonnen vaak op zondag, maar tegenwoordig van- gen de exemplaren die nog gedrukt worden meestal met de maandag aan. Dit roept de vraag op: is zondag of maandag nou *de eerste dag van de week*?

Dat hangt er vanaf waar je je bevindt, maar laten we eerst kijken naar Nederland. Dat de eerste dag van de week hier vaak op zondag werd gezet, heeft te maken met onze christelijke geschiedenis. Dat zal wellicht bij sommige seculiere mensen leiden tot gefronste wenkbrauwen. Schiep God in Genesis 1 niet de hemel, de aarde en alles daarop in zes dagen en rustte Hij de zevende dag? En zondag is toch de christelijke rustdag en dus laatste dag van de week?

Niet helemaal. Allereerst is Genesis een joods boek en houden Joden sabbat op zaterdag (één van de Tien Geboden), wat volgens die logica zondag de eerste dag van de nieuwe week zou maken. Ten tweede is het belang dat christenen toekennen aan de zondag niet linea recta gekopieerd van die sabbat. Omdat volgens alle Evangelien Jezus op een zondag uit de dood zou zijn herrezen, gold die dag voortaan als Dag van de Heer. Daarop kwamen de vroegste christenen al wekelijks samen om te dineren. Gaandeweg nam de zondag de plek in van de Joodse sabbat als belangrijkste en voor christenen ook eerste dag van de week, zo be- toogde in 2006 Henk Jan de Jonge (1943-2022), hoogleraar Nieuwe Testament en

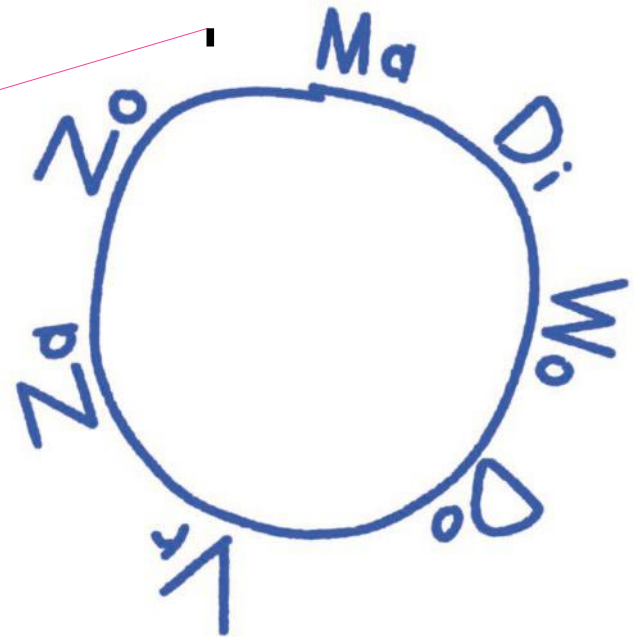
vroegchristelijke letterkunde.

Dat zondag uiteindelijk ook een *rustdag* werd, kent dan weer een Romeinse oorsprong. In 321 bepaalde keizer Constantijn dat zondag voortaan de wekelijkse rustdag zou worden. In 364 nam de Rooms-Katholieke Kerk iets soortgelijks aan tijdens het Concilie van Laodicea, waarbij het christenen werd verboden om te rusten op zaterdag, om 'verjoodsing' te voorkomen. Zij moesten zo mogelijk op de zondag rusten. Gaandeweg zouden het idee van de sabbat als rustdag en Dag van de Heer als feestdag voor veel christenen versmelten.

In de negentiende en twintigste eeuw zorgde de industrialisering voor een grotere focus op de werkweek, waardoor in de meeste Europese landen in de dagelijkse cultuur maandag als 'eerste' dag werd gezien. Met de secularisering verdween voor veel Europeanen de religieuze betekenis van de zondag.

Toch kent het idee van zondag als eerste dag van de week tegenwoordig soms ook een modernere oorsprong. In de Verenigde Staten is zondag namelijk officieel de eerste weekdag. Aangezien veel Europese IT-systemen draaien op Amerikaanse software, een thema dat de laatste weken niet aan actualiteit inboekt, komt dit idee soms via websites en computercode die wij gebruiken binnen. Wie bijvoorbeeld op LinkedIn een bericht inplant, ziet de zondag aan het begin van de week prijken. Daarnaast zijn veel van de eerdergenoemde bureaulenders overgenomen van in de VS ontworpen sjablonen.

Kijken we naar wat *officieel* in Nederland de eerste weekdag is, is er geen ontkomen aan:



ILLUSTRATIE MARTIEN TER VEEN

dat is maandag. Net als de meeste Europese landen zijn we aangesloten bij ISO 8601, een in 1988 door de Internationale Organisatie voor Standaardisatie (ISO) opgestelde internationale standaard voor datum- en tijds aanduiding. Hierin is vastgelegd dat maandag de eerste dag van de week is, omdat de werkweek hier in de meeste landen mee begint.

Een wat prozaïsche uitkomst van de zoektocht, maar laat dat maar aan de bureaucratie over.

Casper van der Veen

Campuskevertje / *Parastethorus pinicola*

Een sparrenbos
in de Italiaanse
Dolomieten.
FOTO GETTY IMAGES



GOED BETER BEEST

Midden in de Zuid-Japanse miljoenenstad Fukuoka, nota bene op het terrein van de Kyushu universiteit zelf, hebben biologen een nieuw soort lieveheersbeestje ontdekt. Dat het eerder aan de aandacht was ontsnapt is niet zo vreemd: het diertje is onopvallend zwart en meet nauwelijks meer dan een millimeter, zo klein als een zandkorrel.

Maar promovendus Ryota Seki van het Entomologisch Laboratorium wist precies waar hij

moest zoeken. Deze piepkleine lieveheersbeestjes die leven van spintmijten zitten graag in dennenbomen, en daarom besloot Seki eens een kijkje te gaan nemen bij de bomen op de campus. Daar trof hij op de naalden inderdaad minuscule lieveheersbeestjes aan, die hij later wist te identificeren als een geheel nieuwe soort. Het diertje kreeg als wetenschappelijke soortnaam *pinicola* wat 'dennenbewoner' betekent. Lieveheersbeestjes

van de geslachten *Stethorus* en *Parastethorus* zijn weinig onderzocht omdat de soorten vaak alleen van elkaar te onderscheiden zijn op basis van hun geslachtsorganen. Dat betekent dat de diertjes onder de microscoop uit elkaar gepeuterd moeten worden.

Samen met zijn begeleider Munetoshi Maruyama maakte Seki een nieuwe inventarisatie van deze groep lieveheersbeestjes in Japan.

Sander Voormolen



Het piepkleine
lieveheersbeestje
(het schaalstokje
staat voor 0,25 mm).

► Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

Duistere eclipsstatistiek in het Italiaanse vioolbos

Fijnsparren in de Italiaanse *Dolomieten* zouden op 25 oktober 2022 al hebben 'aangevoeld' dat er een zonsverduistering zou komen. Veertien uur eerder maten Italiaanse wetenschappers al een ongewone verandering in de elektrische lading van de bomen. Volgens de onderzoekers 'waarschuwden' de oudere bomen de jongere bomen in de buurt voor de naderende periode van minder licht. Het onderzoek werd in maart 2025 gepubliceerd in *Royal Society Open Science*.

Dat ze metingen deden tijdens een zonsverduistering was „een mooi toeval”, zegt onderzoeksleider Alessandro Chiolerio aan de telefoon. Zijn team was bezig met een onderzoek naar de gezondheid van bomen in het

zogenoeten 'vioolbos' bij Paneveggio, waar Antonio Stradivari het hout vandaan haalde voor zijn instrumenten. Met voltmeters maten ze de elektrische geleiding van de bomen.

Deze week maken Israëlische wetenschappers (Ariel Novoplansky en Hezi Yizhaq) er gehakt van in het blad *Trends in Plant Science*. Ze spreken over „een empirisch onbewezen wetenschappelijke hyperbool” en „een flagrant geval van buitensporige speculatie”.

In plaats van te accepteren dat er een simpele verklaring kan zijn, kiezen de Italianen voor spectaculaire theorieën, zeggen de Israëliërs. Zou veranderende elektrische activiteit die in de boomstammen gemeten werd niet eerder verband houden met temperatuursveranderingen en onweer?

Er waren vlakbij zeker drie inslagen vlak voor de eclips.

Chiolerio: „Wij hebben drie jaar metingen gedaan aan deze bomen en gezien hoe hun elektrische activiteit verandert met dag en nacht, maar ook onder invloed van de maan. Bij zonsopgang worden al die processen van verschillende bomen perfect gesynchroniseerd, als in een orkest. En in de nacht gaan ze allemaal solo spelen.”

Dat heeft hem ervan overtuigd dat er communicatie is tussen de bomen. Bossen zijn geen verzamelingen van individuen, zegt hij, maar netwerken met een verfijnde coördinatie. Maar wil hij daarmee zeggen dat bomen zich eerdere zonsverduisteringen kunnen herinneren? „Ik ben meer agnost hierin, het idee van een geheugen van

de bomen kwam van mijn collega Monica Gagliano.”

Novoplansky en Yizhaq kopen er niets voor. Het ging in 2022 om een onvolledige zonsverduistering, waarbij de bomen nog meer dan voldoende licht overhielden voor hun normale fotosynthese. Een 'herinnering' aan eerdere zonsverduisteringen is onwaarschijnlijk, aangezien die zich telkens voordoen op een andere plek op aarde.

Chiolerio zegt dat hij via een videoverbinding „urenlang stevig is onder- vraagd” door het Israëlische duo. Het heeft hem niet op andere gedachten gebracht: „Ze zijn wat mij betreft erg conservatief, en op die manier komt de wetenschap niet vooruit, toch?”

Sander Voormolen

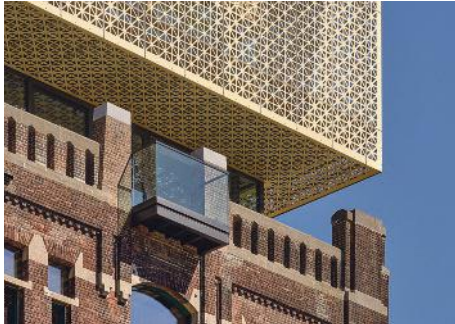
OPHEF

Punt.

FOTO KRANT

voor Nederland

NEDERLANDS
FOTOMUSEUM
OPEN!



2 Negen verdiepingen vol fotografie
Opening Nederlands Fotomuseum



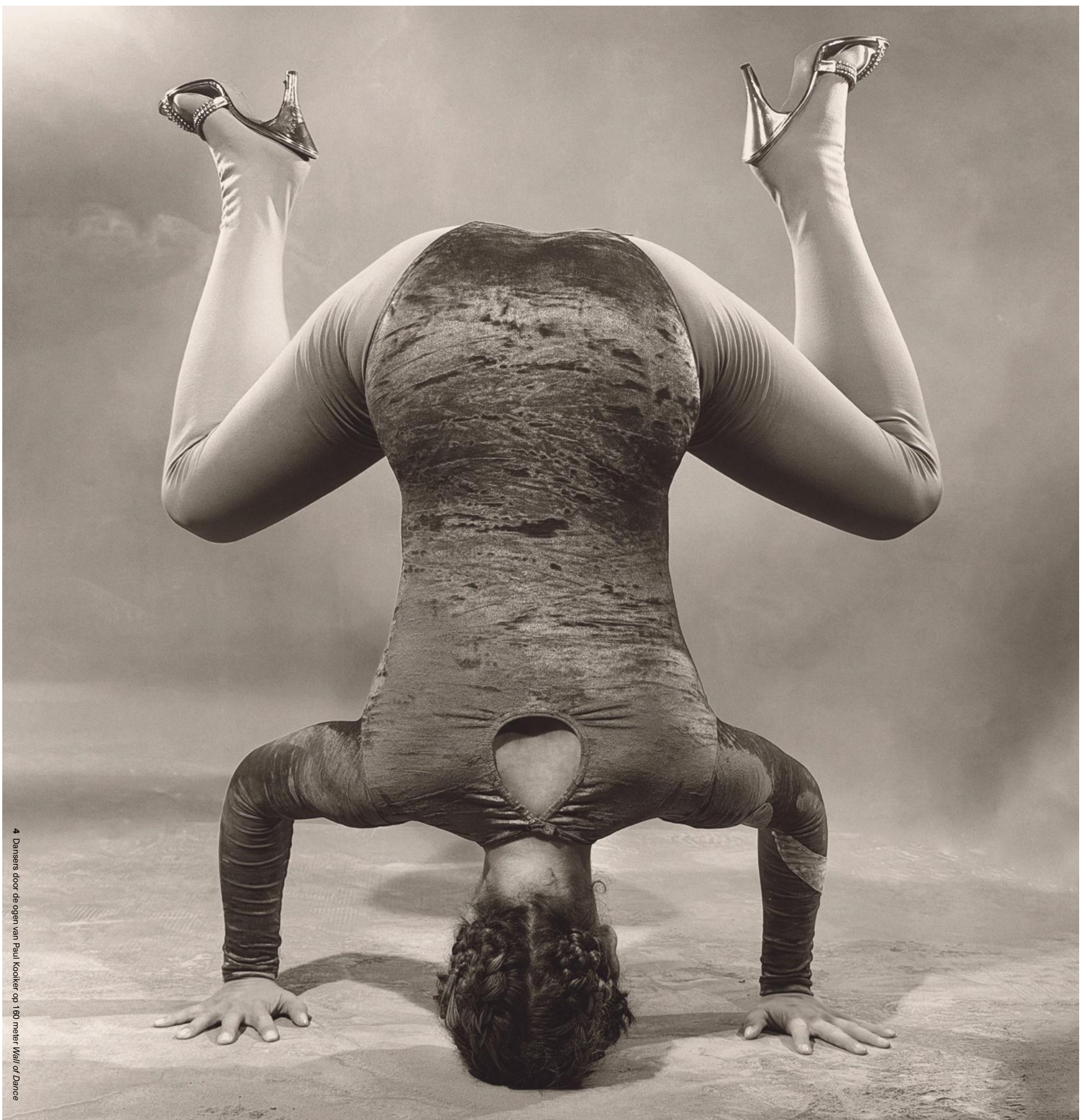
6 The Family of Migrants in Fenix
Al meer dan 350.000 bezoekers



7 Pionier van de straatfotografie
New York volgens Helen Levitt



7 Reuring in de Restruimte
Wim van Krimpen strikes again



4 Dansers door de ogen van Paul Kooiker op 160 meter *Wall of Dance*

Nieuw Nederlands Fotomuseum

Van leeg pakhuis naar negen verdiepingen vol fotografie



Nederlands Fotomuseum – vooraanzicht © Foto Studio Hans Wilschut



Pakhuis Santos, Rotterdam | Ontworpen door de architecten J.P. Stok & J.J. Kanters | Foto: Graafland, 1917



Wij zijn 17, 1955 © Johan van der Keuken (1938-2001)



Johan Cruyff, Piet Keizer, Klaas Nuninga en Sjaak Swart, 1967 © Paul Huf / MAI

Zaterdag 7 februari opent het Nederlands Fotomuseum zijn deuren in het grondig gerenoveerde rijksmonument Santos aan de Rotterdamse Rijnhaven. Met ruim 6,5 miljoen objecten beheert het museum een van de grootste museumcollecties fotografie ter wereld. In het monumentale gebouw komen cultureel erfgoed, architectuur en een eigentijdse museale presentatie fenomenaal samen in een levendige ontmoetingsplek voor fotografieliefhebbers.

In een van de best bewaarde historische pakhuizen van het land krijgen bezoekers binnenkort toegang tot topstukken uit de nationale collectie en een blik achter de schermen in de open depotruimtes en restauratieateliers. Pakhuis Santos, genoemd naar de Braziliaanse havenstad, dateert uit 1902 en diende als opslag voor koffie. Lange tijd stond het gebouw ongebruikt, bijna vergeten en daardoor gelukkig onaangetast. Het nieuwe museum biedt over negen verdiepingen ruimte aan onder meer de *Eregalerij van de Nederlandse fotografie*, tijdelijke tentoonstellingen, educatieve ruimtes en een

bibliotheek met de grootste fotoboeken-collectie van Europa. De opeenvolgende verdiepingen vol fotografie worden letterlijk bekroond door een café en restaurant met panoramisch uitzicht op de Rotterdamse skyline. De aankoop en verbouwing duurden minder dan twee jaar dankzij snel handelen en een genereuze gift van de filantropische stichting Droom en Daad.

Open depots en Eregalerij

In het hart van het gebouw, verspreid over twee verdiepingen, bevinden zich de collectie en de ateliers. Via glazen wanden krijgen bezoekers een kijkje

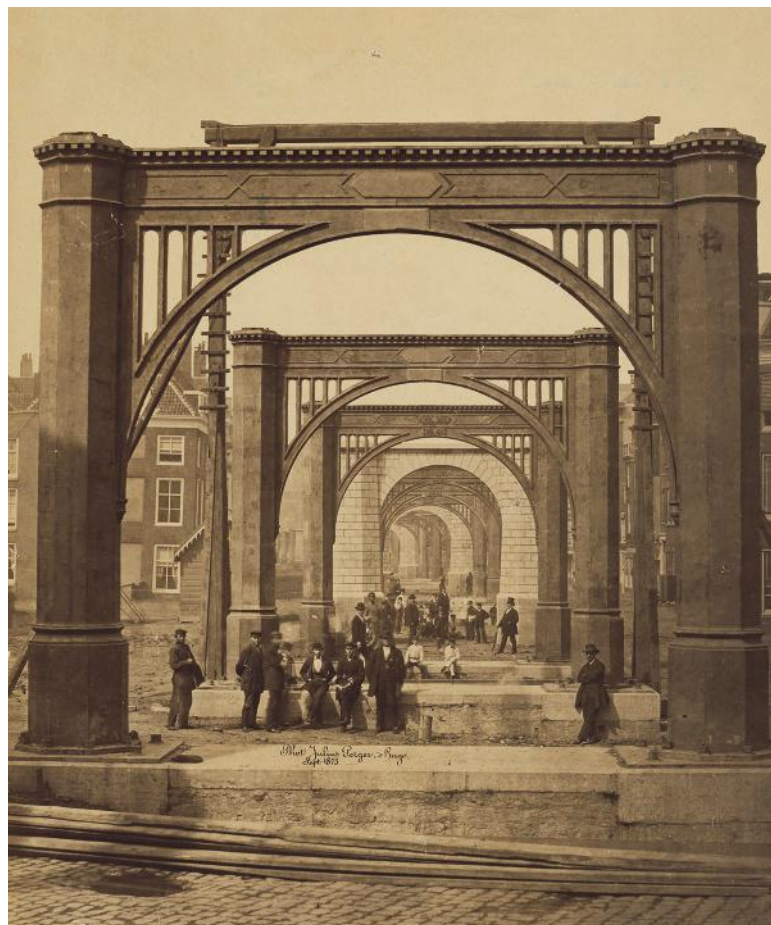
achter de schermen. In de open depots is een selectie uit het archief te zien, samen met bijzondere objecten uit de collectie. In de ateliers werken specialisten aan restauratie en conservering. De *Eregalerij van de Nederlandse fotografie* toont de ontwikkeling van de fotografie in Nederland: van de uitvinding van de fotografie in 1839 tot het huidige digitale tijdperk. De Eregalerij toont 99 bijzondere foto's die zijn gekozen wegens hun sociale en artistieke impact en omvat meesterwerken van Anton Corbijn, Dana Lixenberg, Ed van der Elsen, Paul Huf, Rineke Dijkstra en Erwin Olaf. Het 100ste werk is gekozen door bezoekers.

Rotterdam in focus

Rotterdam in focus. Fotografie van de stad 1843 – nu biedt een indrukwekkend fotografisch van 1843 tot nu. In meer dan 300 foto's ontvouwt zich de ontwikkeling van de fotografie over een periode van zo'n 180 jaar. Professionele- en amateur-fotografen, lokaal en internationaal, waaronder Hans Aarsman, Iwan Baan, Eva Besnyö, Henri Berssenbrugge, Johann Georg Hameter, Helena van der Kraan, Jannes Linders, Cas Oorthuys en Otto Snoek laten zien hoe een veranderend Rotterdam telkens opnieuw uitdaagt tot een nieuwe manier van kijken, observeren



'De Hoek' van Holland, 2015 © Peter de Krom



Bouw spoorwegviaduct Gedempte Binnenrotte, 1873 © Georg Carl Julius Perger | Stadsarchief Rotterdam



Touareg Vrouwen, Mali, 1964 © Violette Cornelius (1919-1998)

en fotograferen. De tentoonstelling omvat bruiklenen uit de Koninklijke Verzamelingen, het Maria Austria Instituut en het Stadsarchief Rotterdam, waaronder een nooit eerder getoond vooroorlogs stadsgezicht door August Sander dat recent werd geschonken. De expositie is samengesteld door gastconservatoren Frits Gierstberg en Joop de Jong.

Ontwaken in blauw

De openingstentoonstelling *Ontwaken in blauw* is een ode aan cyanotypie en viert de schoonheid van een van de oudste en meest herkenbare fotografische

technieken. Het diepblauwe medium staat bekend om zijn ambachtelijke karakter en zijn trage, directe werkwijze. Naast zeldzame, vroege blauwdrukken is in de tentoonstelling werk te zien van vijftien hedendaagse makers.

De tentoonstelling is vormgegeven door Maison the Faux, een Nederlands interdisciplinair collectief dat bekendstaat om hun grensverleggende werk op het snijvlak van mode, performance en installatiekunst.

nederlandsfotomuseum.nl



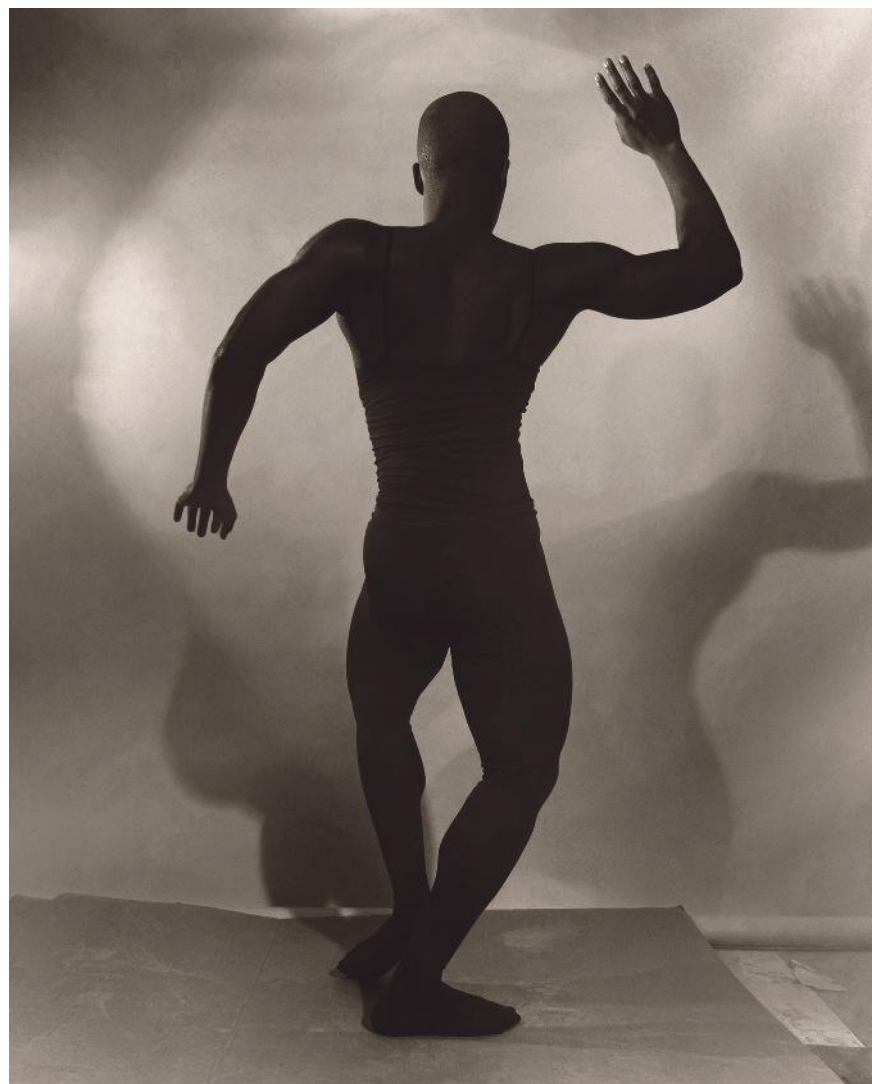
Kiosk voor stadswandelingen

Tegelijk met het gerestaureerde rijksmonument Santos heropent mini-monumentje het Tramhuis als kiosk voor stadswandelingen op 14 februari. Neem je camera mee en loop een van de routes, samengesteld door Winy Maas (architectuur), Loes Luca (hart van mijn stad), Mooncake (culinair) of Joep van Lieshout (buitenbeelden).

Eendrachtsplein, Rotterdam
tramhuis.nl

Danshuis Rotterdam onthult *Wall of Dance*

Dansers door de ogen van kunstenaar en fotograaf Paul Kooiker

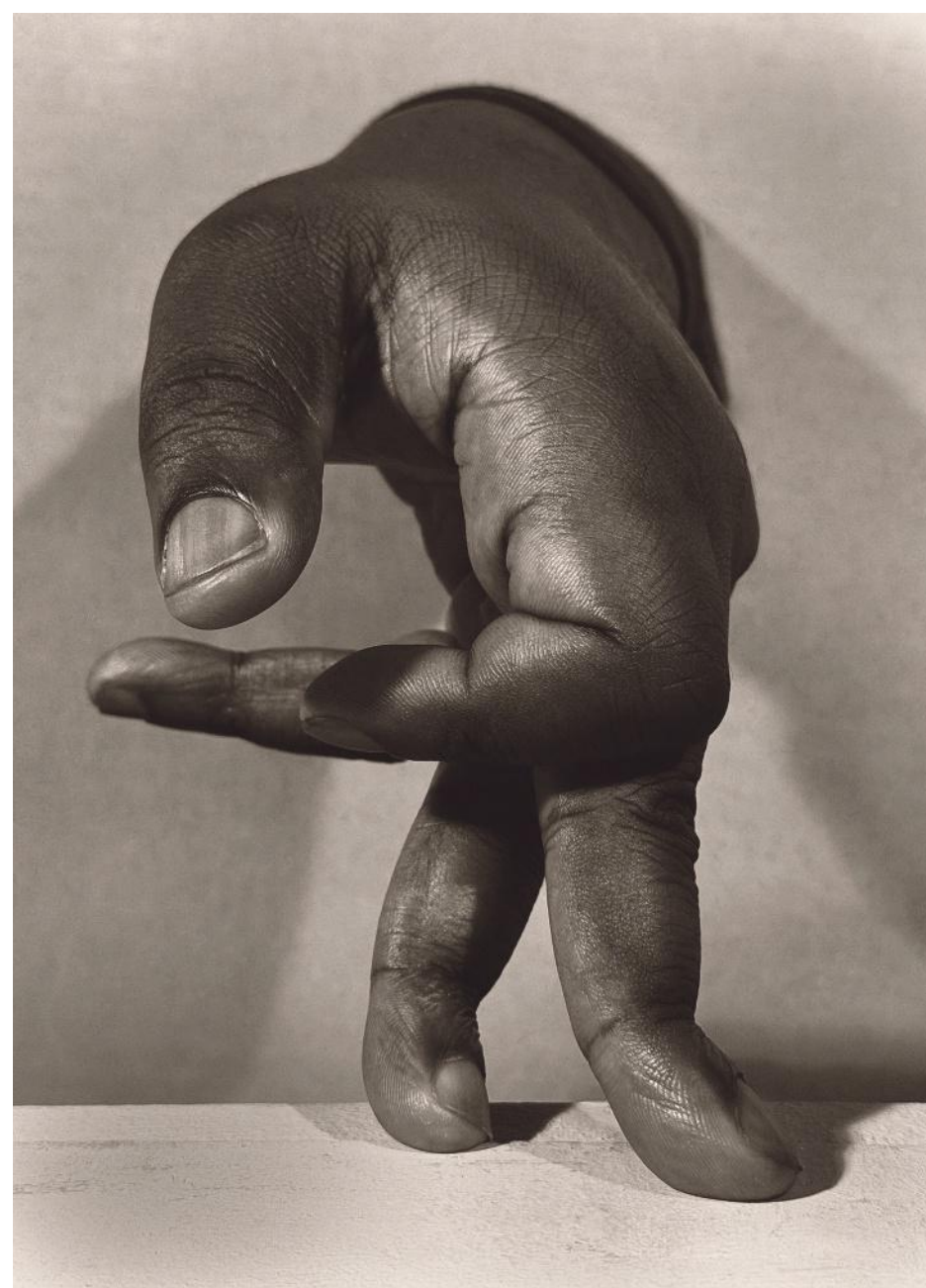


Op de langste fotowand van Nederland maakt kunstenaar en fotograaf Paul Kooiker in opdracht van het Danshuis in Rotterdam een 160 meter lange *Wall of Dance*. Vrolijk en vervreemdend, ontroerend en herkenbaar.

Wall of Dance bestaat uit 64 nieuwe foto's van Nederlandse dansers van alle leeftijden, stijlen en niveaus. *Wall of Dance* is het eerste kunstwerk in opdracht gemaakt voor het Danshuis. De levensgrote foto's zijn vanaf 4 februari 2026 gedurende vijf jaar te zien als aaneengesloten installatie rondom de bouwplaats van het toekomstige Danshuis op Katendrecht.

Wandvullend

Op de laatste Paris Photo afgelopen november baarde Kooiker internationaal opzien met een overtuigende solo-presentatie. Nog geen maand later volgde een eigenzinnige serie kleurrijke acteurs-portretten in The New York Times Magazine en nu dus een letterlijk wandvullende installatie van maar liefst 160 strekkende meter. Paul Kooiker (Rotterdam, 1964) studeerde aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag en de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Kooiker is al dertig jaar een veelgevraagd fotograaf voor toonaangevende bladen als Vanity Fair, The New York Times Magazine en Vogue. Hij verzorgde campagnes voor bekende modehuizen waaronder Hermès en Louis Vuitton. De laatste jaren navigeert Kooiker tussen commerciële opdrachten en autonome kunst, waarbij het onderscheid tussen beiden nauwelijks nog te maken valt. Zijn werk wordt internationaal geëxposeerd en verzameld.



Debutantenhal

Paul Kooiker is een van de internationaal gevierde fotografen waarin Nederland grossiert. Wat weinigen weten is dat velen van hen hun museale debuut ooit kregen in de Kunsthal Rotterdam. Hier zwaaide tussen 1992 en 2001 fotoconservator Wim van Sinderen de scepter. Met scherpe blik maakte hij telkens opnieuw avontuurlijke keuzes, in de tijd dat Nederland nog geen fotomuseum kende. De Kunsthal was hét podium voor fotografie. Paul Kooiker debuteerde hier in 1996 als jonge fotograaf, samen met generatiegenoot Koos Breukel. Een schier eindeloze reeks variërend van

Desirée Dolron in 1993, Ari Versluis en Ellie Uytenbroek in 1998, Arno Nollen in 1999 en Dana Lixenberg in 2001, tot Erwin Olaf die al in 1993 hier voor het eerst zijn inmiddels wereldberoemde werk liet zien dat nu, meer dan 30 jaar later, als postuum retrospectief in het Stedelijk Museum wordt getoond.

Wall of Dance

Museaal of niet, *Wall of Dance* toont Paul Kooiker op zijn best. Verleidelijk en vervreemdend, voyeuristisch en ongemakkelijk, banaal of esthetisch, het werk van Kooiker laat zich moeilijk vangen maar dwingt tot kijken. De vaak surrealistische



ondertoon biedt de kijker ruimte voor humor en ironie. Zijn eerste modelfoto's maakte hij voor Rick Owens. De opzettelijk, soms klungelig aandoende poses van zijn modellen hebben iets ontwapenends. Misschien wel omdat hij steevast alles en iedereen vastlegt met zijn iPhone. Ook opdrachten voor de meest luxueuze modehuizen schiet hij spontaan uit de hand. Schijnbaar achteloos, maar onnavolgbaar in een volstrekt eigen beeldtaal.

Wall of Dance dient tegelijk als beschutting waarachter hard gewerkt wordt aan de realisatie van het Danshuis. Hier

opent in 2030 over vier verdiepingen 8.000m² gewijd aan alle vormen van dans, voor alle leeftijden en alle niveaus, van klassiek tot salsa, van tango tot urban. Het nieuwe thuis voor Scapino Ballet en andere Rotterdamse dansgezelschappen. Het Danshuis krijgt naast een tiental grote en kleinere dansstudio's, een kostuumatelier, een gym, verschillende podia, tentoonstellingsruimte en een feestelijke danszaal met uitzicht over de stad en de rivier. Het Danshuis in Rotterdam is een initiatief van Droom en Daad.

danshuis.nl

The Family of Migrants

Fenix kunstmuseum over migratie in korte tijd grote publiekstrekker



Haywood Magee, Verenigd Koninkrijk, 1956. Migranten uit het Caribisch gebied komen aan op het treinstation in Londen. Genoemd naar de naam van het schip staan zij bekend als de Windrush Generation. Collectie Fenix © Haywood Magee / Getty Images



Olivier Jobard, Zweden, 2015. Cidra is met haar oom Ahmed en tante Jihan naar Zweden gevlucht. Ze belt met haar moeder, die in Syrië achterblijft.



Chien-Chi Chang, Verenigde Staten, 1998. Een man die recent naar New York is geïmigreerd eet noedels op de brandtrap.
© Chien-Chi Chang / Magnum Photos

Iedereen op de foto's in *The Family of Migrants* is onderweg. De groots opgezette fototentoonstelling in Fenix, het nieuwe kunstmuseum over migratie laat ons kennis maken met mensen die allemaal een ding gemeen hebben. Tussen het besluit en moment van vertrek en uiteindelijk aankomst willen ze betere kansen, zijn op zoek naar avontuur of juist veiligheid, in ieder geval een nieuw begin. Sommigen pakken hun koffers, anderen hebben niet de kans om spullen mee te nemen. Ze laten familie of vrienden achter, stappen in een trein, steken grenzen over en bouwen iets nieuws op. *The Family of Migrants* is een

van de drie tentoonstellingen in Fenix waar de pers lovend over schreef: "It is intensely moving, shot through with drama, sadness and longing." (Financial Times).

The Family of Man

The Family of Migrants is geïnspireerd op de iconische fototentoonstelling *The Family of Man*, die in 1955 te zien was in het Museum of Modern Art in New York, aansluitend de wereld over reisde en tegenwoordig permanent te zien is in Luxemburg, het geboorteland van Edward Steichen (1879-1973). Zelf ook emigrant stelde Steichen na de Tweede



Eva Besnyö, Verenigde Staten, 1938. De allereerste tocht van het stoomschip 'Nieuw Amsterdam'. Passagiers kijken vanaf het schip naar een ferry.



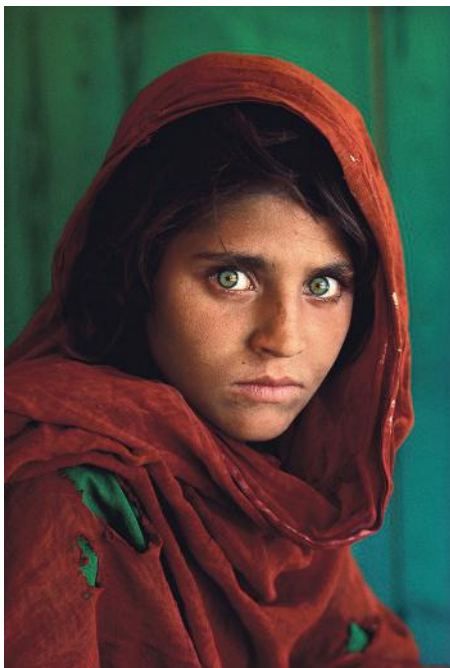
The Family of Migrants in Fenix | Foto: Bas Czerwinski

Wereldoorlog een tijdloze selectie foto's samen over de mens, in alle levensfasen, van geboorte tot de dood. *The Family of Migrants* doet dat ook, met als invalshoek migratie, als universeel verhaal tussen vertrek en aankomst.

Historisch en hedendaags

The Family of Migrants toont foto's van de late negentiende eeuw tot nu: documentairefotografie, portretten en journalistieke beelden uit internationale archieven, museumcollecties, familie-albums en kranten. De tentoonstelling laat beroemde foto's zien van even beroemde fotografen naast schijnbare niemendalletjes van anonieme makers. Meer nog dan een fototentoonstelling is het een mensententoonstelling of wellicht beter nog een spiegel. Een spiegel over menselijke emoties die iedereen kent en herkent. Over vreugde, verdriet en verlies. En vooral over dat wat blijft, geloof, hoop en liefde.

fenix.nl



Steve McCurry, Pakistan, 1984. Een dertienjarig meisje uit Afghanistan. Zij vluchtte over de bergen naar Pakistan nadat de Sovjet-Unie haar dorp bombardeerde. Zij werd bekend als 'Afghan Girl' maar haar naam is Sharbat Gula.

Theater en slagveld

Helen Levitt, gevierd pionier van de straatfotografie



Helen Levitt, New York, 1980 (boven), 1982 (links) © Film Documents LLC, Courtesy Zander Galerie, Cologne

“The most celebrated and least known photographer of her time”, aldus David Levi Strauss krijgt een groots opgezet eerbetoon in Kunsthall Rotterdam.

Fotograaf en filmmaker Helen Levitt (1913-2009), pionier van de straatfotografie, is onlosmakelijk verbonden met New York. Geïnspireerd door Walker Evans en Henri Cartier-Bresson, met wie zij bevriend raakte, legde zij met een poëtische en intuïtieve blik het straatleven in haar stad vast, van Harlem en de Lower East Side tot diep in

Brooklyn. Spelende kinderen, toevallige ontmoetingen en alledaagse momenten vol humor, spanning en menselijkheid vormen de kern van haar werk, dat wordt gekoesterd in alle toonaangevende Amerikaanse museumcollecties. Naast iconische hoogtepunten uit haar oeuvre, vroege zwart-witfoto's en zelden getoonde kleurenopnames, vertoont de Kunsthall haar film *In the Street* (1948). De rauwe werkelijkheid in de volksbuurten van New York vormt tegelijk een theater en slagveld. Levitt laat ons kennismaken met het leven in al haar facetten.

Kunsthall Rotterdam
30 mei t/m 4 oktober 2026

Leo van Velzen in Weisbard

Theater- en portretfotografie



Galerie Weisbard, vernoemd naar de Joodse immigrant, bioscoop- en theaterexploitant Karl Weisbard (1877-1942), toont werk van kunstenaars die onbekend, onderschat of over het hoofd zijn gezien. Leo van Velzen, fotograaf voor onder meer NRC/Handelsblad en tal van theater- en dansgezelschappen, cabaretiers en dansers vast. Jarenlang zag hij de vluchtige wereld van de podiumkunsten door zijn lens en uit zijn omvangrijke oeuvre is nu een prachtig boek samengesteld. Reisreportages, portretten en stadsgezichten bieden een rijk fotografisch tijdsbeeld.

Op de prachtllocatie in Little C toont Weisbard een selectie werken in een verkoopexpositie tot en met 14 februari. Op Unseen/Art Rotterdam brengt Weisbard fotografie van Peter Martens en Otto Snoek.

weisbard.nl

Zij leve Haute!

Feestelijke jubileumeditie



Begonnen in pakhuis Las Palmas, naast het Nederlands Fotomuseum, is Haute Photographie in tien jaar tijd uitgegroeid tot een levendige boutique beurs. Smaakvol ingericht in het stoere Keilepand, wordt de bezoeker instant verleid tot aankoop. En dat kan makkelijk, want Haute Photographie biedt een ruim aanbod in alle prijsklassen. Vast onderdeel is een keur aan jonge talenten, van wie sommigen in de loop der jaren inmiddels internationaal zijn doorgebroken.

Haute toont meer dan 50 fotografen in de categorieën vintage (verleden), contemporary (heden) en emerging (toekomst). De inrichting van Haute bestaat niet uit traditionele stands maar onderscheidt zich door een museale indeling. Een boekenbeurs en restaurant maken een bezoek aan Haute compleet. Keilepand, 25 t/m 29 maart 2026

haute-photographie.com

Samen uniek voor iedereen

Exactitudes – Final Edition



Als een van de langstlopende foto-projecten begonnen Ari Versluis en Ellie Uytendaele in 1994 met het scouten en identiek vastleggen van bijzonder geklede mensen. Iedereen lijkt individueel onderscheidend en tegelijk onderdeel van een groep. Marokkaanse jongens met eenzelfde kabeltrui, fitgirls, reli-rockers, milieu-activisten, corpsballen: ruim 200 groepen en subgroepen, nauwgezet vastgelegd en bij elkaar zo herkenbaar. In een haast wetenschappelijk neutraal grid van telkens 12 van straat geplukte, identiek poserende personen. Bijgevoegd in een fascinerend vuistdik boek dat internationaal telkens uitverkoopt. Nu als Final Edition nog één keer bijeen. De series zijn als ingelijste foto verkrijgbaar bij galerie Madé van Krimpen.

madevankrimpen.com
exactitudes.com

Restruimte voor reuring

Van Krimpen strikes again

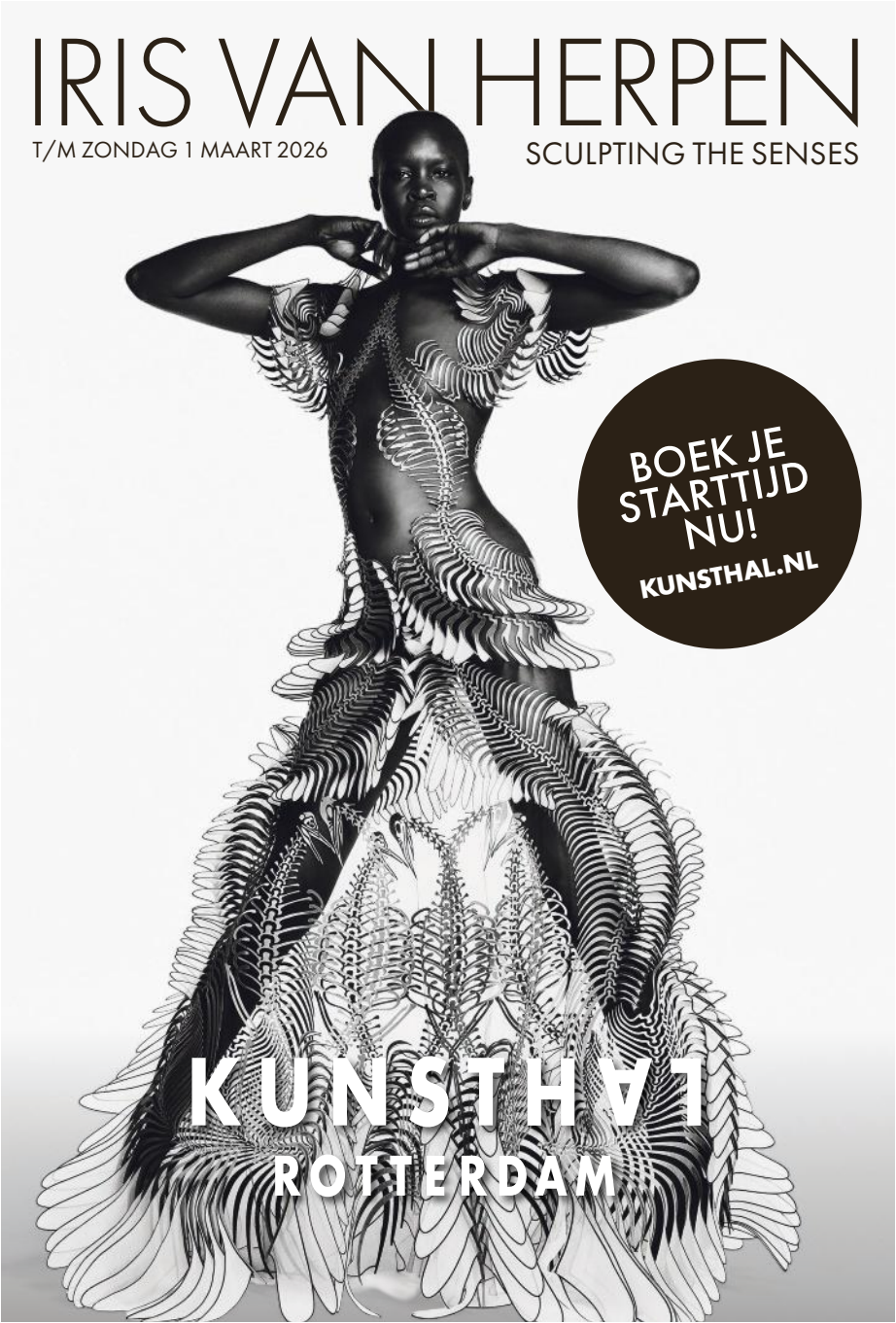
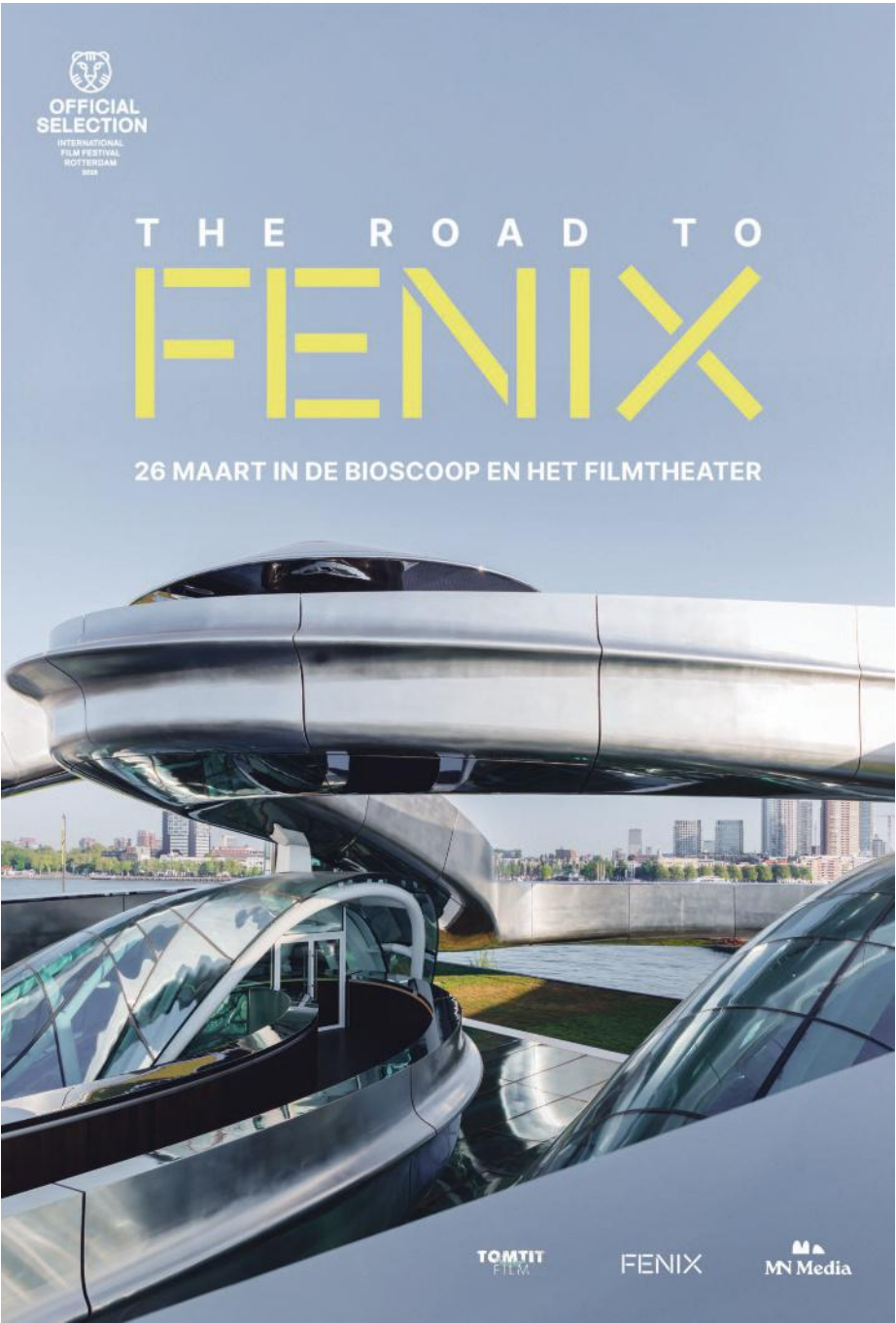


Foto: Jaimey Gail

Bij gebrek aan persbericht of enige andere informatie rest gelukkig AI over het hoe en wat van de geheimzinnige nieuwe plek op de Nieuwe Binnenweg: "Wim van Krimpen, de bekende voormalige directeur van de Kunsthall, opent een nieuwe "kustruimte" in Rotterdam, die hij zelf als 'restruimte' aanduidt in verwijzing naar het 'rest' (overblijfsel/ruimte) concept, waarmee hij zich opnieuw richt op kunst en cultuur in de stad, na zijn eerdere functies. Opening 7 februari 2026. Hij deelt zijn activiteiten via sociale media, waar hij de nieuwe plek deelt als een creatieve uitvalsbasis." (AI)

We gaan het zien.

restruimte.nl





MUSICAL

‘Een goed gemaakte musical,
dat is de meest zuivere,
meest pure vorm van theater’

DIEDERIK EBBINGE



SPEEDMASTER 38 MM
Co-Axial Chronometer

OFFICIAL TIMEKEEPER

At the Olympic and Paralympic Winter Games, every athlete's destiny is determined by split-seconds. As Official Timekeeper, OMEGA is supporting Jutta Leerdam of the Netherlands and all the competitors as they pursue their dreams. With a winter legacy now reaching 90 years, we have the experience, expertise, and technology to precisely capture the most decisive moments at Milano Cortina 2026.



Jasje en bustier van Vivienne Westwood via Mythere-sa, schoenen van Gianvito Rossi (links) en Blumarine, panty's van Falke en broekjes van Wolford, hoedjes The English Hatter

COLOFON

NRC MAGAZINE
is een uitgave van
Mediahuis NRC

HOOFDREDACTEUR
Patricia Veldhuis

REDACTIE
Milou van Rossum
(chef)
Gert Jonkers
Roelie Fopma
Arjen Fortuin
Menno Sedee
Nathalie Wouters

VORMGEVING
Anne-Marije Vendeville
(artdirector)
Yannick Mortier
Martien ter Veen

FOTOREDACTIE
Marloes Heineke

DIRECTEUR-UITGEVER
Dominic Stas

**COMMERCIEEL
DIRECTEUR**
Madelon Fortuin
m.fortuin@nrc.nl

**INTERNATIONAL
SALES MANAGER**
Gertjan Dijkhuizen
g.dijkhuizen@nrc.nl

SALES ALGEMEEN
sales@nrc.nl
adverteren.nrc.nl

**TRAFFIC &
SALES SUPPORT**
traffic@nrc.nl
Telefoon
+31207553051

DRUK
Roularta Printing

ADRES REDACTIE
Postbus 3372,
1001 AD Amsterdam

E-MAIL
magazine@nrc.nl

FOTO WENDELIN DAAN



VOORWOORD

De musical is een van de populairste theatervormen in Nederland. Volgens het CBS trok muziektheater (waaronder musical valt, maar ook bijvoorbeeld opera) in 2024 bijna 3,5 miljoen bezoeken, twee keer zoveel als toneel en ruim een half miljoen meer dan cabaret. Desalniettemin zijn er veel mensen die niet van musicals houden, of denken dat ze er niet van houden, en dat ook graag uitspreken. Mensen die dan weer wel naar *Onze Jordaen* van Diederik Ebbinge gaan, omdat ze hem kennen van *De Luizenmoeder* of *Promenade*. „Dat dedain”, zegt Ebbinge in het interview met Rinske Koelewijn in dit nummer. Zeggen dat je niet van musical houdt is volgens hem „alsof je zegt: ik hou niet van boeken”. Hij heeft gelijk: voor wie geen fan is van de romans van, ik noem maar een bestsellerauteur, Lucinda Riley, is er meer dan genoeg anders te vinden. En voor wie niet wordt aangetrokken door *Soldaat van Oranje* (die, als in juli de laatste voorstelling is gespeeld, bijna vierduizend keer is opgevoerd, goed voor vier miljoen kaartjes), zijn er musicals als *Stoornis of my Life* van Alex Klaasen en ja, *Onze Jordaen*. In dit nummer vieren we de musical in al zijn vormen: die van Ebbinge dus, maar ook die van de Disney-productie *Frozen*. Schrijver Jente Posthuma schreef voor ons een musicalscript, en Raoul de Jong, die tijdelijk afscheid neemt om aan een boek te werken, vertelt over het musicalboek dat jarenlang in zijn la bleef liggen - zijn redacteur zei dat hij zich beter kon richten op een „serieuze literaire carrière”.

Ruim een jaar geleden werd ik op de eindexamenexpositie van de Design Academy Eindhoven erg enthousiast van het werk van Trees Merx, die met tekeningen, foto's en een paar voorwerpen oplossingen had bedacht voor alledaagse problemen of, liever gezegd: ongemakken, van het soort dat je zonder dat je erover nadenkt accepteert. Zo had ze een lange pan gemaakt waar de spaghetti al inpast voordat-ie zacht is. Vanaf deze maand heeft ze de rubriek 'Opgelost'. Eerste probleem waarmee ze aan de slag is gegaan: lezen in bed.

Milou van Rossum
NRC Magazine, m.vanrossum@nrc.nl

RANGE ROVER SPORT



5 YEAR
WARRANTY

Min./max. gecombineerd verbruik: 2,7-12,4 l/100 km, resp. 37,0-8,1 km/l, CO₂-uitstoot 61-282 g/km. Afgebeeld model uitgerust met opties en accessoires. Wijzigingen en fouten voorbehouden.

COLUMN

Raoul de Jong schreef ooit een musicalboek dat in een la verdween. Tot nu



“Ik hou niet van musical’, wat een gelul’

WIJZER

Stanley Burleson wordt minder gelukkig van op het podium staan dan vroeger. ‘Ik krijg daar geen adrenaline meer van’

**BIOGRAFISCHE MUSICALS**

Binnenkort te zien: musicals over Willem van Oranje en Aletta Jacobs. Is iedere BN'er dan geschikt voor een musical?

**INTERVIEW**

Diederik Ebbinge over zijn musicalsucces *Onze Jordaen*

INHOUD

CABARET

Modeshoot geïnspireerd op een van de beroemdste musicals

**SORRY. DE MUSICAL**

Jente Posthuma schreef speciaal voor dit Magazijn een musicalscript. Over ruzie, zoekoeien en een vuurvaste schaal

**EN VERDER**

10 Agenda **37** Soortkill
45 Opgelost **46** Stijlfamilie
56 Ribbens geeft door **57** Zin in
58 Top-tien musicalfilms van Pia Douwes **63** Beautycase
64 Modern eten
66 Onweerstaanbaar

**VAJËN VAN DEN BOSCH**

Ze is de eerste Nederlander in de originele cast van een Disney-musical. Nu nog haar perfectionisme de baas worden

ESSAY

‘Ik ben later een wereldberoemde actrice/zangeres :)', schreef Amber Wiznitzer in groep 8 in haar schriftje

**MODERN ETEN**

Het heeft geen smaak, en toch is zeemos razend populair

VOLVO

De nieuwe Volvo ES90

Voor een leven in balans

De volledig elektrische Volvo ES90 herdefinieert luxe met een elegant, dynamisch design, royale ruimte en stille kracht. De 106 kWh-batterij biedt een rijbereik tot 700 kilometer (WLTP) en laadt in 10 minuten tot 300 kilometer bij. Het doordachte interieur brengt rust zodra u instapt, terwijl het slimme infotainmentsysteem met Google-integratie net zo intuïtief werkt als uw smartphone. Zo wordt elke rit een moment van comfort, rust en verbinding.

NU IN DE SHOWROOM

DE NIEUWE VOLVO ES90 | VANAF € 68.495

[VOLVOCARS.NL/ES90](https://volvocars.nl/es90)



De nieuwe Volvo ES90 vanaf € 68.495 (consumentenadviesprijs) of € 67.080 (fiscale waarde). Wijzigingen voorbehouden.

Raadpleeg voor meer informatie de verkoopvoorwaarden op www.volvocars.nl. WLTP gecombineerd verbruik: 0 l/100 km (17,1 – 16,1 kWh/100 km), gem. CO₂-uitstoot resp. 0 g/km.

NOOIT EERDER



Some people say a man is made outta mud



A poor man's made outta muscle and blood



Muscle and blood and skin and bones



A mind that's weak and a back that's strong

In de zomer van 2007 reisde ik met Gianluca, de jongen die ik met Oud en Nieuw 2006 in New York had ontmoet en op wie ik dolverliefd was, van Noord- naar Zuid-Italië, het land waar hij was geboren en opgegroeid. Onderweg maakten we columns voor *NRC*: ik schreef, Gianluca fotografeerde. Hij had een strak reisplan gemaakt, maar in een opwelling kochten we op station Milano Centrale een amulet van de heilige Padre Pio. „Wie dit met vertrouwen draagt, zal grote wonderen meemaken”, stond erop. We besloten te doen alsof we dat geloofden.

Vanaf dat moment lieten we de reis over aan het toeval. Voor elke volgende bestemming vroegen we een voorbijganger om raad of namen de eerste trein of bus die vertrok. Al snel gebeurden er vreemde dingen: in Rome werden we mee uit eten genomen door een vriend van Fellini, in de Abruzzes leerden we tuinieren van een oom van Madonna (de zangeres), we ontsnapten ternauwernood aan een brand en in Puglia ontmoetten we een langharige zwerver op sandalen die verdacht veel leek op Jezus en die zeker dacht te weten dat Gianluca en ik bovenop die berg - waar ooit aartsengel Michaël verscheen - een afspraak hadden met God.

Terwijl ik daar stond en de oranje zon achter de zwarte bergen zag verdwijnen, vroeg ik me af hoe ik in godsnaam in één column moest vangen hoe gek het was om daar te staan, na alles wat er was gebeurd. Woorden klonken te vrolijk, te naïef. Dat was het probleem van die hele reis: ik kon alleen maar zeggen hoe mooi alles was, terwijl ik wist dat iedereen thuis depressief op de bank lag. Wat hier nodig was, begreep ik, waren geen woorden maar iets wat zich op papier zelden laat vangen - muziek. En precies zoals de Jezus-zwerver had voorspeld, kreeg ik toen een visioen.

Terug in Nederland belde ik mijn beste vrienden, mijn opa en oma, mijn tantes, nichtjes en neefjes, mijn moeder, mijn hond en Elisabetta Consonni, een bevriende choreograaf. We bouwden een fotostudio in een oude, leegstaande garage in de Rotterdamse haven en brachten in twee maanden tijd mijn Italiaanse bergvisioen tot leven: een soort fotoroman, waarin al mijn geliefden zichzelf speelden en

VERTOOND

om de paar bladzijden spontaan begonnen te dansen op mijn favoriete muziek. Een musical, maar dan op papier. Over mij: een jongen die wakker wordt in een deprimerend Nederlands dorp waar het altijd regent en iedereen altijd klaagt. Samen met zijn depressieve vrienden smeedt hij een ontsnapingsplan: achterop een motor rijdt hij naar New York, waar hij wereldberoemd en nog ongelukkiger wordt. Tijdens een overdosis heeft hij een visioen van een goede fee op rolschaatsen, die hem ontvoert naar een geheime jazzclub, waar hij de liefde van zijn leven ontmoet. Samen vlieden ze terug naar Schiedam waar ze al zijn vrienden en familie laten dansen.

Ze dansten, mijn vrienden en familie, twee maanden lang. Ook mijn Groningse opa en oma, die naspeelden hoe ze elkaar in de jaren veertig hadden ontmoet. „Maar zo ging het niet hoor”, zei oma, terwijl zij en opa Elisabetta's pasjes uitvoerden. Mijn versie van hun verhaal vonden ze veel te romantisch. Maar stiekem genoten ze ervan, doen alsof hun leven een musical was. En dat was natuurlijk het punt: terwijl ze deden alsof, werd het even de werkelijkheid.

Ik mailde het boek naar de uitgever van mijn favoriete kinderboekenschrijver, Bruno Munari. We tekenden een contract, maar door gedoe over muziekrechten - het boek moest vergezeld gaan van een cd - belandde het uiteindelijk ongepubliceerd in een la. Een paar jaar later, toen ik voor een ander boek tekende bij De Bezige Bij, adviseerde mijn toenmalige redacteur me om me vanaf nu te concentreren op een serieuze literaire carrière en het musicalboek in een laatje te laten. Daar is het gebleven. Tot nu.

Dit nummer voelde als het juiste moment om het tevoorschijn te halen. Het gaat over musicals, en bovendien neem ik na deze column een kleine pauze. Ik ben inmiddels een serieuze schrijver. Het wordt tijd voor een nieuw boek. De komende maanden ga ik even in monnikenstand.

Tot over een tijdje, lieve lezers. Wees lief voor elkaar. En vergeet niet te dansen.

Raoul de Jong is schrijver



You load sixteen tons, what do you get?



Another day deeper in debt



Saint peter don't you call me 'cause I can't go



I ooowe my sou-oul to the



company



store...

IN FEBRUARI

7 Opening Pakhuis Santos, de nieuwe locatie van het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam **8** Première *Willem van Oranje*, spektakelmusical met 360-graden-decor van de makers van *Soldaat van Oranje*. In het speciaal gebouwde Prinsentheater, Delft. T/m 30-4 **9** Première *Opvliegers: Op Safari!* Het vijfde deel van de reeks musicals over een vriendinnengroep in de overgangsleeftijd. Deze keer gaan ze op safari in Zuid-Afrika. Schouwburg Amstelveen, Amstelveen. Tournee t/m 14-6 **10** Avond met drie balletten die het publiek in „zonnige zuidelijke sferen” brengen: *Carmen*, *Paquita* en



FOTO DANA LIXENBERG

(Hans van Manens) *5 Tango's*. Nationale Opera & Ballet, Amsterdam. T/m 4-3 **11** Harvard-historicus en *The New Yorker*-redacteur Jill Lepore reflecteert in de Zuiderkerk in Amsterdam op het 250-jarig bestaan van de Verenigde Staten **12** Bioscooppremière *Wuthering Heights*, met Jacob Elordi als Heathcliff en Margot Robbie als Cathy **13** Tentoonstelling *Geel. Meer dan Van Goghs lievelingskleur*. Van Gogh Museum, Amsterdam **14** *Bas Kusters. Many loving arms*, ten-



FOTO HUGO THOMASSEN PHOTOGRAPHY

toonstelling met het autonome werk van de modeontwerper. Rijksmuseum Twenthe, Enschede **15** *Giovanni's Room*, de op de roman van James Baldwin gebaseerde voorstelling van regisseur Eline Arbo die vorig jaar januari in première ging, is weer te zien. ITA, Amsterdam. T/m 1-3 **16** Chinese oudejaarsavond **17** *Ode aan het leven*: de memoires van Gisèle Pelicot. De Geus **18** Theaterpremière *House on the Wind*. Over twee Caribische broers die in de jaren zestig een raket bouwen. Theater Bellevue, Amsterdam. Tournee t/m 9-4 **19** Bioscooppremière *The Making of De Jeugd van Tegenwoordig*. Een docu bij het twintigjarige bestaan van de



FOTO BAS KUSTERS

rapformatie **20** Tentoonstelling *rot•zooi*, ontstaan uit de nasleep van het toeslagenschandaal. Zeven Rotterdamse jongeren vertaalden hun ervaringen naar kunst. Kunsthal, Rotterdam **21** Impro, festival voor Engelstalig improvisatietheater. Zonnehuis Theater, Amsterdam. T/m 28-2 **22** Laatste dag: tentoonstelling fotografieduo Blommers/Schumm in Foam, Amsterdam **23** Na precies dertig jaar krijgt literaire cultklassieker *Infinite Jest* van wijlen David Foster Wallace eindelijk een Nederlandse vertaling: *Eindeloos vertier*. Uitgeverij Kopernik **24** schrit_tmacher Festival, vooruitstrevend dansfestival op diverse locaties in Nederland, Duitsland en België. T/m 29-3 **25** *Stakkers en Wolven*, boek waarin Lotfi El Hamidi reflecteert op de westerse beschaving „of wat er nog van over is”. Uitgeverij Pluim **26** *VHS*: memoires van Thomas Heerma van Voss. Cossee **27** Oscar-winnend componist Hans Zimmer (*The Lion King*, *Dune*, *Gladiator*) in de Ziggo Dome, Amsterdam. Ook 28-2 **28** Telefilm *Geestig*, waarin een studente die al decennia dood is reïncarneert. Een boomergeest in een Gen-Z-lichaam. KRO-NCRV **1** Première *Nonsens*. Musical over een klooster waar vijf nonnen een ramp overleven, en een benefietavond or-



FOTO ANTON CORBIJN

IN MAART

ganiseren voor de begrafenissen van hun zusters. Goudse Schouwburg, Gouda. Tournee t/m 5-6 **2** Modeweek in Parijs: vrouwencollecties voor najaar 2026 **3** De Zuid-Afrikaanse sopraan Golda Schultz zingt onder meer de *Vier letzte Lieder* van Richard Strauss in het Concertgebouw, Amsterdam **4** Première *We hebben het gezellig*. Meta-musical over vier vriendinnen die samen een amateurtheatervoorstelling ma-



ken en ruzie krijgen. Schouwburg Amstelveen. Tournee t/m 10-5 **5** *Glimlach in slow motion*, de laatste dagboeken van filmmaker Derek Jarman voor zijn dood in 1994. Das Mag **6** De vijfde Nederlandse editie van Europa's grootste rondreizende countryfestival. Rotterdam Ahoy. Ook 7-3

HOUD JE EGO IN BEDWANG

WIJZER

Musicalster, choreograaf en regisseur Stanley Burleson (59), nu te zien in *Ons Pap wil bij de Revue*, staat steeds minder vaak op het podium. Dit is wat hij leerde in het leven: naast zijn vak kun je bijna geen sociaal leven hebben en het wordt altijd vanzelf elf uur.



Door
Nathalie Wouters

Fotografie
Pieter Numan



„Ik word later succesvol, zei ik als kind altijd. Maar hoe, dat wist ik niet. Een tijdje wilde ik chirurg worden, want dat verdient goed, dacht ik. Tot ik een operatie op tv zag. **Als je niet bent opgevoed met art komt artiest worden niet in je op.** Mijn vader werkte in een fabriek en mijn moeder was huisvrouw. Op een dag vroegen een paar klasgenoten die op jazzballet zaten of ik een keer meeding. Het was meteen thuiskomen. Na een jaar vroeg de danslerares of ik auditie wilde doen voor *Cats*. Ik zong in de schoolband, dus zingen kon ik ook al een beetje. Ik werd aangenomen als understudy van twee rollen. In het tweede jaar kreeg ik een grote, vaste rol.

Ik heb het geluk gehad dat ik al in 1991 bij Joop van den Ende terechtkwam. Simone Kleinsma, Pia Douwes en ik waren degenen waarin hij tijdens de jaren negentig investeerde. Ik speelde in de ene grote show na de andere. *Miss Saigon*, *Chicago*, *Elisabeth*. Tegenwoordig gebeurt dat niet meer. **Producenten willen het liefst voor elke show een nieuwe ster hebben, een fris gezicht.**

Een musical als *Miss Saigon* is helemaal gekopieerd uit Engeland. Daar zit een ‘resident director’ op die zorgt dat alles precies zo gaat als in Engeland. Als je een keer te ver naar links stapt dan komt er na afloop meteen iemand op je kleedkamerdeur kloppen om te zeggen dat je te ver naar links bent gestapt. Dan hadden ze aan mij een moeilijke. Ik doe mijn best een rol zo goed mogelijk te spelen, maar ik blijf mezelf. Als je wil dat het precies zo is als in Londen, dan moet je diegozer uit Londen hiernaartoe halen en hem Nederlands leren. **Aan grote shows uit het buitenland valt minder eer te behalen.** Nu sta ik in *Ons Pap wil bij de Revue*, een Nederlandse productie. We veranderen steeds dingetjes, improviseren een beetje. Zo kun je meer jezelf zijn en blijft het ook langer leuk.

Als ik in producties stond met Pia [Douwes], dan ging de meeste aandacht naar haar, zij was de ster, zij stond vooraan op de poster. Mijn ego begon dan weleens te zeuren: maar jij werkt toch net zo hard als zij? Zo’n gedachte kon ik altijd wegduwen. Met *Ons Pap wil bij de Revue* toeren we ook langs kleinere theaters. Ben ik daardoor minder? Nee. Als ik er gens trots op ben, dan is het dat ik mijn hele carrière lang mijn ego onder bedwang heb kunnen houden. **Te veel mensen laten hun eigenwaarde afhangen van hoe succesvol ze zijn. Daar word je niet gelukkiger van.**

Naast dit vak kun je bijna geen sociaal leven hebben. Je speelt een voorstelling vaak wel acht keer per week. Ik was nooit bij verjaardagen. Kerst? Misschien kwam ik na elf uur nog even. Iedereen om mij heen wist: hij kan nooit. Ik heb nog nooit een aflevering van *Wie is de Mol?* gezien. Voordat smartphones er waren, hadden we niet zo

‘Na bijna veertig jaar word ik niet meer zo gelukkig van op toneel staan als vroeger’

◀ door wat er buiten onze bubbel gebeurde. Nu zie ik dat mensen om me heen vaker fomo hebben, fear of missing out. Daar probeer ik van weg te blijven. Ik heb wel Instagram, maar na vijf minuten scrollen ben ik er gelukkig wel weer klaar mee.

Op het podium voeren we drie disciplines tegelijk uit: zingen, dansen en acteren. We zijn aan het enter-tainen, dus wel laten het eruit zien alsof het makkelijk is. Daardoor zien veel mensen musical als een min-dere kunstvorm dan bijvoorbeeld opera. Dan denk ik: wij zingen hetzelfde liedje, maar dan met een an-dere stemsoort en dansen er ook nog bij. Er is niks zo moeilijk als die drie disciplines op een goed niveau uitvoeren. **Als je bij een musicalster niet meer kunt zien of iemand van oorsprong nou zanger, danser of acteur is, dan heb je de ultieme musicalspeler: een ‘triple threat’.** Dat is altijd mijn kracht geweest.

Wat mij betreft is het publiek de baas. Als zij komen, dan heeft iets bestaansrecht. Sinds ik in het vak zit, heeft musical altijd het meeste bezoekers gehad van alle podiumkunsten. En dat allemaal zonder subsi-die. **Musicals zijn laagdrempelig en openen deuren naar andere theatervormen.** Veel mensen komen met theater in aanraking via musicals en gaan ver-volgens een keer bij opera, ballet of toneel kijken.

In 2023 heb ik voor het eerst een musicalshow gere-gisseerd: *Boni*, over de Surinaamse verzetsheld die tegen de slavernij streed. Mijn vader komt uit Suri-name. Maar hij heeft zich héél goed aangepast aan Nederland, dus ik ben niet opgevoed met de Suri-naamse cultuur. Ik ben opgegroeid in Krommenie en daar woonde maar één andere zwarte man. Toen ik werd gevraagd voor *Boni* zei ik tegen het team: je moet je bewust zijn dat je mij vraagt omdat ik een goede show kan neerzetten, maar ik heb hulp nodig om er een authentieke show met verwijzingen naar de Surinaamse cultuur van te maken. **Het is belang-rijk dat je je goede en zwakke punten kent.**

Ons Pap wil bij de Revue gaat over drie oudere varié-té-artiesten, waaronder ik, met daaromheen een ensemble van jonge mensen. Een show vol grappen en grollen over de generatiekloof. Ik maak zelf ook mee hoe dat kan schuren. **De nieuwe generatie is veel mondiger.** Ik hoor soms van collega-regisseurs en choreografen dat jonge mensen tijdens een repe-titieperiode de hele boel laten stilleggen omdat ze het niet goed genoeg vinden wat er gemaakt wordt. Dan denk ik: really? Je komt net van school! Ik moet soms ook nog wennen aan die hele woke-situatie.

Tijdens een repetitie vragen dansers elke dag aan el-kaar: vind je het goed als ik je aanraak? Dat is toch gewoon je werk?

Voor *Disney in Concert*, de concerten waarmee ik in december drie keer in de Ziggo Dome stond, moest ik zeven Disney-liedjes uit mijn hoofd leren. Dat koste me vroeger een paar dagen, nu was ik er wéken mee bezig. Een bijkomstigheid van ouder worden. De eerste keer dat ik de nummers uitvoerde, zat er met-een 17.000 man naar me te kijken. Best stressvol, maar echt gespannen ben ik eigenlijk nooit meer. Ik weet inmiddels: **het wordt altijd vanzelf elf uur.** En dan is het weer gelukt. Of er gingen een paar dingetjes mis en die fixen we dan de dag erop. Ik word dit jaar zestig en kan steeds beter relativeren. Dat maakt het leven echt makkelijker. Dat mijn lichaam er lang-zaam mee stopt is wel frustrerend. Waarom heb ik opeens elke dag wel ergens pijn? Ik heb vorig jaar een nieuwe heup gekregen. Die was helemaal versleten, je zag het aan hoe ik over het podium liep.

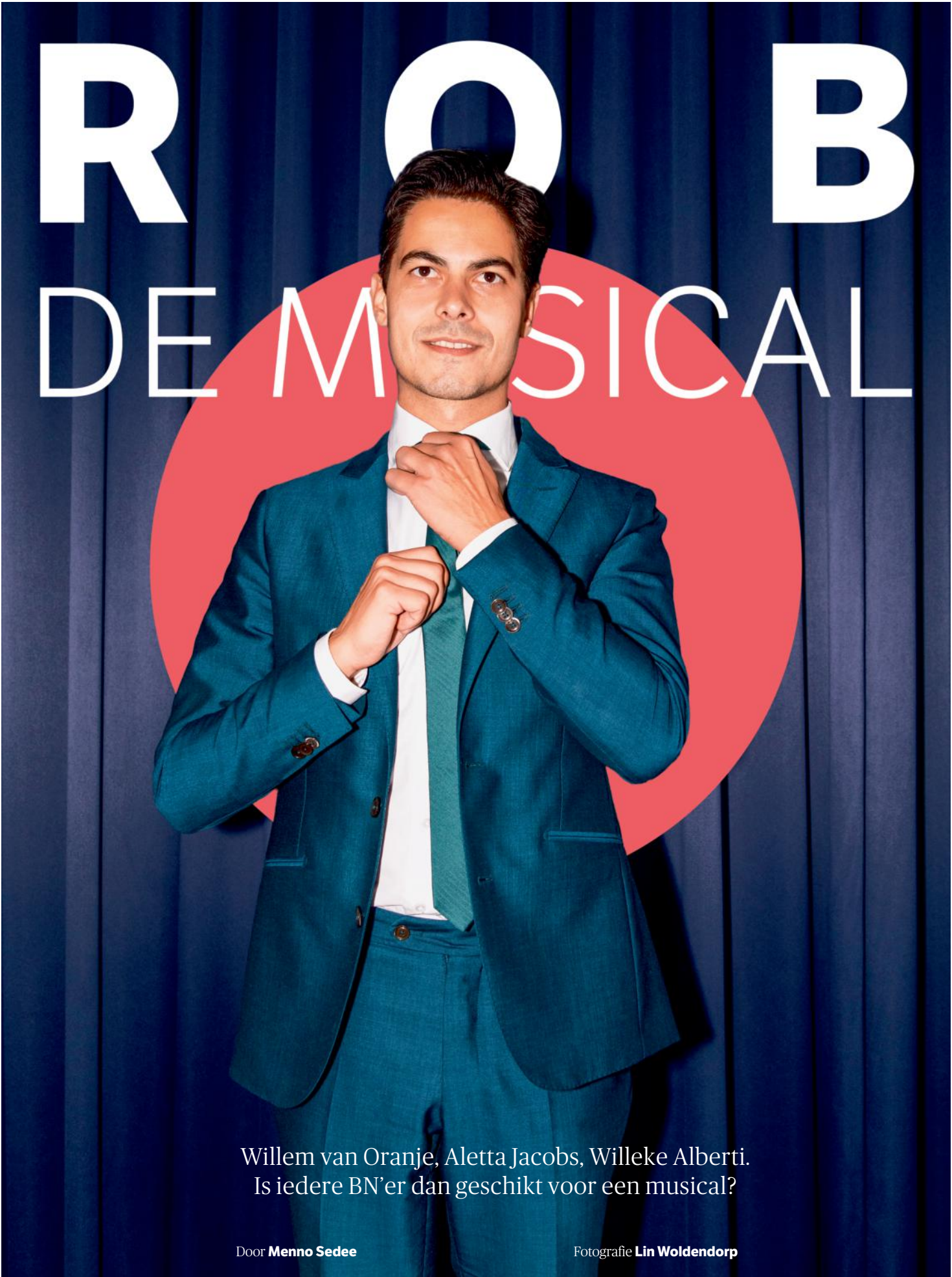
Mijn man [musicalacteur Marcel Visscher] en ik zijn sinds 2003 samen, toen we samen in *De Drie Muske-tiers* speelden. Toen het homohuwelijk er kwam, dacht ik: fantastisch hoor, dat het kan, maar volgens mij moeten homo’s niet gaan trouwen, maar moe-ten hetero’s ermee stoppen. Ik vond het heel ouder-wets dat er allemaal voordelen kleven aan een pa-piertje ondertekenen. **Je moet als homo niet trou-wen omdat de heteromaatschappij dat van je ver-wacht.** Maar in 2023 had Marcel een surpriseparty voor mij georganiseerd omdat ik 35 jaar in het vak zat. Toen ik Marcel op het podium stond te bedan-ken voor de avond, heb ik hem spontaan ten huwe-lijk gevraagd. Ik dacht: we zijn al zo lang samen, ik weet zo zeker dat dit *for life* is. Laten we dat bekro-nen, puur omdat wij dat zelf willen.

Na bijna veertig jaar word ik niet meer zo gelukkig van op toneel staan als vroeger. Ik heb een keer met een coach gesproken die zei: je bent nu een senior artiest. **Na tientallen jaren optreden raakt je li-chaam zo gewend aan het podium dat het geen adrenalinestoot meer aanmaakt als je opkomt.** En daardoor wordt er minder gelukshormoon aange-maakt. Dat geluksgevoel haal ik nu uit andere din-gen. Als ik een auditie afneem en ik kan iemands performance met een paar aanwijzingen stukken beter maken, dán krijg ik kippenvel. Als ik vandaag te horen krijg dat ik nooit meer op het podium zal staan, dan denk ik: jammer. Maar het is niet het ein-de van de wereld.”

Stanley Burleson

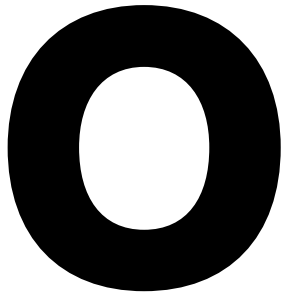
- 1966** Geboren in Zaandam
- 1987** Vwo-diploma gehaald, na havo en mavo
- 1987** Speelt in *Cats*, daarna volgen grote musicals als *Miss Saigon*, *Chica-go*, *Elisabeth* en *Aladin*
- 1998** De Gouden Notekraker, prijs voor "bijzondere verdiensten voor live uit-gevoerde muziek"
- 1998** Spreekt een stem in bij animatiefilm *Mulan*, daarna volgen onder meer *Ice Age* en *Anasta-sia*
- 2000** Eerste John Kraaijkamp Musical Award voor Beste Mannelijke Hoofdrol voor *Elisabeth*
- 2008** Eerste John Kraaijkamp Musical Award voor Choreografie voor *Ciske de Rat*
- 2017** Winnaar Gouden Gene-siuspenning
- 2023** *Boni*, eerste grote musi-cal als regisseur

Burleson woont met zijn echt-genoot Marcel Visscher in een pand in Wormerveer waar hij sinds zijn 21ste woont.



Willem van Oranje, Aletta Jacobs, Willeke Alberti.
Is iedere BN’er dan geschikt voor een musical?

Door **Menno Sedee** Fotografie **Lin Woldendorp**



Op 8 februari gaat een musical over Willem van Oranje in première, in een speciaal daarvoor gebouwd theater in Delft. Op 21 maart volgt *Aletta de Musical*, over arts en feministe Aletta Jacobs. Twee figuren die je op het eerste gezicht misschien niet in een musical zou verwachten. Hoe giet je ingewikkelde thema's als de Tachtigjarige Oorlog of vrouwenemancipatie in zang- en dansvorm? Doe je de werkelijkheid dan niet te veel geweld aan?

Maar musicalliefhebbers zullen niet verrast zijn. *Evita*, *Jesus Christ Superstar*, *Elisabeth*: historische figuren zijn wel vaker een bron van meeslepende verhalen over liefde, verraad en dood. Of denk aan het eindeloze succes van *Soldaat van Oranje*, over de Nederlandse verzetsstrijder Erik Hazelhoff Roelfzema, die inmiddels drie keer langer speelt dan de Tweede Wereldoorlog in Nederland heeft geduurd. Ook het leven van Anne Frank leverde een succesvolle musical op. Het Amerikaanse origineel *Yours, Anne* stamt uit 1985, in 2010 was de Nederlandse versie *Je Anne* te zien, en in 2024 opnieuw. In 2023 ging *Boni de musical* in première, over de achttiende-eeuwse Surinaamse vrijheidsstrijder, en in 2021 *14 de musical* over, jawel, Johan Cruijff.

Dan zijn er nog de biografische musicals over zangers en liedjeschrijvers. Voordeel daarvan is dat de liedjes er al zijn, het verhaal wordt er vaak omheen geschreven. Ramses Shaffy kreeg in 2011 een eigen musical, André Hazes in 2012 en Robert Long in 2015. Ook over Liesbeth List (2017), Annie M.G. Schmidt (2017) en Rob de Nijs (2025) zijn musicals gemaakt. Willeke Alberti volgt in 2027, maar zij had er ook al een in 1995.

Het roept de vraag op: is iedere beroemdheid geschikt voor een musical? Kan je er ook een maken over Rob Jetten, bijvoorbeeld? En hoe doe je dat, een bestaand leven in musicalvorm gieten? Wanneer laat je een Anne Frank of Aletta Jacobs in zingen uitbarsten?

EERSTE VROUWELIJKE ARTS

Zeven jaar geleden las Nathan Vecht de biografie van Mineke Bosch over Aletta Jacobs en dacht: hier zit een musical in. „Ik vond haar leven zo ongeloofelijk”, zegt hij.

Jacobs was in 1871 de eerste Nederlandse vrouw die een universitaire studie voltooide en vervolgens de eerste vrouwelijke arts. Ze introduceerde in 1882 het pessarium als voorbehoedsmiddel, werd het gezicht van de vrouwenkiesrechtbeweging en sprak in het Witte Huis met de Amerikaanse president over het beëindigen van de Eerste Wereldoorlog.

Theaterprogrammeurs begrepen het niet meteen. „Die vroegen of het een educatieve voorstelling ging worden”, zegt Vecht (48), die met Maud Wiemeijer (script) en Sjaan Duinhoven (liedteksten) *Aletta*

de Musical schreef. „Als we met een mannelijke protagonist waren aangekomen, hadden ze die vraag niet gesteld. ‘Prins Bernhard? Leuk spannend romantisch schelmenverhaal!’ Maar die eerstegolf-feministen hebben natuurlijk een waanzinnig spannend en heldhaftig leven geleid.”

Vecht zag ook meteen een „groot komisch potentieel”: „Nederland was rond 1870 wat vrouwenrechten betreft Saoedi-Arabië. De argumenten van Aletta's tegenstanders zijn soms zo absurd dat het ook lachwekkend is.” En dus is *Aletta* een komediemusical, waarin ook het pessarium een nummer zingt. „Over dat Aletta zich niet alleen hoeft te voelen, omdat het pessarium óók klappen krijgt.”

Soms wordt het donker om me heen / dan zit ik klem en alleen / en krijg ik weer een lading zoi over me heen

Vecht: „We hebben geprobeerd komedie en ontroering in een perfect evenwicht te krijgen.”

OPERA

„Toen Otto Frank hoorde dat we een musical over zijn dochter wilden maken, zei hij in eerste instantie nee”, vertelt Enid Futterman (82), die het originele script van *Yours, Anne* schreef, vanuit New York. „Hij dacht eerder aan een opera.” Toen Futterman driekwart van het script af had, spraken ze af. Dat was op 4 augustus 1975, precies 31 jaar na de arrestatie van Anne en haar mede-onderduikers. „Otto begreep dat het respectvol zou worden. Tien minuten later zei hij: ik zal je de rechten geven.”

Het zou nog tien jaar duren voordat *Yours, Anne* in première ging in New York - dat had vooral te maken met de onervarenheid van Futterman als musicalschrijver, zegt ze. In 1985 waren de recensies nog gemengd, zegt Futterman, maar ze werden positiever na daaropvolgende versies in het Verenigd Koninkrijk, België, Zuid-Afrika, Japan, Brazilië en uiteindelijk ook in Nederland. *NRC* gaf in 2010 drie ballen: „Smakeloos is deze nieuwe *Je Anne* allerminst.”

Futterman: „Veel recensies beginnen met, en nu parafraseer ik, ‘Ik weet wat u denkt, maar deze musical is oké.’ Er bestaat een angst dat Anne Frank gaat zingen en dansen [ze danst overigens niet in de musical]. Waarom? Een musicalverhaal kan donker en verdrietig zijn.” Al moet het einde van een musical wel enige hoop bevatten, vindt Futterman. „Natuurlijk, de dood van Anne Frank en haar mede-onderduikers was tragisch. Maar door het schrijven van dat dagboek is ze haar dood ontstegen. Daar zit de hoop.”

JUKEBOXMUSICALS

„Als ik word gevraagd om iets te schrijven over een historische figuur, vraag ik me af of die iets te zeggen heeft over deze tijd”, zegt Nathan Vecht, die ook scripts voor toneelstukken en tv-series schreef, zoals de dramaserie *Het jaar van Fortuyn*. „Toen ik de biografie over Aletta Jacobs las, dacht ik meteen: haar strijd is heel erg van nu. En die werd in de vijf jaar dat we dit nu aan het maken zijn helaas alleen maar actueler. Vrouwenrechten staan steeds meer onder druk.”

Volgens Frans van Deursen (63), de liedtekstschrijver van *Willem van Oranje - De Musical*, was de relevantie van een zestiende-eeuwse figuur „na het lezen van de nodige biografieën” direct duidelijk. „Hij wilde katholieken en protestanten die elkaar naar de strot vlogen, verbinden.” Deze gepolariseerde tijd kan zo'n verbinder nu ook gebruiken, vindt hij. „Dat is wel een beetje waar [scriptschrijver] Theu Boermans en ik de voorstelling naartoe hebben willen brengen.”

Een goede biografische musical ontstijgt het persoonlijke verhaal, zegt Sanne Thierens, die promoveerde op de musicals van An-

nie M.G. Schmidt en Harry Bannink. „*De Mol en de Paradijsvogel* (2023) vond ik goed. Die ging niet alleen over het carrièrepad van de acteur en tv-persoonlijkheid Albert Mol maar ook over grotere thema's: hoe was het om een homoseksuele man te zijn in de jaren vijftig en zestig, en hoe verhoudt dat zich tot een vluchteling-dragartiest anno nu? Beiden zijn op zoek naar een plek om zichzelf te kunnen zijn.”

Dat zichzelf overstijgende aspect ontbreekt vaak in wat Thierens 'jukeboxmusicals' noemt: musicals die zijn geschreven rond bekende nummers van een zanger of liedjesschrijver. „Artiesten hebben niet per definitie een boeiend levensverhaal, vaak blijft het bij hun weg naar roem.” Het is vaak interessanter om bekende nummers te combineren met een origineel verhaal, vindt ze, zoals *Mamma Mia!* deed met ABBA-nummers, of de musical *Doe Maar!* met die van Doe Maar.

AMBITIE

Om in aanmerking te komen voor een musical, moet je als historische figuur ambitie hebben, zegt Van Deursen, die vóór zijn schrijverscarrière in musicals speelde (*Miss Saigon*, *Aida*, *Ciske de Rat*) en series (*In de Vlaamsche pot*, *Baantjer*), en Mark Rutte vertolkte in het sketch-programma *Koefnoen*. „Je moet iets willen bereiken, en daarin het liefst gedwarsboomd worden. Dat levert drama op.” Het hoeft niet per se een goed iemand te zijn, zegt hij. „Vaak is iemand met een randje net iets interessanter. Die heeft namelijk nog iets te ontwikkelen, kan nog een catharsis doormaken.” Catharsis, zuivering, de protagonist krijgt dan een groot inzicht, vaak tegen het einde van de voorstelling.

Is van een héél slecht persoon een musical te maken? Zeg, Willem Holleeder? Ridouan Taghi? „Stephen Sondheim heeft een musical gemaakt over een seriemoordenaar, *Sweeney Todd* [1979]”, zegt Vecht, al is dat geen historische figuur; er heeft waarschijnlijk nooit écht een kapper bestaan die de kelen van zijn klanten doorsneed. „Sondheim zou het kunnen”, zegt Enid Futterman op de vraag of een musical over de veroordeelde zedendelinquent Jeffrey Epstein mogelijk zou zijn. „De schrijver moet dan behoorlijk geniaal zijn.”

Vecht: „Uiteindelijk is de vraag heel simpel: zit er in de protagonist groot drama? Dat kan liefde zijn of dood. Als dat er niet is, wordt het wel een uitdaging.” Op 'Rob Jetten de musical' - atletiecarrière loopt vast door blessure, maar blijkt politiek talent en kan ineens de eerste openlijk homoseksuele premier van Nederland worden, en oh ja: ontmoet knappe Argentijn in de supermarkt - wordt daarom lauwtjes gereageerd door de Nederlandse schrijvers. „Premier worden an sich is niet dramatisch genoeg”, zegt Vecht. „Tenminste, ik hoop voor Rob Jetten dat zijn leven geen musicalmateriaal wordt. Het is sowieso lastig iets te maken over iemand die nog midden in het leven staat. Zijn verhaal is nog niet af.”

„Wat ik wél interessant aan hem vind”, zegt Lars Boom (79), de schrijver van *Boni de musical*, en die naast komedieseries als *Zeg 'ns Aaa* en *Oppassen!!!* scripts schreef van musicals over Johnny Jordaan (1997) en Jacques Brel (2003), „is dat hij eerst Robot Jetten werd genoemd. Nu is hij losgekomen. Wie zaten daarachter? Door wie is hij gevormd en naar voren gepusht? Ik zie een scène voor me waarin zijn vriend zegt dat hij zich niet zo moet laten sturen door anderen, maar de kracht moet vinden in zichzelf.”

Nathan Vecht kreeg laatst een verzoek van een tv-producent om na te denken over een serie over de gevallen Jumbo-directeur Frits van Eerd. „Die producent vinkte al elk vakje af in haar hoofd: een soort *Breaking Bad*-achtige gangster, iemand uit de bovenwe- ➤

‘MENSEN DIE EEN GROTE ROL SPELEN IN HET PUBLIEKE DOMEIN HOEVEN GEEN INTERESSANTE BINNENWERELD TE HEBBEN’

◀ reld in de onderwereld, met een ijskast vol geld. Ik ben me er toen een beetje in gaan verdiepen, maar concludeerde dat er niks in zat. Mijn indruk was dat het een goeiege, gewoon wat onhandige man was. Daar zit geen drama in, geen conflict. Mensen die een grote rol spelen in het publieke domein hoeven geen interessante binnenwereld te hebben. Maar misschien zit ik er helemaal naast en komt er binnenkort een fantastische serie over hem uit.”

Een serie is voor hem in dat opzicht niet anders dan een musical. „Je moet weten welk verhaal je wil vertellen.”

GROTE EMOTIES

Als je dat weet, dan weet je ook wanneer personages moeten gaan zingen. „Om de zangmomenten te kiezen, moet je je afvragen: vindt er een ontwikkeling plaats?”, zegt Futterman. „Stephen Sondheim zei eens dat een goed musicalnummer een mini-voorstelling op zichzelf is. Het moet het verhaal voortstuwen.”

Frans van Deursen: „De nummers zitten vaak bij de emotie. Dat zijn de scharniermomenten, de momenten dat het personage naar binnen gaat.” Maar juist over zijn emoties is bij Willem van Oranje weinig bekend. „Er zijn geen dagboeken overgeleverd.”

De eerste versie van het script had nog helemaal geen liedjes. Zodra ze hadden bepaald waar de „psychologisch interessante momenten” zaten, vervingen ze die scènes voor een nummer. In het laatste nummer voor de pauze van *Willem van Oranje - De Musical* zit Willem van Oranje helemaal aan de grond. „Hij heeft een belangrijke veldslag verloren, zijn broer is dood, hij is al zijn geld kwijt”, zegt Van Deursen. „Hij moet het anders gaan aanpakken, bedenkt hij, minder gericht op eigenbelang. *Nu moet ik doen wat het volk van mij verwacht*, zingt hij, *moet mijn belang verruilen voor het hunne*.” Later mailt hij de rest van de tekst:

Ik zal dit dwarse volk verbinden al kost het me mijn kop / 't Is niet gedaan! De strijd nog niet gestreden / Met de dood in het vizier tegen alle klippen op / Weg uit de duisternis van het verleden.

Van Deursen: „Het nummer legt de kiem van zijn ontwikkeling tot Vader des Vaderlands.”

VEEL VROUWEN

Een andere uitdaging voor het script waren de vrouwen. „Willem van Oranje heeft heel wat vrouwen versleten, en waarschijnlijk ook nog een aantal waar we niet van weten”, zegt Van Deursen. „ In die tijd deden vrouwen er weinig toe, maar dan zijn ze totaal oninteressant voor een script. Sterker nog, daar kan je anno 2026 niet mee aankomen. Nu zijn ze allemaal een motor achter belangrijke beslissingen van Willem van Oranje.”

In hoeverre is dat de geschiedenis verdraaien? „Je mag de waarheid liegen”, zegt Lars Boom, de schrijver van de musical over Boni, de Surinaamse vrijheidsstrijder. „De geschiedenis is vaak geschreven vanuit het perspectief van de machthebbers. Tussen de regels blijft veel ruimte over die jij als schrijver mag invullen. Als het maar waarachtig is, als het maar zo zou kunnen zijn gegaan.”

Over Boni zijn al helemaal weinig historische bronnen. „Hij is een mythische figuur geworden”, zegt Boom. Hij gaf een grote rol aan de goden waarin de naar het binnenland gevluchte slaafgemaakten en hun nazaten, de Marrons, geloofden. „Zo laat de watergodin Watramama het afgehakte hoofd en handen van Boni in de rivier zinken, zodat het bewijs van zijn dood verdwijnt.”

„Wij waren gedwongen om het verhaal te verdichten”, zegt Frans van Deursen. „De Tachtigjarige Oorlog heeft best lang geduurd. Willem van Oranje heeft weet ik veel hoeveel veldslagen geleverd. Die

kan je niet allemaal in 2,5 uur proppen. De eerste versies van ons script waren ook allemaal te lang. We hebben nu belangrijke veldslagen eruit gelaten.”

En ook, als je vier gearrangeerde huwelijken erin wil, ben je flink wat scènes verder, zegt Van Deursen. „Daarom hebben we van Charlotte de Bourbon en Louise de Coligny één vrouw gemaakt, en meteen een vertelfunctie gegeven. Louise de Coligny heeft de eerste biografie van Willem van Oranje geschreven, dus dat was een logische keuze. Zij heeft ook een groot deel van zijn leven meegemaakt.”

De eerste versie van het script was - Van Deursen zoekt het bestand even op - op 27 mei 2022 klaar, en nog steeds, nu de musical gestalte krijgt op het podium, worden grote delen geschrapt. Dat was bij *Soldaat van Oranje* niet anders, zegt hij. „Toen stonden we na de eerste doorloop pas om één uur ’s nachts buiten. Dat script was veel te lang.”

Aletta Jacobs’ strijd voor vrouwenkiesrecht liet zich ook niet lekker in een musical gieten, vertelt Nathan Vecht. „Dat was feitelijk een lobbycampagne. En wat is een lobby? Een groepje mensen dat iets zegt tegen een ander groepje mensen. Dus we waren er al snel achter: dit verhaal moet eigenlijk een liefdesverhaal zijn, over iemand die voortdurend op zoek is naar medestanders. Dat doet ze met drie feministische mannen: haar vader, premier Thorbecke en haar geliefde Carel. En als die drie dood zijn met de Amerikaanse Carrie Chapman Catt, met wie ze een boottocht van anderhalf jaar rond de wereld maakte om campagne te voeren voor het vrouwenkiesrecht. Die intermenselijke relaties zijn het meest invoelbaar voor ons gewone mensen.” Alle mannelijke tegenstanders voegden ze voor de helderheid samen tot één personage: Jan Dijkman. Die wil voorkomen dat ze op de universiteit terecht komt, dat ze kiesrecht krijgt, dat ze blijft werken als ze trouwt. Ook Wilhelmina Drucker komt voorbij, naar wie de Dolla Mina’s zijn vernoemd. „Zij zegt op een gegeven moment: waarom gaat deze musical over jou en niet over mij? Zo spelen we ook met het gegeven: wie vertelt nu eigenlijk het verhaal?”

Ook Vecht schreef eerst alleen scènes. „Daarna hebben we gekeken welke scène beter in dialoog kan, en welke in een lied. Al is het zo zwart-wit uiteindelijk ook niet. Vaak is een scène deels gezongen.” De 21 nummers proberen ze zo veel mogelijk in dialoog te laten overlopen. „Zodat het voelt als één achtbaanrit.”

Een musical is al met al een „krankzinnig lastige puzzel”, zegt Nathan Vecht. „Maar als het lukt, die puzzel, „dan is dat wel iets magisch. Dan benut je theater ten volste.”

‘JE MAG DE WAARHEID LIEGEN. ALS HET MAAR WAARACHTIG IS, ALS HET MAAR ZO ZOU KUNNEN ZIJN GEGAAN’

stop using your
girlfriend’s
moisturiser

Renan Pacheco
our favourite actor

all-day
lightweight
hydration



SHAVE | SKIN | SHAMPOO | PERFUME





DIEDERIK EBBINGE

Wegens succes gaat *Onze Jordaan*, de musical die Diederik Ebbinge schreef en regisseerde, in reprise. De productie trok veel mensen die 'niet van musical houden', merkte Ebbinge. „Dat dedain... Alsof je zegt: ik hou niet van boeken.”

De Musical Awards vindt hij overigens wél „één grote bullshitshow, iedereen weet dat, maar iedereen doet alsof het reuzebelangrijk is. Daar krijg ik dan de slappe giechel van.”

Diederik Ebbinge houdt van Italiaanse opera.

Door
Rinskje Koelewijn

Fotografie
Wendelien Daan

HAAR EN MAKE-UP VANESSA CHAN

E

„Eigenlijk hou ik niet van musical, maar déze vond ik wél leuk.” Diederik Ebbinge (56) doet na wat hij mensen net even te vaak heeft horen zeggen als ze *Onze Jorda*an hadden gezien, de musical die hij schreef en regisseerde. Nog voor de première, in oktober 2024, waren de kaartjes uitverkocht. Maandenlang volle zalen. Vijf sterren in *de Volkskrant*, vijf ballen in *NRC*, alleen de recensent van *Het Parool*, de Amsterdamse krant, vond het hier en daar een snufje sentimenteel.

De musical gaat over de Jordane

se Greet die aan de vooravond van haar tachtigste verjaardag terugkijkt op haar leven in de volkswijk die veryupte. Bitterzoete herinneringen aan haar te vroeg gestorven man Jopie die zo prachtig zong. Aan haar bure

n die een voor een hun bovenwoningen verruilden voor eengezinswoningen in Purmerend en Almere, aan haar kinderen die ook de stad verlieten. De buurt is haar buurt niet meer en met de bewoners is ook het Amsterdamse lied verdwenen.

Diederik Ebbinge werd bekend als cabaretier met De Vliegende Panters, een trio dat ontstond op de kleinkunstacademie in Amsterdam en dertien jaar bij elkaar bleef. Hij is ook acteur, presentator, regisseur en schrijver van scripts, scenario’s en series. *Matterhorn* (2013) was zijn eerste zelfgeschreven en -geregisseerde speelfilm. Met de televisieserie *De luizenmoeder* won hij de Nipkowschrijf, hij schreef mee aan het script, speelde een sullige schooldirecteur en regisseerde het tweede seizoen. Hij bedacht talkshowparodie *Promenade* en presenteerde televisieprogramma’s als *Top 2000 a gogo* en *Kiespijn*.

bussen uit Maastricht, zegt hij, om te luisteren naar Italiaanse belcanto, smartlappen van Willy Alberti, Johnny Jorda

an en Tante Leen en klassieke opera. „En zij waren net zo enthousiast en geroerd.” **Blijkbaar zijn er ook mensen die graag benadrukken dat ze géén musicalliefhebber zijn.**

„Dat dedain... Kennelijk is musical niet salonfähig genoeg ofzo. De onzinnigheid ook van zo’n opmerking. Alsof je zegt: ik hou niet van boeken. Of: ik haat toneel. Elk genre kent pulp en af en toe zit er een parel tussen, voor musical geldt dat net zo. Ja, er wordt veel lelijks gemaakt en er zijn commerciële wanproducties die de naam van het genre bezoedelen en dat is slecht voor het vak. Maar een goed gemaakte musical, dat is de meest zuivere, meest pure vorm van theater. Echte mensen die op een podium echt staan te zingen. Ik hou niet van musical... Wat een gelul.”

Wat vind jij een parel?
„Ik hoor dat *Stoornis of my life* van Alex Klaasen en Peter van de Witte heel goed is. Volstrekt oorspronkelijk, origineel Nederlands, zelf geschreven, gecomponeerd en gearrangeerd. Onvergelijkbaar met zo’n copy-paste-musical uit Amerika als *Elisabeth* of hoe heet die met al dat ijs?”

Frozen?

„Ja die. Je betaalt voor de rechten van zo’n musical en in feite hoeft je dan alleen nog de boel te vertalen en er Nederlandse acteurs bij te zoeken. Disney vliegt een heel team over, een zetregisseur timmert het in elkaar en je hebt het precies zo uit te voeren als de Amerikanen eisen.”

Elisabeth werd bij de Musical Awards 2025 verkozen tot beste grote musical. De prijs voor de beste vrouwelijke hoofdrol in een grote musical ging naar *Frozen*.

Jij was ‘woedend’, meldde RTL Boulevard.

„Ik was niet woedend.”

Geïrriteerd dan?

„Ook niet. Ik vond het gewoon grappig dat ik een heel zwaar beeldje overhandigd kreeg. [*Onze Jorda*an kreeg de prijs voor ‘beste Nederlandse oorspronkelijke musical en Diederik Ebbinge zelf die voor beste regie.] Vervolgens was ik het podium nog niet af of het beeld werd ingenomen en ik kreeg er een vederlicht plastic beeldje voor terug. Leuk toch, om dat even voor een draaiende camera te vertellen? En verder, ik vind zo’n Musical Award Gala werkelijk iets verschrikkelijks. Een door producenten bedacht fenomeen, je kunt er alleen aan meedoen als je flink betaalt. Het is één grote bullshitshow, iedereen weet dat, maar iedereen doet alsof het reuzebelangrijk is. Daar krijg ik dan de slappe giechel van.”

Wat deugt er zoal niet aan?

„Dat systeem van nomineren klopt natuurlijk helemaal van geen kanten. Hoe kun je *Shrek de Musical* nou vergelijken met een Hollands product als *Malle Babbe*? Of hoe kun je Andrew Lloyd Webber, die de muziek maakte voor *Jesus Christ Superstar*, laten meedingen naar dezelfde prijs voor beste muziek als Fons Merkies, van *Dolfje Weerwolfje* en *Turks fruit*? Dat is toch onvergelijkbaar? In de VS steken ze zo zeven, acht jaar in de ontwikkeling van een musical, van hun budgetten kunnen wij alleen maar dromen. En eind van het liedje is altijd dat de jury een aangekochte monsterproductie laat winnen. Wat zêg je daarmee? Dat je buitenlandse successen hoger inschaalt dan volledig originele Nederlandse producties.”

Toch doe je mee aan die ‘bullshitshow’.

„Vooraf zei ik tegen mijn producent [TEC Entertainment]: ‘Wat kan ons het verrekken, wij doen niet mee’, maar toen zei hij: ‘Ga jij het uit-

leggen aan je acteurs dan? Die vinden het leuk en belangrijk om een prijs te winnen. Roos vond het ook leuk om genomineerd te zijn.” Rooms

marijn Luyten is zijn vrouw, ze speelt Loes in *Onze Jorda*an, de dochter van de oude Jordane

se Greet. „Het hele festijn is één grote reclamespot voor het genre, in die zin vind ik het wel weer prima.” **Wat maakte dat je op het idee kwam een musical te maken?**

„Dat idee heeft vele vaders. Ik kreeg ooit, in 2014, een rolletje aangeboden in *Hij Gelooft in Mij* [musical over André Hazes]. Mijn vrouw speelde er al in, zij was Rachel Hazes, en ik zou dan Jan van Galen spelen, de vader van Rachel Hazes. Ik kende de regisseur, Ruut Weissman, goed en ik was ook wel het juiste type voor die rol. Ik had alleen echt geen zin om zeven keer per week op het podium te staan, drie of vier keer vind ik meer dan genoeg. Toen heb ik die rol een tijdje gedeeld.”

Met acteur Peter Blok, een totaal ander type dan jij toch?

„Dat kán dus allemaal in musical. Een goede musical heeft een sterk en stevig kader. Als dat eenmaal staat is het een soort mal. Binnen die mal doen de acteurs hun ding, en ieder vult die rol natuurlijk op zijn manier in, maar het stuk als geheel valt of staat niet met één rol of één acteur. En dit was een vrolijke, komische bijrol. Dat vond ik wel leuk.”

En toen dacht je: dit wil ik ook maken?
„Nou ja, ik ben meer een maker dan een speler en ik vond die constellatie zo leuk en sprankelend, zo dynamisch met al die spelers en mensen die echt goed kunnen zingen. Misschien is het ook bewijsdrang dat ik dan denk: ik kan dit ook. Na die voorstelling ging ik door met mijn leven, maar het zaadje was geplant. Langzaam kwam er vervolgens een idee boven.”

Een musical over de Amsterdamse Jordaan.
„Ik woon sinds 1988 in Amsterdam.”

Hij was toen 19. Hij kwam uit Baarn waar hij, na drie middelbare scholen, zijn mavodiploma had gehaald. De meao in Amersfoort werd geen succes, hij stopte en ging werken bij het Nationaal Computer Centrum Woningcorporaties in Almere.

„Toen had ik al de fascinatie voor de Jorda

an van na de Tweede Wereldoorlog, de tijd van Johnny Jorda

an en Willy Alberti. Ik wist dat er mensen jaren bezig waren geweest een musical te maken over die mannen, maar niemand kwam eruit. Ik dacht: ik gebruik hun repertoire maar verzin zelf het verhaal. Hun repertoire kwam rechtstreeks voort uit de Italiaanse opera, waar ik toevallig enorm van hou. De belcanto is weer een-op-een overgegaan in de Amsterdamse smartlap. In die jaren stikte het in Amsterdam van de belcantokoren. Dat wist ik van mijn schoonouders die in Bos en Lommer woonden en net zoals veel echte Amsterdammers in de jaren zeventig de stad uit trokken. Zij woonden in Castricum, maar ze bleven teruggaan naar de stad om met hun koren te repeteren. Zingen in een koor is sowieso de grootste hobby in Nederland. En in een meridiaan rond Amsterdam zie je nu nog steeds een geschift aantal belcantokoren.”



‘Als Roos speelt en ik zit in een schrijffase, dan kan ik prima een potje koken voor de jongens’

◀ moment dat ik er geld aan moet gaan verdienen, dat ik een opdracht moet krijgen om het libretto te gaan schrijven, de scènes te bedenken, de personages op te tuigen. Dus toen ben ik m’n idee bij verschillende producenten gaan pitchen. Iedereen was enthousiast, ik heb gekozen voor de producent bij wie ik mocht maken wat ik wilde maken en mijn eis was dat ik zelf ook de regie wilde doen. Dus ook voor de producent was het best een gok want dat had ik dus nog nooit gedaan.”

En je zag je vrouw al in een van de hoofdrollen?

„Zeker. Ze is steengoed, dat is één. En twee, zij is er altijd bij als ik iets verzin en maak, zij maakt me beter. Ze legt de vinger altijd feilloos op de zere plek en durft dat ook tegen me te zeggen. Als het aan mij lag zou ik alleen nog maar met haar samenwerken en nooit meer iets zonder haar doen.”

En niemand dacht toen je kwam pitchen: huh, waarom wil Diederik Ebbinge nou een musical maken?

„Zeker, er was... nieuwsgierigheid. Maar dat vind ik leuk, dat mensen niet precies weten wat of wie je nou precies bent. Toen ik *Matterhorn* had gemaakt was dat ineens een soort culthit. Ik kreeg de publieksprijs op het International Film Festival Rotterdam en ik werd daar onthaald als arthouse-figuur. Dus toen [filmregisseur] Johan Nijenhuis me daarna belde voor een rol in *Toscaanse bruiloft* riep ik meteen ‘ja’. Als ik ergens te veel omarmd word, ga ik liefst direct het tegenovergestelde doen.”

Jouw naam verleent het genre musical ook een kwaliteitsstempel.

„O, vast, maar dat interesseert me niet. Mijn musical valt in de smaak bij alle bevolkingslagen, volk, elite, highbrow en hoe noem je dat, lowbrow, iedereen is enthousiast. Kijk, ik ben een geëngageerd wezen, ik leg in alles wat ik maak een boodschap, noem het missiedrang. Dan kun je toneel maken, waar een select gezelschap op afkomt die jouw boodschap toch al kende en er hetzelfde over denkt. Of je maakt een musical voor een groter publiek en dan verwerk je er iets in... Zoals in *Onze Jordaän*. Dat lijntje van de bejaarde Jordanese Greet en verpleegster Ayçè, een Turkse. Twee vrouwen, twee culturen, die gaandeweg meer op elkaar blijken te lijken dan ze dachten. Musical is als een warm bad, met muziek en zingen breng je een boodschap over op gevoelsniveau. Toch fijn als je in Purmerend of Almere speelt en dat mee kan geven aan oud-Amsterdammers.”

En, even voor het idee, wat is een redelijk budget voor een Nederlandse musical?

„Geen idee, dat weet ik echt niet. Zodra het over geld gaat, haak ik af. Ik ben een creatieveling, een maker. Ik weet wel dat de musical zo rond Covid in 2020 op sterven na dood was. Op de een of andere manier is die crisis overgewaaid en nu is iedereen ineens los. Komend seizoen staan er 37 musical gepland. 37! En van al die budgetten bij elkaar opgeteld maken de Amerikanen er waarschijnlijk één. Het zal ontzettend moeilijk worden straks om genoeg publiek te vinden dat bereid is 70, 80 euro voor een kaartje neer te leggen.”

Jij bent ook weer met een nieuwe musical bezig?

„Ja, of nou, ik zit nog in de idee- en pitchfase. Het moet een satire worden over macht. Vierhonderd jaar macht in Nederland.”

Klinkt als een flinke klus.

„Is het ook, is het ook, en ik ben al redelijk bezet in 2026. Ik ga nog een tv-serie schrijven, nog een script en nog iets schrijven. Heerlijk vind ik dat. Dan zit ik thuis zo met mijn laptop op schoot.” Hij nestelt zich met z’n rug in de hoek, benen gestrekt op de hoekbank. „Tegenwoordig blok ik voor zo’n groot project een paar maanden in mijn agenda. Ik moet altijd oppassen dat ik niet te veel wil, elke keer knal ik weer tegen een muur aan. Of eigenlijk, ik balanceer altijd op het randje. En zodra

ik erover ga, dan ehm... dan ben ik thuis niet meer de gezelligste.”

En dan staat je vrouw ook nog zeven dagen per week op het podium.

„Op een of andere manier loopt het bij ons thuis wel soepel. Als Roos speelt en ik zit in een schrijffase kan ik prima een potje koken voor de jongens. Maar wat Roos kan - e-le-ke dag spelen, hè, die discipline, je kunt er niets naast doen - dat is iets ongelofelijks. Eén keer kon ze niet spelen in *Onze Jordaän*. Ze had voedselvergiftiging, hing ze boven een emmertje te rillen, maar alsnog moest en zou ze op. Nog steeds baalt ze van die ene keer dat ze niet op kon.”

Hij wuift naar iemand in het restaurant. Het is de mede-eigenaar van Dauphine, Charles Hollenkamp. „Lekker hoekje, hè”, zegt hij tegen Diederik Ebbinge en ze schudden elkaars hand. „Morgen Franse avond, hè?”

Op vrijdagavonden worden er achter in het restaurant *diners chantants* gehouden. Eten en muziek. Soms, zoals nu, is de avond gewijd aan Franse chansons en soms is er een speciale musicalavond. „Ideeetje van Roos. Zij organiseert ze, ik presenteer”, zegt Ebbinge. Het is een avond, zegt hij, met alleen maar nummers uit musicals en het is, zegt hij, fantastisch. Freek Bartels (van *Les Misérables*) zong de vorige keren. Joy Wielkes (uit *Hadestown*). Roosmarijn Luyten zelf. Jelka van Houten (*Turks fruit*, *Marathon*). Allemaal mensen die kunnen acteren én zingen. „Niet dat zingen zoals ze leren op musicalopleidingen. Harde en hoge noten beuken, belten heet dat in het vak. Indrukwekkend wel, maar ik hou er niet van. Echte musicalliefhebbers gaan voor die noten, voor de zangers die dát kunnen, naar een musical.”

En zing je zelf ook op zo’n avond?

Nee, nee, zegt hij. „Musical is niet mijn metier.” Als je echt iets wil weten over het vak, zegt hij, moet je Roos hebben. „Die kent musical van de *inside*.”

Vrijdagochtend een week later. Roosmarijn Luyten (47) bestelt muntthee met honing.

Honing om de stem te smeren?

„Ik sta nu niet in een musical, hoor, maar ik ben wel iemand die zichzelf erg in acht moet nemen. Ik kan na een voorstelling niet het café in om te roken, drinken en kletsen. En zeker als je een seizoen lang zeven, soms acht keer per week op moet, dat is krankzinnig, ik denk dat niemand dat leuk vindt. In de ideale wereld doe je er vijf.”

Die typische musicalzang is toch een techniek om het vol te houden?

„Je hebt allerlei technieken om dat intensieve zingen te overleven. Echte musicalzangers, opgeleid aan musicalscholen, zijn technisch veel beter onderlegd dan ik destijds met m’n kleinkunstopleiding. Wij leerden vooral het verhaal van een lied over te brengen. Vroeger vonden de verschillende scholen heel veel van elkaar, maar gelukkig groeien we steeds meer naar elkaar toe.”

Dus jij kunt niet belten?

„Ik belt soms zeker wel, maar als je bedoelt die hele hoge, harde noten raken? Niet op die manier, daar moet je voor uit een ander vaatje tappen. Wat Vajèn van den Bosch avond aan avond doet in *Frozen*, dat kan ik niet. In die zin heb je een ander soort musicalacteur tegenover je zitten.”

Was het gek om met je eigen man in een musical te staan?

„We hebben eerder samen op het podium gestaan. Diederik zat nog bij De Vliegende Panters en ik was gevraagd voor een dansscène, ik kwam als een deus ex machina, een soort goddelijke verschijning op. Ik was 21 hè, en misschien dat het vijftig seconden duurde, ➤

◀ maar zo hebben we elkaar leren kennen. Bij *Hij Gelooft in Mij* ging het heel organisch. Afwisselend speelde ik zijn dochter en de moeder van Rachel, zijn toneel-echtgenote. In *Onze Jordaen* was hij ook nog de regisseur en dat vond ik best spannend, elke acteur is bang om door de mand te vallen en dat wil je al helemaal niet voor de ogen van je eigen man.”

Wist jij altijd al dat Diederik iets met musical had?

„Dat is de verkeerde aanname, dat hij ‘iets met musical heeft’. Musical is gewoon een van de vele theatervormen. En binnen de vorm musical zijn er weer zo veel soorten en maten. Je kiest een vorm om je verhaal te vertellen.”

Maar hij gruwelt van de musical-musical.

„Ik vind het niet zo nodig om dat onderscheid te maken. Er zijn musicals die je wel en die je niet goed vindt en er zijn verschrikkelijk veel mensen die juist om de uithalen naar een musical gaan, die speciaal komen voor de eleven-o’clock-song met de money-note.”

In een ‘echte’ musical hoort de eleven-o’clock-song gezongen te worden na de pauze. Het is een nummer waarin de hoofdpersoon tot een inzicht komt of een emotionele ommekeer ondergaat. In het toneel zou je het de catharsis noemen. De money-note is de hoogste, hevigste emotie-uitbarsting van de hele musical. Nee, zegt ze, in *Onze Jordaen* zit geen eleven o’clock-song of money-note. Wel een soort I-want-song. Een nummer dat vroeg in de voorstelling thuishoort en waarin een hoofdpersonage z’n innerlijke strijd deelt. Zo zingt zij, als Loes, in het lied ‘Amsterdams parfum’ over haar hartstochtelijke heimwee naar de stad. „Er bestaan zoveel schitterende musicalklassiekers.” Precies daarom organiseert ze de musicalavond in Dauphine, om te laten horen hoe geweldig het repertoire is. Het is een avond, zegt ze, voor mensen die denken dat ze eigenlijk niet van musical houden.”



FOTO WIM LANSER

Onze Jordaen (2024).

Diederik Ebbinge

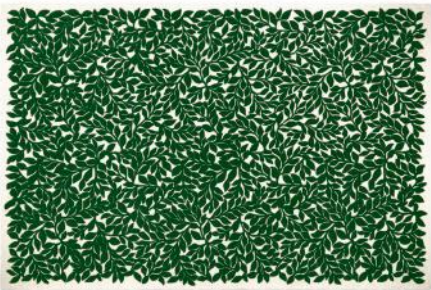
- 1969** Geboren in Enschede
- 1991** Kleinkunstacademie Amsterdam (tot 1995)
- 1995** Theatergezelschap De Vliegende Panters met Remko Vrijdag en Rutger de Bekker (tot 2008)
- 2006** Korte film *Naakt*
- 2008** Korte film *Succes*
- 2009** *Gewoon Hans*, film over Hans Teeuwen
- 2013** Publieksprijs op Internationaal Film Festival Rotterdam voor *Matterhorn*
- 2015** Bioscoopfilm *Kidnep*
- 2018** Zilveren Nipkowschijf voor *De luizenmoeder*
- 2019** Latenightshow *Promenade*
- 2021** Verkiezingsquiz *Kiespijn*
- 2022** Hoofdrol in serie *Jos*
- 2023** *Top 2000 a gogo*
- 2024** Première musical *Onze Jordaen*

Diederik Ebbinge woont met Roosmarijn Luyten en hun twee zoons in Amsterdam.



CASABLANCA AMPARA

Onze klassieker. In een blauwe uitvoering met drie verschillende velours stoffen van Designers Guild. In vele andere kleuren mogelijk.



VLOERKLEDEN

Prachtige vloerkleden van o.a. Christian Lacroix en Designers Guild. In diverse formaten verkrijgbaar.



HIP HOP RAKU

Misschien wel de kleurrijkste fauteuil uit onze collectie!



BLOG

Op zoek naar kleurrijke inspiratie voor je interieur? Onze blogs staan vol met ideeën en styling-tips.



KLEURRIJKE SIERKUSSENS

Kussens zijn perfecte sfeermakers. Niets is zo uitnodigend als een bank of stoel met mooie kussens!



DYKER 20 MANIPUR OCHRE

Met onze uitgebreide stoffen-collecties zijn er diverse stijlvormen mogelijk voor deze fauteuil. Van Oosters, modern velours tot klassiek.



“UNIEK, JE BESTELT RECHTSTREEKS BIJ DE MAKERS”

Eigenaars/stijlmakers DUTCH SEATING COMPANY Walter Wuis & Chris Kulhan: “Onder het motto één kleur is géén kleur maken wij in onze fabriek in Sneek altijd bijzonder kleurrijke meubels, met aandacht voor comfort en duurzaamheid”.

dscó.nl

DUTCH SEATING COMPANY



DYKER 30 PUMPKIN

Een bank in Bauhaus stijl met een sterke easy clean stof. In verschillende kleuren leverbaar.



ROOKER ELEMENTENBANK FLORENTINE

Een kleine of grote bank? Dankzij de losse elementen kun je de opstelling aanpassen aan je woonwensen.



GORDIJNEN

Ontdek onze grote collectie gordijnen. Van effen velours tot gordijnen met bijzondere dessins.

BOEK

“Stoffen in het interieur” van Wilhelmine van Aerssen. Een praktisch handboek over o.a. stoffen, gordijnen en sierkussens. Bestel via de QR code.



PROEFZITTEN? GORDIJNEN UITZOEKEN?

Bezoek onze fabriek/showrooms. DUTCH SEATING COMPANY www.dscó.nl | 0515 – 33 50 27



CABARET

Mode in de stijl van
de beroemde musical.

Fotografie **Wendelien Daan**
Styling **Anna Claassen**



Vorige pagina Jurk van Joseph
William Raidt, bodysuit van Wolford
en vintage pumps van Prada



Links Top en broek van Issey Miyake
Pleats Please, sjaal van Pien Studios,
hoed van Demure, schoenen vintage
Yves Saint Laurent

Boven Rok van Joseph William Raidt,
bodysuit van Max Zara Sterck, panty's
van Falke, schoenen van Blumarine



Links Zij een rok en blouse van Viktor & Rolf en schoenen van Gianvito Rossi, hij een jas van Riz Poli, een shirt van Claes Iversen, sokken van Falke en schoenen van Lemaire. Zijn armbanden zijn gemaakt door de stylist, beide hoeden zijn van Makeover Factory

Midden Shorts, T-shirt en spencer van Dries Van Noten, hoed van Demure, wandelstok van The English Hatter

Rechts Rok en schoenen van Joseph William Raidt, hoed van Duran Lantink. De sjaal en bandeau zijn van de stylist



H

Het aantal uitvoeringen van *Cabaret* is niet te tellen; de musical wordt al zestig jaar opgevoerd. Toch kennen de meeste mensen vooral de filmversie uit 1972 van Bob Fosse, die acht Oscars kreeg en van Liza Minelli een ster maakte. Nog altijd is nachtclubzangeres Sally Bowles haar bekendste en volgens velen beste rol. Zelfs wie de film nooit heeft gezien haalt Minelli's Bowles zo voor de geest: zwart hotpantspakje, bolhoed, kousen met jarretelles, één been op een stoel.

Cabaret speelt zich af in het Berlijn van de vroege jaren dertig. Het nationaalsocialisme rukt op, maar in het nachtleven klampt men zich vast aan de vrijheden van de Weimarrepubliek. De vrijgevochten Sally Bowles wil doorbreken als actrice en hoopt dat haar mannen haar kunnen helpen.

In de film is Sally Bowles Amerikaans, in de musical Brits. De andere hoofdpersoon is de Britse homoseksuele schrijver Brian Roberts (film) dan wel de homoseksuele Amerikaanse schrijver Clifford Bradshaw (musical). Het script is gebaseerd op het boek *Goodbye to Berlin* (1939) van de in Engeland geboren Christopher Isherwood, die in 1929 naar Berlijn verhuisde. Eerder werden er onder de titel *I Am a Camera* al een toneelstuk en film van gemaakt.

Voor de schrijver gebruikt Isherwood in het boek zijn eigen naam. Sally Bowles is geïnspireerd op Jean Ross, een jonge, in welstand opgegroeide, rebelse Britse die enige tijd in hetzelfde pension woonde als hij. „Haar nagels waren smaragdgroen, een ongelukkig gekozen kleur, omdat die de aandacht vestigde op haar handen die vlekken hadden van het roken en zo vies waren als die van een klein meisje”, schrijft Isherwood. Over een optreden in een bar: „Ze zong slecht, zonder enige expressie, haar handen hangend langs haar zij - maar door haar verpletterende uiterlijk en doordat ze niks leek te geven om wat mensen van haar vonden was haar optreden toch effectief.” Net als Bowles besluit dat ze het zat is om „een hoer te zijn”, ontdekt ze dat ze zwanger is en ondergaat ze een abortus.

In augustus 1932, een maand nadat de NSDAP de verkiezingen won, verliet Ross Berlijn, Isherwood bleef tot begin 1933. Ross ging werken als filmcriticus en journalist, hoewel ze daarbij naar eigen zeggen last had van Sally Bowles; het gonsde rond dat zij model had gestaan voor het personage. Toch gaf Isherwood dat pas na haar dood op 61-jarige leeftijd toe.

Voor deze modereportage is niet gekeken naar het verhaal, maar naar de sfeer van de film: de kostuums, de make-up - vertaald naar de mode van nu. Wie de musical live wil zien, kan dit najaar naar de derde Nederlandse versie, met Chantal Janzen als Sally Bowles en Freek Bartels als Clifford Bradshaw.

Milou van Rossum

Jasje en schoenen van Dries Van Noten. De body met vlinderdassen is gemaakt door de stylist.

Modellen Jacqui da Costa (Platform Agency), Tim van Heusden (Riches MNGMNT) en Stella Frenay (Moxie Models)
Haarstylist Sophie Wortelboer
Visagist Kathinka Gernant
Assistent fotografie Rosa Bultsma
Assistent styling Katerina Familiarskaia
Locatie Torpedo Theater





WEST SIDE STORY

“EEN SPEKTAKELSTUK”
- NRC -

“DE TELEGRAAF”

“DE VOLKSKRANT”

O.A. IN AMSTERDAM • MAASTRICHT • DEN BOSCH • LEEUWARDEN • HEERLEN • GRONINGEN

WESTSIDESTORYDEMUSICAL.NL



MET DE MUZIEK VAN
BARBRA STREISAND

Woman in Love

Renée van Wegberg & Channah Hewitt

TE ZIEN IN HET HELE LAND

womaninlove.nl



“HELE CAST SWINGT DE PAN UIT”
- ALGEMEEN DAGBLAD -

“RICHARD GROENENDIJK
SCHITTERT ALS EDNA”
- DE LIMBURGER -

“NURLAILA KARIM
STEELT MUZIKAAL DE SHOW”
- DE TELEGRAAF -

hairspray

EEN BRUISEND FEEST!

met o.a.
Richard Groenendijk
Tamar Floor
Nurlaila Karim
Rein van Duivenboden

BOEK OP
HAIRSPRAYDEMUSICAL.NL

SOORTKILL
COLUMN

FOTO WENDELIN DAAN

DE ZIEKTE VAN MEER

Onlangs vertelde een van me homies mij over wabi-sabi, een Japans ethisch-filosofisch idee dat de vergankelijkheid van die libi omarmt. Wabi-sabi komt erop neer dat slijtage een wet is van de natuur en bijdraagt aan de charme van dingen, en dat imperfectie een vorm van schoonheid is. Dus heb je bijvoorbeeld een leren jas en begint die shit te rimpelen na verloop van tijd, dan heeft men het over het karakter dat zo'n jas heeft gekregen in plaats van dat de gebruikssporen als iets negatiefs worden gezien. Ook als iemands haar begint te vergrijzen kun je wabi-sabi toepassen. Door de ogen van iemand die zijn of haar waarnemingen door deze filosofie laat navigeren is dat dan gewoon wat het is, en komt de gedachte aan verven niet eens op.

Me homies en ik genieten vaker van zulke ideeën uit het oosten, met name uit Japan, waar mensen in onze optiek veel harmonieuzer leven met de wetten van Moeder Natuur. Kintsugi is een ander voorbeeld, de Japanse kunst van het repareren van gebroken keramiek met een soort goud- of zilverkleurige lak, waardoor de gebreken op sierlijke wijze onderdeel worden van het nieuwe leven dat zo'n object krijgt.

Hier in het Westen is het zelden zo dat afbreuk van wat dan ook wordt beschouwd als iets positiefs. We lijden hier met z'n allen aan de ziekte van meer, en hebben het liefst dat alles vers uit de verpakking komt. Het idee van iets recyclen leeft hier pas sinds de 20ste eeuw, terwijl wabi-sabi in het Oosten al bestaat sinds de middeleeuwen.

De kunst met nieuw aangenomen ideeën is om ze zo snel mogelijk toe te passen. Onlangs ontdekte ik dat het scherm van mijn Apple Watch een barst heeft. Tijdens het hardlopen begon dat ding opeens vast te lopen, wat blijkbaar kwam door een druppel op het scherm die het besturingssysteem pene treerde. Eenmaal thuis was me hoofd heet om het feit, vooral omdat mijn hardloopsessie niet accuraat werd gemeten hierdoor. Uit frustratie gooide ik dat ding op de bank.

In de dagen die volgden sluimerde het gemis mijn gevoel te binnen: kijken naar m'n pols was niet meer hetzelfde. Na een paar dagen werd het mij te veel. Dan maar een nieuwe halen besloot ik, tot ik al jakerend op weg naar de Apple Store, zigzaggend door de menigte plotseling werd getroffen door het nieuwe paradigma: wabi-sabi. Nieuwe ideeën zijn er voor de toepassing dacht ik, en in plaats van te stoppen bij de Apple Store fietste ik het Leidseplein voorbij alsof dat mijn initiële bedoeling was, richting de dichtstbijzijnde ramen-tent waar ik een vegan tonkotsu ramen bestelde.

Onderweg naar huis verlangde ik naar het weerzien met mijn horloge. En daar lag-ie, precies waar ik 'm had achtergelaten, verdronken tussen de kussens van de bank. In dit nieuwe aanzicht symboliseerde de barst in het scherm mijn gelouterde bestaan als fervent hardloper. Al die kilometers waren stortingen aan de debetzijde van m'n geestelijke vermogens, waaronder discipline en persistentie de voornaamste zijn die worden aangevuld, maar waar winst heerst moet ergens ook altijd iets verloren gaan.

En hier komt het stukje omarmen aan bod. No love lost. Ik deed hem om m'n pols alsof het om iets nieuws ging, en op dat moment verlengde ik niet alleen de duur van het gebruik, maar bespaarde ik mezelf ook een paar honderd euro. Gelukkig voor mij werkte die tori ook als vanouds, en sindsdien loop ik met dat ding vol trots, trots op alle kilometers die ik ermee heb afgelegd. Tijdens al die runs waren het me, myself en m'n Apple Watch die mij bijstonden, en daar ben ik dat ding dankbaar voor.

Soortkill is schrijver.



NOOIT

GOED

GENOEG

Door
Menno Sedee

Fotografie
Fenna Jensma

Vajèn van den Bosch wil nooit spijt hebben dat ze er niet álles uit heeft gehaald.

V

Vajèn van den Bosch (27) heeft weinig geslapen, maar daar zie je niks van. Dat komt ook door haar make-up. Ze houdt ervan de basis alvast te hebben gedaan voordat ze in het theater aankomt; een goede laag foundation en mascara. De laagstaande zon geeft haar donkerblonde haar een gouden gloed.

Ze zit op de achterbank van de auto van haar manager Ine Marije Buisman, onderweg naar het Circustheater in Scheveningen. De hele auto ruikt bloemig dankzij haar parfum. „Als ik vergeten zou zijn dat op te doen, ben ik echt in staat terug te rijden”, zegt ze. Het hoort bij haar vaste rituelen. „Ik app ook altijd mijn moeder voor de voorstelling begint, al van kinds af aan. ‘Hou van je mama’, app ik dan. En dan stuurt ze ‘Hou van je’ terug. Dat. Moet. Ik. Ge. Woon. Doen.”

606 VOORSTELLINGEN

Het sneeuwt behoorlijk, deze zondagochtend 4 januari, maar je kunt je geen beter weer voorstellen voor een *Frozen*-voorstelling. Daarin verandert hoofdpersoon Elsa, gespeeld door Van den Bosch, de wereld in ijs. Tijdens het applaus dwarrelt witte confetti naar beneden. Bij de première in juni 2024, 606 voorstellingen en 688.000 tickets eerder, legde de productie nog nepsneeuw voor de ingang van het theater. „Nu sluiten we in stijl af.”

Ze heeft liggen malen in bed. Als ze maar niet te emotioneel wordt op het podium. Als ze nog maar kan blijven zingen. Ze is de hele week al „Cecile Labiel”, zegt ze, terwijl ze zich als een zoutzak in de achterbank laat zakken en een getergd gezicht trekt. „Dit was het leukste wat ik in het theater heb gedaan. Elsa heeft me zo ontzettend veel gebracht als mens, ik heb zo veel van haar geleerd.”

Nog geen 48 uur nadat ze de langstlopende

productie afsluit die ze ooit heeft gespeeld, zal ze naar Londen vliegen voor de repetities van haar volgende Disney-musical, *The Greatest Showman*. Daar kwam in 2017 al een musical-film van uit, een sterk gefictionaliseerd verhaal over de negentiende-eeuwse circusdirecteur P.T. Barnum en zijn artiesten. Nu komt er voor het eerst een theaterversie. „Als wij het goed doen, kan het *the next big thing* zijn”, zegt Van den Bosch, die de eerste Nederlander is in de originele cast van een Disney-musical.

PIA DOUWES

„Je kunt Vajèn in het rijtje plaatsen van grote musicalsterren als Pia Douwes en Willemijn Verkaik”, zegt Hilde Scholten, die sinds seizoen 2009/2010 af en aan in de jury van de Musical Awards zit, sinds 2022 als voorzitter. „Haar zangtechniek blijft onder alle omstandigheden overeind. Haar stem is rijk: ze kan niet alleen maar belten, maar ook klein zingen. En ze klinkt vol en krachtig in de laagte.”

Vorig jaar won Vajèn van den Bosch de Musical Award voor beste vrouwelijke hoofdrol voor haar rol in *Frozen*. Ze vertolkte Maria Magdalena in het tv-spektakel *The Passion*. Daarnaast was ze als stemactrice te horen als Glinda in de Nederlandstalige versie van de musical-blockbuster *Wicked*. In 2025 kwam ook de film *Onze Jongens 3* uit, over strippende mannen, waarin ze de vrouwelijke hoofdrol had. En ze speelde in nóg twee films, die deze maanden uitkomen: misdaadkomedie *Bleders* en misdaadthriller *EB*.

De afgelopen jaren had ze daarom met regelmaat dubbele werkdagen. Overdag een draaidag voor *Onze Jongens*, ’s avonds het podium op als Elsa. „Soms moet ik tegen mijn vrienden zeggen: sorry, ik heb de komende drie maanden geen enkele dag vrij”, zegt ze. „Maar ik wil alle kansen pakken die ik nu krijg. Ik denk dat dat later z’n vruchten afwerpt.”

Afgelopen zomer kocht ze een huis in de Zaanstreek, na tien jaar in Amsterdam te hebben gewoond. „Lekker rustig. Het is fijn om thuis geen voorbijrijdende trams te horen.”

PERFECTIE

De dag voor de laatste voorstelling was er een afscheid met fans. „Sommigen zijn wel honderd keer geweest. Het is zó leuk om hun perspectief te horen”, zegt ze. *Frozen* resoneert bij zo veel mensen, denkt ze, omdat Elsa „belichaamt dat we niet bang moeten zijn om onze ware zelf te zijn. Dat de dingen die jij misschien ziet als zwakte uiteindelijk je allergrootste krachten kunnen zijn.”

In *Frozen* leert kroonprinses Elsa van haar ouders om haar magische krachten in toom te

houden. Met die krachten heeft ze namelijk ooit per ongeluk haar zusje Anna verwond. Ze sluit zich emotioneel af: sterke emoties wekken die krachten op. Maar vlak voor de pauze besluit Elsa de controle los te laten, en zingt ze ‘Laat het los’.

De controle loslaten lukt Van den Bosch zelf lang niet altijd. Afgelopen zomer zong ze ‘Laat het los’ bij *The Kick-Off*, de aftrap van het musicalseizoen op tv. In de auto keek ze het optreden meteen terug. „En nog eens, en nog eens. Dan hoor ik alleen maar wat ik niet goed vind. Die noot is net niet lekker gepakt, die timing is er net naast, die pitch is net niet goed. Ik vind mezelf nooit goed. Ik wil dat iedere dag beter is dan de dag daarvoor. Ik ga echt op zóék naar dingen die ik niet goed vind, een soort zelsabotage. Iemand als Ine Marije moet me daar dan echt uit trekken.”

„Ik vind dat lastig om te zien”, zegt manager Buisman vanachter het stuur. „Ze verpest achteraf een optreden voor zichzelf dat hartstikke goed was.”

„Als je iedere dag ‘Laat het los’ zingt, dan wordt het wel een soort mantra”, zegt Van den Bosch. „Ik vind mezelf nu best wel goed, af en toe.”

Haar perfectionisme weerhoudt Van den Bosch er ook van om „in het moment te kunnen zijn”. „Terwijl dat het allerbelangrijkste is als je op het toneel staat”, zegt ze. Tijdens de audities voor Eponine, een armoedig meisje uit *Les Misérables* (2023), moest ze zeven keer terugkomen: de *creatives* wilden dat ze haar ‘muur’ liet zakken. „Ik dacht: ik sta hier letterlijk met mijn hart in mijn handen voor jullie, ik weet niet wat ik nog meer moet doen, mijn ingewanden eruit trekken? Uit wanhoop moest ik janken, en toen zeiden ze: goed zo, en doe nu het lied nog eens? Hè hè, zeiden ze toen, dáár is ze.”

DRIVE

Waar haar enorme drive vandaan komt weet ze niet, zegt ze. Aan haar ouders ligt het niet: die probeerden haar vroeger juist een beetje af te remmen. Na overleg met de mentor stelde haar moeder, Monique van den Bosch, aan haar dochter voor om havo 5 in twee jaar te doen, omdat ze elke avond al Liesl von Trapp speelde in *The Sound of Music*. Dat plan wees Vajèn resoluut af, zegt Monique van den Bosch. „‘Denk je dat ik dat niet kan?’, zei ze. Zat ze na de voorstelling ’s nachts nog te leren. Eén keer was ze doodziek en is ze toch gaan spelen, met emmertjes links en rechts van het toneel.”

„Ik wil achteraf geen spijt hebben dat ik er niet álles uit heb gehaald, denk ik”, zegt ➤



FOTO JOHAN PERSSON

‘Als jouw waarheid is dat je misschien niet de allerbeste bent, maar er wel altijd bént, dat je loyaal bent, dat dát de reden is dat je bent aangenomen, dan is een keer ziek zijn moeilijk om te accepteren’

◀ Vajèn van den Bosch. „En alles is bij mij nogal veel.”

Bij *Wicked* in Duitsland, waar ze de groene heks Elphaba speelde, was ze eens hartstikke verkouden, maar ging toch op. „In de eerste akte rende ik in paniek naar de regisseur toe: ik verlies mijn stem!” In de pauze moest ze opgeven. „Achteraf had ik niet moeten opgaan natuurlijk, maar dat voelde als falen. Als jouw waarheid is dat je misschien niet de allerbeste bent, maar er wel altijd bént, dat je loyaal bent, dat dát de reden is dat je bent aangenomen, dan is een keer ziek zijn moeilijk om te accepteren.”

TONEELCLUB

Op haar vierde nam haar moeder haar mee voor haar verjaardag naar *The Lion King* in het Circustheater, ze had het cadeautje zelf uitgekozen nadat ze de reclame op televisie had gezien. Ze zat met open mond te kijken, zegt Monique van den Bosch, en na afloop kochten ze een knuffel, een T-shirt en de CD die ze thuis grijs draaide. Op haar achtste wilde ze naar de toneelclub in Oss, en al snel zat ze in het talentenklasje. Ze deed vergeefs auditie voor de professionele musicals *Ciske de Rat* en *Les Misérables*. „Die afwijzingen vond ik heel heftig voor zo’n klein kind. Ik weet nog dat ik in de auto zei: nou, dat gaan we nooit meer doen. Zij zei: echt wel!”

En ja, ze werd kort daarop aangenomen voor *The Sound of Music* in het Efteling Theater, waardoor ze op haar tiende voor het eerst in een professionele musical speelde. Daarna volgden rollen in *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat* (2009), *Mary Poppins* (2010), *Droomvlucht* (2011) en *Shrek* (2012). Landelijke bekendheid kreeg ze door het behalen van de finale van *The Voice Kids* in 2012. Werden in 2011 nog twee baby’s Vajèn genoemd, in 2012 waren dat er 175. (De naam betekent niks, zegt Monique van den Bosch. Ze zocht gewoon naar een naam die niet zo vaak voorkwam als Monique.)

Ze deed de vooropleiding Muziektheater aan Fontys Conservatorium in Tilburg, maar stroomde nooit door naar de opleiding zelf. Ze had al genoeg werk. Als Juliette in de tv-serie *SpangaS* (2014), Sandy in de musical *Grease* (2015) en de hoofdrol in de film *Hart Beat* (2016). In 2017 werd ze door Gloria Estefan zelf gecast als Gloria Estefan, in de musical *On Your Feet!* (2017). *Frozen* is haar 22ste musicalproductie, ze was 26 toen de repetities begonnen.

Haar collega’s zijn haar docenten geweest, zegt ze. Maar dat ze geen opleiding heeft gehad, was ook een bron van onzekerheid. „Ik

denk dat ik daardoor extra bewijsdrang voel naar de mensen die zeggen dat ik rollen krijg alleen maar omdat ik al bekend ben.

„Maar als Elsa in *Frozen* heb ik denk ik iets laten zien waarvan mensen misschien niet wisten dat ik het kon. En ikzelf misschien ook niet: het raken van mensen, de gelaagdheid van een karakter overbrengen. Ik heb me nog nooit zo gezien gevoeld.”

APPLAUSMACHINE

In het Circustheater zitten tientallen kinderen die in de afgelopen anderhalf jaar de kleine Elsa’s en Anna’s hebben gespeeld. Het vak fungeert als een applausmachine. Al voor de pauze, tijdens de laatste noot van ‘Laat het los’, krijgt Van den Bosch een staande ovatie. Tegen het einde van de voorstelling lukt het de volwassen Anna (Sanne den Besten) niet meer om zonder snik te zingen. Van den Bosch neemt met een betrand gezicht het applaus in ontvangst.

Aan het begin van de voorstelling, toen ze nog niet op behoefde, moest ze zich even terugtrekken in haar kleedkamer, vertelt ze na afloop op het podium, de Elsa-pruik nog op. „Daar heb ik even gejaakt en de brok uit m’n keel gezongen.” Ze haalt diep adem en tovert haar vrolijke gezicht tevoorschijn voor een filmpje voor *RTL Boulevard*.

Twee dagen later filmt *RTL Boulevard* haar op Schiphol, terwijl ze afscheid neemt van haar familie. Het is een van de weinige vluchten die niet is geannuleerd door de sneeuw.

„Ik ga niet alleen een nieuwe voorstelling maken”, zegt ze aan de telefoon, terwijl ze haar boarding pass laat scannen. „Ik ga ook een nieuw leven in. In Nederland heb ik nog m’n vrienden. Dadelijk ben ik alleen. Dat voelt een beetje wankel.” Ze zal zeker vier maanden in Londen blijven.

Een dag later beginnen de eerste repetities van *The Greatest Showman*. Van den Bosch heeft een grote bijrol, de Zweedse operazangeres Jenny Lind, die een van de bekendste nummers zingt, ‘Never Enough’. Ze was gevraagd om te auditeren. Ze moest meteen ‘Never Enough’ zingen, vertelt ze in haar pauze in een videogesprek. Ze wilde zich natuurlijk meteen weer bewijzen. „De muzikaal leider vroeg nog: wil je meteen voluit zingen, of zin voor zin? Ik zei” – ze zet een ijverig-meisje-stem op – „ik doe het wel voluit! Waarom zeg ik dat? Hij bood het lëtterlijk aan.”

SPANNEND

„Weet je wat het is Eef”, zegt ze, een week later tegen haar zangdocent Eva Wilms, nadat ze één keer ‘Never Enough’ heeft gezongen. Ze

staat in haar slaapkamer in Londen, waar ze haar burens het minst denkt te storen. De zangles is voor het eerst digitaal, *NRC* mocht ook inloggen. „Tijdens de *read-and-sing-through* [met script in de hand, nog zonder spel] merkte ik een *anxiety* bij mijn nummer. Ik was helemaal niet geconnect met m’n lichaam.” Ze frunnikt aan de rits van haar lila sportvest. „Ik was daarna helemaal over de pis, maar dat weet je, want ik heb je meteen gebeld.”

„Goed dat je dat nu ervaart, dan kunnen we ermee aan de slag”, zegt Wilms met een bemoeidigende glimlach, thuis achter haar piano. „Het mág ook een spannend moment zijn, want het is ook zo. En je weet: hoe vaker je oefent, hoe meer het in je spiergeheugen gaat zitten. Om het even te vertalen naar je stem: wat voel je?”

„Ik raak een soort kern kwijt. Ik loop al leeg voor ik moet vlammen. Ik ben alleen maar bezig met: ik moet mijn best doen, laten zien dat ik het waard ben. Ik wil dat het meteen goed is.”

„Wanneer mag je het van jezelf niet 100 procent goed doen?”, vraagt Wilms.

„Als niemand luistert.”

In het volgende halfuur wordt er nauwelijks gezongen, vooral gepraat. Over onzekerheid, over het zenuwstelsel, over onder druk presteren. Juist die mentale steun is waarom het klikt met Wilms, heeft Van den Bosch eerder uitgelegd. „Zij kijkt niet alleen naar of je strottenhoofd goed gekanteld is.” En net als Van den Bosch houdt Wilms van werken op detailniveau. Per zin, bijna per woord, gaan ze aan de slag.

In ‘All the shine of a thousand spotlights’ verliest Van den Bosch te veel licht op ‘shine’. „Dat komt door de ‘h’ die ertussen zit”, zegt Wilms. „Probeer die eens minder hoorbaar te zingen. Heel goed. En nu drie keer achter elkaar? Prachtig. En doe dat nu eens met ‘never enough’? Heel clean? Goed zo. Wat voelde je toen ik zei: doe het nu nog eens?”

„Ik dacht: en nu even concentreren.”

„Precies. En niet: het moet goed. Hier gaat het over. Dit is procesmatig werken, in plaats van resultaatgericht. Oké, pakken we hem op nieuw.”

„*Never enough*

Never enough

Never enough”

— *The Greatest Showman* gaat op 15 maart in première in het Bristol Hippodrome. Alle voorstellingen zijn uitverkocht.

Ooit deed *Amber Wiznitzer* haar best om musicalster te worden. De puberteit maakte daar een einde aan, maar de liefde verdween nooit. „Zet ‘de musical’ achter de titel van een voorstelling en ik koop een kaartje.”

LIEDJES VAN VERLANGEN



Amber Wiznitzer
in de tijd dat ze
vastbesloten was
musicalactrice
te worden

Ik zou het een ‘liedje van verlangen’ noemen. Dat is niet de meest letterlijke vertaling van de term ‘I want song’ - een ‘ik-wil-liedje’, zou je er ook van kunnen maken - maar dat dekt de lading niet. ‘Ik wil’ kun je aanvullen met alledaagse dingen: een warme douche, een nieuwe coupe, een beetje suiker in de koffie. Dat is niet waar liedjes van verlangen over gaan. Dit type nummer, dat in vrijwel iedere musical voorkomt, gaat over diepgevoelde, moeilijk te vervullen wensen.

In *Wicked* verlangt de groene heks Elphaba naar een gripvolle vriend en mentor (‘The wizard and I’). In *Chicago* verlangt aspirant-zangeres Roxie naar blinde adoratie (‘Roxie’). In *Hamilton* verlangt Alexander naar een prominente rol in de ontstaansgeschiedenis van de Verenigde Staten (‘My shot’). En in een schriftje dat ik volschreef in groep acht verlangde een elfjarige, onbescheiden versie van mezelf naar een grandioze toekomst als musicalster.

„Wat er later gaat gebeuren”, staat bovenaan bladzijde één. „Allereerst: ik ben later een wereldberoemde actrice/zangeres :)”. Op de pagina erna heb ik een poppetje getekend dat mij moet voorstellen, maar dan volwassen, met lange krullen en hoge hakken op een podium. Mijn open mond en gesloten ogen maken duidelijk dat ik ingespannen sta te zingen. Een pijl wijst naar een paar onduidelijke lijnen op de achtergrond. „Leeg hokje van de souffleur”, staat erbij. En daaronder, tussen haakjes: „Heb ik niet nodig”. Aan bravoure ontbrak het me niet. Wel aan één ‘f’.

Deze toekomstvisie, die enkele pagina’s later definitief verandert van „actrice/zangeres” in „musicalactrice”, was al in de maak sinds mijn achtste, toen ik voor het eerst te vinden was in een musicalschool. Daar was ik beland door een snelgroeïende obsessie met *De kleine zeemeermin*, een van de VHS-bandens die ik het vaakst in de videospeler duwde. De muziek verleidde me ertoe om te blijven kijken, terug te spoelen, nog eens te kijken. Er ging iets hypnotiserends van die liedjes uit. Ze vormden kleine verhaaltjes an sich.

Zeventien jaar later zou ik een vriend krijgen die bij de kringloop een videospeler voor me kocht, waarop we al mijn versleten banden terugkeken, ook *De kleine zeemeermin*. Hij zou me wijzen op een YouTube-kanaal over filmmuziek, en op dat kanaal zou ik een oud interview tegenkomen met de regisseurs van mijn vroegere lievelingsfilm. Die leggen uit dat *De*

kleine zeemeermin de eerste Disney-film is waarin heel bewust de klassieke structuur van een Broadway-show is overgenomen. Ieder nummer helpt het plot vooruit of onthult de beweegredenen en dilemma’s van een personage.

Zo wordt in een groots openingsnummer de wereld geïntroduceerd waarbinnen het verhaal zich zal afspelen (‘Daughters of Triton’, in dit geval) en zingt de hoofdpersoon vroeg in het verhaal een liedje van verlangen (‘Part of Your World’), waarin duidelijk wordt wat haar drijft.

Die artistieke keuze werd gemaakt op aandringen van Howard Ashman, een songwriter en toneelregisseur die eerder succes boekte op Broadway en eind jaren tachtig was binnengehengeld door Disney. Ashman schreef samen met Alan Menken de muziek voor *De kleine zeemeermin* en behandelde ieder liedje als een minimusical in meerdere aktes. De periode die volgde staat bekend als de Disney-rennaissance van de jaren negentig, met hits als *Belle en het Beest*, *Aladdin* en *De Leeuwenkoning*. Wie van deze films houdt, houdt van musicals. Ze zijn een *gateway drug* naar Broadway.

Dat wist ik op mijn achtste allemaal nog niet. Wat ik wist was dat ik net zo mooi wilde zingen als Ariël en daar het liefst ook heel veel theatrale gebaren bij wilde maken. Een musicalschool leek een geschikte plek om dat te leren. In de praktijk zongen we daar vooral ‘De wielen van de bus’ en werd ik, net als de andere jonge kinderen, aan het eind van het lesjaar in een rattenkostuum gehesen, zodat we een korte bijdrage konden leveren aan *RATS: de musical*. Eén liedje mochten de kleine ratten zingen - daarna besteeg de rattenvanger van Hamelen het toneel en lokte hij ons allemaal een rivier in.

Na dat eerste rolletje zou ik nog bijna tien jaar op verschillende plekken zang- en theaterlessen volgen. Mijn liefde voor *De kleine zeemeermin* bouwde zich intussen onvermijdelijk uit tot een regelrechte musicalobsessie. Eindeloos kon ik kijken en luisteren naar verschillende variaties op dezelfde formule.

Ik vond een digitale radiozender die 24/7 Broadway-hits uitzond en luisterde op vrijdagnacht op Radio 2 naar *Musical Moods* met Frits Sissing. Voor verjaardagen vroeg ik musical-dvd’s. Op YouTube keek ik verschillende uitvoeringen van *Cats* en de live-registratie van de musical *Legally Blonde*. Mijn meest waardevolle bezit was mijn groeiende collectie cd’s met beroemde en obscure musicalsoundtracks die mijn va- ➤

IK HOUD ERVAN WANNEER
SUBTILITEIT OVERBODIG BLIJKT,
WANNEER DE THEATRALE KANT
VAN HET LEVEN ZONDER GÊNE
WORDT OMARMD

der voor me brandde. In de transparante hoesjes stopte hij uitgeprinte versies van de oorspronkelijke albumcovers. Net het echte spul.

Op de middelbare school werd de wereld gecompliceerder, maar het musicallandschap bleef geruststellend constant. En terwijl er steeds meer ongeschreven regels ontstonden in het sociale verkeer met leeftijdsgenoten, deden musicalpersonages niet aan subtiliteit. Die zongen eerlijk en onbeschaamd over wat ze verlangden en wat ze dwarszat. Ik verlangde er zo naar om onderdeel te zijn van die wereld. Dat bleek alleen wat moeilijker dan ik op mijn elfde had voorzien.

Ik schreef me in voor de audities voor de rol van Cosette in *Les Misérables* (Joop van den Ende Theaterproducties), maar daarvoor was ik drie centimeter te lang. Ik schreef me in voor de audities voor een van Jacobs kinderen in *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat* (Stage Entertainment), maar daarbij sneuvelde ik in de allereerste ronde. Ik deed auditie voor schoolmusicals, maar ik bleef telkens hangen in het achtergrondkoor. Ik groeide, mijn stem veranderde, er was ineens van alles om me voor te schamen.

Zelfs als ik wél succes behaalde zat daar een keerzijde aan. Nadat ik in de brugklas met het meest dramatische liedje uit *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat* de talentenjacht van de middelbare school had gewonnen, bleek het een jaarlijkse traditie te zijn om beelden van voorgaande talentenjachten te projecteren op een groot scherm in de aula. Ieder jaar verscheen, midden in een lunchpauze, mijn twaalfjarige hoofd op dat scherm. Ieder jaargalmde mijn sopranenstemmetje door het gebouw. Het had me een mooie beker opgeleverd, ja, maar op mijn sociale status had het een minder gunstige werking.

Rond mijn vijftiende begon ik een nieuwe persona te ontwikkelen. De oude bleef nog wel een tijdje bestaan: die ging op musicalkamp, luisterde onderweg naar school naar de soundtrack van *Hairspray* op een iPod nano en bewaarde uitgeprinte informatie over muziektheateropleidingen zorgvuldig in snelhechters. Maar de nieuwe kreeg uiteindelijk de overhand. Die vond musicals kinderachtig, las existentialistische literatuur en droeg het liefst een grote, zwarte trui met gehusselde gouden letters erop, die samen veelvuldig „CHAOS” spelden. Deze gekwelde adolescent was op haar eigen manier minstens zo

theatraal als een vrolijk musicalmeisje, maar dat zag ik op dat moment nog niet.

Aan het eind van de middelbare school stopte ik alles dat deed denken aan mijn musicalfase weg in grote dozen onder mijn bed. Ik nam er niets van mee toen ik op kamers ging, en mijn ouders lieten zowel het bed als de dozen staan, als een hoekje van het huis dat is bevroren in de tijd. Nu ik het weer aandurf in die dozen te kijken, vind ik toegangskaartjes voor *Next to Normal* en *Fiddler on the Roof*. Programmaboekjes voor *Wicked* en *La Cage aux Folles*. Flyers voor musicals die ik nooit heb gezien. Een groene namaakliaan die ooit diende als decorstuk in de musical *Tarzan: de musical* (gekrege van mijn eerste vriendje, een klasgenoot die een jonge versie van Tarzan had gespeeld in *Tarzan*). En schriften vol verlangens die ik niet meer wilde voelen.

Maar liedjes van verlangen keren doorgaans later in het verhaal terug als reprise, wanneer de personages van alles hebben beleefd. Het liedje is met ze mee veranderd: de reprise is korter, de toonsoort soms anders, de tekst aangepast. Daar denk ik aan als ik mijn oude schriftjes lees. Ik ambieer allang niet meer een bestaan als musicalster - die toekomstdroom van toen is inmiddels een licht beschamende herinnering. Maar een liefhebber ben ik altijd gebleven, hoe hardnekkig ik ook heb geprobeerd het uit mijn systeem te krijgen. Geef me rijmende teksten en catchy liedjes, snelle grapjes en grote emoties. Zet ‘de musical’ achter de titel van een voorstelling en ik koop een kaartje. Ik geniet als het goed is en ik geniet als het slecht is. Ik houd ervan wanneer subtiliteit overbodig blijkt, wanneer de theatrale kant van het leven zonder gêne wordt omarmd. Als kind voelde die ongeremdheid vanzelfsprekend. Als volwassene voelt het bevrijdend.

De film die ik sinds ik deze persoonlijke musicalrevival het vaakst terug heb gekeken, gehypnotiseerd door hoe ritmisch en uitbundig het verhaal wordt verteld, is *Little Shop of Horrors* uit 1986. Er zit een nummer in dat me ontroert op een manier die zich niet uit laat leggen, ‘Somewhere That’s Green’, gezongen door een personage dat droomt van het perfecte gezinsleven dat ze kent uit damesbladen. Het was tijdens het schrijven van dit stuk dat ik ontdekte dat de teksten en muziek van deze musical zijn bedacht door Alan Menken en Howard Ashman: dezelfde mannen die het succes van *De kleine zeemeermin* mogelijk maakten. Dezelfde mannen die me leerden wat verlangen is.

Amber Wiznitzer is theater- en tv-criticus bij NRC.

OPGELOST

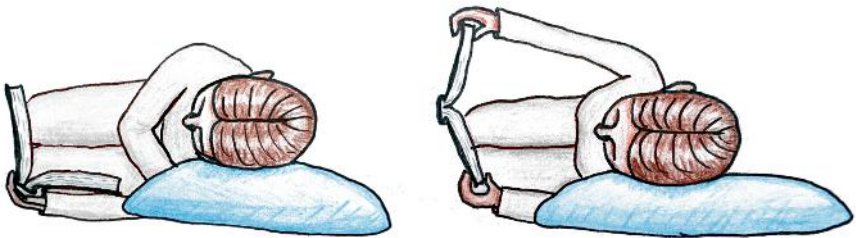
TREES MERX

buigt zich over problemen waarvan je niet wist dat je ze had

LEZEN IN BED

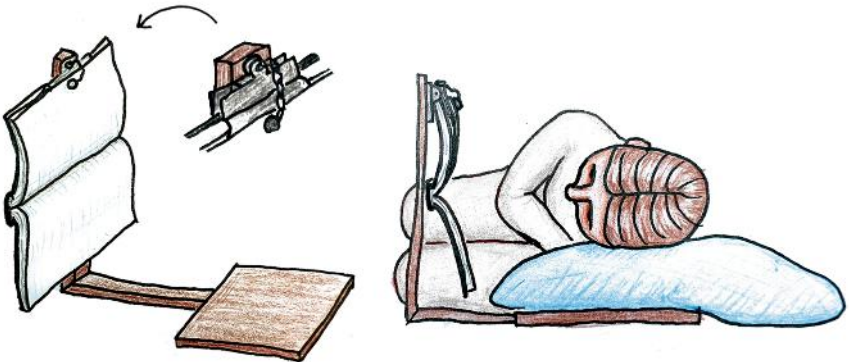
Probleem

Lezen in bed is bijna onmogelijk zonder pijn in je nek of je arm te krijgen. Als je bijvoorbeeld op je linkerzij ligt, is het lastig om de linkerpagina te lezen zonder het boek omhoog te houden.



Oplossing

Een boeksteun gemaakt van twee latjes die in een rechte hoek aan elkaar zijn gezet. Aan één uiteinde is een metalen klem geschroefd waarin het boek wordt vastgemaakt, aan de andere kant zit een breder stuk hout dat onder het hoofdkussen gaat. Omdat het boek tijdens het omslaan uit de klem zou vallen, worden de pagina's die je nog denkt te gaan lezen door een magneetje vastgehouden.



‘IK DENK DAT IK BRITT BESMET HEB MET DIE MATROZENPAKJES’

Hans Liberg (71) is muziekkomiek, zijn dochter Britt (28) is model, performer en rokkenontwerper.

BRITT „Mijn oudere zus Liv en ik speelden fotograaf en modelletje zoals andere kinderen vdertje en moedertje spelen. Sinds mijn zesde sleepten we tassen vol kleren uit de kast van onze ouders – Kenzo, Mugler, veel Yohji Yamamoto – mee naar het bos om er shoots mee te doen. Ik verkleedde me en Liv maakte altijd de foto’s. We hadden geen idee dat het waardevolle kleren waren en brachten ze onder de modder weer terug. Op een gegeven moment hebben onze ouders een slot op die kast gezet, maar de sleutel hadden we snel gevonden. Liv heeft al die foto’s in 2021 uitgebracht als boek: *Sister Sister*. Sindsdien hebben we veel opdrachten samen gedaan, voor Acne Studios en Zara bijvoorbeeld.

„De kleding van onze ouders heeft voor Liv en mij ons beeld van mode geschapen. Onze kijk op mode gaat over vorm en kleur, nooit over trends. Dat mijn vader en ik vandaag allebei blauw aan hebben is toeval, maar jezelf helemaal in één kleur kleden is wel iets dat ik van mijn ouders heb.

„Dit is een vintage Laura Ashley-matrozenjurk, gevonden op Vinted. Ik hou van grote vormen en Laura Ashley-jurken hebben iets komisch omdat ze zo tuttig en klassiek zijn. Bijna al mijn kleren zijn vintage of komen uit mijn moeders kast.

„Ik wilde het liefst balletdanser worden, ik heb van jongs af aan gedanst. Maar op mijn vijftiende werd er ingestampt dat mijn lichaam niet geschikt was. Daardoor verloor ik het plezier en verschoof mijn interesse naar mode. Uiteindelijk heb ik de mode-opleiding in Arnhem gedaan. Gelukkig heb ik het plezier in dansen teruggevonden. Met schijt aan een perfect lichaam doe ik nu veel performances. De liefde voor optreden heb ik volledig van mijn vader. Net als mijn manier van bewegen. Ik loop met even grote passen als hij.

„Vanaf deze maand zijn de rokken die ik maak van deadstock stoffen te koop in Japan. Ik wilde jaren geleden al afstuderen met alleen rokken, maar dat mocht niet. Rokken ontwerpen brengt vrijheid met zich mee: ze moeten beginnen in de taille, maar verder hoeft je geen rekening te houden met de vormen van het lichaam. Je kunt het haast als een sculptuur benaderen.”

HANS „Ik denk dat ik Britt besmet heb met die matrozenpakjes. Ik ben gek op matrozen. De familie Liberg komt uit Zweden en was een zeevaardersfamilie die in 1847 aangespoeld zijn op Terschelling en bleven plakken omdat Åne Liberg er verliefd werd. Dat vind ik zo’n romantisch beeld.

„Britt is een echte performer. Je moet natuurlijk op het podium kunnen staan en mensen het gevoel geven dat je er thuis hoort. Britt kan dat. Ze is nooit zenuwachtig. Toen ze tien was heeft ze tijdens een show van mij in Carré schitterend mooi gedanst in haar tutu. Voor tweeduizend man! Zelf ben ik altijd zenuwachtig. Ik weet inmiddels wel dat het goedkomt. Toch denk ik om een uur of vier ’s middags altijd: kan iemand anders het niet doen?

„Op de middelbare school had ik al behoefte om op te vallen. Ik stopte de broekspijpen van mijn corduroy pakken in suède laarzen met hoge hakken van mijn moeder en droeg goudbedrukte koftan-achtige bloezen. Toen iedereen een Puch- of Tomos-brommer had, had ik een lullige senioren-Sparta. Anders zijn moet wel vanuit een innerlijke behoefte komen. En je moet het onverstoortbaar doen. Niet van: kijk mij eens. Bij Britt zie ik die behoefte ook al van jongs af aan.

„Ik heb een kast vol Yohji Yamamoto, die ontdekte ik in de jaren tachtig. Hij maakt heel theatrale kleren. Ik had ooit een Yamamoto-jasje van tweed, een heel burgerlijke stof. Maar hij had drie verschillende soorten tweed gebruikt, waardoor de linkermouw anders was dan de rechtermouw. Het zag er totaal gestoord uit, ik móést het hebben. Dat soort kwinkslagen doet hij, maar het wordt nooit platkomisch. Ik ging er jarenlang speciaal voor naar Antwerpen.

„Ik heb geen verklaring voor mijn interesse in kleren, behalve misschien dat mijn moeder een ongelooflijke kast vol had. Zelfs toen ze op haar 94ste in het ziekenhuis lag, kleedde ze zich nog zorgvuldig aan. Ze had wel een totaal andere smaak. Het moest vooral goedkoop zijn. Dan zei ze: ik heb nú weer wat gekocht voor 13 gulden!

„Elke centimeter in ons huis is met kunst behandelen. Toen Britt een jaar of elf was hadden we in de keuken een schilderij opgehangen van een jongetje dat verveeld televisie zat te kijken op de bank met een enorme erectie. De meisjes kwamen thuis en begonnen meteen te gillen. Onze zoon Bengt, de oudste, was wel wat gewend, maar zei: nú zijn jullie te ver gegaan. Toen hebben we het toch maar ergens anders opgehangen.”

Britt draagt een vintage jurk van Laura Ashley, een panty van een onbekend merk en schoenen van Dr. Martens, **Hans** een jasje en trainingsbroek van Ralph Lauren, een sjaal van Oxford University, sneakers van Adidas en een bril („altijd een David Hockney-model”) van Jean Philippe Joly.

Door
Nathalie Wouters

Fotografie
Jaimy Gail

Haar en make-up
Nataly Vasilchenko



Over dit script

NRC Magazine vroeg Jente Posthuma – die debuteerde met *Mensen zonder uitstraling* (2016) en werd genomineerd voor de International Booker Prize met de Engelse vertaling van *Waar ik liever niet aan denk* (2020) – om een musicalscript te schrijven.

Posthuma: „Het leek me grappig om een musical te schrijven waarin weinig gebeurt. Mijn boeken hebben vaak ook weinig plot. Wat mij de laatste tijd bezighoudt is hoe je samenleeft, en hoe we op ons best en op ons slechtst zijn bij de mensen van wie we het meeste houden.

„Ter inspiratie ging ik naar *Stoornis of my life* (Alex Klaasen). Die raakte mij echt, terwijl ik dacht dat musicals mij nooit raken. Er wordt in uitgelegd hoe musicals in elkaar zitten, maar uiteindelijk heb ik daar weinig mee gedaan. Eerst dacht ik dat ik me aan allerlei musicalregels moest houden. Maar als ik probeer om een verhaal te plannen, gaat de spanning eruit.

„Net als in het script, gebeurt bij ons thuis bijna alles in de keuken. Daar worden de goeie gesprekken gevoerd en de ruzies gemaakt. En we zingen er veel, ook gewone zinnen. Niet voortdurend natuurlijk, maar als we in een goed humeur zijn. Dan moet de energie ergens naartoe. In deze musical is alles gezongen net als in *Ground Floor* (Orkater), nog een inspiratiebron. Daarin werden ook alle o's en ehs gezongen, wat grappig werkte en tegelijk ontroerend was.”

Door
Jente Posthuma

Illustraties
Lotte Dijkstra



SORRY.
DE MUSICAL

Personages: JANE (40), ROY (41), BOY (9), TRUUS en LOES (buurvrouwen, allebei bijna 80). LOES is niet aanwezig op het podium.

Sober decor. Een tafel, drie stoelen, een aanrecht, een open raam. De keuken bevindt zich op een verhoging midden op het podium en is steeds zichtbaar. Op het aanrecht een gigantisch glanzend espressoapparaat met daarnaast een koffiemaler. De tegelvloer is vier kleuren blauw. Andere ruimtes (binnentuin, slaapkamer) worden gesuggereerd. Het KOOR, bestaande uit twaalf zangers (m/v/x), bevindt zich rechtsvoor op het podium, ze staan een beetje schuin, zodat ze het publiek maar ook de spelers kunnen aankijken.

Alle tekst is gezongen. Koorzang is vierstemmig. Muziek op band.

1.
Keuken. Ochtend. Zonnig licht. Open ramen. JANE zit alleen aan tafel. Rustige, doorlopende muziek voor piano en houtblazers (altfluit, klarinet). Langzaam tempo.

Ik ben net terug uit Turkije. Vroeger kon je daar scheiden als je man je niet genoeg koffie bracht.

Ik wilde niet naar Turkije. Liever ben ik thuis. Roy brengt mij genoeg koffie.

Maar ik moest erheen voor mijn werk.

Muziek wordt intenser, het tempo verhoogt.

Als het voor je werk is dan moet je. Blijkbaar.

KOOR (*staccato*)
Moeten.
Mogen.
Moeten.
Mogen.

Muziek vervolgt op het oude rustige tempo.

JANE
Er was een congres voor kleuradviseurs. Kleuradviseurs onder elkaar

dat is niet zo gezellig als het klinkt. Hier zit ik het liefst. Op deze stoel. Aan deze tafel. Hier denk ik: wat heb ik het goed.

Met deze man. Deze zoon. Deze vloer. Die tegels heb ik zelf uitgezocht Vier kleuren blauw. Het moest eruitzien alsof ze lukraak

door elkaar waren gegooid. Daarom had ik ze precies op volgorde gelegd. Voor de tegelzetter. Ik was bang dat hij er anders een tuttig patroon van zou maken.

Toen hij binnenkwam zei hij: O.

Muziek donkerder, lager, trager. KOOR (dreigend)
O is geen woord.
O is een letter.

JANE
O, zei hij. Want dit...

KOOR
Dit!

JANE
Was niet de bedoeling. *Muziek zwelt aan.*

KOOR
Nee o nee, dit was niet de bedoeling. *De muziek bereikt een hoogtepunt, valt stil en hervindt daarna haar langzame tempo.*

JANE
Hij was ook niet gek, natuurlijk. Hij heeft de tegels goed gelegd.

Op zijn eigen manier. Zonder patroon. Maar je weet dat nooit van tevoren. Ik las een oud interview met een

bekende zangeres en actrice, een wereldster

KOOR
Wie!

JANE

Jane Birkin. Ik ben naar haar vernoemd. Wist je dat? Net als de Birkin bag.

KOOR
Nee.

JANE
Ja.

Mijn moeder was gefascineerd

door Jane. Jaloers, bedoel ik.

Omdat Jane een kleine stem had maar wel durfde te zingen.

Mijn moeder was zangeres Zij had een grote stem

alleen durfde ze niet. Snap je.

KOOR
Nee.

JANE
Maar ik las dus in een

interview dat Jane nieuwe tegels wilde

op haar Parijse keukenmuur.

De tegelzetter zei: Ik kan ze wel trapsgewijs

plaatsen dat is mooi.

O ja, zei ze toen dat is mooi.

KOOR (*enthousiast*)
Ja.

Dat is mooi. Ja. Ja. Dat is mooi.

JANE
Maar ze vond het helemaal

niet mooi. Daarna zat ze dus met van die tegels

in trapvorm. Dat zou mij ook kunnen gebeuren.

KOOR
Jij neemt alles aan.

Ook als je het niet wil.

JANE
Ja.

Dat is waar. Nee nee.

Dat is niet waar.

KOOR
Ja. Nee.

JANE
Laatst gooide ik Roy

een glas water in zijn gezicht.

Niet het glas, alleen het water. Omdat hij iets lulligs zei. Hij kan keihard zijn.

KOOR
Vals!

JANE
Vooral als hij gedronken

heeft. En daarna zegt hij: Ik meende het

niet. KOOR
Het zijn maar woorden.

JANE
Het is maar water.

Een andere keer kneep ik zijn lippen dicht

zodat hij (*nadrukkelijk*) niets. meer.

kon. zeg. gen

En op een vakantie in Frankrijk gaf ik hem een duw

waardoor hij met stoel en al achteroverviel

in het gras. Dat was niet mijn bedoeling.

KOOR
Nee nee.

JANE
Dat ging gewoon zo.

Zo ben ik als ik me bij iemand

op mijn gemak voel. KOOR
Lekker los.

JANE
In het begin vond Roy me

ingehouden. In dat café.

Hij kwam naar me toe. Ik wilde niet dat hij merkte

dat ik dronken was. Dus dacht ik na

bij alles wat ik zei en probeerde goed te

articuleren. KOOR
Ar.ti.cu.le.ren

Bij elke lettergreep van het koor maakt JANE een korte energieke dansbeweging totdat ze niet meer zit maar achter de tafel staat.

Dan loopt ze om de tafel naar de koelkast, opent die en kijkt erin.

De muziek blijft hangen op één lichte toon.

Roy vindt mij het leukst als ik niet te veel nadenk over wat ik zeg. Ik vind hem ook leuker als hij minder nadenkt. JANE <i>kijkt op.</i> <i>De muziek zet weer in.</i> Behalve dus als we kwaad zijn, dan moeten we allebei JANE en KOOR (<i>crescendo</i>) iets. be.ter. na.den.ken. JANE <i>sluit de koelkast en loopt langzaam rondjes om de tafel.</i> Bij Roy kan ik ontspannen. Dat kende ik niet. Ontspannen. Achteroverleunen. JANE <i>leunt achterover op de tafel en blijft daar onhandig liggen.</i> Mijn vorige vriend zei dat ik te ver achteroverleunde toen ik hem vroeg me te helpen verhuizen. En hij liet zich niet als verhuizer gebruiken omdat hij geëmancipeerd was. JANE <i>gaat op haar zij liggen op tafel met een hand onder haar hoofd.</i> Een andere vriend bleef nooit slapen. Hij zei: Als je ontspant word je lelijk. Het moest wel leuk blijven. Dat is waar. Als je ontspant word je lelijk. JANE <i>staat op en kijkt richting het koor.</i> Probeer maar eens, ontspan je gezicht. JANES <i>mond hangt open, ze zingt sloom. De muziek vertraagt even.</i> Ontspan dan. KOOR Ik heb veel gezichten. JANE Zie hoe alles hangt als je er niets mee doet. JANE <i>herpakt zich, loopt naar het espressoapparaat en streelt het.</i> Niemand wil dat zien. Dat dacht ik altijd. Maar Roy wel. Wij laten elkaar ons slappe gezicht zien.	En dan lachen. En drinken. En zingen. Maar KOOR Er is altijd een maar JANE als je goed wil zingen moet je ontspannen maar niet inzakken. Dan moet je kijken als een verschrikt konijn. Ogen wijd, blik alert, wenkbrauwen omhoog, kaken zacht. Geen agressie, geen verzet. Opwaartse aanwezigheid. Dat geeft betere resonantie. Wist je dat? KOOR (<i>verschrikt</i>) Nee. JANE Mijn moeder leerde dat op het conservatorium. KOOR Con.ser.va.to.ri.um. JANE <i>kijkt verschrikt en maakt bij elke lettergreep een grote beweging.</i> Zij zong alleen thuis want op een podium kreeg ze hartkloppingen. <i>De muziek wordt even onrustig.</i> Dus had ze geen werk. Je moet een verschrikt konijn lijken maar het niet zijn, snap je. KOOR Ja. JANE <i>gaat weer aan tafel zitten.</i> Jane Birkin was ook wel bang maar ze zong, ze durfde. Ogen wijd. Met kleine stem. Ze wilde erdoorheen. Door de angst. Telkens weer. De angst hielp haar. Dat zei ze in het interview. Ze werd er een betere artiest van. KOOR Bang! Beter! Geen agressie, geen verzet. JANE	Ze was een optimist vond ze zelf. Ze had vertrouwen. Mijn moeder zong alleen in de keuken net als ik. Ik heb een kleine stem net als Jane. KOOR Birkin. JANE Mijn moeder toonde haar emoties alleen aan mij. Maar ook dan keurde ze zichzelf af. Het moest Al.tijd be.ter. Ook ik moest beter. Niet ontspannen. Niet achteroverleunen. Twee bange konijnen in de keuken. En koken, ho maar. Je moet jezelf bevrijden van je moeder zeggen ze. KOOR Wie! JANE Maar van mijn moeder leerde ik juist om me vast te klampen. KOOR Wie! JANE Maar van mijn moeder leerde ik juist om me vast te klampen. KOOR Je moeder Je moeder Genoeg over je moeder. JANE <i>staat abrupt op, loopt om de tafel heen naar voren en gaat op de grond zitten.</i> Ik werd kleuradviseur want ik wilde ontspannen van vier kleuren blauw. JANE <i>gaat liggen.</i> Toch blijft er altijd iets wringen. Conflicterende kleuren. Dat moet. Blijkbaar. Harmonie is mooi Zeggen ze. KOOR Wie! JANE <i>gaat weer zitten.</i> Maar niet genoeg. Nee. KOOR Nee. JANE Kijk	Jane Birkin was nieuwsgierig Dicht bij iedereen. Dat heb ik gelezen. Zij geloofde in mensen. Dat helpt. Ogen wijd. Blik alert. Kaken zacht. Opwaartse aanwezigheid. JANE <i>loopt naar het raam, probeert een opgewekt dansje en houdt ermee op.</i> Ik loer vaak naar onze benedenburen Truus en Loes. Bijna tachtig. Op hun stretchers in de tuin. Zodra er zon is liggen ze daar. Een huid als de leren bekleding van onze vintage driezitsbank. Hallo Truus! Dat roep ik nooit. Eigenlijk. Ik ben wel nieuwsgierig maar ga nooit dichtbij. Omdat KOOR Gewoon doen. Gewoon roepen. JANE <i>aarzelt, buigt dan voorover uit het raam. De muziek houdt even in.</i> Hallo Truus! <i>Een spot gaat aan en verlicht twee stretchers, links voor op het podium, schuin onder de keuken. De muziek is teruggekeerd, zachter en warmer. Op een van de stretchers ligt een oude vrouw met geblondeerd haar in een grote bikini. Ze heeft een verbandje op haar wang. Op de andere stretcher ligt alleen een handdoek. Er staat een leeg ontbijtbordje naast en een waterglas.</i> TRUUS <i>houdt haar hand boven haar ogen en tuurt omhoog.</i> Hoi mop. JANE Wat heb je op je wang? TRUUS O. Een kankertje. Dat hebben ze weggesneden. JANE Mijn moeder had ook een kankertje.	Dat ging niet weg. Doodgaan is loslaten. Dat zeggen ze. KOOR Wie! JANE Maar mensen weten vaak niet wat ze zeggen. Die herhalen gewoon iets wat ze ergens hebben gelezen. TRUUS Wat zeg je, mop? JANE Ik zeg Mijn moeder kon niet loslaten. Zij kon vastklampen. En zingen Ho maar Jane Birkin zong wel. Ik ook. En Boy. Onze lieve kleine Boy. Als Boy en ik samen zingen klinken we als één stem. Nog wel. Ik hoop dat hij straks weet hoe hij zich moet bevrijden van zijn moeder. TRUUS Ik versta er niks van. JANE Ken je Jane Birkin? TRUUS <i>staat op en kijkt omhoog.</i> Wat zeg je nou? JANE Niks Truus niks. Zij had een kleine stem	Jane Birkin. En toch zong ze. Net als ik. En Boy. Snap je. Maar met mijn kleine stem kom ik niet dichterbij dan dit. TRUUS Dat is goed mop. Ik moest toch naar binnen. TRUUS <i>loopt de spotlight uit en de coulissen in.</i> <i>De muziek wordt dunner.</i> JANE <i>richt zich tot het publiek.</i> Dat zei ik tegen mijn moeder aan de telefoon. Ik kan niet dichterbij komen dan dit. Toen zei ze dan hoef ik je nooit meer te zien. En toen hing ze op. Na een paar uur belde ze terug en zei ze: Ik meende het niet. En toen huilen met die stem. En ik haar troosten. Ze kon niet fluisteren behalve op een podium. Als er echt geluisterd werd had ze plotseling geen stem meer. Nu heb ik Truus en Loes. Zodra de zon schijnt liggen zij op hun stretchers in de tuin. Dat is tenminste een ding	dat zeker is. Ze geven Boy geld voor een goed rapport. Wij sturen ze een ansichtkaart vanaf ons vakantieadres. Maar liever ga ik niet weg. Ik ken iemand KOOR Wie! JANE die met geplette voeten terugkwam van zijn huwelijksreis. Daar was een toeristenbus overheen gereden. JANE <i>loopt naar de tafel en leunt erop.</i> Hier in de keuken voel ik me goed. Maar hoelang nog? Soms ben ik het servies alvast aan het verdelen in mijn hoofd. Roy wil helemaal niet scheiden. Ik ook niet. Ik krijg genoeg koffie. Maar het kan niet altijd maar goed gaan. KOOR Bang! Beter! JANE Mensen zeggen laat het los. Maar mensen weten vaak niet wat ze zeggen.	Die herhalen gewoon iets wat ze ergens hebben gelezen. KOOR Ik heb ergens gelezen dat het eten van pruimen helpt. Als je los wil laten dat je dan pruimen moet eten. <i>De muziek zwelt aan. JANE gaat wijdbeens midden in de keuken staan, kijkt de verte in en zet vol aan.</i> Ik wil geen pruimen. Ik klem mijn kaken om de tijd. Dat dit zo blijft. KOOR Hoelang nog! <i>ROY komt binnen in zijn ochtendjas, krabt op zijn hoofd, loopt naar het espressoapparaat.</i> JANE Ik klem mijn kaken om de tijd. Dat dit zo blijft. KOOR Hoela... <i>Een hard geraas overstemt alles. ROY heeft de koffiemaler aangezet. Het toneel wordt donker.</i> 2. <i>Nog steeds de keuken, het licht is weer aan, rustige muziek voor piano en houtblazers. JANE is weer gaan zitten, nu op een andere stoel. ROY zet een kop koffie voor haar op tafel en pakt een sinaasappel uit de fruitschaal en begint die staande aan het aanrecht te pellen.</i> JANE Ik ken iemand die de kleur oranje zo lelijk vindt dat er bij haar thuis geen sinaasappels in de fruitschaal mogen liggen. ROY Wie. JANE Sonja. Ik had een keer sinaasappels meegenomen. Die moesten eruit. ROY (<i>bromt</i>) Wie houdt er nou niet	>
--	---	---	---	---	--	---	---	---



van oranje.

JANE

Laatst wilde ik oranje sokken aantrekken en toen dacht ik o nee dat mag niet van Sonja.

ROY

Je bent kleuradviseur!

JANE

Maar Sonja ook.

KOOR

Jij neemt alles aan ook als je het niet wil.

JANE

Niet alles, koor.

ROY *poetst het espressoapparaat met een doekje.*

ROY

Ik droomde vannacht dat ik iemand anders was. Een soldaat.

Ik liep door de sneeuw naar een schuur en daar werd mijn kop eraf gehakt.

JANE

Met een bijl?

ROY

Met een guillotine. Maar ik was niet bang. Ik voelde me eerder gelaten bijna opgelucht. We gaan er toch allemaal aan zoiets dacht ik. Dat staat natuurlijk elke dag in de krant. Ecocide genocide femicide. De zesde massaextinctie.

KOOR (*energiek*)

De zesde

De zesde

De zesde massaextinctie. JANE *gaat achter ROY staan, legt haar hoofd tegen zijn rug en slaat haar armen om zijn buik. Hij poetst verder.*

JANE

Jane Goodall had het daar ook over in een documentaire die ik zag.

Gisteren in het vliegtuig.

ROY



Wie?

JANE

Jane Goodall.

Die van de chimpansees die primatoloog.

Zij zegt dat we worden geboren met een aanleg voor agressie. En dat het besmettelijk is.

ROY

Daarom hou ik niet van groepen.

KOOR

Wij zijn een groep.

JANE

En wij, met Boy.

Ze laat ROY los en pakt een foto die aan de koelkast hangt. Kijkt ernaar. ROY maakt een tweede kop koffie.

JANE

Vroeger wist ik vaak niet waar ik naartoe moest met mezelf. Dat wist ik echt niet. Dan kreeg ik het benauwd. En dacht ik had ik maar een groep dan gooide ik mezelf daarin.

In een groep hoeft je niet steeds zelf het gesprek gaande te houden.

Nu heb ik soms het omgekeerde.

Nu krijg ik het in een groep ineens benauwd en praat ik liever alleen met mezelf in mijn hoofd.

Ze hangt de foto terug. ROY gaat met zijn kop koffie aan tafel zitten. JANE gaat achter hem staan.

ROY

Hoe bedoel je.

JANE

Ik bedoel soms denk ik de gedachten die ik vorm in mijn hoofd waarom komen die er zo kreupel uit?

JANE *gaat in beheerste balletpas-sen door de keuken.*

Vlak voor ik de woorden uitspreek verander ik ze van richting. Of ik slik de helft weer in. Of ze worden een soort van ingedeukt door de lucht die een ander uitademt

De muziek blijft hangen op één lichte toon, met pauzes.

door wat er tussen twee mensen hangt in die lucht. Het geweld.

Muziek zwelt aan.

KOOR

Je moeder!

Je moeder!

JANE

Ssst!

Muziek wordt rustiger.

JANE

Denk aan Truus en Loes.

ROY *loopt naar het raam en kijkt naar buiten.*

ROY

Een soort van ingedeukt. Bedoel je mijn lucht?

JANE *stopt met dansen.*

Ik bedoel dat Jane Goodall bij de chimpansees kon leven doordat ze niet bedreigend was.

Ze zegt agressie werkt nooit. Eh...

Als je het niet eens bent met elkaar

Eh...

wacht even.

Iets met luisteren. Verhalen vertellen.

Spreken met je hart en niet je hoofd.

KOOR

Wij wachten even.

JANE

Ik heb het ergens opgeschreven.

ROY

Ligt dat niet nogal voor de hand allemaal?

JANE

Is dat een vraag?

ROY

Is dát een vraag?

JANE

Dit bedoel ik. Dit is de lucht die je uitademt. Dit is waarom ik soms niet goed uit mijn woorden kom.

ROY *danst rustig om JANE heen.*

Jij bent bang dat er nooit iemand naar je luistert. Daarom praat je zo veel.

KOOR

Je moeder!

Je moeder!

JANE en ROY *bewegen licht gespannen om elkaar heen.*

JANE

Janes moeder zei nooit Je bent maar een meisje. Je moet jezelf kleinere doelen stellen. Die liet haar gewoon zijn wie ze was een kind dat naar Afrika wilde om bij de dieren te wonen. Een kind dat vier uur lang in een kippenhok zat om te zien hoe een kip een ei legde. In Tanzania kon ze uren ongestoord naar die chimpansees loeren en echt dichtbij komen. Uiteindelijk werd ze geaccepteerd door de groep. Omdat ze kalm en geduldig bleef ook als ze bang was en erop vertrouwde dat ze was waar ze hoorde te zijn in de jungle. Net als Tarzan.

KOOR

Opwaartse aanwezigheid geeft betere resonantie.

Een spot gaat aan en verlicht een

deur rechts van de keuken, ook op de verhoging. De deur gaat open en BOY verschijnt in zijn ochtend-jas met een stripboek in zijn hand. Hij loopt naar de keuken.

ROY

Jane Goodall is toch dood?

JANE

Ja.

BOY *komt binnen.*

Wie is dood?

Muziek stopt. Alle lichten uit.

3.

Keuken. Avondlicht. JANE en BOY doen de afwas. Lichte, vrolijke muziek. JANE pakt een bord in beide handen en danst om BOY heen.

Boy, zal ik je vertellen hoe je vader en ik elkaar hebben ontmoet?

BOY *staat een beetje sloom met een theedoek in zijn handen te wachten op het bord.*

Hoeft niet.

JANE *danst midden in de keuken, pakt het podium.*

Huilen in bed, dat zei hij toen we elkaar voor het eerst spraken in een café. Toen ik vroeg wat hij die dag had gedaan. Huilen in bed. Dat vond ik leuk. Zo begon het.

BOY

O.

JANE

O.

JANE *geeft het bord aan BOY en haalt een nieuw bord uit het sop.*

KOOR (*dreigend*)

O is geen woord. O is een letter.

JANE en BOY *houden ieder een bord boven hun hoofd en zingen samen, hun stemmen klinken als één.*

Oooooooo.

De muziek versnelt. Ze draaien rondjes om hun as en komen lachend en duizelig tot stilstand. De muziek hervat, weer licht en vrolijk.

JANE

Apen huilen niet wist je dat?

Niet met tranen. Ze kennen wel verdriet. Ze rouwen. Maar ze huilen niet. De mens is de enige soort die huilt van verdriet. JANE *zakt neer op een stoel. BOY klimt op haar schoot.*

BOY

Wist je dat zeekoeien scheten laten om zichzelf onder water te verplaatsen?

JANE

Nee.

Volgende week is je spreekbeurt toch?

Begin met die scheten dat is leuk.

BOY

O ja, dat is leuk. Maar dat durf ik niet. Ik wil die spreekbeurt niet doen kan ik niet ziek zijn die dag?

JANE

Je bent bang maar je kan het je moet er doorheen. *De muziek blijft even hangen op één lichte toon, met pauzes.*

JANE

Vertel eens waarom heb je voor de zeekoe gekozen?

BOY *staat op, opent de koelkast en staart erin.*

Weet ik niet.

JANE

Er is toch wel iets dat je interesseerde? Waardoor je dacht daar wil ik meer van weten?

BOY

Nee.

JANE

Hoe kwam je dan op de zeekoe?

Wat is een zeekoe eigenlijk?

BOY

Weet ik niet.

ROY *komt binnen.*

De zeekoe is een

zeezoogdier.

Schrijf dat maar op.

JANE

Nee

hij moet het zelf doen. Hij kan het wel. Gewoon je interesses volgen, Boy.

Maak er zelf een verhaal van. Geen Wikipedia. Wat heb je tot nu toe.

BOY *sluit de koelkast en loopt naar voren, kijkt naar het publiek, alsof hij zijn spreekbeurt al gaat houden.*

Een zeekoe laat scheten om zichzelf onder water te verplaatsen.

BOY *grijnst, keert het publiek de rug toe en schudt met zijn billen.*

JANE

Dat is een goed begin. *Lichten gaan uit.*

4.

De keuken. Kaarslicht. Een halflege fles wijn op tafel. JANE en ROY zitten tegenover elkaar. Zachte pianomuziek.

ROY

Het verdriet van mijn ouders heb ik altijd gevoeld. Dat mijn vader vroeger helemaal op zichzelf was aangewezen als oorlogsgwees dat kon ik me zo moeilijk voorstellen. Want dan zag ik hem later onderuitgezakt op de bank naar de *Jerry Springer Show* kijken en kon ik dat niet rijmen. Dat verleden en deze man hier. Ik kreeg dat gewoon niet samen.

JANE

Mannen doen veel te weinig met hun verdriet. Ze slaan het van zich af. JANE *gaat staan en maakt een slordige pirouette.*

ROY *staat ook op en vangt haar op.*

ROY
Dat zeg je
altijd.
Maar jij slaat ook
Jane.
KOOR (*zachtjes*)
Altijd van je af.
JANE *en ROY bewegen van elkaar
weg, blijven elkaars hand vast-
houden.*
JANE
Met water!
Eén keer.
Uit zelfverdediging.
ROY *laat JANE los.*
Je slaat van je af
voort.du.rend.
KOOR (*harder*)
Altijd van je af.
JANE *en ROY bewegen om elkaar
heen.*
ROY
Gisteravond.
Je was net terug uit Turkije.
We zaten gewoon
te praten, dacht ik.
Ik vertelde over Boy.
Over die spreekbeurt.
En ineens werd je kwaad.
De muziek wordt onrustig. JANE
*en ROY bewegen nog steeds om el-
kaar heen.*
JANE
Niet ineens.
Je bleef maar praten.
Je stelde geen vragen.
Ik was net thuis.
Ik was moe.
Je at een koekje.
Je mond stond open.
ROY *pakt zijn glas van tafel,
drinkt het leeg en schenkt zichzelf
nog eens in.*
Dat bedoel ik.
Ineens werd je kwaad.
Vroeger hadden
mijn ouders
het weleens over het gezicht
van het kwaad
dan fluisterden ze
KOOR (*fluistert*)
Altijd van je af.
ROY
en daar kreeg ik dan de rillin-
gen van.
Ik bleef maar denken
hoe ziet dat er dan uit
dat gezicht
hoe herken je het

als het er is.
Nou?
De muziek wordt harder.
Ik snap wel waarom je
moeder
geen contact
meer
met je wilde.
KOOR (*hard*)
Altijd van je af!
JANE *staat stil, grijpt haar glas,
laat het weer los. Onheilspellende
muziek.*
Niet zo schreeuwen.
Boy slaapt.
En de ramen staan nog open.
*Een klein spotje rechts van de
keuken gaat aan. We zien BOY
door een kier van zijn slaapka-
merdeur naar buiten kijken.*
ROY (*geagiteerd*)
Dat kan me niet
schelen.
Iedereen mag dit
horen.
ROY *loopt heen en weer door de
keuken.*
BOY (*fluistert*)
Stop.
JANE
Je moest je eigen
gezicht
nu eens zien.
ROY
Er zijn dagen dat ik denk
misschien zou het voor jou
beter zijn
als ik niet besta.
Alleen al
mijn ademhaling
vind je
on.ver.draag.lijk.
JANE
Nee,
maar je bent soms zo
ko.los.saal.
Zo aanwezig.
Niet dik. Aanwezig.
ROY
En jij trekt alle zuurstof
uit een ruimte
daarom adem ik
zo zwaar.
Ik kan er niet meer tegen.
*Muziek nu weer onrustig, opge-
jaagd.*
BOY (*iets harder*)
Stop.
JANE

Het is niet alleen maar ik
of jij
we doen dit allebei.
ROY
Nee!
Ik kan dit niet
Ik kan niet
met je leven.
Ik ben klaar.
BOY (*roept*)
Stop!
Stop maar.
Stilte. Lichten gaan uit.

5.
De keuken.
Het is donker. Een spotje op
JANE, *die bij het open raam*
staat. Geen muziek.
JANE (*a capella*)
Serge Gainsbourg
KOOR (*a capella*)
Wie?
JANE
Serge Gainsbourg
noemde Jane Birkin
vadsig
en zei dat ze
geen borsten had.
KOOR
Ja.
Zij riep toen dat zijn ogen
leken
op die van een geëlektrocu-
teerde pad
waar - vinden wij -
wel een kern
van waarheid
in zat.
JANE
Ja.
Daarna
smeet ze een taart
in zijn gezicht.
KOOR
Ja.
Dat is feestelijk
Een droog, mars-achtig ritme zet
in. Piano en korte blazersstoten,
percussie.
Feestelijk
Feestelijk geweld.
JANE
Ja.
Mijn vader
noemde mijn moeder
een zacht ei.
En toen gooide ze
een vuurvaste schaal

spaghetti
naar zijn hoofd
en bukte hij op tijd.
*Het ritme van de muziek wordt
dwingender.*
KOOR
Ja.
Dat is huiselijk
Huiselijk
Huiselijk geweld.
Een vuurvaste schaal is
huiselijk
Huiselijk
Huiselijk geweld.
JANE *loopt via een trapje naar
het KOOR beneden. Het ritme
herhaalt zich.*
JANE *en KOOR*
Huiselijk
Huiselijk
Huiselijk geweld.
Huiselijk
Huiselijk
Huiselijk...
*Het KOOR vormt een rij. ROY,
BOY en TRUUS komen op en slui-
ten achteraan. Met de handen op
elkaars schouders volgt iedereen
JANE over het podium. De koor-
zang gaat nog even door terwijl ze
verdwijnen in de coulissen. Lich-
ten gaan uit.*

6.
De keuken. Kaarslicht.
Een lege fles wijn op tafel. JANE
en ROY zitten tegenover elkaar.
De derde stoel is omgevallen.
Zachte pianomuziek.
ROY
Eh
Kijk.
Ik meende het
niet.
Ik meende het niet.
Eigenlijk.
Ik voelde
Ik voelde me
klein?
KOOR (*fluistert*)
Sorry sorry sorry.
JANE
O.
Ja.
Met jou
Met jou is mijn
Met jou is mijn bestaan beter
te dragen.
En eh

En soms
on.draag.lijk.
Ik ben op mijn best
en op mijn slechtst
bij jou.
KOOR (*fluistert*)
Sorry sorry sorry.
JANE
Als je geboren wordt
neem je aan
wat je wordt aangeboden.
Ik nam alles aan
ook als het niet veel was.
Of veel te veel.
En daar maakte ik dan wat
van.
Soms
maakte ik er iets moois van.
Meestal niet.
Eigenlijk.
KOOR
Sorry sorry sorry.
ROY
Je denkt vaak
dat mensen je niet
moeten.
En dan word je alvast kwaad.
Voor de zekerheid.
KOOR
Sorry sorry sorry.
JANE
Ik hou van zekerheid.
Als de zon schijnt
liggen Truus en Loes
in de tuin.
Dat weet ik zeker.
Daar klamp ik me aan vast.
En aan geen oranje
maar wel vier kleuren blauw.

*Een Turkse rietfluit zet langzaam
in.*
Of acht.
In een Turkse moskee zag ik
een mozaïek
van acht kleuren blauw.
Zonder patroon.
Daar werd ik pas
echt
rustig
van.
ROY
Met jou in het tuincentrum
bij de Pokon hydrokorrels
De rietfluit lost op in piano.
daar voelde ik me
voor het eerst
een. echt. mens.
En met de auto
op de parkeerplaats van de
Lidl in Heerenveen.
JANE *en ROY bewegen dicht langs
elkaar door de keuken, in vloeien-
de, moderne dansbewegingen, die
elkaar soms in de weg zitten.*
JANE
Ik wilde altijd bij een groep.
Dan hoeft je niet steeds zelf
het gesprek gaande
te houden.
Soms weet ik niet waar ik
naartoe moet
met mezelf.
Dan denk ik
was er maar een groep
dan gooide ik me
daarin.
Dan hoefde ik niet
op maar één bordje

te passen.
Of nog erger
op geen bordje.
KOOR (*zacht*)
De zesde
De zesde
De zesde massaextinctie.
Sorry sorry sorry sorry.
JANE *stopt met dansen.*
Ik moet me zorgen maken
om oorlogen en
or.ka.nen.
maar ik maak me druk
om wat er in mijn bed ligt.
ROY
Je bedoelt, wie
KOOR
Sorry sorry sorry.
JANE
Niet dik.
Aanwezig.
Een echt mens.
KOOR
Sorry sorry sorry.
ROY *stopt ook met dansen en
kijkt naar JANE.*
Wij zijn ook een groep.
JANE
Jane Goodall zei dat ze
het kon laten stoppen met
regenen.
De muziek valt weg.
ROY
Jane Goodall is dood.
Lichten uit.

7.
BOY *alleen op een leeg, donker
podium. Een spotje op hem ge-*

richt. Geen KOOR. Geen keuken.
Geen TRUUS, ROY en JANE.
Zachte, gedempte muziek.
BOY (*slikt, zingt niet maar
spreekt met dunne stem*)
Mijn spreekbeurt gaat over
de zeekoe.
De zeekoe is een
zeezoogdier.
Zeekoeien leven in warm
water.
Ze eten heel veel planten.
Tot tachtig kilo per dag.
Omdat er steeds minder
planten zijn
hebben ze honger.
En staan ze op de rode lijst.
Dat betekent dat ze aan het
uitsterven zijn.
De kleur rood kunnen ze
trouwens niet zien.
Ze zien wel blauw en groen.
Zeekoeien kunnen lang
onder water blijven.
Twintig minuten.
Dan moeten ze weer
ademhalen.
Ze bewegen zich onder water
door scheten te laten.
Dat vind ik interessant.
Sommige zeekoeien leven
alleen.
Sommige leven in kleine
familiegroepen.
Ze hebben bijna geen
vrienden
behalve hun moeder.
Die blijft ongeveer twee jaar.
Ze worden vaak geraakt door
boten
omdat ze nieuwsgierig zijn
maar ook langzaam.
Ik zou het eng vinden
om zo lang onder water te
zijn
als je niet weet of je genoeg
scheten hebt
om boven te komen.
Dat was het.



SCHIJNBAAR LUKRAAK

Elke maand geeft *NRC Magazine* een gebruikt designvoorwerp weg. Deze maand een leetuurmand van twee Braziliaanse broers.



Door
Arjen Ribbens

Fotografie
Benning & Gladkova

M

Met provocerende ontwerpen op het snijvlak van kunst en design verlegden Humberto en Fernando Campana de grenzen van productvormgeving. De Braziliaanse broers maakten meubels en andere gebruiksvoorwerpen van goedkope materialen. Bijvoorbeeld van houtskool en boomtakken. Of van glasscherven en restjes textiel.

Omdat die materialen soms lukraak gestapeld lijken te zijn, wekken de Campana-ontwerpen soms de indruk alsof het unieke ontwerpen zijn. Neem hun *Favela Chair* uit de jaren negentig, een stoel als de bouwsels in de Braziliaanse krottenwijken: opgebouwd van verlijmd en aan elkaar gespijkerde stukjes hout. Maar als je twee exemplaren naast elkaar zet, zijn ze bijna identiek. Humberto Campana, geboren in 1953, studeerde rechten en werd goudsmid en beeldhouwer. De acht jaar jongere Fernando, die in 2022 onverwachts op 61-jarige leeftijd overleed, volgde een opleiding tot architect. In hun geboortestad São Paulo begon in 1983 de samenwerking tussen de broers. Een verbond dat door Humberto is omschreven als een soort symfonie: „We begonnen zonder plannen of strategieën. Wat ons verbond was een liefde en een passie om ons land te laten zien zonder clichés, maar met waardigheid.” Hun definitieve doorbraak kwam in 1998, toen de broers als eerste Braziliaanse kunstenaars een tentoonstelling kregen in het Museum of Modern Art in New York.

De *Blow Up*-leetuurmand die het *Magazine* doorgeeft komt uit een productserie voor de Italiaanse fabrikant Alessi. De mand is net als een schaal, fruitmand, paraplubak en bijzettafel gemaakt van verchromde staaltaafjes. In 2010, zes jaar na de introductie, bracht Alessi de *Blow Up*-ontwerpen ook uit in bamboe, het materiaal waarin de Campana's de eerste prototypen hadden uitgevoerd.

Marije Oosterom bood de leetuurbak op Marktplaats aan. Ze heeft veel Alessi-producten, zegt ze. Maar de bak mocht na negen jaar wel weg. Haar echtgenoot stootte zich er soms aan. Bovendien leest ze de krant nu digitaal.

Lectuurbak

Tot 15 februari kunt u via ribbensgeeftdoor@nrc.nl laten weten waarom u deze leetuurbak graag wil hebben. De mooiste motivatie (maximaal 100 woorden) wint. In maart maken we de winnaar bekend.

Fruitschaal

De fruitschaal uit het vorige nummer gaat naar **Eline Cornelissen**: „Op terugreis vanuit Finland tekenen zich de eerste verschijnselen af van wat een zeldzame auto-immuunziekte blijkt te zijn. Niet kunnen praten, niet kunnen eten, zo belandt mijn vriend voor lange tijd in het ziekenhuis. Zijn souplesse verstijft in metalen golven. Dan zijn het de herinneringen aan het land van Alvar Aalto, waar hij vijftien jaar heeft geleefd, die hem door de ziekenhuisnachten heentrekken.”

ZIN IN



FOTO ISAACOWUSU

Cultuur, design, mode en ander vrolijks waar een redacteur van *NRC Magazine* zich op verheugt.

1

Ik zit wekelijks in het theater, maar bij toneel ben ik zelden tot tranen geroerd. Dat is anders bij muziektheater, musical of dans – muziek dringt nu eenmaal dieper door in m'n ziel. Al helemaal als het een locatievoorstelling is: ik weet nog precies hoe ik overdonderd werd door het vocale geweld in *High-Rise* (2024) van muziektheatergezelschap Orkater van acteurs op een hoge steiger in de duinen van Terschelling, terwijl de zon achter me onderging. Deze maand komt hetzelfde gezelschap, en dezelfde regisseur (Belle van Heerikhuisen), met ***Moeder van Europa***, en ik denk zomaar natte ogen te kunnen krijgen van een voorstelling over de achttiende-eeuwse Franse elite.

2

Ik ben nooit fan geweest van leren schoenen. Te saai, want corporate, of helemaal niet saai, maar te jolig (ruitjes- of Hugo-de-Jonge-patroon). Ook met de lerenloafer-hype ben ik wel klaar. Maar het Boekenbal komt eraan en mijn enige nette schoenen zijn inmiddels zo versleten dat ik een vinger door de naad kan steken. Ik werd geïnspireerd door Michael B. Jordan (*Sinners*) op de rode loper van de Golden Globes. Hij droeg **glimmende zwartleren Chelsea boots**, met scherpe punt en subtiele hak. Saint Laurent heeft ze voor 1.041 euro, nu nog een paar dat ik kan betalen.

3

Zeker Amsterdammers zullen de fotostrips van Ype Driessen inmiddels wel kennen. Sinds 2014 verschijnen in stadskrant *Het Parool* zijn korte verhaaltjes waarvoor hij zichzelf, zijn vrienden en zijn familie fotografeert, in gesprek over alledaagse zaken met in het laatste plaatje een grap. Tegelijkertijd brengt Ype (met wie ik ooit in een boekenclub zat) een stukje *gay culture* naar de mensen toe: zijn vriendjes komen regelmatig voorbij, niet zelden gaat het over seks. **Ype Driessens eerste roman, *Vanilla*** (10 februari, Luitingh Sijthoff) „een ontdekkingsreis langs de rafelranden van de gay datingwereld: van cardates tot groepsseks, en van roleplay tot diepe gesprekken over intimiteit”, belooft daarin nog een stapje verder te gaan.

Menno Sedee



Soms is een musicalfilm beter dan de musical zelf, zegt musicalster Pia Douwes.

Het klinkt misschien gek met een carrière van bijna veertig jaar als musicalactrice, maar Pia Douwes (61) wil het liever niet hebben over hoogtepunten, zegt ze. Ja natuurlijk, er is *Elisabeth*, haar grote doorbraak in 1992, ze speelde in *Chicago* op Broadway, won de oeuvreprijs bij de Musical Awards in 2022. Maar daar gaat het haar niet om. Of in ieder geval niet meer.

„Ik kijk op dit moment met meer zelfspot naar mezelf dan vroeger”, zegt ze. „Ik heb de lat altijd hoog gelegd, maar ik weet nu dat perfectionisme ook in de weg kan staan.” Douwes kreeg in 2017 een burn-out. Toen anderhalf jaar later haar vader overleed raakte ze ook nog haar stem kwijt. „Ik ging door een hel, wist niet wat ik met mezelf aan moest. Mijn doel én mijn identiteit waren weg.” Vroeger kon ze alles, zegt ze. Ze was een van de Nederlandse musicalperformers (aan het woord ‘musicalster’ heeft Douwes een hekel) die goed konden dansen, acteren én zingen. „Dat kom je niet zo vaak tegen.” Behalve dan in musicalfilms, waar ze als kind veel naar keek en waar haar liefde voor musicals begon. „Gene Kelly in *Singin’ in the Rain*: hij kon alles. Zo hoort musical eigenlijk te zijn.”

Maar ze weet nu dat ‘alles’ niet altijd meer mogelijk is. Ze moest zich opnieuw uitvinden. „Mijn stem was misschien niet meer wat-ie geweest is. Moest ik er dan maar meteen helemaal mee ophouden?” Nee dus. Ze nam rust, werkte aan haar stem, maar vooral aan haar perfectionisme. In 2022 begon ze weer met zingen en kreeg lovende recensies voor haar optreden in musical *The Prom*.

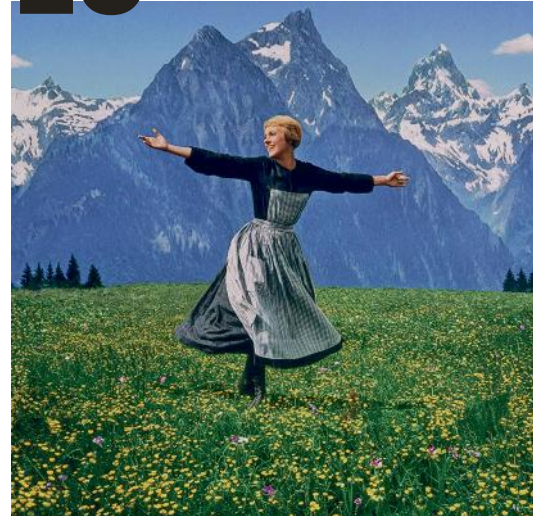
Ter inspiratie bekeek ze de filmversie uit 2018. „Daarin is Meryl Streep fantastisch. Haar spel is groots, met veel humor. Van haar leerde ik hoever je kunt gaan in het uitvergroten van emotie.”

Niet alle musicalfilms of -verfilmingen zijn volgens Douwes goed. „Ik kan er niet tegen als een film iets verandert aan het verhaal, de tekst of de muziek, alleen maar om te vernieuwen. Verandering is alleen goed als het iets blootlegt dat er altijd al was.”

Vanaf maart is Douwes te zien in haar nieuwe show *PIA – Up Close & Personal*. „Dit is dus géén best-of”, zegt Douwes nadrukkelijk. Ze wil niks verklappen, behalve dat ze in ieder geval niet gaat terugblikken. „Wél vooruitkijken.”

Door
Esther Elligens

10



The Sound of Music (1965)

VAN ROBERT WISE. MET O.A. JULIE ANDREWS
EN CHRISTOPHER PLUMMER

Pia Douwes: „Ik twijfelde tussen *The Sound of Music* en *Saturday Night Fever*, maar ging toch voor *The Sound of Music*, omdat ik de film beter vind dan de toneeluitvoering. Het openingsshot, met de mooie Oostenrijkse bergen, het klooster, het huis van kapitein Von Trapp en zijn kinderen: het decor in de film voegt zoveel toe. Ik vind het verhaal ook heel aangrijpend. Een gezin dat de moeder heeft verloren, een vader die langzaam ontdooit, de opkomst van het nazisme. Toch wordt het nooit zwaar of te sentimenteel. De kinderen maken het leuk en speelt. En Julie Andrews is perfect als Maria. Haar heldere, warme stem past perfect bij haar rol als lieve en kordate au pair.

9



The Greatest Showman (2017)

VAN MICHAEL GRACEY. MET O.A. HUGH JACKMAN,
MICHELLE WILLIAMS, ZAC EFRON EN ZENDAYA

„Dat deze film niet hoger op mijn lijst staat, komt doordat het vorm boven inhoud is. Maar de vorm is dan wel weer geweldig. Bij deze verfilming van het leven van de Amerikaanse circussuitbater P.T. Barnum is echt uitgekapt. Een café waarin iedereen losbarst in een choreografie of een circus vol special effects: dit kan alleen maar in film. Je kijkt naar een fantasie waarin je kan verdwijnen. Maar ik mis een beetje de momenten waarop je onder de huid van een personage kruipt. Al die effecten doen wat af aan de emotie.”

8



Singin’ in the Rain (1952)

VAN GENE KELLY AND STANLEY DONEN. MET O.A. KELLY,
DONALD O’CONNOR EN DEBBIE REYNOLDS

„Hoofdrolspeeler Gene Kelly is deze film, die zich afspeelt tijdens de overgang van stomme films naar geluidsfilms in Hollywood. Zingen, dansen, spelen en virtuoos tappen: bij Kelly komt alles samen. Het lijkt zo makkelijk als je naar hem kijkt, maar voor wat hij neerzet is veel beheersing en discipline nodig. Niet iedere musicalperformer van nu heeft dat in zich, meestal blinkt iemand uit in óf acteren óf dansen óf zingen, of twee daarvan. Deze film is voor mij dus niet alleen een klassieker, maar ook een maatstaf voor de musicalfilm. Het acteer spel is natuurlijk wel een beetje ouderwets. Dat zie je bijvoorbeeld in de openingsscène, waarin de hoofdrolspeelers op de première van hun nieuwe film met grote gebaren en overdreven mimiek de pers te woord staan. Maar dit hoort natuurlijk ook bij stomme films, waar het verhaal over gaat.”

FOTO’S GETTY IMAGES

7



Dreamgirls (2006)

VAN BILL CONDON. MET O.A. JENNIFER HUDSON, BEYONCÉ KNOWLES EN ANIKA NONI ROSE

„Dit is ten eerste gewoon een lekkere film. Met lekker be-doel ik niet ‘licht’ of ‘leeg’. Het is lekker swingend, mét diep-gang. Want wat hebben de personages een drive! Het knokken van de zanggroep The Dreamettes om gezien en gewaardeerd te worden herken ik maar al te goed. Daarbij is het zingen en acteren van Jennifer Hudson, Beyoncé en Ani-ka Noni Rose virtuoos, precies zoals het hoort in een musi-cal. Hun strijd is geloofwaardig. In de scène waarin het per-sonage Effie, gespeeld door Jennifer Hudson, uit de groep wordt gezet en het nummer ‘And I Am Telling You I’m Not Go-ing’ zingt, zet ze letterlijk alles in om niet aan de kant ge-schoven te worden. Ze schreeuwt, smeekt, zingt en breekt bijna in één adem. Ik geloof én voel echt wat ze doormaakt. En dat is wat ik wil als ik naar een musical kijk.”

6



Hair (1979)

VAN MILOŠ FORMAN. MET O.A. JOHN SAVAGE, TREAT WILLIAMS, BEVERLY D'ANGELO, ANNIE GOLDEN EN DORSEY WRIGHT

„Deze film is een en al sfeer. Daarom steekt deze verfilming voor mij met kop en schouders boven de toneelversie uit. Op het podium blijft *Hair* toch vaak een uitvoering, terwijl de film echt de vibe van de jaren zestig vangt. De Verenigde Staten, de open lucht, de zon, het gras waar iedereen sa-menkomt: dat gevoel krijg je op toneel niet net zo goed te pakken. Je voelt gewoon de levendige energie van die tijd, maar tegelijkertijd de dreiging van de Vietnamoorlog. Ook de muziek voel ik in mijn hele lichaam, bijvoorbeeld in het slotnummer ‘Let the Sunshine’, waarin wordt gezongen over het verlangen naar een nieuwe, betere wereld.”

5



A Star Is Born (1954, 1976 en 2018)

VAN GEORGE CUKOR (1954), FRANK PIERSON (1976) EN BRADLEY COOPER (2018)

„Ik kan hier echt niet kiezen voor maar één versie. De films met Judy Garland, Barbra Streisand en Lady Gaga zijn alle drie goed. De ene versie is wel veel tragischer dan de ander. In de versie uit 1954, maakt Esther Blodgett, gepeeld door Judy Garland, haar eigen succes ondergeschikt aan de on-dergang van haar man. Maar de kern is in alle films hetzelf-de: de worsteling tussen liefde en carrière. En de vraag of je verder mag en kan leven zonder de ander. Juist omdat dit verhaal zo leunt op het hoofdpersonage, werkt het goed op het witte doek. De camera kan soms ongemakkelijk dichtbij komen, zodat je de dramatiek wordt ingezogen. Lady Gaga deed dat ook heel knap. Zij acteert op de huid, vooral in de badkamer- en keukenscènes waarin ze praat en ruziet met haar tegenspeler Bradley Cooper.”

4



Cabaret (1972)

VAN BOB FOSSE. MET O.A. LIZA MINELLI, MICHAEL YORK EN JOEL GREY

„Dat *Cabaret* een van mijn favorieten is, heeft veel met regis-seur en choreograaf Bob Fosse te maken. En ook een beetje met mezelf: ik heb erin gespeeld, de hoofdrol, Sally Bowles. De musical is gebaseerd op het boek *Goodbye to Berlin* van Christopher Isherwood en gaat over de zangeres van de Kit Kat Klub. Eigenlijk vind ik de musicaluitvoering vaak sterker dan de film – het verhaal speelt zich immers af in het theater, dus daar werkt het voor mijn gevoel ook het best. Maar toch kun je niet om de genialiteit van Bob Fosse heen. Die cho-reografieën! Zoals de strakke, sensuele dans met de stoe-len tijdens het nummer ‘Mein Herr’. Dat vergeet je nooit meer. En het verhaal is zo schrijnend. Binnen in het theater wordt gespeeld en gelachen, terwijl buiten de Tweede We-reldoorlog op komst is en de wereld kantelt.”

3

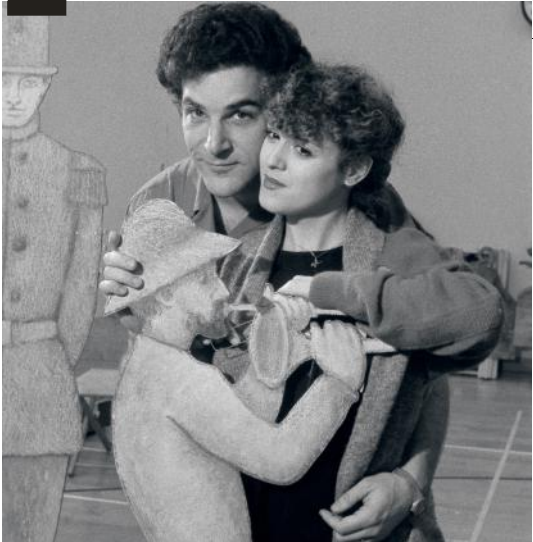


West Side Story (1961)

VAN ROBERT WISE AND JEROME ROBBINS, MET O.A. NATALIE WOOD, RICHARD BEYMER, RUSS TAMBLYN, RITA MORENO EN GEORGE CHAKIRIS

„Deze musicalverfilming was vernieuwend in zijn tijd. Een klassiek Romeo-en-Julia-verhaal, maar dan veel intenser dan op het toneel. De film trekt me veel meer het liefdesdra-ma in. De film plaatst je steeds aan de kant van Tony en Ma-ria. Je *beleeft* hun verhaal, in plaats van dat je het, letterlijk, van een afstand overziet. Heartbreaking. De muziek speelt daarin een enorme rol. De *score* is rijk en groots. Toch heeft die ook iets moderns, waardoor de muziek ook nu nog inte-ressant is. Natuurlijk kan het acteren nu wat ouderwets overkomen. Het is groot en melodramatisch, en komt soms wat ‘gespeeld’ over, maar dat hoort bij de tijd. Voor mij draagt dat juist bij aan de charme.”

2



Sunday in the Park with George (registratie, 1984)

VAN STEVEN PIMLOTT, MET O.A. PHILIP QUAST AND MARIA FRIEDMAN

„Deze musical greep me erg aan. Misschien omdat schilder-kunst en theater erin samenkomen en ik uit een kunstan-delaarsgezin kom. Het verhaal is geïnspireerd op een schil-derij van pointillist Georges Seurat. Een kunstenaar, een fic-tief personage gebaseerd op Seurat, worstelt met een schil-derij dat zijn meesterwerk zal worden. Stephen Sondheim, de schrijver, heeft dat geniaal vertaald: de musical bestaat niet uit grote melodieën of lange dialogen, maar uit korte muzikale en tekstuele fragmenten die zich langzaam tot één geheel voegen – net zoals bij pointillisme losse stippen sa-men één beeld vormen. Ook voel je de wanhoop van de schilder: al zijn liefde stopt hij in zijn kunst. Als hij en zijn ge-liefde ‘Move On’ en ‘We Do Not Belong Together’ zingen, moet ik altijd huilen.”

FOTO'S BETTMANNARCHIVE, ANP, GETTY IMAGES



FOTO IMAGESELECT

1

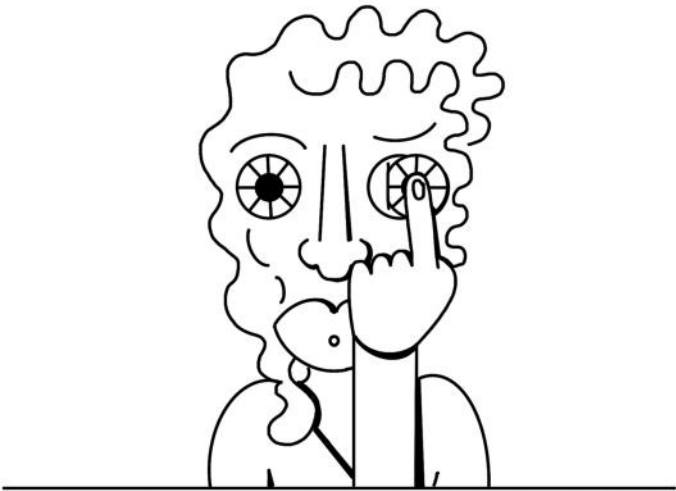
Jesus Christ Superstar (1973)

VAN NORMAN JEWISON. MET O.A. TED NEELEY, CARL ANDERSON, YVONNE ELLIMAN, BARRY DENNEN EN JOSH MOSTEL

„Deze film is mijn *all-time favorite*. In zijn tijd was hij ook erg vernieuwend. De gitaren, de rauwe sfeer: deze verfilming liet zien dat musicals ook poppy of zelfs rock kunnen zijn. Ik zag de film voor het eerst toen ik elf was, in de bioscoop, en ik was meteen verkocht. Ik heb hem daarna nog tientallen keren opnieuw gezien. Thuis met mijn vrienden, dan zongen we elk nummer mee. En later toen ik begin twintig was en musical opnieuw ontdekte, maar dan professioneel; ik zat doen op de dansschool en volgde musicalcursussen. Ik kan nog altijd alles meezingen, zelfs de gitaarsolo's zitten in mijn dna. Zoals die in 'Heaven on Their Minds', waarin Judas Jezus waarschuwt voor de gevolgen van zijn populariteit. Ook het acteerwerk is zó goed. Ted Neeley is indrukwekkend als Jezus, vooral zijn stem is waanzinnig. Maar Carl Anderson als Judas maakte op mij misschien nog wel meer indruk. Ik heb vaak een traan gelaten als hij 'Judas' Death' zingt en zelfmoord pleegt. Je gelooft zijn eigen lijdensweg, als verrader en als goede vriend. En dan die mooie lage rockstem. Ik durf wel te zeggen dat met deze film mijn liefde voor musicals is begonnen.”

Door
Juliette Vasterman

Illustratie
Lotte Dijkstra



GEBOREN MET DE VERKEERDE OOGKLEUR

TEGENWOORDIG KAN WERKELIJK ALLES. Heb je platte billen? Laat vet van je buik naar je achterkant injecteren. Ben je bijna kaal? Laat haarzakjes van achter op je hoofd naar voren verplaatsen. Heb je een geel en scheef gebit? Laat facings over je tanden plaatsen. En: heb je bruine ogen? Laat die blauw, groen of grijs maken. Geen grap, het kan echt. En het is permanent. Zal ik eerst schrijven dat het heel gevaarlijk is en dat de kans op beschadigde ogen groot is? Of trap ik dan meteen een open deur in? Laat ik eerst uitleggen waarom mensen dit doen. Op TikTok – waar anders – verschijnen talloze buitenlandse influencers die hun oogkleur hebben laten veranderen. Ze reizen daarvoor af naar klinieken in landen als de Verenigde Staten, Colombia en Turkije, al gebeurt het ook dichterbij huis. Zo vertrok de Nederlandse artiest JayJay Santana een halfjaar geleden naar Parijs om zijn ogen groen te laten maken. Sommige influencers zeggen dat ze met de ‘verkeerde’ oogkleur zijn geboren. Anderen, zoals JayJay, vinden lichte ogen in combinatie met een getinte huid simpelweg mooier. Of dat zo is of niet, feit is dat groene of blauwe ogen in een donker gezicht opvallen: ze spatten vaak van het scherm. De resultaten op TikTok lopen uiteen. Soms zijn ze spectaculair, soms ronduit griezelig, vooral bij de grijzige varianten. In de reacties vergelijken mensen die ogen met die van vissen. Influencers laten de ingreep filmen voor hun TikTok-account. Ze liggen in wat oogt als een tandartsstoel; soms wordt het gezicht afgedekt met folie en schuift een groot apparaat over hen heen. Er bestaan verschillende methodes om de oogkleur te veranderen. Eén daarvan is het plaatsen van een gekleurde lens in het oog — volgens oogartsen de gevaarlijkste variant. Daarbij maakt de arts een sneetje in het hoornvlies en schuift een

irisimplantaat over de bestaande iris. Een uiterst delicate ingreep, met aanzienlijke risico's. Zo kunnen ontstekingen en infecties optreden en kan de oogdruk stijgen, met beschadiging van de oogzenuw tot gevolg. Ook kan het hoornvlies vertroebelen, wat kan leiden tot blijvend zichtverlies. Bovendien schuren de implantaten continu langs de eigen iris, vertelde een arts aan NTR Wetenschap. Dat voortdurende contact kan ernstige schade veroorzaken — in het uiterste geval blindheid. Daarnaast is er kerato-pigmentatie, de ingreep die JayJay Santana in Parijs liet uitvoeren. Die methode werd internationaal bekend door oogarts Alexander Movshovich, die op TikTok zo'n 178.000 volgers heeft. Voor ongeveer 6.000 dollar per oog kunnen cliënten in New York en Miami kiezen uit een palet aan kleuren, met namen als *honey gold*, *jade*, *olive*, *space gray* en *french blue*. Bij de ingreep wordt in het hoornvlies een kleine ruimte gecreëerd waarin pigment wordt aangebracht, zie het als een tatoeage van het hoornvlies. Ook hier zijn risico's aan verbonden, zoals infecties, allergische reacties en vertroebeling van het hoornvlies. Movshovich benadrukt dat de procedure in zijn kliniek veilig wordt uitgevoerd. Dan is er nog een derde methode: depigmentatie van de iris. Daarbij brandt een arts met een laser het pigment uit de iris iets weg, zodat de ogen lichter kleuren. Ook hiervoor geldt: gevaarlijk. De verschillende ingrepen worden in Nederland niet uitgevoerd — althans, voor zover bekend zijn er geen klinieken die dit aanbieden. Nederlandse oogartsen krijgen wél heel soms patiënten met de gevolgen van de verkleurende oogingrepen, uitgevoerd in het buitenland. Het Oogfonds waarschuwt daarom voor de gevaren op haar website. En geeft als tip, ook een open deur: wil je je oogkleur veranderen, gebruik dan liever contactlenzen.



Door
Megin Kimmijser

Fotografie
Bart Oomes

Het heeft geen smaak, en toch is **zeemos** razend populair.

In een video uit 2024 houdt topmodel Bella Hadid glimlachend een pot zeemosgel omhoog. Een lepel van de doorzichtige gel lost ze op in een glas water, dat ze achterover slaat. Hadid was met de video een van de aanjagers van de zeemostrend, die in 2023 opkwam en in 2024 doorbrak. Zoek je nu naar zeemos op sociale media, dan vind je honderden influencers (onder wie Nederlandse) die een lepel zeemosgel zo eten, of die toevoegen aan smoothies, sappen en yoghurtbowls. Tientallen bedrijven bieden tegenwoordig online zeemosgel, -poeders en -gummies aan. De gel ontstaat wanneer gedroogd zeemos in warm water wordt geweekt. Als het mengsel afkoelt komt carra geen vrij, een plantaardig en smaakloos bindmiddel dat wordt gebruikt in tandpasta, maar ook in chocolademelk, veganistische desserts en smoothies. Influencers prijzen zeemosgel aan met beloften van een mooie huid en glanzend haar. Volgens Lilou van Lieshout van het Voedingscentrum is daar te weinig wetenschappelijk bewijs voor. Zeewier is een bron van eiwitten en mineralen, zoals jodium en magnesium, zegt ze. „Maar die haal je net zo goed uit andere gezonde voeding.” In Jamaica wordt zeemosgel al generaties gebruikt als hoofdingrediënt van het gezondheidsdrankje 'Irish moss'. Dat wordt gemaakt met gracilaria, zeemos uit de Caribische zee. Het is gebaseerd op een recept dat Ierse contractarbeiders in de 18de eeuw meenamen naar de Cariben. Zij meenden in gracilaria een vertrouwd ingrediënt te herkennen. Maar het échte Ierse zeemos is een andere soort, zegt Joost Wouters, oprichter van The Seaweed Company, dat zeewierproducten maakt maar geen zeemos verkoopt. Iers zeemos groeit in de koude Atlantische zee en is daardoor rijker aan mineralen dan gracilaria. Maar, benadrukt ook hij: „Zeemos is geen wondermiddel.”

Zeemospudding

Verwarm 500 ml plantaardige melk met 3 eetlepels zeemosgel, 1 eetlepel ahornsiroop en een snufje zout tot het indikt. Serveer koud met vers fruit en ge-roosterde kokosvlokken.

Jamaicaanse zeemosdrank 'Irish moss'

Meng 4 eetlepels zeemosgel met 1 kop plantaardige melk, 1 tl vanille, 1 tl kaneel, een snuf nootmuskaat en 1 tl zoetstof naar keuze. Blend tot een gladde drank en serveer koud.

PETER HAHN

ZACHT BREIWERK – als een warme omhelzing!

Heerlijk tijdloos en comfortabel...

Dit vest van PETER HAHN is gemaakt van fijne premium-merinoswol. Niet alleen bijzonder chic, maar ook superzacht. De mooie gemêleerde kleuren laten het luxieuze garen nog meer stralen. Lang, casual model met ribboord onderlangs, aan de mouwen en bij de insteek van beide zakken.

Gun uzelf vandaag nog dit vleugje luxe voor een geweldige prijs!

VEST
van ~~119,95~~
voor **69,95**

**€ 50
VOORDEEL**

+ GRATIS VERZENDKOSTEN
EN KOSTELOZE
RETOURZENDING*

met kortingscode
V47 642 W9

7 PRACHTIGE KLEUREN NAAR KEUZE

lichtgrijs melange	816 173 W9
ijsblauw melange	807 875 W9
grijs melange	820 266 W9
natuur melange	816 256 W9
blauw melange	807 677 W9
rood melange	807 878 W9
jadegroen	801 460 W9

Verkrijgbaar in maat 36 t/m 52.



MACHINE-
WASBAAR

Shirt van PETER HAHN
wit **936 666 W9** € 49,95
Meer kleuren vindt u op
peterhahn.nl

Bestel online op:

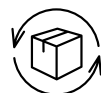
peterhahn.nl



thuiswinkel
waarborg

Telefonische bestelservice & persoonlijk advies:

030 659 29 15



Kosteloze retourzending
14 dagen bedenktijd om
te retourneren

* De kortingscode **V47 642 W9** is slechts eenmalig in te wisselen en is niet combineerbaar met andere kortingscodes of kortingen. U kunt de kortingscode uiteraard ook online op **peterhahn.nl** inwisselen! Geldig t/m 15-03-2026. Actuele voorwaarden en het privacybeleid van PETER HAHN Nederland B.V. op ieder gewenst moment te bekijken op **peterhahn.nl/gegevensbescherming** of neem contact op met onze klantenservice via telefoonnummer 030 659 29 15. PETER HAHN Nederland B.V. · Hoenderkamp 20 · 7812 VZ Emmen



„MIJN MOEDER HEEFT VOOR MIJ HET ELITAIRE IMAGO VAN WIJN GEHAALD”, ZEGT NAOMI VAN DER LINDEN (35), acteur, musicalregisseur en wijnkenner. Op haar zestiende, je mocht toen nog drinken, nam haar moeder haar mee naar de wijnwinkel. „Zij drinkt altijd Sauvignon Blanc uit Nieuw-Zeeland, en haalde daarvan een doosje bij Le Bouchon in Den Haag.” Hoe ze daar stond, haar moeder, een vrouw uit Zambia van 1 meter 50, met een groot wijnglas in haar hand, maakte indruk. „Mijn moeder bleef gewoon mijn moeder. Van haar heb ik geleerd dat ik mezelf kan zijn in de wijnwinkel.” Dat is niet vanzelfsprekend, zegt Van der Linden, zeker niet als vrouw van kleur. „Ik word vaak onderschat. Als ik iets zeg als ‘ik heb zin in Morgon of Fleurie’, moet een verkoper vaak even schakelen.” Van der Linden speelde de dochter van Nelson Mandela in de musical *Amandla! Mandela* (2016) en de hoofdrol in *The Color Purple* (2018). Ze maakte *nijntje de musical* (2021), muziektheatervoorstelling *De regels van Floor* (2022) en opera *De theorie van alles* (2023). Maar toen ze in 2013 afstudeerde aan de Amsterdamse Toneelschool en Kleinkunstacademie had ze niet meteen genoeg werk in de theaterwereld. Daarom werkte ze drie jaar in een winkel van wijnketen Grape-district. „Elke maand gaven we een proeverij, die proef je voor, en dan leer je ‘dit is een Rioja Crianza, die twaalf maanden heeft gerijpt in eikenhouten vaten.’” Inmiddels heeft ze de internationaal erkende wijncursussen WSET Advanced level 3 en, vorig jaar, French Wine Scholar afgerond. „Ik heb het hele jaar alleen Franse wijn gedronken. Tijdens de cursus leer je per appellatie, per streek, alles over de geschiedenis. Vervolgens heb je meer houvast als je in een wijnwinkel staat, weet je beter wat je kan verwachten als je een Rasteau koopt of een Châteauneuf-du-Pape. Volgend jaar ga ik denk ik Italië doen. Het is als een kleurplaat die je steeds verder invult.” Met enige regelmaat doet ze een ‘neusspel’, een kist met vijftig geurflesjes. „Rozen of vlierbloesem? Limoen of citroen? Zo train ik mijn neus. Als ik het te lang niet doe, vind ik het zó moeilijk om een proefnotitie te maken.” Theater en wijn passen volgens Van der Linden goed bij elkaar. In haar afstudeervoorstelling *Brahms, Naomi en Wijn* bracht ze ze samen: ze zong Brahms terwijl het publiek wijn proefde. „De voorstelling ging over in het hier en nu zijn. Dat probeerde ik te versterken door de wijn en de muziek. Wijn kan je niet horen, muziek kan je niet ruiken, maar de combinatie is de ultieme zintuiglijke ervaring.” Toen ze vorig jaar speelde in *Moeder Courage* van Het Nationale Theater nam ze vaak wijn mee voor in de spelersbus op de terugweg. „Sommige spelers bleken erg goed in het ruiken, gewoon door hun intuïtie te volgen. Zo probeer ik de heiligheid van wijn af te halen, net als mijn moeder dat voor mij heeft gedaan.”

‘THEATER EN WIJN PASSEN BIJ ELKAAR’

Musicalregisseur en actrice Naomi van der Linden (35) leerde alles over Franse wijn. Nu de rest van de wijnlanden nog. „Het is als een kleurplaat die je steeds verder invult.”

Door **Menno Sedee** Fotografie **Marie Wanders**

LUXURY MERINO SWEATS



SCAN VOOR JOE JOGGING

De Joe Jogging collectie is pure luxe, gemaakt van innovatieve *core spun* merinowolgarans. Stijlvol, waar je ook bent, wat je ook doet. Voor een vroeg bezoek aan de bakker, een uurtje naar de gym of lekker bingewatchen op de bank. Ideaal om in te bewegen, heerlijk om in te relaxen. De Joe Jogging collectie bestaat uit 7 modellen. Verkrijgbaar in 10+ kleuren in de maten S t/m XXXL.

Bestel online of bezoek een van onze winkels. Verzending en retourneren is gratis.



JOE MERINO.COM
Luxury Merino Wool Essentials for Men

AMSTERDAM
Kerkstraat 167-171

ANTWERPEN
Steenhouwersvest 57

DÜSSELDORF
Kasernenstraße 14

LEIDSCHENDAM
Mall of the Netherlands



PATEK PHILIPPE
GENEVE



BEGIN YOUR
OWN TRADITION



THE CUBITUS COLLECTION

YOU NEVER ACTUALLY OWN A PATEK PHILIPPE.
YOU MERELY LOOK AFTER IT FOR THE NEXT GENERATION.

PATEK.COM